

REGIONALNA BEZBEDNOST

**PRISTUPI, ELEMENTI,
DINAMIKA**

Nevena Šekarić i Vladimir Trapara (ur.)

REGIONALNA BEZBEDNOST: pristupi, elementi, dinamika

Urednici:
msr Nevena Šekarić
dr Vladimir Trapara

Beograd, 2021.

REGIONALNA BEZBEDNOST:
pristupi, elementi, dinamika

msr Nevena Šekarić, dr Vladimir Trapara (ur.)

Izdavač:

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25

Za izdavača:

prof. dr Branislav Đorđević, direktor

Recenzenti:

Dragan Đukanović, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu;
Petar Stanojević, vanredni profesor,
Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu;
Ana Jović-Lazić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu

Kompjuterska obrada:

Sanja Balović

Lektura:

Maja Jovanović

Štampa: Mala knjiga+, Novi Sad

ISBN 978-86-7067-285-7

Zbornik radova je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2021. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2021. godine.

SADRŽAJ

Predgovor urednika	7
<i>Marko Kovačević, Andrej Cvetić</i> Stanje i dometi teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa u proučavanju regiona u međunarodnim odnosima	11
<i>Luka Glušac</i> Koncept insulatora u teoriji regionalnog bezbednosnog kompleksa	41
<i>Mihajlo Kopanja</i> Geopolitički pristup regionalnoj bezbednosti	71
<i>Nevena Stanković</i> Rezilijentnost – konceptualni okvir i metodološko oruđe za ocenu i unapređenje stanja regionalne bezbednosti?	101
<i>Nevena Šekarić</i> Zapadni Balkan: između konflikta i stabilnosti	133
<i>Stefan Jojić</i> Regionalni bezbednosni kompleks Bliskog istoka	161

<i>Rajko Petrović</i> Gerilske grupe kao trajna bezbednosna pretnja za latinoameričke zemlje	187
<i>Duško Dimitrijević</i> „Trka za Arktik“ – odmeravanje moći ili put saradnje za novi međunarodni poredak	217
<i>Nenad Stekić</i> Arktik kao severna maritimna komponenta kineske inicijative „Pojas i put“	259
<i>Jovanka Kuvkalović Stamatović</i> Antarktik: polarna i atipična bezbednosna dilema u Južnoj hemisferi	283

PREDGOVOR UREDNIKA

Tradicionalna državocentrična perspektiva proučavanja bezbednosti izmenjena je sa promenama koje su se dogodile tokom druge polovine XX veka. Kraj Hladnog rata, promena strateške orijentacije srednjoevropskih država, kao i nastanak novih država na postsovjetskom, postjugoslovenskom i afričkom prostoru, utrli su put regionalnim oblicima saradnje, dok su lokalni akteri sve više dobijali na značaju. Došlo je do produbljivanja i proširivanja studija bezbednosti i, osim reafirmacije regionalnog pristupa bezbednosti, u prvi plan su istaknute i pretnje koje nisu tradicionalno vojne prirode. Sa kasnijom pojavom novih i reaktualizacijom starih međunarodnih aktera i bezbednosnih pretnji, svet danas izgleda drukčije u odnosu na kraj XX veka, ali regioni i regionalna bezbednosna dinamika, čini se, ne gube na svom značaju. Iako odavno nisu jedini relevantni međunarodni akteri, države ipak ostaju najznačajnija jedinica bezbednosne analize. Međutim, razumevanje funkcionisanja nacionalne države nije moguće postići bez uzimanja u obzir njene egzistencije u regionalnom kontekstu. Budući da su u regionalnom (bezbednosnom) okruženju države upućenije na sopstvene susede nego na udaljene sile, nameće se potreba za rasvetljavanjem regionalne bezbednosne dinamike određenih prostora širom sveta. Aktuelna pandemija koronavirusa, koja i sama ima izraženu regionalnu dinamiku, dodatno je naglasila navedenu potrebu.

Sa jačanjem Kine tokom poslednje decenije, savremena bezbednosna dinamika rezultira preispitivanjem dosadašnje pozicije SAD-a kao supersile u korist postojanja većeg broja velikih sila, dok sistemski nivo analize sve više postaje regionalizovan. U takvoj konstelaciji moći, odvijanje događaja u međunarodnim odnosima nužnim ispostavlja ispitivanje regionalne bezbednosne dinamike širom sveta. Međutim, kako to pojedini teoretičari ističu (Buzen i Vejver 2003), studije „regionalne bezbednosti“ se obično se odvijaju bez nekog koherentnog teorijskog okvira jer, osim nekoliko pozajmljenih pojmova poput ravnoteže moći i međuzavisnosti, nijedna teorija se, do sada, nije pokazala adekvatnom. Shodno tome, zbornik koji se

nalazi pred vama predstavlja svojevrstan pokušaj akademskog uobličavanja studija regionalne bezbednosti. U tom smislu, glavni cilj ove publikacije može se definisati kao prikaz teorijskog, konceptualnog i metodološkog instrumentarijuma za proučavanje regionalnih bezbednosnih fenomena.

Imajući u vidu prethodno definisan cilj, strukturu zbornika smo organizovali u dve tematske celine. Prva celina publikacije upućuje na teorijsko-metodološke pristupe regionalnoj bezbednosti te obuhvata četiri rada kojima se ispituju postojeći analitički alati za proučavanje i razumevanje regionalne bezbednosne tematike. Prva dva rada bave se pozicioniranjem teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa unutar savremenih studija bezbednosti: dok Kovačević i Cvetić nude argumente o eksplanatornom potencijalu i valjanosti ove teorije, Luka Glušac preispituje neke od njenih ključnih pojmova i nudi nadogradnju istih. Radom Mihajla Kopanje pruža se jedan drukčiji pogled na temu regionalne bezbednosti i prikazuje mogućnost sagledavanja ove tematike iz jedne geopolitičke perspektive. U četvrtom po redu radu, Nevena Stanković „iskače“ iz okvira studija bezbednosti i preispituje mogućnosti primene koncepta rezilijentnosti u proučavanju nivoa koji se nalazi između „sistemskog i nacionalnog“.

Druga celina, aplikativnijeg karaktera, posvećena je konkretnim regionima širom sveta i mapiranju bezbednosnih aktera, pretnji i procesa koji ih determinišu. Obuhvatom različitih regiona, poput Zapadnog Balkana, Bliskog Istoka, Južne Amerike, Arktika i Antarktika, cilj je bio preispitati aktuelni *state-of-the-art* u regionalnoj bezbednosnoj dinamici ovih prostora. Tako se radom Nevene Šekarić pruža osvrt na (pod)region Zapadnog Balkana i ulogu Evropske unije kao ključne spoljne sile unutar ove oblasti. Bliskoistočni regionalni bezbednosni kompleks i njegova dinamika predmet su tematizovanja rada Stefana Jojića. Rajko Petrović u svom radu bavi se Latinskom Amerikom i ključnim akterima i procesima koji je čine značajnim regionom u bezbednosnom kontekstu. Osmi, deveti i deseti rad u zborniku za predmet analize postavljaju, pomalo u domaćoj literaturi, zanemarene polarne oblasti i njihove ključne aktere. Tako Duško Dimitrijević daje jedan interdisciplinarni pogled na arktičku problematiku te nudi vrlo informativnu kontekstualizaciju ove „polarne igre“. Dodatno, Nenad Stekić, u svetlu teorije hegemonске stabilnosti, preispituje ulogu Kine u tradicionalno rusko-američkoj zoni interesa oličenoj u Arktiku. Poslednjim, desetim radom u zborniku, Jovanka Kuvekalović Stamatović nudi pregled

stanja bezbednosti i ključnih regionalnih aktera u Južnoj polarnoj hemisferi, viđen kroz koncept atipične, polarne bezbednosne dileme.

U cilju akademskog uobličavanja regionalne bezbednosne tematike, vodili smo računa o tome da teorijska utemeljenost i metodološka zasnovanost radova budu u skladu sa utvrđenim naučnim kriterijumima. Nadamo se da će ova publikacija doprineti daljem preispitivanju postojećih pristupa za proučavanje regionalne bezbednosne dinamike. Istovremeno, ovaj zbornik vidimo i kao poziv za daljom rekonceptualizacijom postojećih pristupa regionalnoj bezbednosti zarad što adekvatnije tematizacije ovog polja studija bezbednosti.

U Beogradu,
avgust 2021. godine

Urednici:
msr Nevena Šekarić
dr Vladimir Trapara

STANJE I DOMETI TEORIJE REGIONALNOG BEZBEDNOSNOG KOMPLEKSA U PROUČAVANJU REGIONA U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Marko KOVAČEVIĆ¹

Andrej CVETIĆ²

Apstrakt: U ovom radu obrazložićemo stav da je teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa (TRBK) (Buzan and Waever 2003), najadekvatnije pozicionirana među različitim „regionalističkim“ pristupima u međunarodnim odnosima, bilo u pogledu izgradnje teorije bilo u empirijskim istraživanjima o regionalnoj bezbednosti. Ciljevi ovog rada su trostruki: a) da predstavi TRBK u savremenom proučavanju regionalne bezbednosti; b) da mapira studije regionalne bezbednosti i sagleda odnos TRBK sa drugim (srodnim/rivalskim) teorijama; c) da oceni karakter sagledanog odnosa TRBK i drugih teorija regionalne bezbednosti. Tako postavljenim ciljevima odgovaraju tri metodološka koraka. Prvo, pregledom literature želimo ukazati na teorijsku evoluciju i empirijsku primenu TRBK tokom prethodne dve decenije. Drugo, ponudićemo pregled i klasifikaciju relevantnih koncepata drugih „regionalističkih“ teorija za koje smatramo da „rezonuju“ sa okvirom TRBK. Treće, odgovorićemo na pitanje da li je i u kojoj meri je TRBK kompatibilna sa konceptima užih, rivalskih pristupa. Smatramo da TRBK može poslužiti kao svojevrsan „interfejs“ širih studija

---

¹ Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
E-mail: marko.kovacevic@fpn.bg.ac.rs.

² Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
E-mail: cvetic.andrej@gmail.com.

Rad autora na ovom tekstu deo je aktivnosti u okviru projekta „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“ (br. 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

regionalne bezbednosti. Kako bismo ilustrovali predloženi postupak, u trećem odeljku rada se raspravlja o prednostima koje TRBK kao teorija srednjeg obima ima u odnosu na rivalske pristupe koji se usredsređuju na regionalne poretke (Katzenstein 2005; Frazier and Stewart-Ingersoll 2010), regionalne bezbednosne zajednice (Adler and Barnett 1998), ili regionalni „multipleks“ međunarodni poredak (Acharya 2014; Acharya 2018). Zaključak upućuje na mogućnosti hibridizacije TRBK i srodnih/rivalskih teorijskih pristupa, što otvara značajna pitanja za dalji razvoj istraživačkog programa studija regionalne bezbednosti u trećoj deceniji XXI veka.

Ključne reči: međunarodni odnosi, regionalizam, regionalna bezbednost, teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa (TRBK), regionalni bezbednosni poredak, bezbednosna zajednica, geopolitika, multipolarizacija.

UVOD

Savremene studije bezbednosti razvijaju se na osnovama koje odstupaju od tradicionalnog državocentričnog shvatanja bezbednosti, mahom vezanog za politiku velikih sila. Iako velike sile presudno utiču na bezbednosnu dinamiku na globalnom nivou, promena u rasporedu moći u okviru međunarodnog sistema nakon Hladnog rata učinila je da globalni ili sistemski nivo analize u međunarodnim odnosima sve manje može da objasni nastajuću bezbednosnu dinamiku u regionima. Uprkos početnom periodu posthladnoratovskog „unipolarnog momenta“, kada su SAD apsolutno dominirale na globalnom nivou, u periodu nakon 2008. godine, rastuće regionalne sile, pre svega one iz redova BRICS, nastoje da učvrste svoj položaj u središtu bezbednosnih kompleksa. Neke od njih, poput Kine, imaju i globalne ambicije, što pokazuju i geo-ekonomskim projektima poput inicijative Pojas i put (engl. *The Belt and Road Initiative*).

Iako se u poslednjih petnaestak godina sve više ističu države izazivači moći Sjedinjenih Američkih Država, a pre svega Kina, raspoloživi kapaciteti i vojno prisustvo dozvoljavaju jedino Sjedinjenim Američkim Državama da čitav svet posmatraju kao nivo na kojem se ostvaruje njihova spoljna politika i nacionalna bezbednost. Ostale srednje sile uglavnom svoje spoljnopolitičke i bezbednosne interese ostvaruju na regionalnom i međuregionalnom nivou, dok male države svoje politike vode unutar regiona oslanjajući se pretežno na multilateralizam. Materijalni i nematerijalni kapaciteti, kao merljivi parametri, zajedno sa njihovim interesima čine da većina država svoje bezbednosne i političke interese ipak ostvaruju na nižem, regionalnom

nivou (Thompson 1973). Za većinu država, bezbednosne interakcije i primarne pretnje bezbednosti i dalje su uže geografski uslovljene i potiču iz neposrednog susedstva tj. regiona, što ukazuje na realpolitički, koliko i teorijski značaj regiona.

O značaju regiona kao analitičkog koncepta pišu mnogi autori (Vayrynen 1984; Vayrynen 2003; Lake and Morgan 1997; Ayoob 1999; Hettne and Soderbaum 2000). Preovladava shvatanje da region kao teritorija i/ili akvatorija srednje veličine predstavlja podesan okvir za posmatranje odnosa između država (Ejdus 2017, 236). Regioni su u literaturi predmet interesovanja postali tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, kada Vilijam Tompson (*William Thompson*) (1973) piše o regionalnim podsistemima, a Raimo Vajrinen (*Raimo Vayrynen*) (1984) o regionalnim konfliktnim formacijama. U studijama bezbednosti, interesovanje za region kao jedinstven nivo analize učvrstio je Beri Buzan (*Barry Buzan*) u knjizi *People, States and Fear* iz 1983. godine,³ razvijajući teoriju regionalnog bezbednosnog kompleksa u domenu političkih i vojnih sektora. Interesovanje za regione poraslo je sredinom devedesetih godina kada Dejvid Lejk (*David Lake*) i Patrik Morgan (*Patrick Morgan*) (1997) pišu o regionalnim bezbednosnim porecima (engl. *regional security orders*), odnosno, kada Emanuel Adler (*Emanuel Adler*) i Majkl Barnet (*Michael Barnet*) (1998) afirmišu koncept bezbednosne zajednice (engl. *security community*) u regionalnom kontekstu. Istovremeno, Mohamed Ajub (*Mohammed Ayoob*) (1999) proučava razvoj regionalnih sistema i regionalnih društava (engl. *regional societies*). Ovakva teorijska kretanja tokom devedesetih godina XX veka u skladu su sa interesovanjem za „novim regionalizmom“ u okviru međunarodne političke ekonomije.⁴

U raspravama koje vode proučavaoci međunarodnih odnosa tokom prve dve decenije XXI veka, mogu se čuti mišljenja da se danas, u najmanju

---

³ „Dosta je napora uloženo u analizu bezbednosti na državnom nivou, kako u analizu politike nacionalne bezbednosti, tako i u analizu kriznih žarišta. Slično tome, mnoge analize orijentisane su prema velikim apstrakcijama sistemske analize. Međutim, između njih pronalazimo samo maglovite i izvedene pojmove regionalne ravnoteže snaga i podsistema. Međutim, upravo u ovoj srednjoj oblasti, koncept bezbednosti ima jednu od svojih najkorisnijih primena“ (Buzan 1983, 105 navedeno prema Ejdus 2012, 253).

⁴ O starom i novom regionalizmu videti: Vayrynen 2003. Takođe, u članku iz 2005. godine, Bjorn Hettne (*Bjorn Hettne*) ukazuje na teškoće u definisanju i različitim shvatanjima „regionalizma“, te da je preterano govoriti o novom i starom regionalizmu. On zaključuje da regionalizam i regionalni faktori mogu da utiču na oblikovanje svetskog poretka.

ruku, živi u „svetu regiona“ (Katzenstein 2005), da postoji „regionalna arhitektura međunarodne politike u nastajanju“ (Acharya 2007), i „višeregionalni sistem međunarodnih odnosa“ (Hurrell 2007; Nolte 2010). Činjenica da je region, usled svog empirijskog značaja, postao predmet trajnijeg interesovanja u međunarodnim odnosima, stvorila je potrebu za razmatranjem pozicije regionalnog nivoa analize, tj. njegove utemeljenosti i upotrebljivosti u studijama bezbednosti.

U ovom članku bavićemo se analizom teorije regionalnih bezbednosnih kompleksa (TRBK), smeštajući je u kontekst proučavanja regiona u studijama bezbednosti. Želimo ukazati na to da, u odnosu na istorijski razvoj regionalističkih pristupa, TRBK predstavlja svojevrsnu prekretnicu jer je uspeła da na istraživački plodan način spoji realističko i konstruktivističko proučavanje regiona. Takođe, ova teorija, za razliku od prethodećih pristupa, pokazuje dovoljno otvorenosti da sa njom komuniciraju rivalski pristupi i da se na njenoj osnovi grade sintetički pristupi regionima u studijama bezbednosti. Stoga je naša namera da ukažemo u kojoj meri TRBK rezonuje sa savremenim tokovima u studijama bezbednosti, kroz analizu kompatibilnosti njihovih konceptualnih aparata. Ostatak odeljaka ovog teksta organizovan je u vidu pregleda pristupa koncipiranju regiona u međunarodnoj bezbednosti, kao i konceptualne analize TRBK, praćenu pregledom i analizom onoga što vidimo kao tri najznačajnije struje regionalističkih pristupa: regionalnih poredaka (Katzenstein 2005; Frazier and Stewart-Ingersoll 2010), regionalnih bezbednosnih zajednica (Adler and Barnett 1998), i regionalnih „multipleks“ međunarodnih poredaka (Acharya 2014; Acharya 2018).

REGION U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA: SAMO JOŠ JEDAN PROBLEM?

Regioni su dugo bili relativno zanemareni u proučavanju međunarodnih odnosa i studijama bezbednosti. Osim sporadičnog interesovanja istraživača za proučavanje „regionalnih podsistema“ (Thompson 1973), nakon završetka Hladnog rata dolazi do preokreta i afirmacije regiona kao relativno samostalne jedinice ili nivoa analize. O tome svedoči živa aktivnost u okviru regionalističkog pristupa tj. studija (novog) regionalizma. Regionalizam je uglavnom predstavljao perspektivu sagledavanja sveta sastavljenog od fiksiranih geografskih regiona, dok sa

pojavom socijalnog konstruktivizma u međunarodnim odnosima tokom 1990-ih i početkom 2000-ih godina, sve više maha uzima shvatanje regiona kao društvene konstrukcije zavisne od konteksta (Neumann 1994; Nojman 2011). Premda je geografija osnova svakog regiona, on se menja i svoja značenja dalje dobija u kulturnom, političkom, ekonomskom (Vayrynen 2003) pa i bezbednosnom smislu (Buzan 1991; Buzan *et al.* 1998).

Regionalna bezbednost je postala predmet posebnih istraživanja, a regionalni nivo analize njen neodvojivi deo. Tako, na primer, Lejk i Morgan (*Lake and Morgan*) (1997) smatraju da na regionalnom nivou treba istraživati dinamiku sukoba i saradnje, i da je taj nivo važniji nego ranije. Piter Kacenstajn (*Peter Katzenstein*) (2005) ide dotle da početkom XXI veka iznosi ocenu o „regionalnoj politici“, kao zamenu za međunarodnu politiku, a u kojoj SAD imaju vodeću ulogu. Nasuprot tome, Amitav Ačarija (*Amitav Acharya*) (2014), podvlačeći značaj nezapadnih međunarodnih odnosa, smatra da je došlo do „kraja američkog poretka“ te da je stvarnost, ali i trend razvoja svetske politike „multipleks“ međunarodni poredak sa višestrukim lojalnostima država na temelju regionalne difuzije moći.

U okvirima proučavanja regiona u studijama bezbednosti, racionalistički i konstruktivistički pravci se izdvajaju kao osnovni u definisanju i njihovoj izgradnji. Racionalistički pristup obuhvata sve one konceptualizacije koje su u vezi sa realističkim i liberalnim teorijama, tj. geopolitičkim i funkcionalističkim/institucionalističkim shvatanjima međunarodnih odnosa. Tako teoretičar regionalizma, Vajrinen (2003), razlikuje fizičke od funkcionalnih regiona. Fizički regioni su geografski u pogledu objektivnih karakteristika koje određuju međunarodne odnose, te stoga mogu biti smatrani i geopolitičkim (Vayrynen 2003). Drugaćiji od ovog realističkog shvatanja jesu funkcionalni regioni, koji se mogu smatrati ekonomskim, ekološkim ili kulturnim celinama. Sa druge strane, prema poststrukturalisti Iveru Nojmanu (*Iver B. Neumann*) (1994), postoje tri pristupa definisanju regiona: „unutar-izvan“ (engl. *inside-out*) koji se zasniva na kulturnoj integraciji, „izvan-unutra“ (engl. *outside-in*) koji se zasniva na geopolitici, i „izgradnja regiona“ (engl. *region-building*) kao diskurzivna tvorevina koja postavlja pitanje „čiji region“. Region, pored svoje materijalne stvarnosti, istovremeno može biti i proizvod društvenog konstruisanja. Značenja i koncepcije nekog regiona određene su pre svega raspodelom moći i ideja njegovih političkih „neimara“ kao proizvođača diskursa (Nojman, 2011).

Oba pravca definisanja regiona tvrde da ovaj nivo analize može zahvatiti glavninu međudržavnih interakcija te se, pored unutarregionalne, može

uočiti i međuregionalna dinamika. Razlog tome je što samo velike sile mogu konstantno učestvovati u prekoregionalnoj bezbednosnoj dinamici i bivaju opažene kao nadregionalni akteri.⁵ Region time dobija analitičku utemeljenost i samostalnost u odnosu na ranije dominantan sistemski ili globalni nivo analize. Takođe, region se pokazuje kao analitički efikasnije oruđe u odnosu na samu državu kao jedinicu analize jer daje neposredan kontekst u kom se formiraju pretnje i rizici na koje država mora da odgovori. Jedan od razloga gubljenja značaja globalnog u odnosu na regionalno je, prema Buzanu i saradnicima (Buzan *et al.*) (1998), i činjenica da je prestankom bipolarnog nadmetanja prestala i potreba da se sile odmeravaju na globalnom nivou.

TEORIJA REGIONALNIH BEZBEDNOSNIH KOMPLEKSA: PUT KA POTPUNIJEM SHVATANJU REGIONA?

U knjizi *People, States and Fear* (1991, drugo izdanje), Beri Buzan u studije bezbednosti uvodi regionalni nivo analize kao podsistemski, iako je, kako to primećuje Ejodus (2017, 238), Ronald Jalem (*Ronald Yalem*) još ranije spominjao da se taj nivo analize može dodati Volcovom (*Kenneth Waltz*) sistemu međunarodne politike. Pristup Buzana i saradnika u okviru Kopenhaške škole, uvažavajući savremenu zamisao bezbednosti (proširenu i produbljenu), predstavlja presek globalističkog, neorealističkog i konstruktivističkog pogleda na međunarodnu bezbednost, gde se neorealističko insistiranje na ulozi države usklađuje sa konstruktivističkom ontologijom koja omogućava upotrebu teorije sekuritizacije i bezbednosnih sektora u analizi (Buzan and Waever 2003). Buzanov teorijski okvir, koji on razvija u kasnijim radovima, možemo okarakterisati kao *uključujući* budući da se zasniva na teorijskim pretpostavkama strukturalne teorije međunarodnih odnosa, istovremeno raskidajući sa državocentričnim pristupom međunarodnoj politici.⁶ U suštini, od strukturalnih elemenata Buzan i dalje uzima državu kao primarnu, središnju jedinicu, koja kao subjekat bezbednosti oblikuje bezbednosnu dinamiku – ali na regionalnom

---

⁵ Npr. regionalne sile poput Indije mogu da povremeno projektuju sopstvenu moć na prekoregionalnom planu.

⁶ Buzan sa saradnicima kasnije, na drugom mestu, pominje da postoji pet nivoa analize: međunarodni sistem, međunarodni podsistem, jedinice, podjedinice i pojedinci (Buzan *et al.* 1998, 5; vidi i: Buzan *et al.* 1993).

nivou.⁷ Prema njegovom i Vejverovom shvatanju, pretnje se brže i lakše prenose preko kraćih razdaljina, te je bezbednost i dalje primarno prostorne i teritorijalne prirode (Buzan and Waever 2003). Jedna od ograda ove unapređene verzije TRBK jeste da su promena u globalizovanim svetskim odnosima i tehnološka revolucija u oružanim snagama činioци koji mogu bezbednost učiniti dominantno globalnim i donekle deteritorijalizovanim fenomenom, čime bi regionalni obziri u takvoj situaciji eventualno izgubili na svom analitičkom značaju.⁸ Bezbednost bi i dalje bila nacionalna, ali bi se dominantno očitavala na globalnom nivou. Zamislimo hipotetičku situaciju kada bi sve države raspolagale modernim naoružanjem i interkontinentalnim raketama sa nuklearnim bojevima glavama – tada geografska udaljenost ne bi bila odvratajući činilac koji bi onemogućavao takvu nekonvencionalnu oružanu pretnju.⁹

Buzan i Vejver (2003) nivoe ne posmatraju kao nekakve samostalne teorije, već kao način da se složene pojave raščlane i smeste u nekakav prostorni okvir za teoretisanje. Oni time aludiraju na Dejvida Singera (*David Singer*) i kao primer navode neorealizam koji „smešta objašnjenje (strukturu) na sistemski nivo, a svoj glavni ishod (samopomoć) na nivo jedinice“ (Singer 1961; Onuf 1995; Ejđus 2017). Na drugom mestu, Buzan i saradnici o nivoima analize pišu kao o „predmetima analize koji su određeni nizom prostornih skala, od malog prema velikom“ (1998, 5). Taj međuodnos različitih nivoa analize i celina bezbednosne dinamike, koja se može uočiti preko više nivoa analize, rečnikom TRBK naziva se bezbednosna konstelacija, i prema Buzanu i Vejveru „da bi se mogao naslikati pravi

---

⁷ Vejver piše o tome da se koncept bezbednosti odnosi na državu i da postoje tri nivoa analize. „[...] pojedinac, država i međunarodni sistem – bili su središnji za Buzanovu argumentaciju, iako je nacionalna bezbednost ostala, na neki način, povlašćena [...] Buzan smatra da je državni nivo privilegovan čak iako nacionalna bezbednost ne može biti shvaćena samo na državnom nivou. Ono što povezuje nacionalnu bezbednost sa drugim nivoima nije prvenstveno bezbednost pojedinca i međunarodna bezbednost, već dinamika i politički procesi raznih vrsta na tim drugim nivoima...“ „[...] Nacionalna bezbednost u osnovi zavisi od međunarodne dinamike (posebno regionalne), ali to nije isto kao i odnos između nacionalne i međunarodne bezbednosti“ (Weaver 2007, 66–98, 68, 69).

⁸ Uporediti sa razmatranjem globalizacije i deteritorijalizacije bezbednosti, gde se najviše sekuritizuju globalizacija, globalno zagrevanje, transnacionalni organizovani kriminal i međunarodni terorizam (Buzan and Waever 2003, 464–468).

⁹ Npr. o ulozi geografskih prepreka u međunarodnim odnosima uputno je pogledati ideju o „zaustavljajućoj moći mora“ kod Džona Miršajmera (*John Mearsheimer*) (2009).

portret međunarodne bezbednosti, treba razumeti oba nivoa [regionalni i globalni] odvojeno, kao i interakciju koja postoji među njima“ (2003, 4).

Dok se bezbednost može ogledati kao odnos između država, Kopenhaška škola je u skladu sa proširenim shvatanjem ovog koncepta iznedrila sektorsku analizu.¹⁰ Naime, bezbednost se posmatra u pet sektora: politički, vojni, ekonomski, ekološki i socijetalni. Svaki od sektora ima karakteristični referentni objekat bezbednosti. Tako se u vojnom i političkom sektoru, pre svega, kao referentni objekat uzimaju države, političke elite i pojedinci. Ekonomski sektor podrazumeva nacionalni ili globalni ekonomski poredak. Ekološki sektor kao referentni objekat vidi ekosferu (kao uslov za razvoj civilizacije). Socijetalna bezbednost se odnosi na osiguravanje kolektivnog identiteta neke društvene grupe (npr. politički, verski ili kulturni identitet).¹¹ Primećujemo da se u analizi, uglavnom, posmatraju politički ili vojni sektori koji u najvećoj meri određuju dominantne obrasce sekuritizacije i desekuritizacije,¹² iako Buzan i saradnici (1998) razmatraju dinamiku bezbednosnog kompleksa u *celini* bezbednosnih sektora (holistički, homogeno), iako ne odbacuju mogućnost da se posmatra i dinamika pojedinačnih sektora (heterogeno). Na primer, kolektivni identitet može biti predmet sekuritizacije, ali se vojna i politička bezbednost uzimaju kao ključni pokazatelji regionalne bezbednosne dinamike – koja u delu spektra koji naginje neprijateljstvu (engl. *enmity*) ima najveći potencijal za izbijanje oružanih sukoba. U socijetalnoj bezbednosti, danas se može govoriti o obrascima prijateljstva (engl. *amity*) koji proističu iz osećaja sigurnosti partikularnih identiteta, ili o razvijanju novih identiteta jedne šire grupe koji potiskuju potencijal za izbijanje

---

¹⁰ Bezbednost se obično shvata kao subjektivna i objektivna kategorija. Tako Arnold Wolfers (*Arnold Wolfers*) bezbednost definiše kao odsustvo pretnje da će određene stečene vrednosti biti ugrožene ili odsustvo straha da će one biti ugrožene, čime se dolazi do shvatanja bezbednosti u subjektivnom i objektivnom smislu. U takvom shvatanju bezbednosti, ostavlja se mogućnost za subjektivističko i objektivističko shvatanje bezbednosti, ali je ona za Kopenhašku školu primarno intersubjektivni proces koji se konstituiše u odnosu između aktera u procesu sekuritizacije (Wolfers 1962).

¹¹ Sektorski pristup proučavanju bezbednosti je detaljno razrađen u: Buzan *et al.* 1998, na šta se pozivamo u daljem toku rada.

¹² Sekuritizacija se u svom osnovnom značenju može odrediti kao imenovanje nečega bezbednosnom temom uz mogućnost preduzimanja vanrednih mera u cilju otklanjanja egzistencijalne pretnje. O tome videti: Buzan *et al.* 1998.

oružanih sukoba.¹³ No, moguće je i izbijanje neprijateljstava kada se partikularni identiteti osećaju ugroženim od strane drugih, bilo da su oni unutrašnji bilo spoljašnji. Međutim, mi ovde smatramo da je holistički pogled na regionalnu bezbednost u načelu celishodniji, dok se u pojedinostima mogu analizirati različiti procesi sekuritizacije koji zahvataju pojedinačne sektore.

Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa ima osobeno shvatanje bezbednosnih regiona jer upućuje na poseban splet i vrstu odnosa između unutarregionalnih država i drugih subjekata (ili jedinica) koji pretežno konstituišu sopstvene percepcije, stanje i izgled bezbednosne dinamike. Na bezbednosnu dinamiku pretežno utiču države kao dominantni subjekti bezbednosti, uz prisustvo nedržavnih aktera čiji uticaj ne može biti zanemaren. Glavna pretpostavka autora TRBK jeste da se pretnje brže prenose preko kraćih udaljenosti, te će se mogući sukobi i celokupna bezbednosna dinamika ogledati na nekom geografskom prostoru srednje veličine. Taj prostor se naziva bezbednosni region koji, tek kada uzmemo u obzir njegove socijalne i materijalne odlike u odnosu između njegovih jedinica, može poneti naziv bezbednosni kompleks. Uprkos trendovima tehnologizacije međunarodnih odnosa, smatramo da pretpostavka o teritorijalnosti regionalne bezbednosti ipak nije uzdrmana ovim trendom koji dodatno skraćuje vreme i intenzivira prostor u interakcijama ljudi, grupa i država.

Razlog zbog kojeg su se Buzan i Vejver okrenuli regionalnom nivou analize, kao najpogodnijem, jeste taj što su želeli da bolje razumeju strukturu globalne bezbednosti. Naime, njihov cilj je da se razume kako se dinamike različitih regiona uklapaju u globalnu dinamiku u kojoj učestvuju sve države i nedržavni akteri, ali koju dominantno oblikuju velike sile (Buzan and Waever 2003, 445). Pritom je iskustvo XX veka pokazalo da, kako oni primećuju, promene u polarnosti ne utiču na stvaranje

---

¹³ Zanimljivo je da, recimo, proces evropske integracije može biti shvaćen kao funkcionalni čin, ali i stvaranje novog supranacionalnog identiteta, koji može, i ne mora, da bude shvaćen kao pretnja za nacionalne identitete država članica Evropske unije u očima nacionalističkih i populističkih političkih opcija. U novije vreme, činovi istupanja Velike Britanije iz Evropske unije („Bregzit“), porast populističke političke retorike u zemljama Srednje Evrope, poput Mađarske i Poljske, mogu biti posmatrani i kao deo procesa politizacije i sekuritizacije daljeg produbljivanja evropske integracije na tragu kriznog protivdiskursa o renacionalizaciji politike u drugoj deceniji ovog veka.

bezbednosnih kompleksa, dok odnos globalnog i regionalnog nivoa utiče na stabilnost regionalnih bezbednosnih kompleksa (RBK) i „politiku globalne bezbednosne strukture“ (Buzan and Waever 2003, 448). TRBK je bitan za proučavanje međunarodne bezbednosti jer u obzir uzima koncept bezbednosti koji je definisan i pogodan za teorijsko istraživanje i ispitivanje, tj. nije bezobalan, već je merljiv, proverljiv i spreman za ukrštanje sa drugim teorijskim konceptima. Za razliku od ustaljenog proučavanja međunarodne bezbednosti koje se uglavnom zasniva na nacionalnom i globalnom nivou, TRBK je prva teorija koja na sistematičan i sveobuhvatan način sagledava međunarodnu bezbednost nakon Hladnog rata sa polazišta koja ukrštaju strukturalni realizam sa globalističkim i konstruktivističkim teorijama.

Buzan i saradnici pišu da je „bezbednosni kompleks definisan kao skup država čije su glavne bezbednosne percepcije i problemi toliko povezani da se problemi njihovih nacionalnih bezbednosti ne mogu u razumnoj meri analizirati ili razrešiti odvojeno“ (1998, 11–12).¹⁴ Po uzoru na neorealističku teoriju, oni smatraju da su RBK podsistemi i male anarhije koje imaju svoju strukturu kao i sistemi.¹⁵ Cilj je da se izbegne proizvoljnost u mapiranju RBK i uvaži zamisao TRBK o nepreklapajućem članstvu država u različitim regionalnim kompleksima (za razliku od Lejka i Morgana (1997)).¹⁶ Na ovaj način se sprečava proizvoljnost i mnogostruki regionalni identiteti, te socijalna konstrukcija regiona koja predstavlja proizvod saobraćanja između država koje se „dogovaraju“ oko zajedničke pripadnosti nekom funkcionalnom prostoru, ili im biva nametnut neki zajednički regionalni imenilac.

Zato što su TRBK u tesnoj vezi sa teorijom sekuritizacije (bezbednost kao govorni čin) i sa tada pojmljenom opadajućom ulogom države, a u

---

¹⁴ U izvornoj verziji definicija glasi: “A security complex is defined as a set of states whose major security perceptions and concerns are so interlinked that their national security problems cannot reasonably be analyzed or resolved apart from one another” (Buzan *et al.* 1998, 11–12).

¹⁵ Tačnije, navodi se da su „bezbednosni kompleksi podsistemi – minijaturne anarhije – za sebe, i po analogiji sa potpunim sistemima oni poseduju sopstvene strukture“ (Buzan *et al.* 1998, 13).

¹⁶ O relativnosti članstva u regionima ilustrativno govori primer Hrvatske i njenog funkcionalnog, te simboličkog izdvajanja iz regiona Zapadnog Balkana koji je konstruisala EU nakon njenog ulaska u Evropsku uniju 2013. godine (uporediti sa: Buzan and Weaver 2003, 48).

nameri da se teorija dodatno učvrsti, u knjizi *Regions and Powers* (2003) došlo je do delimične promene u definiciji RBK. Bezbednosni kompleks je ovoga puta određen kao *skup jedinica* (a ne država), gde se među jedinicama mogu naći i nedržavni akteri. Umesto njihovih bezbednosnih problema ili bezbednosnih percepcija, sada u fokus dolaze međusobno povezani i uslovljeni procesi *sekuritizacije* i *desekuritizacije* (a ne bezbednosnih problema) koji ne mogu da se posmatraju odvojeno. Drugim rečima, „bezbednosni kompleksi su regioni viđeni kroz optiku bezbednosti“ (Buzan and Waever 2003, 43–44). U zavisnosti od toga da li bezbednost posmatramo sveobuhvatno ili na nivou pojedinačnih sektora, kompleksi mogu biti *homogeni* i *heterogeni*. Kada je reč o pominjanju jedinica analize, autori Kopenhaške škole svrstavaju države kao glavne jedinice koje sačinjavaju komplekse – zbog jednostavnosti i lakšeg razumevanja, čime se ne negira njihov stav protiv državocentričnosti (Buzan *et al.* 1998). Oblici spoljašnjih uticaja na tok bezbednosne dinamike predstavljaju delimični ili totalni uticaj velikih sila na bezbednosnu dinamiku drugih regionalnih kompleksa čime se ona oblikuje ili obustavlja spolja. Ti oblici su poznati pod nazivom *prekrivač* i *prodor*. Ovde bismo dodali i to da jedan oblik uticaja na unutarregionalnu bezbednosnu dinamiku može predstavljati i delanje velike sile u centriranom RBK, što se može razumeti i kroz pojam sfera uticaja (npr. Rusija u Postsovjetskom RBK).

Nakon pozicioniranja regiona kao upotrebljivog nivoa analize u stvaranju regionalne bezbednosne dinamike, opravdano je postaviti pitanje da li regioni mogu da budu akteri sa posebnim kvalitetom delovanja? Buzan i saradnici (1998) odgovaraju na ovo pitanje tako što tvrde da regioni nisu samostalni akteri. Regionalnu bezbednost Kopenhaška škola posmatra uzimajući nedržavocentričnu perspektivu kroz pluralizam aktera, ali gde se struktura međunarodnog sistema i dalje određuje u odnosu na države. One su te koje primarno određuju pravila ponašanja unutar sistema. Značajno je imati na umu odnos između strukturalnog realizma i socijalnog konstruktivizma u teorijama međunarodne bezbednosti. Iako je međunarodni sistem prema strukturalnom realisti Kenetu Volcu suštinski državocentričan, konstruktivistički teoretičar Aleksandar Vent (*Alexander Wendt*) obrazlaže da današnji svet to ipak nije. Vent strukturu međunarodnog sistema sagledava drugačije od Volca, smatrajući da države nisu najvažniji, niti jedini, već dominantni akteri. Država je, smatra Vent, ključna kada se radi o „globalnom regulisanju nasilja“ te da je ona „primarni prenosnik nasilja kroz koga efekti drugih aktera koji regulišu

nasilje bivaju usmereni na svetski sistem“ (1999, 9). Time se, doduše posredno, ostavlja mogućnost za tumačenje mesta i uloge regiona kao mogućih aktera ili delatnika u međunarodnoj bezbednosti.

REGIONI U STUDIJAMA BEZBEDNOSTI NAKON TRBK-A: PROSTORI SINTEZE ILI POPRIŠTE NOVIH SUKOBA?

Komentarišući aktuelne rasprave o regionalnoj bezbednosti, Buzan i Vejver su saglasni da je ostvaren napredak u postavljanju regionalnog nivoa analize kao pogodnog za posmatranje i analizu međunarodne bezbednosti. To ne znači da je regionalni nivo jedini, već da je neizostavan, a često i „najvažniji“ deo međunarodne bezbednosne analize (Buzan and Waever 2003, 463). Tako navode i upotrebu koncepta regionalnog bezbednosnog kompleksa kod Lejka i Morgana sa ranije pomenutom idejom regionalnih poređaka, ali podvlače da ova dvojica autora ne razvijaju teorijski pristup koji značajnije odstupa od neorealističkog pogleda na međunarodnu bezbednost.¹⁷ Buzan i Vejver ističu da njihova teorija ima veći domet i nudi okvir za iznošenje predviđanja, što povećava njenu praktičnu upotrebljivost. Jedan od zadataka teorije je da, pored sistematičnog sagledavanja empirijskih činjenica (tzv. evropsko shvatanje teorije), ponudi i okvir za predviđanje putem utvrđivanja kauzalnih veza (tzv. američko shvatanje teorije). Kako oni zaključuju, TRBK bi pre mogla da prođe kao teorija u evropskom shvatanju, dok utvrđivanje kauzalnih veza i uzročnosti zahteva još rigoroznije podvrgavanje proveru njenih hipoteza, što u složenim društvenim naukama nije uvek moguće sprovesti (Buzan and Weaver 2003, 83).

Od objavljivanja knjige *Regions and Powers* 2003. godine, nastavlja se interesantan razvoj regionalističkih pristupa u međunarodnoj bezbednosti. Iako su autori nudili kritike i pohvale TRBK (Hoogensen 2005; Acharya 2007; Kovačević 2013), ova teorija postala je ugaoni kamen proučavanja regiona, s obzirom na to da je malo ko nakon objavljivanja knjige mogao da praktikuje regionalistički pristup, a da je barem ne uzme u obzir. Čak i pristupi koji su se javili pre ili u isto vreme kada i TRBK (npr. regionalni poreci i bezbednosne zajednice), uticali su ili su se tokom prve dve decenije XXI veka menjali pod uticajem TRBK. Sinteza konstruktivizma i realizma kod TRBK učinila je ovu

---

¹⁷ Za kritiku pogledati: Buzan and Weaver 2003, 78–79.

teoriju pogodnom za povezivanje i sintezu sa drugim pristupima. Savremene pristupe na tragu TRBK odlikuje potreba da se neke neuravnoteženosti i nedostaci TRBK prevaziđu. Sveukupno, savremeni pristupi regionima u studijama bezbednosti pokazuju, pre svega, svest o potrebi spajanja realističkih i konstruktivističkih struja kako bi se dala što potpunija perspektiva o proučavanim bezbednosnim problemima. Otuda ove teorije pokazuju visok nivo prilagodljivosti i mogućnosti učenja od rivalskih pristupa. Istovremeno, savremene teorije, iako u riziku, nisu eklektične, jer sinteze različitih pristupa dovode do kombinovanja temeljnih teorijskih principa, a ne naporednog korišćenja različitih perspektiva.¹⁸ Smatramo da je ovakav fon razvoja teorije jedno od nasleđa TRBK, jer je ona uspešno afirmisala konvergenciju pristupa koja vodi do značajnih empirijskih uvida.

Klasifikovanje regionalističkih pristupa u međunarodnim odnosima nije lak zadatak, jer postoji mnoštvo pristupa koji se zasnivaju na realističkim, liberalnim i konstruktivističkim tradicijama. Kako Vajrinen (2003) ističe, regionalistički pristupi postojali su na dva koloseka – funkcionalističkom i konstruktivističkom. Sa druge strane, mi smo u prethodnom delu teksta istakli da TRBK predstavlja prvi korak ka sinergiji tradicija u jedan koherentan okvir kroz snažnije oslanjanje na konstruktivističko shvatanje regiona, a uz svest o značaju funkcionalističkog pristupa. Ključni kriterijum u izboru teorija koje obrađujemo u nastavku jeste njihova sposobnost da komuniciraju sa TRBK ili da konceptualno nadograđuju ili prilagođavaju aparat TRBK. Prema tome, u analizu su ušle teorije regionalnih poredaka (Katzenstein 2005; Frazier and Stewart-ingersoll 2010), regionalnih bezbednosnih zajednica (Adler and Barnett 1998) i regionalnih „multipleks“ međunarodnih poredaka (Acharya 2014; Acharya 2018). Ove teorije često dele zajedničke tradicije, npr. teorija regionalnih bezbednosnih poredaka zasniva se na realizmu i (kod Kacenstajna) konstruktivizmu, dok je ideja regionalnih bezbednosnih zajednica zasnovana na liberalizmu i konstruktivizmu, a „multipleks“ međunarodnih poredaka dominantno na konstruktivizmu. Ipak, konceptualna otvorenost ovih teorija omogućila je istraživačima da na njihovim temeljima i uz kritiku TRBK sintetišu nove teorijske okvire koji daju potpunije uvide u strukture i dinamike svetskih regiona.

---

¹⁸ O eklekticismu u međunarodnim odnosima, videti: Sil and Katzenstein 2010.

Regionalni bezbednosni poreci

Ideju regionalnih bezbednosnih poredaka prvi su razradili Lejk i Morgan (1997). Značajan doprinos dao joj je i Kacenstajn (2005) tokom prošle decenije, analizirajući američku moć u stvaranju svetskih regiona. Lejk i Morgan vide regione kao tesno povezane celine država, gde „u smislu njihove bezbednosti, akcije bilo koje članice i značajan razvoj događaja u vezi sa bezbednošću unutar bilo koje države imaju značajan uticaj na druge“ (1997, 12). Njihova ideja regiona orijentisana je na upravljanje međudržavnim konfliktima (Lake and Morgan 1997, 40). Regioni stoga mogu da budu u različitim formacijama upravljanja međudržavnim konfliktima, a koje ovi autori posmatraju kao kontinuum kojim se regioni progresivno kreću ka sve manjoj mogućnosti međudržavnih sukoba (Lake and Morgan 1997, 33, 39). Takvih formacija je pet: međusobno ograničavajuće sile (engl. *power restraining power*), koncert velikih sila (engl. *great power concert*), kolektivna bezbednost (engl. *collective security*), pluralna bezbednosna zajednica (engl. *pluralistic security community*) i integracija (engl. *integration*) (Lake and Morgan 1997, 32–33). Kao ključnu pokretačku silu svake formacije regulisanja međudržavnih sukoba, Lake i Morgan vide projekciju moći nacionalne države (1997, 39), čak i kada su u pitanju razvijeni oblici upravljanja poput pluralne bezbednosne zajednice. Nasuprot Lejku i Morganu, Kacenstajn (2005) donosi jedan eklektičan teorijski okvir koji se zasniva na ideji da SAD prema projekciji sopstvene moći oblikuju svetske regione. Razlike u tome kako se ova moć projektuje i kakve posledice ona ima stvaraju drugačiju arhitekturu regiona, npr. u Evropi i Aziji (Katzenstein 2005; Sbragia 2008). Ključne razlike između ovih autora jesu da Lejk i Morgan dozvoljavaju veći stepen autonomije lokalnih sila u definisanju regiona, dok je kod Kacenstajna ključna uloga jedne supersile i njenih namera u regionu. Druga razlika je u tome što Lejkov i Morganov model regiona omogućava poređenje svetskih regiona, dok su kod Kacenstajna naglašene njihove specifičnosti.

Dva interesantna doprinosa koja kritički nastavljaju tradiciju Lejka i Morgana dali su Rodrigo Tavares (*Rodrigo Tavares*) 2008. godine u vidu teorije regionalnih klastera mira i bezbednosti (engl. *Regional Peace and Security Cluster [RPSC]*), kao i Derek Frejžer (*Derrick Frazier*) i Robert Stjuart-Ingersol (*Robert Stewart-Ingersoll*) 2010. godine kroz okvir regionalnih sila i bezbednosti (engl. *Regional Powers and Security Framework [RPSF]*). Ova dva okvira novijeg datuma kroz kritiku komuniciraju sa teorijskim okvirom

TRBK, ali i idejom regionalnih bezbednosnih poredaka Lejka i Morgana. U kritici Lejka i Morgana, kod oba teorijska okvira očigledan je otklon od ideje da se regioni kreću linearnim i progresivnim tokom kroz različite formacije do sve efikasnijeg upravljanja međudržavnim sukobima. Naprotiv, ovi okviri vide da regionalne formacije zavise od strukturnih (Tavares 2008), odnosno strukturnih i identitetskih činilaca (Frazier and Stewart-Ingersoll 2010). Oba modela identifikuju i ključne nedostatke okvira TRBK koje teže da unaprede i to rade bilo kroz naglašeno insistiranje na strukturama, bilo kroz produbljivanje konstruktivističkih komponenti okvira. Kritika koju daju Frejžer i Stjuart-Ingersol fokusira se na ulogu sila u regionalnoj bezbednosnoj dinamici. Ovi autori smatraju da okvir TRBK ne može da nam kaže na koji način se „identifikuju regionalne sile, kako se ispituju njihove jedinstvene funkcije i kako ove funkcije utiču na regionalne poretke“ (Frazier and Stewart-Ingersoll 2010, 733).

Nijansiranu i promišljenu kritiku Buzanovog i Vejverovog pristupa daje Tavares (2008). Prema njegovom mišljenju, postoje četiri ključna problema sa teorijskim okvirom TRBK koji se zasnivaju na kritici sekuritizacije kao osnovnog procesa kroz koji se kristališe dinamika regiona. Prvi problem je da čin sekuritizacije ne govori ništa o konkretnim instrumentima ili mehanizmima koje podrazumeva kršenje regularnih pravila političkog života (Tavares 2008, 108). Drugi problem je da obrasci sekuritizacije ne govore mnogo o realnim obrascima nasilja i mira u regionima, te da tri formacije koje daju Buzan i Vejver nisu pouzdan pokazatelj dinamike regionalne bezbednosti (Tavares 2008, 109). Treći i četvrti problem su mali broj varijabli u okviru TRBK, što na kraju ne daje nijansiranu sliku kako od neprijateljstva nastaju prijateljstva; za tako nešto je, prema Tavaresu, potreban značajno veći broj varijabli u modelu (2008, 109).

Ključna odlika Tavaresovog pristupa RPSC jeste da svi regioni,¹⁹ uprkos svojim specifičnostima i divergentnim dinamikama, sadrže zajednički skup strukturalnih komponenti. Za Tavaresov model ključno je mapiranje ovih struktura čiji odnos, na kraju, daje empirijsku realnost regiona. Za razliku

---

¹⁹ Tavares region shvata gotovo funkcionalistički, kao npr. u sledećoj rečenici: „Ovo je logika iza regionalnih klastera mira i bezbednosti (RPSC), definisanih kao skupovi mirovnih i bezbednosnih odnosa koji se javljaju na širokoj teritoriji (regionu), a koje pokreću agensi koji deluju na različitim nivoima regionalne integracije i koriste različite instrumente da promene obrasce bezbednosti, konflikta i pozitivnog mira“ (2008, 116).

od prethodećih pristupa na tragu regionalnih bezbednosnih poredaka, Tavares razlikuje bezbednost kao upravljanje pretnjama i mir kao upravljanje nasiljem. Iako je model regiona kod RPSC deskriptivan, istovremeno je i dinamičan jer pretpostavlja da se promenom u samim strukturama, kao i odnosom među njima, menja i empirijska stvarnost regiona (Tavares 2008).

Kao ključne strukture modela ističu se: a) teritorija koja smešta odnose svih drugih komponenti, a koji se na regionalnom nivou mogu registrovati; b) komponente kao što su agensi mira i bezbednosti, obrazac bezbednosti, instrumenti mira i bezbednosti, obrazac konflikta, obrazac pozitivnog mira i nove regionalne integracije; c) veze među komponentama kao krajnja struktura (Tavares 2008, 116–117). U odnosu na vrednost samih komponenti i veze među njima, Tavares predlaže da se regionalni klasteri mogu podeliti u četiri kategorije: fragmentisane regione (engl. *regional fragmentations*), regionalne koalicije (engl. *regional coalitions*), regionalne zajednice (engl. *regional communities*) i regionalna upravljačka uređenja (engl. *regional governmental polities*) (2008, 117–118). Kako RPSC model ne poznaje ideju linearnog napretka, nabrojani tipovi mogu da se razumeju samo kao kristalizacije trenutnih odnosa među komponentama koje su promenljive u vremenu. Ključna prednost ovog modela jeste veoma jasna razrađenost komponenti koje ga čine pogodnim za uporedna ili kvantitativna istraživanja.²⁰ Ono što se može zameriti ovom pristupu jeste da, od svih obrađenih, najviše naginje eklektizmu. Komponente modela su skladno tome (re)definisane i uklopljene u koherentnu celinu, tako da ovaj model ima najmanje sluha za tekovine konstruktivizma, zbog čega ostajemo uskraćeni za uvid kako predloženi niz delatnika (od individualnih do regionalnih) konceptualizuje sopstveno delanje u regionalnim odnosima.

Frejžer i Stjuart-Ingersol (2010) razvijaju svoj okvir regionalnih sila i bezbednosti (RPSF) iz prepoznate potrebe da se u razumevanju regionalne bezbednosne dinamike jasnije integrišu tekovine konstruktivizma i realizma. Ovi autori prepoznaju da je odnos kapaciteta vojne moći sila bitan u bezbednosnoj dinamici regiona, ali da su jednako determinišuće njihove preuzete uloge i identiteti. Frejžer i Stjuart Ingersol tako smatraju da se

---

²⁰ Treba ipak imati na umu da samo testiranje modela nije nužno pokazatelj adekvatnosti modela, već je pogodnije model shvatati kao mapu koja neke delove stvarnosti izostavlja u težnji da obradi neki konkretan problem (Clarke and Primo 2012), kao što su, u ovom slučaju, promene mira i bezbednosti u svetskim regionima.

dinamika regiona može objasniti kroz tri ključne eksplanatorne varijable: regionalnu strukturu, regionalne uloge moći i regionalne orijentacije moći (2010, 731). Nadograđujući konstruktivistički argument, autori smatraju da regionalni akteri mogu da deluju u ulogama vođe (engl. *leadership*), staratelja (engl. *custodianship*) i zaštitnika (engl. *protection*), dok njihove orijentacije mogu biti prema postojećem stanju (*status quo* ili revizija), saradnji (unilateralnoj ili multilateralnoj) i oblikovanju regiona (reaktivnom ili proaktivnom) (2010, 732, 748).

Kao jednu od bitnih odlika ovog modela, autori predstavljaju ulogu izvan-regionalnih velikih sila, iako njihov ključni fokus ostaje na regionalnim silama. Tako izvan-regionalne velike sile mogu da budu neaktivne u nekom regionu, ali mogu i da podignu moć određene regionalne sile. Velike sile takođe svojim ponašanjem mogu da utiču na postupke regionalnih sila, dok je krajnji vid njihovog uticaja kompletno strukturiranje regiona. Ipak, ključna uloga regionalnih sila je u tome da su one prema svojim kapacitetima najverovatniji zainteresovani činioци bezbednosne dinamike regiona, iako njihov angažman u tome zavisi od načina na koji grade i vide sopstvenu ulogu u regionu (Frazier and Stewart-Ingersoll 2010).

Kombinujući realističku i konstruktivističku perspektivu, dvojica autora tvrde da regioni mogu da zauzimaju različite formacije u odnosu na to kako regionalne sile strukturiraju raspodelu moći u odnosu na svoje kapacitete i uloge praćene orijentacijama. Moguće je prepoznati pet ovakvih formacija: hegemonu formaciju (engl. *hegemonic*), kolektivnu bezbednost (engl. *collective security*), međusobno ograničavajuće sile (engl. *power restraining power*), koncert (engl. *concert*) i nestrukturisane formacije (engl. *unstructured*) (Frazier and Stewart-Ingersoll 2010, 735). Kao i kod Tavareša, kretanje regiona iz jedne formacije u drugu nije progresivno, već je odraz odnosa ključnih eksplanatornih varijabli. RPSF kao svoju najveću manu ima orijentisanost na države kao ključne aktere regionalne bezbednosti, bez uključivanja regionalnih ili međunarodnih organizacija. Kao ključna prednost u odnosu na Tavarešov model može se uzeti snažnije oslanjanje na konstruktivizam koji u RPSF unosi uloge i orijentacije kao ključne faktore regionalne bezbednosne dinamike.

Regionalne bezbednosne zajednice

Ideju bezbednosne zajednice, koja je decenijama starija od teorije sekuritizacije i teorijskog okvira TRBK, prvi je izložio Karl Dojč (Karl

Deutsch) 1954. godine u knjizi *Political Community at the International Level: Problems of Definitions and Measurement*. Prema ovom autoru, bezbednosna zajednica je: „grupa koja je postala integrisana, gde je integracija definisana kao postignuće osećaja zajednice, praćeno formalnim ili neformalnim institucijama i praksama, dovoljno jakim i raširenim da osiguraju mirne promene među članicama grupe sa 'razumnim stepenom' sigurnosti u toku 'dugog vremenskog perioda'“ (Deutsch 1954, 33). Od samog nastanka koncepta bezbednosne zajednice, pokazalo se da je adekvatan u povezivanju različitih tradicija u međunarodnim odnosima (Koschut 2014). Čak i pregledom pristupa regionalnih bezbednosnih poredaka, jasno je da i realistički pristup Lejka i Morgana (1997), kao i kombinovani realističko-konstruktivistički pristup Buzana i Vejvera (2003), te Frejžera i Stjuart-Ingersola (2010) kao komponente svojih modela imaju bezbednosne zajednice. Iako ovi autori ne konceptualizuju bezbednosnu zajednicu na isti način, svima im je zajedničko da akteri bezbednosne zajednice računaju na mirne promene u bezbednosnoj dinamici regiona (upor. Ejodus 2018, 2). Iako prilagodljiva različitim tradicijama, ideja bezbednosne zajednice teško da može biti interfejs teorija jer i sama funkcioniše pre kao „skup pretpostavki o miru u međunarodnim odnosima“ (Puchala 1981, 150 navedeno prema Koschut 2014, 10), nego kao celovita teorija. Korake ka daljem razvoju ideje bezbednosne zajednice u celovitu teoriju dali su Emanuel Adler i Majkl Barnet (*Emanuel Adler and Michael Barnett*) u knjizi *Security Communities* iz 1998. godine. Ovi autori su Dojčovu liberalnu, kantijansku ideju dopunili novim sociološkim razumevanjem izgradnje bezbednosne zajednice zasnovane na ideji zavisnosti od pređenog puta (engl. *path-dependence*) (Ejodus 2018, 2). Prema ovim autorima, bezbednosne zajednice nastaju istorijskim procesima konceptualizovanja i institucionalizacije očekivanja mirnih promena (Adler and Barnett 1998, 49 navedeno prema Ejodus 2018, 2). U perspektivi Adlera i Barneta, moguće je razlikovati tri vrste bezbednosnih zajednica: nastajuće (kod kojih saradnja među državama ne teži bezbednosnoj zajednici), uzdižuće (kod kojih postoje mreže institucija, mreže koordinacije i začeci zajedničkog identiteta) i zrele (kod kojih postoji duboka institucionalizacija, formiran identitet i međusobna očekivanja o mirnom rešavanju sporova) (Ejodus 2018, 2).

Originalna zamisao bezbednosne zajednice podrazumeva da je bezbednosna zajednica specifična konfiguracija bezbednosne dinamike regiona. Ova zamisao ugrađena je i u okvir TRBK, ali i pristupe bezbednosnih poredaka. Konfiguracija se kao takva nalazi na duži koja se

često proteže od anarhije i sukoba ka miru i gde je bezbednosna zajednica poistovećena sa mirom i saradnjom (upor. Adler and Greve 2009, 63–64). Kod svih do sada nabrojanih pristupa bezbednosna zajednica je ishod odnosa ključnih strukturnih komponenti regiona (Adler and Greve 2009, 65). Adler i Griv (2009) smatraju da bezbednosne zajednice kao ishodi ne daju potpuno objašnjenje regionalnih bezbednosnih dinamika te se oni okreću konceptu prakse u međunarodnim odnosima.²¹ Ovi autori konceptualizuju bezbednosnu zajednicu kao jedan od mehanizama bezbednosnog upravljanja regionima koji nastaje kroz politike i ponašanja na nivou jedinice regiona (Adler and Greve 2009, 67). Tako bezbednosna zajednica predstavlja paletu praksi koju akteri u međuregionalnim odnosima mogu da koriste. Iako bezbednosna zajednica i ravnoteža moći (kao drugi mehanizam) zadržavaju svoje različitosti, u praksi jednog regionalnog aktera može doći do preklapanja (engl. *overlap*), odnosno korišćenja praksi koje pripadaju različitim mehanizmima u različitim bezbednosnim prilikama (Adler and Greve 2009, 62–63). Ovi autori smatraju da izbor praksi zavisi od sektora primene, zatim od dela državne administracije koji primenjuje određenu politiku i, na kraju, prakse mogu zavisiti od konkretnog problema na koji se politike primenjuju (Adler and Greve 2009, 75–78). Kao bitne komponente ove ideje su prostornost (spacijalnost), odnosno vremenitost (temporalnost) jer izbor praksi zavisi od toga u kom regionu akter (koji može biti izvan-regionalni) deluje, kao i što zavisi od vremena u kom se praksa primenjuje (Adler and Greve 2009).

Predložena razrada ideje o preklapanju praksi ključan je doprinos Adlera i Griva istraživanjima u međunarodnim odnosima. Za razliku od prethodnih (TRBK i regionalnih bezbednosnih poredaka), ideja bezbednosne zajednice kao mehanizma upravljanja konstruiše granice regiona kao fluidne i promenljive. Naime, pristup TRBK zasniva se na tome da jedna država ne može biti članica više od jednog regionalnog bezbednosnog kompleksa, što granice regiona čini teško promenljivim (Buzan and Waever 2003). Pristupi regionalnih bezbednosnih poredaka ovu tekovinu TRBK nisu kritikovali, često je podrazumevajući. Zajedno uzevši, prethodno obrađeni pristupi tako mogu da se okarakterišu kao sistemski jer su ovi okviri pogodni za analizu i regionalnih bezbednosnih kompleksa

---

²¹ Za detaljnije o takozvanom „praktičkom zaokretu“ (engl. *practice turn*) u međunarodnim odnosima videti: Pouliot (2008). Adler i Griv praksu definišu kao „performans sa kompetencijom“ koji je kao takav prepoznat“ (2009, 66).

kao celina, ali i pojedinačnih državnih i nedržavnih aktera. Nasuprot ovom, Adler i Griv pretpostavljaju da regioni pored značaja geografije, vrednosti i normi imaju i dimenziju praktičkog stvaranja (2009, 81). Ova dimenzija znači da se granice regiona definišu i kroz način na koji se „čini“ bezbednost (engl. *doing security*) (Adler and Greve 2009, 81). Sama raznovrsnost praksi i mogućnost da različite i neusaglašene prakse proiđu iz istovetnih vrednosno-normativnih okvira čine osnovu poroznosti i promenljivosti granica regiona (Adler and Greve 2009, 82). Primeri koje daju ovi autori (npr. neslaganja u praksi vođenja rata protiv terorizma između evropskih članica NATO-a i SAD) govore o tome da je okvir prakse pogodan za analizu razmimoilaženja i neslaganja u određenim regionima koji dele slične vrednosti, koliko i uporednoj analizi regiona. Prema našem mišljenju, ovaj okvir pruža osnovu za sistematsku analizu, ali i za veoma preciznu analizu regionalnih ili izvan-regionalnih aktera u nekom regionu. Oslanjanje na koncept prakse, kao deo mehanizama upravljanja, ispravlja totalizujuće tendencije formacija relativno trajnih stanja regiona kod TRBK i pristupa regionalnih bezbednosnih poredaka, što u krajnjoj instanci daje nijansiraniju sliku o bezbednosnoj dinamici regiona. Kritika koja se može uputiti ovom okviru je da nedovoljno razrađuje zavisnost regionalnih formacija od praksi te ostaje nejasno u kojoj meri prakse imaju sposobnost da menjaju norme i vrednosti ili pak obrasce prijateljstva/neprijateljstva u jednom regionu.²²

Regionalni „multipleks“ međunarodni poreci

Značajan teorijski doprinos proučavanju svetskih regiona dao je Amitav Ačarija (*Amitav Acharya*) (2014; 2018) kroz ideju regionalnih „multipleks“ poredaka. Ovaj autor svoje viđenje o bezbednosnoj dinamici regiona gradi oslanjajući se na konstruktivizam, institucionalizam i post-kolonijalnu misao. Tri struje na koje se oslanja Ačarijina misao ujedinjuje istorijska perspektiva i ideja da institucije imaju moć da konstruišu regionalne poretke, dok oslanjanje na post-kolonijalnu misao usmerava celu teorijsku konstrukciju ka poziciji da institucije i poreci nisu samo preslikane institucije Zapada, već da nose distinktivne kvalitete. Ačarija svoju ideju regionalnih „multipleks“

---

²² Sličnu kritiku ideje prakse, samo na primeru proučavanja takmičarskih autoritarnih režima, videti u: Pepinsky 2020.

poredaka (2014) gradi proučavajući transformaciju američke moći nakon Hladnog rata i, pre svega, razvoj bezbednosne arhitekture Jugoistočne Azije.

Kao ključnu razliku multipleks poredaka, u odnosu na regionalne bezbednosne poretke i regionalne bezbednosne zajednice, izneli bismo naglašen istoristički pristup. Ovaj pristup ima za cilj da ukaže kako je istorija regionalizacije uticala na stvaranje i promene regionalnih bezbednosnih dinamika. Pozivanje na istoriju povezuje ovaj okvir sa TRBK, koja i sama (iako ne tako naglašeno) poziva na istorijska kretanja ne bi li objasnila obrasce sekuritizacije i desekuritizacije koji stvaraju bezbednosne dinamike regiona. Druga ključna razlika je pozivanje na post-kolonijalnu misao koja nije prisutna ni u jednom od rivalskih pristupa. U osnovi to znači da nijedan od rivalskih pristupa ne uzima iskustvo kolonizacije kao faktor koji oblikuje obrasce regionalizacije. Shodno tome, iskustva Evrope i Severne Amerike ne moraju da budu vodiči za transformacije regiona na Globalnom Jugu. Tako ideja „bezbednosne zajednice“ kao očekivanog i svima poželjnog ishoda iz perspektive bivših kolonizatora gubi svoju primamljivost u očima bivših kolonizovanih društava koja visoko vrednuju sopstvenu samostalnost (Acharya 2014).

Kao osnova za razumevanje regionalnih „multipleks“ poredaka uzimamo ideju poretka u međunarodnim odnosima i načina na koji se američka moć transformiše nakon Hladnog rata. Osnovu stvaranja regiona Ačarija (2018) vidi u različitom shvatanju ideja poput suvereniteta ili nacionalne bezbednosti. Iako ove ideje potiču iz evropskog i američkog političkog konteksta, njihovo prenošenje putem kolonizacije uzrokovalo je različita tumačenja, lokalizovanja i prilagođavanja te se ne može reći da imaju jednako značenje i značaj za sve aktere međunarodnog sistema. Preosmišljavanje zapadnih ideja za Ačariju (2018) predstavlja jedan vid dejstvenosti (agensnosti ili delatništva) koji bivšim kolonizovanim zemljama daje mogućnost da utiču na dinamiku sopstvenih regiona kroz postavljanje lokalnih normi i praksi kojima spoljašnji učesnici moraju da se prilagođavaju ne bi li postali relevantni činiooci tog regiona. Poreklo dejstvenosti post-kolonijalnih zemalja leži u tome da liberalni američki svetski poredak (*American World Order*)²³ nije bio univerzalan i da je temeljno preoblikovao bezbednost u Severnoj Americi i Evropi, ali ne i u ostatku sveta (Acharya 2014). Američki svetski poredak je za Ačariju u

---

²³ Pod ovim terminom, Ačarija podrazumeva ne samo unipolarni momenat već i dugoročne fizičke i normativne posledice američke sile (upor. Acharya 2014, 4).

opadanju, a pitanje o tome kako će se dalje razvijati međunarodna bezbednost ostaje otvoreno. Ključno je da će u oblikovanju regionalnih dinamika uloga SAD ostati značajna, iako one neće moći da nameću normative funkcionisanja kao u vreme unipolarnog momenta (Acharya 2014). Sa druge strane, sile koje osporavaju američku hegemoniju nisu dovoljno snažne da bi to uradile na globalnom nivou, što ih usmerava na lokalnije područje delovanja poput regiona (Acharya 2014).

Ačarijin pristup se od realizma razlikuje jer daje prednost osporavanju američke hegemonije na idejnom i normativnom, a ne na vojnom planu. Takođe, „multipleks“ poredak predviđa da regionalni akteri imaju mogućnost da se odupru stvaranju sfera uticaja spoljnih velikih sila upravo kroz dizajniranje regionalnih „pravila igre“. Pristajanje na ta pravila igre može da legitimizuje regionalne sile u pokušajima da uđu u red velikih sila (poput Kine i njenog pristajanja na oblike saradnje koje nudi ASEAN) (Acharya 2014).

Upravo opadanje američke moći je za Ačariju ključan faktor uzdizanja regionalnih sila. Kako ove sile nisu same dovoljno moćne da se nametnu na svetskom nivou, regioni su domeni projekcije njihove moći. Značaj regiona kao poprišta delovanja velikih sila je u tome što njihovo delovanje i legitimnost na globalnom bezbednosnom planu zavisi od načina na koji deluju u regionima, gde postojanje regionalnih sila upućuje velike sile na saradnju sa regionalnim (Acharya 2018). Kao ključnu komponentu regiona, Ačarija ističe njihovu kompleksnost. Naime, regioni su često formirani kroz organizacije koje su grupe zemalja okupljale oko nekih pitanja, ali je razmeravanje regiona po različitim sektorima (ekonomskom ili bezbednosnom) okupljalo različite grupe država (Acharya 2014). Kako su vremenom organizacije počele da se prilagođavaju novonastalim problemima i bave pitanjima koja nisu bila na prvobitnoj agendi, tako Ačarija navodi da je ekonomska organizacija APEC (engl. *Asia-Pacific Economic Cooperation*) dala značajan doprinos rešavanju sukoba u Istočnom Timoru (iako je prvobitno zamišljena kao ekonomski forum) (2014, 88). Iako značajni, regioni nisu pokretač dinamike međunarodnih odnosa, već su samo ogledalo „rastuće kompleksnosti i preklapajuće raznolikosti gde lokalno i regionalno konstruisanje koncepata i pristupa poretku ima veći značaj nego što mu pridaju tradicionalni međunarodni odnosi“ (Acharya 2018, 2).

Da bi adekvatno opisao ovu rastuću kompleksnost i međuzavisnost svetskih regiona, Ačarija je skovao termin „multipleks“ poretka. Ovaj

termin koristi u analogiji sa multipleks bioskopom (Acharya 2014). Korisnost ove metafore je u tome što multipleks podrazumeva da jednoj zgradi postoji mnoštvo velikih i malih sala pod jednim krovom te da u njima istovremeno mogu biti prikazivani različiti filmovi (Acharya 2014). Za međunarodne odnose, ova metafora kazuje da sve države ipak funkcionišu u okvirima zajedničke globalne bezbednosne arhitekture, dok svaki region može da pušta „svoj film“ (sa specifičnom publikom i svojim scenarijima) bez mnogo obraćanja pažnje na „filmove“ u najvećim salama, što znači da regioni imaju stepen autonomije u određivanju kojim idejama će se voditi u sopstvenom organizovanju. Ačarija (2014) naglašava da „multipleks“ sistem od multipolarnosti razlikuje insistiranje na međuzavisnosti jedinica, a ne broju sila. „Multipleks“ je, takođe, decentralizovaniji od multipolarnog sistema jer zahtevi koje regionalni akteri nameću spoljnim akterima sprečavaju kolektivnu hegemoniju velikih sila (Acharya 2014). Za ključne determinante regionalne bezbednosne dinamike u multipleks sistemu, Ačarija navodi moć, geografski opseg regiona, vođstvo regiona i vreme (2014, 9). Kao krajnju perspektivu „multipleks“ poretka on uvodi ideju regionalnih svetova (engl. *regional world perspective*) (Acharya 2014). Ovim terminom Ačarija želi da naglasi kako su izvori moći i ideja u regionima difuzni i podeljeni među različitim akterima. U ovoj perspektivi, regioni su promenljivi geografski i kulturno i istovremeno nisu ni samodovoljni entiteti, a ni stvoreni spolja (Acharya 2014). Sam autor ovu ideju sumira rečima da je „moć važna, ali lokalni odgovori na tu moć mogu biti još važniji u konstruisanju regionalnih poredaka“ (2014, 81).

Najznačajniji doprinos perspektive „multipleks“ regionalnih poredaka studijama regionalne bezbednosti jeste taj da regioni nisu istovrsne jedinice (engl. *like units*). Svaki region stvara sopstvenu institucionalnu arhitekturu koja je odgovor na neke kontekstualne specifičnosti regiona, dok rivalski pristupi (delimično sa izuzetkom Adler and Greve (2009)) regione konstruišu kao istovrsne jedinice koji dele kompletno iste skupove struktura koji u svakom regionu imaju istu težinu. Ipak, Ačarija (2018) predlaže da se kao osnova shvatanja regionalne dinamike umesto skupa istovrsnih struktura posmatra istorijski proces stvaranja regionalnih institucija. Tako se kao bitni činioци izdvajaju istorija, osnivački ciljevi, političke strukture i obrasci odnosa sa spoljnim silama (Acharya 2014, 94). Prema Ačariji, regionalna bezbednosna dinamika razume se tek u istorijskoj perspektivi jer način i ciljevi institucionalizacije govore o tome

kakvo ponašanje može da se očekuje od regionalnih aktera. Ovde je moguće povezati perspektive „multipleks“ poretka sa praktičkim obrtom jer institucionalizacija ukazuje na to kakvi će biti obrasci „činjenja bezbednosti“ i koji su njihovi istorijski motivi. Kao razliku u odnosu na Adlera i Griv (2009), multipleks pristup ukazuje da su palete dostupnih mehanizama i praksi specifično oblikovane istorijom i idejama relevantnim u nekom regionu. „Multipleks“ perspektiva takođe može da se čita kao kritika ideje bezbednosne zajednice. Mir i saradnja u regionu mogu da nastanu i kroz očuvanje suvereniteta, ograničenu regionalnu integraciju te želju za upravljanjem i uticajem spoljnih sila u regionu. Sve to upućuje da realizam u međuregionalnim bezbednosnim tokovima ne mora biti napušten i zamenjen principima zajednice.

ZAKLJUČAK

Na početku ovog pregleda postavili smo tri cilja: da predstavimo TRBK u savremenom proučavanju regionalne bezbednosti, da mapiramo studije regionalne bezbednosti i sagledamo odnos TRBK sa drugim (srodnim/rivalskim) teorijama, i da ocenimo karakter sagledanog odnosa TRBK i drugih teorija regionalne bezbednosti. Prema predstavljenom pregledu literature, pojava TRBK predstavljala je prekretnicu u razvoju studija regionalne bezbednosti. Iako najčešće definisani kroz prizmu funkcionalizma, regioni su do pojave TRBK prepoznati kao važne jedinice analize. Ipak, pojava teorije sekuritizacije predstavlja prekretnicu u razvoju celokupnih studija bezbednosti, što se odrazilo i na perspektivu o regionima u međunarodnoj bezbednosti. Kao ključnu inovaciju TRBK okvira uzimamo produktivno spajanje realističkih i konstruktivističkih ideja kako bi se objasnila bezbednosna dinamika regiona. Buzan i Vejver (2003) regionalnu optiku biraju jer veruju da bezbednosne pretnje lakše prelaze male razdaljine, što geografski bliske zemlje čini upućene jedne na druge. Korišćenje obrazaca međusobne sekuritizacije i desekuritizacije dalo je ovim autorima sredstvo da definišu regione. Ono što je nakon TRBK obeležilo studije bezbednosti jeste ideja da kompleksnosti savremene bezbednosne dinamike ne mogu da se razumeju bez uzimanja elemenata različitih tradicija u međunarodnim odnosima. TRBK je čak otišla i korak dalje te je pokazala da je put ka daljem razvoju regionalističkih pristupa u sintezi elemenata različitih tradicija.

Pored TRBK uočili smo da u istom vremenskom periodu nastaje pristup regionalnih bezbednosnih poredaka (Lake and Morgan 1997) i da dolazi do preosmišljavanja ideje bezbednosne zajednice (Adler and Barnett 1998). Nastavljači ovih tradicija dali su značajne doprinose koji uočavaju određene nedostatke TRBK i pokušavaju da na njih adekvatno odgovore. Tako uočeni nedostaci variraju od malog broja varijabli, koji ne može da objasni varijetete dinamike regiona kod regionalnih klastera mira i bezbednosti (Tavares 2008), pa do nedefinisanih uloga i orijentacija regionalnih aktera u okviru regionalnih sila i bezbednosti (Frazier and Stewart-Ingersoll 2010). Pristupi regionalnih bezbednosnih poredaka pokazuju značajnu agilnost jer kritički dopunjuju nedostatke TRBK, iako to ne čine nužno nadograđujući teorijski okvir TRBK. Kritika koju pružaju odnosi se na eksplanatornu moć celokupnog modela TRBK. Nasuprot ovim pristupima, dalji razvoj konceptualnog aparata okvira bezbednosne zajednice nije se zasnivao na eksplicitnoj kritici TRBK, već na želji da se raniji nedostaci okvira bezbednosne zajednice koriguju kroz pozivanje na nove koncepte (poput prakse). S obzirom na to da je ideja bezbednosne zajednice od početka sastavni deo TRBK, dalje razvijanje ove ideje ostavlja otvoren prostor za komunikaciju sa TRBK. Kao jedno od mogućih mesta te komunikacije jeste pitanje fiksiranosti granica regiona. Poslednji obrađeni pristup, „multipleks“ regionalnog poretka, razvija konceptualni aparat koji naizgled slabo rezonuje sa TRBK. Ipak, celokupne pretpostavke ovakvog shvatanja regiona mogu da se čitaju kao kritika TRBK, ali i regionalnih bezbednosnih poredaka. Prostor za komunikaciju pristupa „multipleks“ regionalnog poretka i TRBK ostaje otvoren. Prema našem mišljenju, ova komunikacija mogla bi biti ostvarena kroz temeljnije proučavanje sekuritizujućeg i desekuritizujućeg rada regionalnih institucija i načina na koji preformulisanje koncepata poteklih sa Zapada utiču na specifične prakse sekuritizacije i desekuritizacije u „globalnim“ međunarodnim odnosima.

Razvoj novijih pristupa u proučavanju regiona u međunarodnoj bezbednosti pokazuje da je za razumevanje kompleksnosti savremene bezbednosne dinamike potrebno nastavljati proces sinteze elemenata tradicija koji su započeli Buzan i Vejver. Sadašnje stanje teorije ukazuje da komunikacija između različitih pristupa postoji i da se kroz kritiku TRBK može doći do novih, nijansiranih i preciznih teorijskih okvira. Takođe, nije isključeno da će razvoj drugih teorija doprineti unapređivanju postojećeg okvira TRBK. Bez obzira na to što se novi pristupi razvijaju, relevantnost

TRBK ne mora opadati jer se novi prostori komunikacije i međusobnog dopunjavanja tek otvaraju.

BIBLIOGRAFIJA

- Acharya, Amitav. 2007. "The Emerging Regional Architecture of World Politics". *World Politics* 59 (4): 629–652.
- Acharya, Amitav. 2014. *The End of American World Order*. Cambridge: Polity Press.
- Acharya, Amitav. 2018. *Constructing Global Order: Agency and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adler, Emanuel and Michael Barnett. 1998. *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adler, Emanuel and Patricia Greve. 2009. "When Security Community Meets Balance of Power: Overlapping Regional Mechanisms of Security Governance". *Review of International Studies* 35 (S1): 59–84.
- Ayoob, Mohammed. 1999. "From Regional System to Regional Society: Explaining Key Variables in the Construction of Regional Order". *Australian Journal of International Affairs* 53 (3): 247–260.
- Buzan, Barry. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold-War Era*. Second Edition. Colorado: Lynne Reiner Publishers.
- Buzan, Barry, Charles Jones and Richard Little. 1993. *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press.
- Buzan, Barry, Jaap De Wilde and Ole Waever. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Reiner Publishers.
- Buzan, Barry and Ole Waever. 2003. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clarke, Kevin and David Primo. 2012. *A Model Discipline: Political Science and the Logic of Representation*. Oxford: Oxford University Press.
- Deutsch, Karl. 1954. *Political Community at the International Level: Problems of Definitions and Measurement*. New York: Doubleday & Company.
- Ejdus, Filip. 2012. *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

- Ejdus, Filip. 2017. *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa.
- Ejdus, Filip. 2018. "Professional Practices of Security Community Building: Theoretical Introduction". In: *Security Community Practices in the Western Balkans*, edited by Sonja Stojanović Gajić and Filip Ejdus, 1-12. New York: Routledge.
- Frazier, Derrick and Robert Stewar Ingersoll. 2010. "Regional powers and security: A framework for understanding order within regional security complexes". *European Journal of International Relations* 16 (4): 731-753.
- Hettne, Bjorn. 2005. "Beyond the 'New' Regionalism". *New Political Economy* 10 (4): 543-571.
- Hettne, Bjorn and Fredrik Soderbaum. 2000. "Theorising the Rise of Regionness". *New Political Economy* 5 (3): 457-473.
- Hoogensen, Gunhild. 2005. "Bottoms up! A Toast to Regional Security?". *International Studies Review* 7 (2): 269-274.
- Hurrell, Andrew. 2007. "One world? Many worlds? The place of regions in the study of international society". *International Affairs* 83 (1): 127-146.
- Katzenstein, Peter. 2005. *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. New York: Cornell University Press.
- Koschut, Simon. 2014. "Regional order and peaceful change: Security communities as a via media in international relations theory". *Cooperation and Conflict* 49 (4): 1-17.
- Kovačević, Marko. 2013. "Regional Security in a Changing World". *Journal of Regional Security* 8 (2): 175-181.
- Lake, David and Patrick Morgan. 1997. *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Miršajmer, Džon. 2009. *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji.
- Neumann, Iver. 1994. "A Region-Building Approach to Northern Europe". *Review of International Studies* 20 (1): 53-74.
- Nojman, Iver. 2011. *Upotrebe drugog: Istok u formiranju evropskog identiteta*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Nolte, Detlef. 2010. "How to compare regional powers: analytical concepts and research topics". *Review of International Studies* 36 (4): 881-901.

- Onuf, Nicholas. 1995. "Levels". *European Journal of International Affairs* 1 (1): 35–58.
- Pepinsky, Thomas. 2020. "Authoritarian Innovations: Theoretical Foundations and Practical Implications". *Democratization* 27 (6): 1092–1101.
- Pouliot, Vincent. 2008. "The logic of practicality: A theory of practice of security communities". *International Organization* 62 (2): 257–288.
- Sbragia, Alberta. 2008. "Review Article: Comparative Regionalism: What Might It Be?". *Journal of Common Market Studies* 46 (S1): 29–49.
- Sil, Rudra and Peter Katzenstein. 2010. "Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions". *Perspectives on Politics* 8 (2): 411–431.
- Singer, David J. 1961. "The-Level-of-Analysis Problem in International Relations". *World Politics* 14 (1): 77–92.
- Tavares, Rodrigo. 2008. "Understanding Regional Peace and Security: A Framework for Analysis". *Contemporary Politics* 14 (2): 107–127.
- Thompson, William. 1973. "The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory". *International Studies Quarterly* 17 (1): 89–117.
- Vayrynen, Raimo. 1984. "Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations". *Journal of Peace Research* 21 (4): 337–359.
- Vayrynen, Raimo. 2003. "Regionalism: Old and New". *International Studies Review* 5 (1): 25–51.
- Weaver, Ole. 2007. "Securitization and Desecuritization". In: *International Security*, edited by Barry Buzan and Lene Hansen, 66–98. London: SAGE.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Wolfers, Arnold. 1962. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

REVIEWING THE CONDITION AND REACH
OF THE REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY
IN THE STUDY OF REGIONS IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract: In this paper, we argue that the Regional Security Complex Theory (RSCT) (Buzan and Waever 2003) is most adequately positioned among various “regionalist” approaches in International Relations, both for theory-building and empirical research on regional security. The aims of the paper are threefold: a) to review the RSCT within contemporary International Security Studies; b) to map out regional security studies and reflect on the relationship between the RSCT and other (related/rival) theories; c) to assess the character of the relationship between the RSCT and other theories. The aforesaid aims are achieved in three steps. First, by doing a literature review, we want to point out the theoretical evolution and empirical application of the RSCT over the past two decades. Second, we offer a review and classification of relevant concepts from other “regionalist” theories which we consider to “resonate” with the RSCT framework. Third, we answer the question of whether and to what degree the RSCT is compatible with the concepts of the narrower, rival approaches. We argue the RSCT can be used as a sort of “interface” of wider regional security studies. In order to illustrate our research framework, the third part of the paper deals with and discusses the advantages that the RSCT, as a medium-range theory, has in comparison with the rival approaches that are concerned with regional orders (Katzenstein 2005; Frazier and Stewart-Ingersoll 2010), regional security communities (Adler and Barnett 1998), or regional “multiplex” order (Acharya 2014; Acharya 2018). In conclusion, the paper addresses the possibilities for hybridization between the RSCT and related/rival approaches, which have opened some important questions for further development of the research programme of regional security studies in the 2020s.

Keywords: International Relations, regionalism, regional security, Regional Security Complex Theory (RSCT), regional security order, security community, geopolitics, multipolarization.

KONCEPT INSULATORA U TEORIJI REGIONALNOG BEZBEDNOSNOG KOMPLEKSA

Luka GLUŠAČ¹

Apstrakt: U fokusu ovog rada je koncept insulatora u teoriji regionalnog bezbednosnog kompleksa (TRBK), kao originalnog doprinosa Buzana i Vejvera studijama bezbednosti. Uvođenje koncepta insulatora bilo je neophodno kako bi se prevazišla teškoća u određivanju granica između regiona, odnosno kompleksa, odnosno kako bi se objasnilo različito delovanje jedinica (pre svega država) u odnosu na regionalni bezbednosni kompleks kojem ne pripadaju. Cilj ovog rada je propitivanje i dalja nadgradnja koncepta insulatora u TRBK, uvođenjem razlikovanja pasivnog i aktivnog insulatora. Pasivni insulator u ovakvoj podeli predstavlja tradicionalnog, odnosno uobičajenog insulatora koji razdvaja bezbednosne dinamike okolnih kompleksa, apsorbujući njihove energije. Za razliku od njega, aktivni insulator je onaj koji više emituje energiju, koji je važan činilac u bezbednosnim dinamikama susednih kompleksa, ali ne u dovoljnoj meri da ih ujedini u jedan jedinstveni. Pored doprinosa daljem razvijanju i preciziranju pojmovno-kategorijalnog aparata TRBK, uvođenje ovakve dihotomije ima i analitičko-prediktivnu funkciju jer postojanje aktivnog insulatora sugerise moguću transformaciju kompleksa, odnosno ukazuje na potencijal za integraciju ili dezintegraciju određenih (pod)regiona. Koncept insulatora se u radu težišno propituje razmatranjem statusa Turske u TRBK, dok se predložena klasifikacija insulatora inicijalno

---

¹ Naučni saradnik, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd.
E-mail: luka.glusac@instifdt.bg.ac.rs.

Ovaj rad baziran je na master radu autora odbranjenog na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Rad je realizovan uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada.

testira i kroz skiciranje primene na druge države koje su Buzan i Vejver klasifikovali kao insulatore.

Ključne reči: regionalna bezbednost, teorije bezbednosti, Buzan, Vejver, bezbednosni kompleks, potkompleks, insulator, tampon zona, turska spoljna politika.

UVOD

Promena globalne političke konstelacije izazvana implozijom Sovjetskog Saveza značajno je doprinela rekonceptualizaciji bezbednosti, koja je pak predstavljala epistemološki preduslov za pronalaženje adekvatnog pristupa za istraživanje bezbednosne zbilje. Završetkom velike bipolarne utakmice, regionalni odnosi su doživeli ekspanziju te je regionalistička perspektiva postala sve značajnija u savremenim studijama bezbednosti.

Pretpostavka da u XXI veku na sistemskom nivou (svetskoj sceni) operišu globalne i velike sile, a na podsistemskom regionalne sile i regioni, razrađena je u teoriji regionalnog bezbednosnog kompleksa (dalje u tekstu: TRBK) koju su postavili predstavnici Kopenhaške škole Beri Buzan (*Barry Buzan*) i Ule Vejver (*Ole Waever*). Osnovna ideja ovakve postavke je uzimanje u obzir regionalnih podsistema kao objekata bezbednosne analize. TRBK, za razliku od većine drugih teorija, dakle, ne zanemaruje regionalni nivo bezbednosti već ga naglašava i to zastupajući pristup „odozdo-nagore“.

TRBK polazi od toga da je regionalni nivo najbolji za razumevanje bezbednosti. Nudeći analitički okvir za proučavanje bezbednosti na regionalnom nivou, ona nastoji da istakne relativnu autonomiju bezbednosnih odnosa u okviru datog regiona. Ona, takođe, istraživačima nudi jasan jezik i koncepte kako bi mogli da komparativno analiziraju regionalnu bezbednost. Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa nudi odgovarajući analitički okvir koji naglašava relativnu autonomiju regionalnih bezbednosnih interakcija unutar kruga jedinica koje formiraju regionalni bezbednosni kompleks.

Buzan i Vejver su, u pokušaju da kreiraju sveobuhvatnu teoriju a uviđajući heterogenost odnosa između jedinica i specifičnosti bezbednosne dinamike u različitim delovima sveta, uveli u svoju teoriju nekoliko pojmova kako bi objasnili različito delovanje jedinica (pre svega država)

u odnosu na regionalni bezbednosni kompleks (RBK) kojem ne pripadaju. Ovo im je, s jedne strane, pomoglo u odbrani jednog od osnovnih postulata teorije (da jedna jedinica može biti član samo jednog RBK), dok je, s druge, donelo inovativnost u smislu uvođenja novih pojava (a time i pojmova) u studije bezbednosti.

Buzan i Vejver kao početnu tačku analize uzimaju to da ceo svet može da se подели na međusobno isključive (razgraničene) regionalne bezbednosne komplekse, države insulatore i globalne aktere. Regionalni bezbednosni kompleksi se razlikuju jedan od drugog po stepenu bezbednosne povezanosti i nezainteresovanosti (engl. *indifference*), a od globalnih sila po tome što su smešteni na različitom nivou analize. Spoljašnja umešanost se analizira upotrebom termina prodiranje (engl. *penetration*) i prekrivanje (engl. *overlay*). Penetracija ili prodiranje podrazumeva prisustvo neke globalne sile u nekom regionu (Ejdus and Kovačević 2019). Pod prekrivanjem se podrazumeva prisustvo i kretanje jedne ili više sila u nekom regionu, sa efektom gušenja unutrašnje bezbednosne dinamike.² Ova situacija se razlikuje od normalnih procesa mešanja velikih sila u dinamiku regionalnih bezbednosnih kompleksa. Teškoća u određivanju granica između regiona može biti prevaziđena primenom asimetrije gde se susedna velika sila naslanja na slabiji susedni RBK ili uočavanjem države insulatora.

Upravo će se u centru ovog rada naći priroda insulatora u teoriji regionalnog bezbednosnog kompleksa. U radu će se, dakle, proveravati sam koncept i njegova upotrebna vrednost u TRBK. Na osnovu toga će se ponuditi dihotomna klasifikacija insulatora, kao pomoćno analitičko i prediktivno sredstvo u TRBK. Predlaže se, dakle, inovacija teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa uvođenjem bližih određenja – pasivni insulator i aktivni insulator. Pasivni insulator u ovakvoj podeli predstavljao bi tradicionalnog, odnosno uobičajenog insulatora koji

---

² Tokom Hladnog rata postojao je *overlay* SAD i SSSR u Evropi i iz tog razloga nije postojala unutrašnja bezbednosna dinamika. Evropa je bila, i s jedne i s druge strane, prekrivena i evropski bezbednosni problemi su zapravo bili problemi između dva bloka. Svi problemi u vezi sa proliferacijom konvencionalnog i nuklearnog naoružanja, kao i START, SALT i drugi sporazumi su bili sklopljeni između SAD-a i SSSR-a, kako ne bi došlo do sukoba u Evropi – poprišta sučeljavanja tih blokova. U tom slučaju nema RBK jer nema inter-evropskih regionalnih bezbednosnih dinamika, već globalnih.

³ Insulator na engleskom jeziku, između ostalog, znači i izolator.

razdvaja bezbednosne dinamike okolnih kompleksa, apsorbujući njihove energije. Dakle, imao bi klasičnu ulogu izolatora.³ Za razliku od njega, aktivni insulator bio bi onaj koji više emituje energiju, ali ne u dovoljnoj meri da ujedini različite komplekse u jedan jedinstveni.

Razlog više za uvođenje podele insulatora je i to što bi ovakvim pristupom postojanje aktivnog inuslatora sugerisalo moguću spoljašnju transformaciju kompleksa. Tako bi on predstavljao indikator i pomogao u predviđanju daljih kretanja i promena na mapi regionalnih bezbednosnih kompleksa. Zbog ograničenog obima rada, koncept (aktivnog) insulatora biće primarno proveravan na primeru Turske, dok će se ponuditi skica za ostale insulatore, kao podložak za potencijalne dalje temeljnije studije slučaja.

Rad počinje pregledom glavnih odlika teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa da bi se potom prešlo na predstavljanje esencijalne strukture i tipove kompleksa kao neophodne osnove za razmatranje koncepta insulatora u TRBK. Nastavak rada se fokusira na primer Turske kao specifičnog insulatora. Turska se koristi i kako bi se testirala ideja o bližem određivanju insulatora kroz njihovo označavanje kao aktivnih ili pasivnih. Pre nego što se rad sumira u zaključku, inovativna insulatorska dihotomija se ukratko primenjuje na druge primere insulatora u TRBK.

KLJUČNE ODLIKE TRBK

Iako se ne može reći da polje regionalne bezbednosti nije dovoljno akademski tematizovano, čini se da su dosadašnje studije ove problematike mahom bile preuske i zastarele (pre svega one pisane za vreme Hladnog rata), ili im, što je najčešće slučaj, nedostaje adekvatan konceptualni aparat. Tako se tradicionalno najveći deo autora fokusirao na uzroke regionalnog mira (Deutsch 1957; Jervis 1989; Keohane 1984; Morgenthau 1984; Mearsheimer 2001), ili na pojavu regionalnih zona mira (Singer and Wildavsky 1993; Kacowicz 1997; Gleditsch 2002), te ulogu regionalnih organizacija u prevenciji konflikata i kriznom menadžmentu (Diehl and Lepgold 2003; Pugh and Sidhu 2003; Graham and Felicio 2006). Više istaknutih autora bavilo se integracijom država (Haas 1958; Mitrany 1966; Nye 1971), ili pak oblasnim studijama, odnosno bezbednosnim šablonima u specifičnim regionima (Ngoma 2005; Antonenko 2008). TRBK je prvi put

predstavio Buzan u prvom izdanju dela *People, States and Fear* 1983. godine. Teorija je primenjena na Južnu Aziju i na Bliski istok (Buzan 1983), a zatim razrađena i dublje primenjena na slučaj Južne Azije (Buzan and Rizvi 1986), a kasnije i na Jugoistočnu Aziju. Vajrinen (*Väyrynen*) (1984; 2003) i Ajob (*Ayoob*) (1999) primenjivali su teoriju na nekoliko regionalnih slučajeva. Buzan i Vejver (2003) kasnije razrađuju teoriju u knjizi *Regions and Powers* iz 2003. godine, koja će predstavljati glavni izvor ovog rada.

Kako i sam naziv teorije upućuje, kao osnovnu analitičku jedinicu svog pristupa Buzan i Vejver uzimaju regione, odnosno oni konceptualizuju regionalni bezbednosni kompleks. Oni su regionalni bezbednosni kompleks prvo predstavili kao „grupu država čiji su primarni bezbednosni interesi toliko usko povezani da se njihove nacionalne bezbednosti ne mogu realistično razmatrati odvojeno“ (Buzan 1983, 106), da bi uviđanjem mogućnosti da se kao referentni objekti mogu uzeti drugi akteri osim države, definicija je doživela reviziju u pomenutoj sveobuhvatnoj studiji *Regions and Powers*, koja sada glasi: „skup jedinica čiji su glavni procesi sekuritizacije i desekuritizacije toliko povezani da se njihovi bezbednosni problemi ne mogu razumeti odvojeno“ (Buzan and Wæver 2003, 44).

TRBK je teorija „srednjeg puta“ nastala kao odgovor na treću veliku debatu u teoriji međunarodnih odnosa. Stoga predstavlja kombinaciju materijalističkog i konstruktivističkog pristupa. Sa materijalističke strane – koristi ideje ograničene teritorijalnosti i raspodele moći koje su slične onima u neorealizmu (s jasnom razlikom da se neorealističke analize isključivo koncentrišu na globalni nivo strukture). Sa konstruktivističke – TRBK se zasniva na teoriji sekuritizacije koja objašnjava odnose prijateljstva i neprijateljstva, odnosno socijalnu konstruisanost pretnji. Njen centralni koncept, esencijalna struktura, materijalno je i konstruktivistički razgraničena, primećuje Oskanijan (*Oskanian*) – „Kompleksi su definisani anarhijom i polaritetom, granice određene putem bezbednosne međuzavisnosti i intersubjektivnih modela prijateljstva i neprijateljstva; štaviše, ona sadrži u sebi i elemente strukture (materijalne i ideacione) i procesa (sekuritizacija)“ (2008, 2). RBK su, dakle, socijalno konstruisani regioni, u smislu da zavise od bezbednosne prakse konstituišućih aktera, te je u TRBK prvenstveno reč o „proučavanju bezbednosnih diskursa i bezbednosnih praksi aktera, a ne *primarno* (kurziv u originalu, prim.aut.) njihovih regionalnih diskursa i praksi“ (Buzan and Wæver 2003, 48), mada Buzan i Vejver priznaju da se i oni uzimaju u obzir. Prema tome, pristup TRBK je konstruisan oko bezbednosti i bezbednost je ono što akteri čine, a

na analitičaru je da uoči i mapira te prakse. S obzirom na to da je fokus na diskursu i praksi, koji su po definiciji promenljive kategorije, RBK su „pre trajni nego nepromenljivi modeli“ (Buzan and Wæver 2003, 50). Kompleksi će uvek biti prisutni kao podstrukture u međunarodnom sistemu, ali ne u istom sastavu, zbog mogućnosti transformacije.

Prema TRBK, članstvo u regionima je međusobno isključivo, tj. jedna država ne može biti član više regiona, po čemu se TRBK razlikuje od teorije Morgana i Lejka iznetoj u knjizi *Regional Orders: Building Security in a New World* 1997. godine. Takođe, za razliku od Kacenštajnovе studije *World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium* (2005) koja se usredsređuje na istraživanje dva regiona, Evrope i Azije, i nudi epistemološki drugačiji pristup (Kacenštajn posmatra regione spolja i pritom mu je dominantan pristup u pogledu građenja regiona onaj „odozgo-nadole“),⁴ TRBK pokušava da obuhvati sve regione sveta i, kako je pomenuto, predstavlja jednu od retkih teoretizacija s pristupom „odozdo-nagore“.

Važna odlika ove teorije je teritorijalnost, kako Buzan i Vejver smatraju da većina pretnji putuje mnogo lakše (brže) preko kraćih distanci nego preko dugih, pa je stoga bezbednosna međuzavisnost uglavnom utvrđena unutar regionalno grupisanih klastera: bezbednosnih kompleksa.⁵ Jasno je, na kraju, da TRBK svoju logiku o bezbednosnim regionima zasniva na činjenici da je bezbednost relacione prirode. Stoga se, kaže Buzan, „ne može razumeti nacionalna bezbednost bilo koje države ukoliko se ne razume međunarodni obrazac bezbednosne međuzavisnosti u kojoj je bezbednost te države ugrađena“ (Buzan 1983, 187).

Bezbednosna konstelacija i uslovi za postojanje kompleksa

TRBK služi kao okvir koji organizuje empirijske studije regionalne bezbednosti, smeštajući komplekse na regionalnom nivou unutar okvira za analizu koji se sastoji od četiri nivoa koji se prostiru od države, preko

---

⁴ Naime, on je „svet regiona“ predstavio kao određen jednom jedinom silom. Svet regiona za njega oblikuje samo moć Sjedinjenih Američkih Država. Isključivo je moć ove države bitna. Kacenštajn drži da je tako zato što su samo SAD globalno uspostavile svoje prisustvo. Ovakva vrhovna moć SAD je u njegovoj teoretizaciji dobila rimski naziv „*imperium*“ (imperijum).

⁵ Fridberg je na istom tragu kada kaže da je „većina država tokom istorije bila primarno zabrinuta zbog mogućnosti i namera njihovih suseda“ (Fridberg 1990, 168).

regionalnog i međuregionalnog, do globalnog nivoa. Nivoi analize su: unutrašnja bezbednost, odnosi između država u regionu, odnos regiona sa susednim regionima i uloga globalnih sila u regionu (Buzan and Wæver 2003, 51).

Pod unutrašnjom bezbednošću misli se na unutrašnje stanje u državama regiona, posebno njihove unutrašnje slabosti. Da li je država jaka ili slaba zavisi od stabilnosti unutrašnjeg poretka i korespondencije između države i nacije. Posebno, ranjivost države definiše vrstu bezbednosnih strahova koje ima, i ponekad čini drugu državu ili grupu država strukturalnom pretnjom čak i ako one nemaju neprijateljske namere.

Pod odnosima između država u regionu podrazumevaju se odnosi koji stvaraju region kao takav, dok je odnos regiona sa susednim regionima generalno manje značajan, jer je u TRBK kompleks definisan unutrašnjom interakcijom koja je mnogo važnija. Ako su glavne promene u modelima bezbednosne međuzavisnosti koje definišu region u toku, ovaj nivo može postati značajan. Konačno, uloga globalnih sila u regionu podrazumeva uzajamno dejstvo struktura globalne i regionalne bezbednosti. Koji će nivo biti dominantan zavisi od slučaja do slučaja.

Ova četiri nivoa analize konstituišu bezbednosnu konstelaciju. Ovo treba uzeti sa rezervom, jer je bezbednosna konstelacija širi koncept od bezbednosnih kompleksa pošto odražava ukupnost mogućih bezbednosnih odnosa na svim nivoima. O bezbednosnoj konstelaciji treba misliti kao o konceptu koji nije samo u vezi sa bezbednosnim kompleksima, već je u vezi sa čitavim okvirom čiji su oni deo (Buzan, Weaver and de Wilde 1998, 201). Buzanova i Vejverova ideja je bila da se odvoje pomenuta četiri nivoa za potrebe analize i da se potom sastave zajedno kako bi se stvorila potpuna slika. *Ratio* teorije RBK je da će regionalni nivo uvek biti operativan, a ponekad dominantan. Drugim rečima, regionalni nivo se uvek mora uzeti u obzir, zato što su sva četiri nivoa bezbednosne konstelacije istovremeno i uvek „u igri“.

Iako je regionalni nivo uvek u igri, potrebno je da se ispune određeni (pozitivni i negativni) uslovi da bi uopšte mogli da postoje RBK. Buzan i Vejver smatraju da je nužno da jedinice budu teritorijalno fiksirane jedinice. Kako su glavne jedinice u TRBK države – uvek fiksirane, a ne mobilne – ovaj uslov je lako ispuniti. Drugi pozitivni uslov je postojanje anarhične strukture međunarodnih odnosa. Kako ne postoji jedan vrhovni autoritet koji upravlja ostalim političkim zajednicama, ni ovaj uslov nije neizvestan. Na kraju, potrebne su (velike) geografske distance između RBK. Iako

tehnološki napredak u praksi smanjuje distance između kompleksa i dalje su glavni kompleksi razdvojeni okeanima.

Pored ovih pozitivnih, potrebno je da se ispune i negativni uslovi. Prvi je da ne postoji autarhija, odnosno samozaokupljenost unutrašnjim stvarima. U današnjem, globalizovanom, svetu ovo je nemoguće. Druga dva uslova koja mogu da dovedu do neformiranja RBK su postojanje „prekrivača“ (engl. *overlay*) ili „nestrukturiranog“ (engl. *unstructured*) regiona, odnosno situacije da regionalni nivo ne funkcioniše zato što lokalni akteri ne proizvode modele bezbednosne međuzavisnosti. Kako je prekrivanje već spomenuto, valja objasniti šta se podrazumeva pod nestrukturiranim bezbednosnim regionima. Oni nastaju iz dva razloga: prvog, kada lokalne države imaju slabu sposobnost da projektuju moć van svojih granica i, drugog, kada geografska izolacija čini interakcije teškim (ostrva okružena okeanima) (Buzan and Wæver 2003, 62). Obe situacije mogu rezultirati stvaranjem nedovoljne bezbednosne međuzavisnosti koja je neophodna za formiranje strukture RBK. Prema tome, u slučaju prekrivanja, bezbednost regiona je definisana spoljašnjim silama. U slučaju nestrukturiranih regiona, oni su delom određeni odsustvom regionalnih dinamika a delom nepovoljnim prostorom.⁶ Uvođenjem ovih mogućnosti i uslova, Buzan i Vejver uspevaju da popune svetsku mapu koristeći TRBK.

Esencijalna struktura i evolucija kompleksa

Bezbednosni kompleksi kao osnovne jedinice u TRBK imaju svoju esencijalnu strukturu, kako je nazivaju Buzan i Vejver. Svaki kompleks može se sagledati kroz četiri osnovna elementa te esencijalne strukture: granice, anarhičnu strukturu, polaritet i socijalnu konstruisanost (Buzan and Wæver 2003, 53). Pod granicom se podrazumeva linija razdvajanja konkretnog RBK i okolnih (ostalih) kompleksa. Granica je promenljiva kategorija jer njenim pomeranjem dolazi do transformacije RBK. Drugi element je anarhična struktura, što znači da kompleks mora biti sastavljen od dve ili više jedinica. Drugim rečima, reč je o postojanju ili nepostojanju diferenciranosti odnosa između jedinica koje tvore kompleks. Već je rečeno da TRBK uzima kao

---

⁶ Postavlja se pitanje kada bezbednosna interakcija postaje dovoljno intenzivna za početak stvaranja regionalne bezbednosne podstrukture. Buzan i Vejver su zbog toga predstavili dva prelazna stanja: pre-kompleks (eng. *pre-complex*) i proto-kompleks (eng. *proto-complex*). Videti više u: Buzan and Wæver 2003, 64.

pretpostavku da se međunarodni odnosi zasnivaju na anarhiji. Isto se može reći i za svaki RBK pojedinačno, s tim da Evropski RBK ima određeni stepen hijerarhije, ali je još uvek daleko od toga da postane idealni hijerarhijski sistem. Sledeći element esencijalne strukture kompleksa je polaritet koji se odnosi na raspodelu moći među jedinicama RBK. Tako kompleks može biti unipolaran (npr. Južna Afrika), bipolaran (npr. Južna Azija) ili multipolaran (npr. Srednji Istok ili Južna Amerika). Poslednji deo strukture je socijalna konstruisanost kompleksa koja pokriva obrasce prijateljstva i neprijateljstva između jedinica. Mapiranjem ovih elemenata kroje se RBK, a njihovim praćenjem se i predviđaju promene koje dovode do evolucije kompleksa. Tako ovaj pristup omogućuje da se regionalna bezbednost analizira kako u statičkom tako i u dinamičkom smislu.

Promenom nekog od elemenata strukture dolazi do transformacije kompleksa. Buzan i Vejver predviđaju tri moguće transformacije (Buzan and Wæver 2003, 53). Prva je održavanje *status quo*-a, koji podrazumeva da postoje promene, ali ne u meri koja bi narušila esencijalnu strukturu RBK. Druga je unutrašnja transformacija pri kojoj se granice kompleksa ne menjaju, ali dolazi do promena ili anarhične strukture (zbog regionalnih integracija, i u tom slučaju iz anarhije u hijerarhiju), polariteta (zbog dezintegracije, integracije, osvajanja, različite stope rasta, odnosno na bilo koji način kada neka nova država stekne toliku vojnu moć da izazove promenu odnosa snaga), ili dominantnog modela prijateljstva i neprijateljstva (zbog ideoloških promena, iznurenosti od rata, promene lidera itd.). Treća je spoljašnja transformacija, koja podrazumeva da se spoljašnja granica proširuje ili sažima promenom članstva regionalnog bezbednosnog kompleksa.

Potkompleksi

Buzan i Vejver predvideli su i postojanje bezbednosnih potkompleksa. Potkompleks ima u suštini istu definiciju kao kompleks, s razlikom da je čvrsto ugrađen unutar većeg RBK. Potkompleksi predstavljaju karakteristične modele bezbednosne međuzavisnosti koji su, i pored toga, obuhvaćeni širim modelom koji definiše RBK u celini (Buzan and Wæver 2003, 51). Aparatura potkompleksa eliminiše najveći deo onoga što bi inače moglo da dovede do, za TRBK, uznemirujućih slučajeva preklapajućeg članstva između RBK-a (Buzan and Wæver 2003, 52). Potkompleks ima jasne granice unutar kojih je većina bezbednosnih interakcija orijentisana

ka unutra, tj. bezbednosna međuzavisnost je intenzivnija unutar nego izvan njegovih granica.

Potkompleksi mogu imati različite uloge (mesto) u kompleksu. Mogu biti periferija, dok su druge jedinice jezgro, što je najčešće slučaj u centriranim kompleksima i onima sa jednim potkompleksom, kao što je Evropski. Druga mogućnost je da potkompleksi budu glavni akteri kompleksa, te u tom slučaju oni „služe kao markeri za moguće razdvajanje, ukoliko nestanu dominantna pitanja koja drže potkomplekse uvezanim” (Buzan and Wæver 2003, 66).

Očite primere potkompleksa možemo naći na Srednjem istoku, gde se kao posebni potkompleksi izdvajaju Levant (Egipat, Izrael, Jordan, Sirija i Liban) i Zaliv (Iran, Irak i zemlje Saveta za saradnju arapskih država Persijskog zaliva – Saudijska Arabija, Bahrein, Kuvajt, Ujedinjeni Arapski Emirati, Katar i Oman), koji su toliko isprepletani i međuzavisni da ne mogu biti nezavisno posmatrani (sve zalivske države su neprijatelji Izraelu, rivalstvo između Sirije i Iraka itd.) (Buzan and Wæver 2003, 51–52). U ovom slučaju dva potkompleksa (Levant i Zaliv) zajedno konstituišu Bliskoistočni kompleks kao takav, dok im je treći potkompleks (Magreb) pripojen. Nasuprot tome, primeri Zapadnog Balkana i nekih drugih potkompleksa (npr. Kavkaz) su drugačiji jer su periferni i podređeni drugoj grupi aktera koji čine jezgro RBK. Treba ovde dodati i da potkompleksi nisu neophodna karakteristika kompleksa, ali se relativno često javljaju tamo gde je broj država u regionalnom kompleksu veliki.

Bili potkompleksi u centru RKB ili na njegovoj periferiji, oni su po svojoj prirodi ugrađeni u kompleks. Niti se bezbednosna dinamika potkompleksa može u potpunosti shvatiti ako se ne uzmu u obzir interakcije sa ostatkom kompleksa, niti se kompleks može razumeti bez potkompleksa kao svog integralnog dela.

Promenom bezbednosne dinamike može doći do transformacije kako potkompleksa, tako i kompleksa. Kako je teritorijalnost jedan od stožera teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa, geografski položaj potkompleksa unutar kompleksa važan je u slučaju transformacije. Potkompleksi koji su zaključani u kompleks, odnosno okruženi jedinicama koje čine kompleks, svojom dezintegracijom ne mogu uticati na promenu spoljašnjih granica

---

⁷ Pod uslovom da ta spoljašnja granica nije ka moru/oceanu, tj. nije granična ka susednom kompleksu.

kompleksa. Primer za to je odnos Zapadnobalkanskog potkompleksa i Evropskog kompleksa. Slučajevi kada su potkompleksi na rubu kompleksa, tj. čine jednu od spoljašnjih granica kompleksa,⁷ su značajniji jer takvi potkompleksi mogu izazvati ne samo transformacije svog matičnog kompleksa već i susednog, ako dođe do intenziviranja bezbednosne dinamike.

Tipovi kompleksa

Unutar ovih parametara strukture i evolucije moguće je uočiti različite tipove regiona, smatraju Beri Buzan i Ule Vejver, te razlikuju komplekse po formi i polaritetu, u zavisnosti od toga da li se kao glavni kriterijum uzimaju modeli prijateljstva i neprijateljstva ili raspodela moći u RBK, odnosno broj značajnih sila. Što se tiče tipologije po polaritetu, manje važne za ovaj rad, valja samo istaći da treba razlikovati standardni i centrirani RBK, te da postoji mogućnost nastajanja RBK „velikih sila“ i eventualne pojave superkompleksa.⁸

Podela po formi je socijalno-konstruktivistička jer se odnosi na obrasce prijateljstva i neprijateljstva i zasniva na tome na kom se delu spektra nalaze unutrašnje dinamike bezbednosnog kompleksa – na negativnom kraju smeštene su konfliktne formacije, u sredini su bezbednosni režimi, dok se na pozitivnom kraju spektra nalaze bezbednosne zajednice.

U konfliktnoj formaciji, međuzavisnost proizilazi iz straha, rivalstva i percepcije jednih drugih kao pretnji. Finski teoretičar Raimo Vajrinen ovakvo stanje naziva regionalnom konfliktnom formacijom, definišući je kao „složenu mešavinu intra-nacionalnih, intra-regionalnih i ekstra-regionalnih konflikata nasilnog karaktera“ (1984, 344). Govoreći o karakteristikama ovih konfliktnih formacija, Vajrinen kaže da su one uglavnom složene i zamršene u tom obimu da ne mogu biti lako dekomponovane na pojedinačne konflikte. Odnosi u ovakvom kompleksu obeleženi su hobsovskom anarhijom, ratu svih protiv svih.

Ako se konfliktna formacija najbolje vezuje sa Hobsa, onda bezbednosni režim upućuje na Džona Loka. Suština ovog tipa odnosa u kompleksu je

---

⁸ Više o tipovima kompleksa u odnosu na polaritet videti u: Buzan and Wæver 2003, 55–61. Treći oblik centriranog RBK je posebno interesantan jer podrazumeva region koji je integrisan pre institucijama nego nekom silom. ERBK predstavlja jedinstven primer ove forme kompleksa jer je integrisan Evropskom unijom.

da države i dalje tretiraju jedna drugu kao potencijalnu pretnju, ali prave osiguravajuće aranžmane kako bi smanjile bezbednosnu dilemu. Rečima Roberta Džervisa (*Robert Jervis*) (1982), bezbednosni režimi nastaju kada „grupa država saraduje u upravljanju spornim pitanjima sa ciljem izbegavanja rata, nastojeći da smanje bezbednosnu dilemu tako što uz istovremeno samostalno delovanje uzimaju u obzir i ponašanje drugih“. Džervis je popisao i uslove potrebne za nastanak i opstanak režima. Prvi je da velike sile žele njegovo uspostavljanje, odnosno da akteri moraju verovati da drugi dele vrednosti o zajedničkoj bezbednosti i saradnji (drugi uslov). Treći i ključni uslov je da svi glavni akteri moraju biti zadovoljni sa *status quo*-om. Drugim rečima, bezbednosni režim se ne može formirati kada jedan ili više aktera veruje da je bezbednost najbolje ostvarena i obezbeđena ekspanzijom.

Na pozitivnom kraju spektra modela prijateljstva i neprijateljstva nalazi se bezbednosna zajednica, oblik trajne i stabilne miroljubive saradnje u kojoj je prevaziđeno ponašanje u obrascu bezbednosne dileme. Sjedinjene Američke Države i Kanada, nordijske zemlje i Evropska unija – karakteristični su primeri bezbednosnih zajednica, termina koji se vezuje se Karla Dojča (*Karl Deutsch*). Dojč razlikuje pluralističku i amalgamiranu bezbednosnu zajednicu. Amalgamirana je ona u kojoj više država udružuje putem stvaranja zajedničkih ustanova, s tim da je Dojč pod njom podrazumevao i „svaku razumnu, dobro integrisanu nacionalnu državu“ (1957). U odnosu na ovu, pluralistička bezbednosna zajednica predstavlja labaviji oblik odnosa jer podrazumeva stanje odnosa između neamalgamiranih država, ali čiji se vrednosni sistemi međusobno ne isključuju, a zajednički identitet im omogućava visok nivo veza i saradnje, razmene mišljenja i bliskosti u odnosima. Drugim rečima, političke razlike između država članica pluralističke bezbednosne zajednice su dopuštene, ali se postojanjem mogućnosti uvida u proces donošenja odluka kod druge ili ostalih država članica, kao i putem postupaka tzv. uhodane razmene mišljenja može delotvorno predupređiti da pojedine razlike ne prerastu u nasilne sukobe (Simić 2002, 46–47).

INSULATOR U TRBK

Kako je već istaknuto, insulator je originalni koncept koji su u studije bezbednosti uveli Buzan i Vejver. Njegova intelektualna istorija svakako

ima veze sa starijim i češće korišćenim konceptom tampon država (engl. *buffer state*). Ipak, postoji suštinska razlika između ova dva pojma. Tampon država se nalazi u centru snažne sekuritizacije, za razliku od insulatora koji se nalazi na njenoj granici (Buzan and Wæver 2003, 41). Tampon država se nalazi unutar RBK i razdvaja glavne aktere u regionu, dok je insulator pozicioniran između različitih RBK te razdvaja njihove bezbednosne dinamike (Buzan and Wæver 2003, 483).

Buzan je u svojoj studiji *People, States and Fear* kao klasične primere insulatora naveo Mjanmar (Burmu) između Južne i Jugoistočne Azije tokom Hladnog rata, Tursku između Evrope, Bliskog istoka i Postsovjetskog kompleksa, Avganistan između Južne Azije i Bliskog istoka i Nepal između Južne i Severoistočne Azije. Buzan je predvideo i da insulator ne mora biti samo individualna država već i grupa država, pa je tako i pojasu država koje se prostiru od Mauritanije do Sudana dodelio status insulatora (1991, 196). Popunjavajući mapu sveta, Buzan i Vejver su uvideli da je potrebno dodati još jedan oblik insulatora – minikompleks. Minikompleks postaje insulator u situaciji kada susedi razvijaju bezbednosnu dinamiku sa graničnim delom/državom minikompleksa, ali se ta dinamika ne proširuje na ostatak minikompleksa, niti na regionalni bezbednosni kompleks koji se nalazi s druge strane minikompleksa. Primer minikompleksa je Avganistan, u trenutku kad je zbog stanja na terenu više funkcionisao kao prostor, nego kao teritorija suverene države.

Buzan i Vejver u svojoj zajedničkoj studiji naglašavaju da je insulator tradicionalno pasivan igrač koji „apsorbuje“ energiju iz razdvojenih kompleksa. Oni navode da Turska odudara od ovog opšteg modela jer predstavlja aktera koji itekako emituje energiju u okolne komplekse.

Usled postojanja različitih oblika insulatora – države, grupe država, minikompleksa – čini se analitički i prediktivno korisnim uvođenje i kategorizacija insulatora u odnosu na to kakvu oni ulogu imaju u bezbednosnoj dinamici geopolitičkog prostora u kojem deluju. Stoga se predlaže inovacija teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa uvođenjem bližih određenja – pasivni i aktivni insulator. Pasivni insulator u ovakvoj podeli predstavljao bi tradicionalnog, odnosno uobičajenog insulatora koji razdvaja bezbednosne dinamike okolnih kompleksa, apsorbujući njihove energije. Dakle, imao bi klasičnu ulogu izolatora. Za razliku od njega, aktivni insulator bio bi onaj koji više emituje energiju, ali ne u dovoljnoj meri da ujedini različite komplekse u jedan jedinstveni. Kako se na bezbednosnoj dinamici, odnosno interakciji između jedinica, temelji teorija regionalnog

bezbednosnog kompleksa, ovi insulatorski akteri bi se mogli nazvati i insulatori akcije (aktivni), odnosno insulatori reakcije (pasivni).

Razlog više za uvođenje ovakve dihotomije insulatora je i što bi etiketiranje insulatora jasnije ukazivalo na kakvoću bezbednosne dinamike u regionu i sugerisalo prirodu moguće transformaciju kompleksa.

U nastavku se ova dihotomija primenjuje na konkretne slučajeve insulatora. Najviše pažnje je posvećeno Turskoj kao posebno kompleksnom primeru insulatora. Nakon toga se i ostali insulatori raspoređuju po novom, binarnom ključu.

Turska u TRBK

Turska je insulator između tri kompleksa – Evropskog, Bliskoistočnog i Postsovjetskog jer nosi teret svoje teške pozicije, ali i zbog toga što nije dovoljno snažna da ujedini ove svetove u jedan jedinstveni (Buzan and Wæver 2003, 41).

Turska je očiti primer aktivnog insulatora, odnosno insulatora akcije jer svojim delovanjem pokušava da utiče na sva tri kompleksa sa kojima je u interakciji. Ona je dinamičan akter i važan činilac u unutrašnjim dinamikama tih kompleksa, ali i činilac u njihovim interakcijama sa spoljašnjim svetom. Kao takva, izazivala je pažnju istraživača više nego drugi primeri insulatora u TRBK (Barrinha 2014; Diez 2013).

Treba naglasiti da Turska negira da je insulator. Buzan i Vejver ističu da kako „termin insulatora nije još u široj upotrebi, Turska više negira da je tampon država, jer je to poznatiji, klasičniji, geopolitički termin kojeg su turski donosioci odluka svesniji (i kojeg se boje). Iako turski političari ne negiraju ovu ulogu pozivajući se na TRBK, jasno je da ne vide ni ulogu tampona niti insulatora kao atraktivnu“ (Buzan and Wæver 2003, 41).

Turska učestvuje u bezbednosnim dinamikama sva tri okolna kompleksa, s tim da ih istovremeno i razdvaja i spaja u odnosu na to koji se aspekt bezbednosne dinamike posmatra, tj. koji se konkretni kompleks analizira. Ono što analizu statusa Turske u TRBK dodatno usložnjava je to što ona održava izuzetno aktivne odnose sa potkompleksima unutar susednih kompleksa.

Istorijski posmatrano, tokom dugog perioda postojanja Osmanskog carstva, Turska je *de facto* činila Bliskoistočni (pot)kompleks, što se promenilo nakon Prvog svetskog rata i stvaranja sekularne države

zapadnog modela pod vizijom Kemala Ataturka. Od dolaska na vlast Partije pravde i razvoja (AKP), Turska vodi izuzetno dinamičnu spoljnu politiku s ambicijom da bude globalno relevantan igrač. Iako i dalje usmerena ka tom cilju, događaji u bliskom okruženju otežavaju Turskoj da dostigne globalni domet jer je preokupirana regionalnim izazovima. Upravo ta geopolitička fragilnost njene pozicije je lako može dovesti do rasutosti jer istovremeno mora da bude involvirana u različite bezbednosne dinamike, a da pritom nijednu sasvim ne kontroliše (Barrinha 2014, 180). Time ugrožava i svoju dugoročnu globalnu strategiju jer u stalnom riziku od „opasne preraširenosti“ (Abramowitz and Barkey 2009, 127).

U posthladnoratovskom periodu, u odnosu prema Bliskoistočnom potkompleksu, Turska je tradicionalno održavala bliske vojne odnose sa Izraelom i igrala je značajnu ulogu u bliskoistočnom mirovnom procesu (Muftuler-Bac 2000). Situacija se bitno promenila nakon incidenta 2010. godine kada se izraelska mornarica sukobila sa turskim konvojem humanitarne pomoći. Turska je povukla ambasadora iz Tel Aviva i zatražila hitnu sednicu Saveta bezbednosti UN. Odnosi su toliko bili zategnuti da je, prema nekim izvorima, Turska u svom petogodišnjem dokumentu koji definiše tursku bezbednosnu politiku, poznatom kao „Crvena knjiga“, po prvi put označila Izrael kao „veliku pretnju“ (eng. *major threat*) (Panarmenian 2010; *The Jerusalem Post* 2010). Uprkos pokušaju otopljanja 2016. godine (Kanat and Hannon 2017), odnosi između Izraela i Turske su se ponovo naglo pogoršali 2018. godine nakon nasilnih protesta u pojasa Gaze kada je poginulo preko 60 Palestinaca, za čiju smrt je Turska direktno optužila Izrael nazivajući ga „terorističkom državom“ (Staff 2020). Turska je tada povukla svog ambasadora iz Izraela i proterala izraelskog ambasadora u Ankari i konzula u Istanbulu. Iako je bilo više najava krajem 2020. godine i početkom 2021. godine da će na inicijativu Turske doći do vraćanja diplomatskih odnosa na nivo ambasadora, to se do sada nije dogodilo. Izrael je u međuvremenu ojačao svoj položaj u regionu, naročito u Mediteranu, gde je 2020. godine sklopio strateški ugovor sa Kiprom i Grčkom o podvodnom gasovodu (Ulusoy 2020) koji je naišao na snažne otpore Turske, koja tvrdi da isti delom prolazi kroz njene teritorijalne vode. Ovaj projekat je samo pojačao već postojeće tenzije između Turske i Kipra, odnosno Turske i Grčke oko istraživanja energetskih izvora u Mediteranskom moru.

Druga arena u Bliskoistočnom kompleksu od ogromnog značaja za Tursku je Sirija. Zbog sukoba u Siriji, Turska je ušla u vrlo komplikovane odnose sa glavnim svetskim igračima – SAD i Rusijom. Početak sukoba

2011. godine izazvao je pogoršanje odnosa Turske i Rusije čiji su interesi u Siriji bili direktno suprotstavljeni jer je Rusija podržavala Asadov režim, a Turska aktivno pomagala pobunjenike. Vrhunac krize u odnosima dogodio se nakon obaranja ruskog lovca bombardera Su-24 od strane turskih oružanih snaga novembra 2015. godine. Ipak, mirovni pregovori u Astani krajem 2016. i početkom 2017. godine oko rešavanja sirijske krize doprineli su poboljšanju odnosa. Zajedničko nadgledanje prekida vatre i turske vojne operacije u tursko-sirijskom pograničnom pojasu sprovedene uz saglasnost Moskve dale su vetar u leđa bilateralnim odnosima, koji su nastavili da jačaju. Avgusta 2018. godine, Sergej Lavrov je u govoru turskim ambasadorima u Ankari govorio o „unapređenju strateškog partnerstva“ između dve države, dok je u uzvratnoj poseti turski ministar spoljnih poslova Mevlut Çavuşoglu govorio o Rusiji kao „turskom strateškom partneru“ (Yinglun 2018). Konačno, dogovor o kupovini protivvazdušnog sistema S-400 označio je vrhunac bilateralnih odnosa, kao i sledstveno pogoršanje turskih odnosa sa NATO saveznicima, pre svega SAD koje su Turskoj uvele i sankcije zbog kupovine tog raketnog sistema. U prvim kontaktima nove američke administracije sa Turskom, Ankara je bila eksplicitna da neće odustati od kupovine ovog sistema (*AlJazeera* 2021). Iako je jasan trend značajnog unapređenja odnosa Moskve i Ankare, teško da će njihovi odnosi zaista dostići nivo strateškog partnerstva jer se i dalje njihovi interesi u Siriji, ali i u drugim arenama umnogome razlikuju (Köstem 2020).

Još jedan zaokret u turskom pristupu sirijskom sukobu izazvao je udaljavanje od zapadnih partnera. Reč je o promeni fokusa Turske sa pomoći pobunjeničkoj strani u Siriji na onemogućavanje širenja teritorije pod kontrolom Kurda, zbog kojeg je Turska sprovedla nabrojane vojne operacije na teritoriji Sirije kako bi sprečila jačanje i sjedinjavanje kurdskih snaga.

Pored jasne bezbednosne dinamike na liniji Ankara–Moskva, koja se u Bliskoistočnom kompleksu transformisala iz obrasca neprijateljstva u obrazac prijateljstva, Turska je naročito aktivna u dva potkompleksa šireg Postsovjetskog kompleksa: Kavkaskom i Centralnoazijskom. Kavkaski potkompleks se, prema Buzanu i Vejveru, sastoji iz severnog i južnog dela. Severni čine zapravo ruske republike Čečenija, Dagestan i pet drugih jedinica, a za ovaj rad interesantniji južni deo čine Jermenija, Azerbejdžan i Gruzija, kao i sporne teritorije Nagorno Karabah, Abhazija i Južna Osetija (Buzan and Wæver 2003, 419).

Turska u ova dva potkompleksa, prema Ejdsusu, ima dva važna zaloga. „Prvi predstavljaju turkofone etničke i jezičke zajednice koje tu žive i koje

broje preko 150 miliona pripadnika, dok je drugi to što je ovaj region prirodno bogat naftom i gasom“ (Ejdus 2006). Ovde je od skorašnjih događaja koji su mogli da promene regionalnu bezbednosnu konstelaciju naročito interesantno tursko akterstvo u azerbejdžansko-jermenskom sukobu oko Nagorno Karabaha 2020. godine. Naime, Turska se otvoreno svrstala uz Azerbejdžan, pružajući joj vojno-političku podršku. Pored stavljanja na raspolaganje svojih vojnih stratega, Turska je optužena i da je posredovala u dovođenju stranih boraca, što joj je otvoreno zamerio predsednik Francuske Emanuel Makron (Irish and Rose 2020). Ankara je negirala ove navode. Evropski parlament je takođe upozorio na „naročito destabilizujuću ulogu i mešanje Turske“ (EP 2021). Azerbejdžan je na kraju sukoba okončanog uz posredovanje Moskve izašao kao jasan pobednik, na zadovoljstvo Turske. Stiče se utisak da je Jermenija očekivala snažniju podršku ne samo Rusije, već i Zapada, koja je gotovo u potpunosti izostala. Ruski mirotvorci su raspoređeni između Jermenije i Nagorno Karabaha kako bi obezbedili sprovođenje odredaba mirovnog sporazuma.

Konačno, teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa prepoznaje Tursku kao insulatora i u odnosu na Evropski regionalni bezbednosni kompleks i njemu pripadajući Zapadnobalkanski potkompleks. Kao metafora koja je najbolje ilustrovala tursku ulogu prema Evropskom kompleksu može se istaći ona Olija Rena o Turskoj kao mostu između civilizacija. Može se dodati i - mosta između bezbednosnih dinamika. Turska zasigurno neće u dogledno vreme postati punopravna članica Evropske unije. Turska je status kandidata stekla još davne 1987. godine, otvorila je pregovore 2005. godine s tim da nijedno poglavlje ne može biti privremeno zatvoreno, a osam poglavlja ni otvoreno zbog odbijanja Turske da primeni Dodatni protokol koji se odnosi na Kipar. Usled dugotrajno narušenih odnosa sa EU i jačanja autokratskih tendencija, Evropska unija je 2018. godine zamrzla pregovore sa Turskom.

Turska, međutim, ostaje važan činilac za Evropsku uniju, ne samo ekonomski već i bezbednosno, jer Turska nakon izbivanja sirijske izbegličke krize 2015. godine *de facto* kontroliše priliv izbeglica u Evropsku uniju. Pored toga, bilateralni odnosi Turske sa najvažnijim članicama EU takođe su važan faktor u dinamici odnosa na EU nivou.

Nakon izbora na nivou EU, nova garnitura lidera učinila je korake ka otopljanju odnosa sa Turskom. Sa najviših instanci Evropske komisije i Evropskog saveta stizale su oprezne, ali optimistične poruke da je došlo vreme za obnavljanje bliže saradnje. Ipak, ove poruke su praćene i

isticanjem brojnih problema koji i dalje tište odnose dve strane, poput sporova u istočnom Mediteranu, pitanja Kipra, različitih interesa u sukobima u Libiji i Siriji, kao i snižavanje demokratskih standarda u Turskoj (EEAS 2021).

Poseta predsednika Evropskog saveta, Šarla Mišela, i predsednice Evropske komisije, Ursule fon der Lajen, Ankari u aprilu 2021. godine, umesto da posluži kao dokaz tog otopljanja nakon vrlo turbulentne 2020. godine, ostala je zapamćena po tzv. „sofagate“-u (BBC 2021). Do njega je došlo zbog protokolarnog propusta nakon kojeg je for der Lajen, umesto da sedi u ravni sa Mišelom i Erdoganom, smeštena na sofu pored. Obe strane su kasnije svaljivale krivicu na protokole druge strane. Kako god da je došlo do njega, ovaj propust je dobio daleko više na publicitetu jer je poslužio kao paradigma odnosa Turske prema ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti. Ovaj incident je, takođe, koincidirao sa Erdoganovim predsedničkim dekretom kojim je pokrenuto povlačenje Turske iz Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, poznate kao Istanbulska konvencija. Ta odluka je naišla na nepodeljenu osudu međunarodne zajednice, uključujući sve glavne stručne mehanizme za ljudska prava Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope, jer će se time drastično umanjiti zaštita prava žena i to u trenutku kada je povećan broj slučajeva porodičnog nasilja i femicida u Turskoj. Zaista, razvoj događaja ukazuje da je cilj Ankare da svoj odnos sa EU limitira na pitanja trgovine, ekonomije i upravljanje migracijama (Pierini 2021). Ostaje da se vidi kako će EU odgovoriti na to, odnosno da li će uspeti da se dogovori oko zajedničke strategije prema Turskoj u fazi kada ona očigledno ne deli vrednosti na kojima Evropska unija počiva, a na šta ukazuje sve manji prostor za delovanje civilnog društva, kritički nastrojene akademske zajednice i branilaca ljudskih prava.

Kada se sagleda ukupnost odnosa EU i Turske, čini se opravdanim reći da će Turskoj i narednih decenija pozicija insulatora biti limit u odnosu na Evropski kompleks, bez izglednijih mogućnosti da bude apsorbovana. Opet, sve dok članstvo u EU bude glavni, pa makar i samo deklarativni, strateški cilj Turske, za očekivati je da uloga insulatora neće ni derogirati. To pod uslovom da se razvoj događaja na Bliskom istoku, na kojem Turska nesporno podiže nivo bezbednosne dinamike sve manje šireći obrasce prijateljstva a sve češće neprijateljstva (Izrael, Sirija), toliko ne intenzivira da dovede do toga da se ona u potpunosti zakopča u svoj bliskoistočni šinjel, postajući time jedinica tog kompleksa i gubeći status insulatora

prema Evropskom i Postsovjetskom kompleksu. Ipak, ovo ostaje nerealan zbog turskih ambicija da bude globalno relevantni akter. Ukoliko želi da projektuje svoju moć, Turska ne može sebi da dozvoli da zaključa svoju orijentaciju samo prema jednoj interesnoj zoni.

O akterstvu Turske na Zapadnom Balkanu je dosta pisano proteklih godina (Tanasković 2010; Glodić 2011; Pavlović 2016; Tanasković 2021), uključujući i u kontekstu TRBK (Milenković 2020), te se ovde neće ulaziti u detaljniju eksplikaciju. Turska se poslednjih godina nametnula kao neizostavan činilac bezbednosne dinamike na Zapadnom Balkanu. Njeno delovanje u regionu najčešće je analizirano kroz koncept neoosmanizma. Pod ovim pojmom Darko Tanasković podrazumeva „kompleksnu makroideološku platformu prema kojoj današnja Turska, kao njegova legitimna civilizacijska naslednica, treba da reafirmiše celokupno duhovno, kulturno i političko nasleđe Osmanskog carstva, kako bi u preraspodeli svetske moći i uticaja, koja je u toku, obezbedila i delotvorno igrala ulogu jednog od globalno značajnih međunarodnih činilaca“ (2010, 8). Omer Tašpinar (*Ömer Taspınar*), profesor na Ratnom koledžu SAD i direktor Turskog programa na Brukings institutu, ističe da „neoosmanizam prihvata veliku, geostratešku viziju Turske kao efektnog i angažovanog regionalnog faktora koji pokušava da reši regionalne i globalne probleme“ (2008, 3).

Svojom neoosmanskom politikom, Turska naglašava da je Zapadni Balkan deo njenog „nacionalnog bića“ i važan deo u mozaiku postavljanja osnove za Tursku kao globalnog aktera. Turska želi da bude lider regionalnih političko-bezbednosnih inicijativa i pokretač je glavnih trilateralnih mehanizama u Zapadnobalkanskom potkompleksu. Mireći političare i verske lidere na ovom prostoru, značajno uvećavajući svoje investicije u region i povećavajući svoje kulturno prisustvo, projektuje svoju meku moć gradeći sebi poziciju regionalnog lidera.

Spoljna politika Turske dolaskom AKP početkom 2000-ih u velikoj meri je građena na viziji Ahmeta Davutoglua, koji je od savetnika predsednika (Erdogana) za međunarodne odnose, preko ministra spoljnih poslova i predsednika Vlade ispred AKP, stigao do statusa opozicionog političara, kada se nakon sukoba sa Erdoganom 2019. godine povukao iz članstva u AKP i osnovao svoju Partiju budućnosti. Ipak, njegov pogled na region i dalje je vrlo vidljiv u turskom delovanju prema Balkanu:

„Sa stanovišta turskih interesa u klizavim i promenljivim regionalnim odnosima na Balkanu, nepromenjivi i najvažniji stratejski prioriteti

su elementi stabilnosti i bezbednosti, kao i problem opstanka u svojim oblastima i garancije zajednicama koje su zaostavština Osmanskog carstva i koje sigurnost svoje sudbine vide samo kroz tursku moć i uticaj u regionu. Ova situacija za Tursku nije samo odgovornost i teret, već ujedno predstavlja i najvažnije sredstvo za formiranje turske sfere uticaja na Balkanu“ (Marković 2011, 211).⁹

Upravo ovaj stav predstavlja dokaz turske neoosmanističke politike na Zapadnom Balkanu, ali i njenih daljih intencija. Stoga je za očekivati da Turska nastavi sa trenutnom politikom na Balkanu jer zbog istorijskih, kulturnih, demografskih, geografskih, ekonomskih i političkih veza, ovaj region prirodno predstavlja tursku arenu. Što se tiče njenog akterstva prema Zapadnobalkanskom potkompleksu sa stanovišta teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa, iako vanredno dinamično, ono ostaje u domenu insulatora. U tom smislu, etiketiranje Turske kao aktivnog insulatora, odnosno insulatora akcije, dodatno dobija na smislu kada se sagledava iz perspektive njenih odnosa sa potkompleksima komšijskih kompleksa.

Ostali insulatori

Kako bi se proverila održivost koncepta aktivni/pasivni insulator, treba ga primeniti na ostale države insulatore u TRBK. Zbog ograničenog obima rada, ovde se nakon propitivanja centralnog primera Turske nudi inicijalno skiciranje primene insulatorske dihotomije na druge države koje imaju isti status u TRBK, s tim da je u perspektivi uputno sprovesti opsežnije pojedinačne studije slučaja kako bi se temeljnije istražilo insulatorsko akterstvo ovih država. Ukratko će se sagledati primeri Mjanmara, Nepala, Avganistana, Mongolije i Ukrajine.

Mjanmar je tradicionalno predstavljao primer države koja obitava u relativnoj izolaciji od bezbednosnih dinamika sa spoljašnjim svetom (Buzan and Wæver 2003, 486). Od sticanja nezavisnosti 1948. godine, Mjanmar je uglavnom bio pod vojnim režimom koji je vladao od 1962. do 2011. godine kada je konačno vlast prenetu civilnim organima. Tokom perioda vojne vlasti, što zbog sankcija koje mu je nametnula međunarodna zajednica, što

---

⁹ Ovde namerno navodimo prevod originalnog turskog izdanja u prevodu Miloša B. Markovića, a ne srpski prevod, koji je autor upodobio regionalnoj publici.

zbog opredeljenja vojnog režima da se fokusira na probleme unutar države, Mjanmar je zaista bio pasivni insulator.

Situacija počinje da se menja oslobađanjem iz višegodišnjeg nezakonitog pritvora Aung San Su Či (*Aung San Suu Kyi*), borkinje za ljudska prava i dobitnice Nobelove nagrade za mir 1991. godine. Dok je na prvim, samo formalno demokratskim izborima 2011. godine pobeđu odnela partija pod *de facto* kontrolom vojnog vrha, na prvim zaista slobodnim izborima 2015. godine, partija Nacionalna liga za demokratiju pod vođstvom Aung San Su Či odnosi ubedljivu pobeđu. Takav razvoj je bio konsenzusno pozdravljen od strane međunarodne zajednice. SAD i EU su opredelile značajna finansijska sredstava za razvojnu pomoć. Činilo se da je Mjanmar na putu da napusti svoju izolacionističku politiku. Uspešno je balansirao između saradnje sa Indijom i Kinom na infrastrukturnim projektima, ne želeći da dâ jasan primat nikome. Iz ugla bezbednosnih odnosa sa okolnim državama, Mjanmar je uglavnom bio izvoznik problema¹⁰ zbog brojnih etničkih manjina koje već decenijama zagovaraju svoju nezavisnost. Problem militantnih grupa u pograničnom pojasu je naročito izražen na granici sa Indijom (Basit 2018) gde su dve države neretko saradivale na njihovom gušenju.

Režim Aung San Su Či počeo je da gubi međunarodnu podršku zbog vojnih operacija koje su naterale više stotina hiljada pripadnike etničke manjine Rohindža (*Rohingya*) da napuste državu, uputivši se uglavnom prema Bangladešu. Ujedinjene nacije su oštro osudile ovu akciju, Visoki komesar UN za ljudska prava ju je nazvao udžbeničkim primerom etničkog čišćenja (*UN News* 2018), dok se slučajem bavio i Međunarodni sud pravde koji je 2020. godine, po tužbi Gambije ispred Organizacije islamske saradnje, doneo obavezujuće privremene mere kako bi se sprečio genocid i onemogućilo uništavanje dokaza (*UN News* 2020). Aung San Su Či je i sama svedočila pred Sudom 2019. godine negirajući genocidnu nameru, naglašavajući da činjenično stanje nije adekvatno predstavljeno i ističući da će svi odgovorni biti izvedeni pred domaći sud ukoliko postoje dokazi o njihovim zlodelima.

Zbog egzodusa Rohindža, Mjanmar je ponovo suočen sa međunarodnim sankcijama i umnogome opet izolovan. Ovu situaciju je iskoristilo vojno vođstvo koje je izvršilo vojni udar 2021. godine, ubrzo

---

¹⁰ Više o bezbednosnoj situaciji u Mjanmaru videti u: Rainer and Goel 2020.

nakon parlamentarnih izbora na kojima je ponovo pobedila stranka Aung San Su Či. Ona je, kao i većina dotadašnjeg državnog vrha, pritvorena, dok je u demonstracijama koje su usledile ubijeno više stotina ljudi. Vojni udar je izazvao nepodeljenu reakciju Zapada. SAD, UK i EU nametnule su sankcije vojnim liderima. Savet bezbednosti UN je, doduše nakon teških pregovora, uspeo da se složi oko zajedničke izjave kojom osuđuje nasilje u Mjanmaru. Mjanmar odbija da primi međunarodne posmatrače, uključujući i one iz ASEAN-a (*Reuters* 2021), iako je vojno rukovodstvo uspostavilo bilateralne kontakte sa pojedinim okolnim državama. Ostaje da se vidi kako će se situacija razvijati, ali ukoliko vojna vlast opstane duže na vlasti za očekivati je da Mjanmar opet utone u samoizolaciju i nastavi da dela kao pasivni insulator na svoje susede.

Nepal se takođe karakteriše kao insulator, ukoliko i dalje mogu razlikovati Južna Azija i Severoistočna Azija kao dva zasebna kompleksa. Čak i ukoliko Azija postane jedan kompleks, nepalska uloga klasičnog izolatora bi posebno došla do izražaja te ga takođe možemo svrstati u pasivne insulatore. Nepal je ne samo geografski pozicioniran kao insulator već i ekonomski i političko-bezbednosno. Kompletno okružen Indijom i Kinom, položaj Nepala sa stanovišta TRBK će se teško promeniti. Nepal je logistički veoma zavistan od Indije, jer gotovo sva trgovinska razmena Nepala tranzitira preko Indije. Odnosi između dve države narušeni su od usvajanja ustavnih amandmana u Nepal, kojima se Indija protivila zbog graničnih sporova koje dve države imaju. Sa druge strane, jačaju odnosi Nepala sa Kinom koja je od 2015. godine lider u stranim direktnim investicijama u Nepal.

Još jedan primer države insulatora kroz istoriju, ali i danas, je Avganistan jer operiše između tri kompleksa - Južnoazijskog, Bliskoistočnog i Postsovjetskog. Avganistan je zbog specifičnog geografskog položaja, ali i društvenog uređenja, bio izrazito pasivni insulator, što se zbog sukoba vođenih od 80-ih godina XX veka pa do danas u znatnoj meri promenilo. Avganistan je od posebnog značaja za TRBK jer je teren gde su nedržavni akteri postali posebno aktivni i jedan je od razloga zbog kojeg su Buzan i Vejver morali da rediguju svoju definiciju regionalnog bezbednosnog kompleksa, uključujući nedržavne aktere, menjajući formulaciju iz „grupe država“ u „set jedinica“. Zbog toga što centralna vlast ne vrši ni opštu ni efektivnu kontrolu nad nekim delovima svoje teritorije, upitno je da li se Avganistan može smatrati jedinstvenim bezbednosnim akterom. Stoga bi pre mogao biti okarakterisan kao

„insulatorska zona“ ili minikompleks, nego insulator. Avganistan nije u tom smislu jedinstven. Koncept insulatorske zone su Buzan i Vejver koristili da označe prostor između Magreba i Zapadne Afrike koji zauzimaju Mauritanija, Mali, Niger, Čad i delimično Centralnoafrička Republika (Buzan and Wæver 2003, 258).

Iako je *de jure* nezavisna mnogo duže, Mongolija je *de facto* postala nezavisna tek nakon Hladnog rata jer je tokom istog bila pod sovjetskim prekrivačem (*overlay*). Tokom istorije, ali i danas, okružena je dvema velikim silama – Kinom i Rusijom, sa kojima je u različitim etapama imala i sizerenski odnos. Od 1992. godine Mongolija je insulator koji održava uravnotežen odnos sa obema silama. Bezbednosni problem, koji se najčešće javlja, prouzrokovan je neadekvatnom demarkacijom granica kako prema Kini tako i prema Rusiji. Povremeni granični incidenti koji nastaju usled kretanja nomadskog stanovništva ipak nisu dramatični. Kako Mongolija pre apsorbuje energije susednih velikih sila, usled objektivno podređenog položaja koji ima u odnosu na njih, mogla bi se označiti kao pasivni insulator.

Konačno, čini se uputnim da se ukratko razmotri današnji status Ukrajine u TRBK. U vreme pisanja knjige *Regions and Powers*, Ukrajina je bila deo Postsovjetskog kompleksa sa Rusijom kao velikom silom. Buzan i Vejver su još tada istakli da su baltičke države, Ukrajina i Moldavija, granični akteri između Evropskog i Postsovjetskog kompleksa te da ta granica nije konačna (2003, 374). Govoreći o mogućim sukobima napomenuli su da se oni ne mogu isključiti (2003, 417), te su ispravno prognozirali da će se to najverovatnije desiti oko Krima (2003, 418). Aneksija Krima, kao i sukobi na istoku Ukrajine, međutim, nisu uticali na transformaciju Postsovjetskog kompleksa jer je Ukrajina i bila njegova članica. Štaviše, sve dok sukob traje, u kakvoj god da je formi, Ukrajina će biti usisana u Postsovjetski kompleks. To bi se moglo promeniti otvorenim ulaskom članica Evropskog (EU) kompleksa u sukob, kada bi potencijalno došlo do stvaranja superkompleksa spajanjem Evropskog i Postsovjetskog kompleksa. Međutim, taj scenario se ne čini realističnim kada se sagleda dosadašnji tok sukoba, odnosno reakcija EU na aneksiju Krima. Ukoliko se pretpostavi da Krim ostaje u ruskim rukama, da će se sukobi na istoku Ukrajine okončati a da će Kijev nastaviti da vodi prozapadnu politiku, realniji je scenario da Ukrajina postane insulator između ova dva kompleksa.

ZAKLJUČAK

U fokusu ovog rada bio je koncept insulatora u teoriji regionalnog bezbednosnog kompleksa. Ovaj koncept je uveden kako bi se prevazišla teškoća u određivanju granica između regiona, odnosno kompleksa, odnosno kako bi se objasnilo različito delovanje jedinica (pre svega država) u odnosu na regionalni bezbednosni kompleks kojem ne pripadaju.

Buzan i Vejver ističu da su se glavni insulatori u TRBK (poput Turske i Avganistana, prim. aut.) pokazali kao prilično trajni i konzistentni (Buzan and Wæver 2003, 487). Imajući to u vidu, oni zaključuju da se „koncept ‘insulatora’ čini sigurnim u TRBK, kao i da bi bilo interesantno videti detaljnije komparativne i teorijske studije o ulozi insulatora i kompleksnostima koje ova uloga generiše u vođenju politike“ (Buzan and Wæver 2003, 487). Ovaj rad je bio pokušaj da se doprinese diskusiji o insulatorima i daljem razvijanju i preciziranju pojmovno-kategorijalnog aparata TRBK. U radu je predstavljen koncept insulatora i predložena njegova nadogradnja uvođenjem razlikovanja pasivnog i aktivnog insulatora. Kako je diskutovano, pasivni insulator u ovakvoj podeli predstavlja tradicionalnog, odnosno uobičajenog insulatora koji razdvaja bezbednosne dinamike okolnih kompleksa, apsorbujući njihove energije. Za razliku od njega, aktivni insulator je onaj koji više emituje energiju, koji je važan činilac u bezbednosnim dinamikama susednih kompleksa, ali ne u dovoljnoj meri da ih ujedini u jedan jedinstveni. Uvođenje ovakve dihotomije ima i analitičko-prediktivnu funkciju jer postojanje aktivnog insulatora sugerije moguću transformaciju kompleksa, odnosno ukazuje na potencijal za integraciju ili dezintegraciju određenih (pod)regiona. Koncept insulatora je u radu težišno propitivan razmatranjem statusa Turske u TRBK, kao izrazito aktivnog insulatora. Predložena klasifikacija insulatora inicijalno je testirana i kroz skiciranje primene na druge države koje su Buzan i Vejver klasifikovali kao insulatore, poput Mjanmara, Nepala, Avganistana i Mongolije, koji se u sadašnjim okolnostima mogu okarakterisati kao pasivni insulatori.

BIBLIOGRAFIJA

- Abramowitz, Morton and Henry J. Barkey. 2009. "Turkey's Transformation. The AKP Sees Big". *Foreign Affairs* 88 (6): 118-128.
- AlJazeera. 2021. "Purchase of Russian S-400 a 'done deal', Turkey tells US" March 24. <https://www.aljazeera.com/news/2021/3/24/turkey-tells-us-at-nato-russian-defence-purchase-is-done-deal>
- Antonenko, Oksana. 2008. *The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia's Security Dilemmas*. London: Routledge.
- Ayoob, Mohammed. 1999. "From Regional System to Regional Society: Exploring Key Variables in the Construction of Regional Order". *Australian Journal of International Affairs* 53 (3): 247-260.
- Barrinha, André. 2014. "The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory". *Mediterranean Politics* 19 (2): 165-182.
- Basit, Saira H. 2018. "India-Myanmar Relations and the Management of Transnational Militant Threats". *Journal of Strategic Security* 11 (2): 73-92.
- BBC. 2021. "Turkey blames EU in 'sofagate' diplomatic spat", April 8. <https://www.bbc.com/news/56676344>
- Buzan, Barry and Gowher Rizvi. 1986. *South Asian Insecurity and the Great Powers*. London: Macmillan.
- Buzan, Barry and Ole Wæver. 2003. *Regions and Powers: the Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry, Ole Weaver and Jaap de Wilde. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner.
- Buzan, Barry. 1983. *People, States and Fear*. Brighton: Wheatsheaf.
- Buzan, Barry. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Deutsch, Karl W., Sidney A. Burrell, Robert A. Kann, Maurice Lee Jr., Martin Lichterman, Raymond E. Lindgren, Francis L. Loewenheim and Richard W. Van Wagenen, eds. 1957. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton University Press.

- Diehl, Paul F. and Joseph Lepgold. 2003. *Regional Conflict Management*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Diez, Thomas. 2013. "Insulator, bridge, regional center?: Turkey and regional security complexes". In: *Debating Security in Turkey: Challenges and Changes in the Twenty-first Century*, edited by Ebru Canan-Sokullu, 45-57. Lanham: Lexington Books.
- Ejdus, Filip and Marko Kovačević. 2019. "Penetration, Overlay, Governmentality: The Evolving Role of NATO in the Western Balkan Security Dynamics". *Journal of Intervention and Statebuilding* 13 (5): 566-580.
- Ejdus, Filip. 2006. *Trojanski konj na pragu Evrope? Tursko članstvo u EU i evropska bezbednost*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- [EEAS] European Union External Action Service. 2021. "EU-Turkey relations: the need to build bridges", March 30. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/95930/eu-turkey-relations-need-build-bridges_en
- [EP] European Parliament. 2021. European Parliament resolution of 20 January 2021 on the implementation of the Common Security and Defence Policy - annual report 2020, 2020/2207(INI). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0013_EN.html#def_1_1
- Friedberg, Aaron. 1994. "Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia". *International Security* 18 (3): 5-33.
- Gleditsch, Kristian. 2002. *All International Politics is Local: the Diffusion of Conflict, Integration and Democratization*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Glodić, Duško. 2011. „Turska kao faktor regionalne saradnje sa državama obuhvaćenim procesom stabilizacije i pridruživanja“. *Politeia* 1 (2): 109-121.
- Graham, Kennedy and Tania Felicio. 2006. *Regional Security and Global Governance: a Study of Interactions between Regional Agencies and the UN Security Council with a Proposal for a Regional: Global Security Mechanism*. Brussels: VUB Brussels University Press.
- Haas, Ernst. 1958. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press.

- Irish, John and Michel Rose. 2020. "France accuses Turkey of sending Syrian jihadists to Nagorno-Karabakh", *Reuters*, October 1. <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-putin-macron/france-accuses-turkey-of-sending-syrian-mercenaries-to-nagorno-karabakh-idUSKBN26L3SB>
- Jervis, Robert. 1982. "Security Regimes". *International Organization* 36 (2): 357–378.
- Jervis, Robert. 1989. *The Meaning of the Nuclear Revolution*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kacowicz, Arie M. 1997. "Third World Zones of Peace". *Peace Review* 9 (2): 169–176.
- Kanat, Kilic B. and Jackson Hannon. 2017. "Turkey-Israel Relations in the New Era: Opportunities and Challenges". *Mediterranean Quarterly* 28 (4): 64–86.
- Katzenstein, Peter 2005. *A World of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. Ithaca: Cornell University Press.
- Keohane, Robert. 1984. *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press.
- Köstem, Seçkin. 2020. "Russian-Turkish cooperation in Syria: geopolitical alignment with limits". *Cambridge Review of International Affairs* 33: 1–23.
- Lake, David A. and Patrick M. Morgan. 1997. *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Marković, Miloš B. 2011. „Strategijska dubina – međunarodni položaj Turske: 2. poglavlje knjige”. *Politeia* 1 (2): 189–215.
- Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.
- Milenković, Mirjana. 2020. *Zapadni Balkan kao potkompleks u teoriji regionalnog bezbednosnog kompleksa*. Doktorska disertacija. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
- Mitrany, David. 1966. *A Working Peace System*. Chicago: Quadrangle Books.
- Morgenthau, Hans. 1984. *Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred a Knopf.
- Muftuler-Bac, Meltem. 2000. "Turkeys Role in the EU's Security and Foreign Policies". *Security Dialogue* 31 (4): 489–502.

- Ngoma, Naison. 2005. *Prospects for a Security Community in Southern Africa: an Analysis of Regional Security in the Southern African Development Community*. Pretoria: Institute for Security Studies.
- Nye, Joseph. 1971. *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Boston: Little Brown.
- Oskanian, Kevork. 2008. "Of 'Friends' and 'Enemies': Expanding the Amity/Enmity Variable within Regional Security Complex Theory". Paper presented at the Annual Convention of the International Studies Association, San Francisco, USA, March 26-29.
- Panarmenian. 2010. "Israel defined as major threat in Turkey's Red Book", October 31. <http://www.panarmenian.net/eng/world/news/56075/>.
- Pavlović, M. Đorđe. 2016. „Odbrambena saradnja Srbije i Turske kao pokazatelj sprovođenja Davutogluove 'Strategijske dubine'“. *Vojno delo* 68 (3): 94-107.
- Pierini, Marc. 2021. "The Price of a Positive EU-Turkey Agenda", *Carnegie Europe*, March 2. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/83969>
- Pugh, Michael and Waheguru Sidhu. 2003. *The United Nations and Regional Security*. London: Lynne Rienner.
- Rainer, Elise and Anish Goel. 2020. "Self-Inflicted Instability: Myanmar and the Interlinkage between Human Rights, Democracy and Global Security". *Democracy and Security* 16 (4): 334-350.
- Reuters. 2021. "Myanmar junta says no ASEAN envoy visit until stability restored", May 7. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/myanmar-junta-says-seeks-stability-before-allowing-asean-envoy-visit-2021-05-07/>
- Simić, Dragan. 2002. *Nauka o bezbednosti: savremeni pristupi bezbednosti*. Beograd: Službeni list.
- Singer, Max and Aaron Wildavsky. 1993. *The Real World Order: Zones of Peace, Zones of Turmoil*. Chatham: Chatham House.
- Staff, Toi. 2020. "After years of acrimony, Turkey's Erdogan says he'd like better ties with Israel", *The Times of Israel*, December 25. <https://www.timesofisrael.com/after-years-of-acrimony-turkeys-erdogan-says-hed-like-better-ties-with-israel/>
- Tanasković, Darko. 2010. *Neoosmanizam – povratak Turske na Balkan*. Beograd: Službeni glasnik.

- Tanasković, Darko. 2021. *Pusto tursko*. Beograd i Novi Sad: Institut za političko umrežavanje, Institut za evropske studije i Informatika AD.
- Taspinar, Ömer. 2008. *Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism*. Washington: Carnegie Middle East Center.
- The Jerusalem Post*. 2010. "Turkish document defines Israel as central threat", October 30. <http://www.jpost.com/Headlines/Article.aspx?id=193321>
- Ulusoy, Kıvanç. 2020. "Turkey and Israel: Changing Patterns of Alliances in the Eastern Mediterranean". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 22 (3): 415–430.
- UN News*. 2018. "Myanmar military leaders must face genocide charges – UN report", August 27. <https://news.un.org/en/story/2018/08/1017802>
- UN News*. 2020. "Top UN court orders Myanmar to protect Rohingya from genocide" January 2020. <https://news.un.org/en/story/2020/01/1055841>
- Väyrynen, Raimo. 1984. "Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations". *Journal of Peace Research* 21 (4): 337–359.
- Väyrynen, Raimo. 2003. "Regionalism: Old and New". *International Studies Review* 5 (1): 25–51.
- Yinglun, Shi. 2018. "Turkey, Russia vow to enhance strategic partnership", *Xinhua*, August 14. http://www.xinhuanet.com/english/2018-08/14/c_137389957.htm

THE CONCEPT OF INSULATOR
IN THE REGIONAL SECURITY COMPLEX THEORY

Abstract: This paper focuses on the concept of insulator in the Regional Security Complex Theory (RSCT), as the original contribution of Buzan and Wæver to security studies. The introduction of the concept of insulator was necessary to overcome the difficulty in determining the borders between the regions (complexes), that is, to explain the different actions of the units (primarily countries) in relation to the regional security complex to which they do not belong. The aim of this paper is to further examine and upgrade the concept of insulator in the RSCT by introducing the distinction between passive and active insulators. The passive insulator in this dichotomy is a traditional, ordinary insulator, which separates the security dynamics of the surrounding complexes by absorbing their energies. In contrast, an active insulator is one that emits (security) energy, which is an important factor in the security dynamics of neighboring complexes but not strong enough to unite them into a single one. In addition to contributing to the further development and refinement of the conceptual-terminological apparatus of the RSCT, the introduction of such a dichotomy also has an analytical-predictive function because the existence of an active insulator may suggest a possible transformation of the complex, i.e., it indicates the potential for integration or disintegration of certain (sub)regions. In this paper, the concept of insulator is primarily discussed by using the case of Turkey, while the novel classification of insulators is initially tested by sketching the application to other countries that Buzan and Wæver have labelled as insulators.

Keywords: regional security, security theories, Buzan, Wæver, security complex, security sub-complex, insulator, buffer zone, Turkish foreign policy.

GEOPOLITIČKI PRISTUP REGIONALNOJ BEZBEDNOSTI

*Mihajlo KOPANJA*¹

Apstrakt: Teorijski rečeno, razumevanju regionalne bezbednosne dinamike moguće je pristupiti kroz prizmu višestrukih okvira. Pomalo paradoksalno, geopolitički pristupi se retko navode kao potencijalne mogućnosti. Isticanje paradoksalnosti leži u tome što na prvi pogled regionalna bezbednost i geopolitika predstavljaju savršen spoj. S obzirom na to da geopolitika u prvi plan ističe prostornu komponentu pri objašnjavanju međudržavnih odnosa, istraživanja koja ističu regione bi načelno išla „ruku pod ruku“ sa geopolitičkim pristupima. Polazna tačka ovog rada jeste da geopolitički pristupi kao teorijski okviri mogu doprineti sagledavanju i razumevanju regionalne bezbednosne dinamike. Otuda, u radu će biti predstavljena dva specifična geopolitička pristupa koja mogu poslužiti sagledavanju regionalne bezbednosne dinamike – geopolitički pristup Sola Bernarda Koena i koncepcija mesta (*place*). Struktura rada kreće se od opšteg ka pojedinačnom, otpočinjući od razmatranja regiona kao svojevrsnog „četvrtog nivoa analize“. Zatim, u drugoj celini, regioni će biti sagledani iz geopolitičke perspektive. Konačno, treća celina biće posvećena predavljanju navedenih pristupa.

Gljučne reči: geopolitika, regioni, regionalna bezbednost, geopolitički regioni, mesto.

UVOD

Na prvi pogled, regionalna bezbednost i geopolitika predstavljaju savršen spoj. Osnovna premisa regionalne bezbednosti, iz koje proizilazi

---

¹ Saradnik u nastavi, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Beograd.
E-mail: kopanja.fb@gmail.com

relevantnost njenog izučavanja, jeste da je nemoguće razdvojiti bezbednost pojedinačne države od regionalnog konteksta u kom se nalazi. Drugim rečima, ako region u kojem se određena država nalazi nije bezbedan, teško da će bezbednost određene države biti zadovoljavajućeg nivoa. Sa druge strane, centralna nit koja razdvaja geopolitiku od ostalih teorijskih pristupa izučavanju međunarodne politike jeste oslanjanje na prostornu komponentu. Razumevanje okruženja (shvaćenog u najširem mogućem smislu) u kom se država nalazi, i njihove međuzavisnosti, predstavlja osnov za deskripciju, eksplicaciju i predikciju raznolikih političkih i bezbednosnih pojava i procesa. Otuda, deluje pomalo paradoksalno što se geopolitički pristupi retko navode i koriste kao teorijski okviri za izučavanje regionalne bezbednosne dinamike. S obzirom na centralnost prostora u geopolitičkim tumačenjima međunarodne bezbednosti, istraživanja koja ističu region kao centralni analitički nivo za razumevanje pojava i procesa od interesa bi načelno išla „ruku pod ruku“ sa geopolitičkim pristupima. Međutim, i pored logičke povezanosti između izučavanja regionalne bezbednosti i geopolitike, postojeća istraživanja koja ih dovode u vezu neretko su isključivo deklarativna. Umesto da geopolitika posluži kao teorijski osnov za razumevanje regionalne bezbednosne dinamike, autori često pribegavaju naslovljavanju svojih istraživanja kovanicom „geopolitika plus određeni region sveta“, sa gotovo nepostojećom primenom geopolitike kao teorijskog uporišta, u najširem smislu.

Primarni cilj ovog rada ne predstavlja nastojanje da se objasne razlozi nevedene nedoslednosti. Iako je nesumnjivo značajno utvrditi zašto i kako je do toga došlo, prevashodno iz perspektive relevantnosti geopolitike po savremena istraživanja bezbednosti, pitanje prevazilaženja takve nedoslednosti je ipak prioritetnije. „Geopolitika je u poslednje vreme verovatno popularnija nego ikad“ (Trapara 2020, 37), međutim, takva popularnost je pre proizvod uzurpacije geopolitike od strane brojnih novinara i raznolikih analitičara koji u njoj pronalaze prijemčiv termin za (sučeljene) politike velikih sila. Kao takva, ona ne mora nužno imati mnogo zajedničkih imenitelja sa geopolitikom kao pristupom sagledavanju međudržavnih odnosa, što posledično dovodi do neadekvatnog razumevanja međunarodne stvarnosti. Prevazilaženje postojećeg stanja moguće je ostvariti predstavljanjem i ukazivanjem na primere dobre prakse, tj. onih teorijskih uopštavanja koja nam mogu biti od koristi da adekvatno opišemo, objasnimo i razumemo međunarodna i regionalna dešavanja.

Polazna pretpostavka ovog rada jeste da geopolitika, kao teorijski okvir istraživanja, može doprineti našem proučavanju regionalne bezbednosti. Svakako, niti geopolitički pristupi predstavljaju jedinu teorijsku mogućnost za proučavanje regionalne bezbednosti, niti su svi geopolitički pristupi podjednako od koristi za takve poduhvate. Pluralitet savremene geopolitičke misli pruža širok dijapazon teorijskih razmatranja, aplikabilan na istraživanja mnogobrojnih fenomena i procesa.² S obzirom na našu ograničenost na mogućnosti geopolitike da doprinese ispitivanjima regionalne bezbednosti, u radu će biti predstavljena dva specifična geopolitička pristupa koja mogu poslužiti kao teorijski fundamenti ispitivanjima regionalne bezbednosne dinamike: geopolitički pristup Sola Bernarda Koena (*Saul Bernard Cohen*) i koncepcija mesta (*place*) prevashodno prema viđenju Džona Egnjua (*John Agnew*).

U cilju prikazivanja teorijskog doprinosa geopolitike analizi regionalne bezbednosti, u radu će se otpočeti od razmatranja regiona kao svojevrsnog „četvrtog nivoa analize“ u međunarodnoj politici. Zatim, u drugom delu rada, autor će ukazati na centralnost regionalnih celina po discipline geografije i geopolitike. Konačno, treći segment rada biće posvećen predstavljajući navedenih geopolitičkih pristupa. Isticanjem i objašnjavanjem centralnih pojmova i njihovih karakteristika ostvaruje se ključni preduslov za razumevanje mogućnosti pomenutih geopolitičkih pristupa da doprinesu sagledavanju, objašnjavanju i razumevanju regionalne bezbednosti i njene dinamike.

REGIONALNI NIVO ANALIZE

Početna tačka svakog istraživanja predstavlja jasno definisanje problema koji se, samim istraživanjem, teži prevazići (Đurić 2013, 45). Međutim, prevazilaženju bilo kog problema moguće je pristupiti iz različitih uglova posmatranja. Navedena konstatacija može se protumačiti dvojako. Prvo, možemo govoriti o specifičnim faktorima koji ili svojim delovanjem dovode do problema ili predstavljaju posledicu posmatranog problema. Uzmimo za primer problem uzroka rata. Stiven van Evera (*Stephen Van Evera*) u svom istraživanju uzroka rata navodi pet različitih

---

² Za pregled savremene geopolitičke misli iz perspektive pluraliteta teorijskih okvira videti: Kelly 2016.

hipoteza koje mogu da objasne uzroke rata: lažni optimizam država kada je reč o ishodima, situacije kada prednost leži u rukama one strane koja prva napadne (ili izvrši mobilizaciju), periodi kada postoji značajna fluktuacija u relativnoj moći država, kada kontrola resursa omogućava državi da zaštiti postojeće ili pribavi nove resurse, kao i trenuci kada su osvajački pohodi relativno jednostavni (1999, 259–262). Navedene hipoteze predstavljaju sučeljena objašnjenja šta uzrokuje ratove, sa određenim (različitim) skupovima faktora koji dovode do pojave ratova. Samim time, navedene hipoteze predstavljaju specifične uglove posmatranja kroz koje je navedeni autor pokušao da prevaziđe problem uzroka ratova.

Sa druge strane, kada se sagledaju predstavljene hipoteze uzroka rata, primetno je postojanje određene sličnosti između pojedinih. Pomen trenutaka, perioda i situacija upućuju nas na relativno istovetan zaključak da na određeni način međunarodne okolnosti, u različitim trenucima, pružaju veće ili manje mogućnosti za izbijanje ratova. Naravno, ne odnose se sve hipoteze na međunarodne okolnosti. Lažni optimizam država da će rat proizvesti pozitivne ishode jeste upravo primer takve hipoteze. Međutim, navedena podela nas upućuje na drugo tumačenje različitih uglova posmatranja: pitanje nivoa analize. Vratimo se na primer uzroka rata. Načelno govoreći, pružanju odgovora na pitanje šta uzrokuje rat (prvo tumačenje) prethodi pitanje gde tražiti uzroke rata (drugo tumačenje). Da li je uzroke rata svrsishodnije tražiti posmatrajući međunarodni sistem? Ili je, s druge strane, bolje tragati za uzrocima rata sagledavanjem pojedinačnih država, odnosno pojedinaca koji ih predvode? Navedena pitanja predstavljaju srž problema nivoa analize u međunarodnim odnosima i međunarodnoj bezbednosti.

Štaviše, upravo je razmatranje uzroka ratova iznedrilo koncepciju, tj. problematiku nivoa analize kroz studiju Keneta Volca (*Kenneth N. Waltz*) (2001) pod nazivom „Čovek, država i rat: teorijska analiza“, prema kojoj se uzroci mogu pronaći u pojedincima, odnosno njihovoj prirodi (prvi nivo ili „slika“ (*image*)), državi, odnosno karakteristikama određene države (drugi nivo ili „slika“) ili međunarodnoj strukturi, odnosno relativnoj distribuciji moći (treći nivo ili „slika“). Pitanje nivoa analize svakako nije otpočelo sa Volcom i može se reći da figurira u naučnim razmatranjima još od Antike (Lišanin 2020, 22).³ Međutim, Volcova studija, kao i naknadna

---

³ Štaviše, pitanje nivoa analize deli brojne tačke sa relativno srodnim problemima u društvenim naukama poput debate agens-struktura (*agent-structure debate*), mikro-

razmatranja Davida Singera (*David J. Singer*), uvele su pitanje nivoa analize u teorijski i empirijski *mainstream* međunarodnih odnosa i studija bezbednosti (Waltz 2001; Singer 1960; Singer 1961).⁴ U svojoj osnovi, pitanje nivoa analize se, prema Volcu, odnosi na utvrđivanje „nezavisnih varijabli zarad objašnjenja državnog ponašanja kao nezavisne varijable“ (navedeno prema Temby 2015, 723). Drugim rečima, fokus na određenom nivou analize predstavlja promišljenu odluku istraživača među kojom od koje tri kategorije faktora će tragati za potencijalnim odgovorom. Otuda, utvrđivanje nivoa analize (drugog tumačenja ugla posmatranja) prethodi utvrđivanju specifičnih faktora (prvog tumačenja ugla posmatranja) kojim težimo da razrešimo postavljeni istraživački problem. Shodno tome, odabir nivoa analize nas upućuje i na određen skup teorijskih pristupa kojim ćemo proučavati istraživački problem. Važno je istaći da je navedeni tok misli prikazan u heurističke svrhe iz razloga što konkretna istraživanja ne moraju nužno pratiti navedenu trasu. Autori vični određenoj teorijskoj tradiciji neretko preskaču razmatranje nivoa analize, intuitivno se oslanjajući na određeni teorijski pristup u sprovođenu sopstvenog istraživanja.

Međutim, zašto je pitanje nivoa analize relevantno za proučavanje regionalne bezbednosti i njene dinamike? Jednostavno rečeno, ukoliko posmatramo kroz tradicionalnu prizmu nivoa analize, region ne figurira kao jedan od potencijalnih nivoa. Samim time, konkretna istraživanja regionalne bezbednosti se načelno ne mogu zasnivati na regionalnom nivou, već trebaju uzeti u obzir ili pojedince ili države ili međunarodni sistem. *Per se*, oslanjanje na jedan od tri tradicionalna nivoa analize ne mora predstavljati nesvršishodan poduhvat i oni svakako mogu biti od koristi kod određenih istraživačkih problema. Međutim, još od osamdesetih godina XX veka, autori polako počinju da uočavaju potencijalnu korist oslanjanja na regione kao uglove posmatranja raznolikih pojava i procesa, kulminirajući studijom Berija Buzana i Ole Vivera „Regioni i moć: struktura međunarodne bezbednosti“ (Cohen 1982; Buzan 1983; Buzan and Weaver 2003). U navedenoj studiji, autori predstavljaju teoriju regionalnog

---

makro problemom (*micro-macro problem*) i pitanjem jedinice analize (*unit-of-analysis*) uz različite stepene saglasnosti među autorima da li je reč samo o srodnim ili o varijacijama gotovo identičnog problema (Wight 2006, 102–120).

⁴ Između Volcovog i Singerovog tumačenja nivoa analize postoje određene razlike. Za razmatranje razlika između njihovih tumačenja videti u: Lišanin 2020, 23–25.

bezbednosnog kompleksa (*Regional Security Complex Theory*) koja počiva na regionalnom pristupu, tj. na regionu kao nivou analize između nivoa pojedinačnih država i međunarodnog sistema, za koji ističu da pruža „mnogo bolju empirijsku sliku i teorijski koherentnije razumevanje međunarodne bezbednosne dinamike“ (Buzan and Weaver 2003, 30).

Iako teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa kao pristup regionalnoj bezbednosti ne predstavlja fokus ovog rada, ona nam ukazuje na jednu bitnu stvar: region, kao nivo analize, može biti pogodan kako za razumevanje regionalnih bezbednosnih dinamika, tako i za razumevanje međunarodne bezbednosne dinamike pa i bezbednosti pojedinačnih država. Kao što nivoi pojedinca, države i međunarodnog sistema u određenim slučajevima mogu biti ugao posmatranja regionalne bezbednosti, tako i nivo regiona može služiti kao ugao posmatranja međunarodnog sistema ili bezbednosti država. Vraćajući se na primer uzroka rata, regionalni nivo analize bi se vodio pitanjem da li su specifičnosti određenog regiona u kojem se rat odvio predstavljali uzrok njegovog nastanka. Shodno tome, nezavisne varijable na regionalnom nivou analize nam mogu poslužiti kao osnov za proučavanje zavisnih varijabli koje se ne odnose isključivo na proučavanja regionalne bezbednosti. Međutim, ukoliko se istraživački problem može svrstati pod kategoriju proučavanja regionalne bezbednosti, zdravorazumski je istaći da oslanjanje na regionalni nivo analize predstavlja svrsishodnu odluku. Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa predstavlja verovatno najzastupljeniji okvir kada je reč proučavanju regionalne bezbednosti, ali kao što se kroz ovaj rad nastoji ukazati, ne predstavlja i jedini.

REGION IZ GEOPOLITIČKE PERSPEKTIVE

Razumevanje regiona kao nivoa analize u međunarodnim odnosima i međunarodnoj bezbednosti predstavlja preduslov za razumevanje potencijala geopolitičkih pristupa (predstavljenih u potonjim poglavljima) po proučavanju regionalne bezbednosti. Međutim, specifičnost geopolitike jeste da je njen razvoj u velikoj meri proizvod uticaja kako političkih nauka, s jedne strane, tako i geografije, s druge strane. Štaviše, Sol Koen i definiše geopolitiku kao „geografiju međunarodnih odnosa“ (Cohen 2015). Ne želeći da ulazimo u raspravu da li geopolitika predstavlja teorijsku tradiciju u međunarodnim odnosima, poddisciplinu u okviru

poddiscipline geografije (prateći logiku Geografija®Društvena geografija®Politička geografija®Geopolitika) ili zasebnu naučnu disciplinu, evidentno je da geopolitička razmatranja sadrže zajedničke elemente sa međunarodnim odnosima i (političkom) geografijom, kao i sa stratejskim razmatranjima⁵ i naukama bezbednosti (Cahnman 1943; Starr 1991; Taylor 2003; Kilibarda 2008, 13–15; Vuković i Budimir 2014; Stepić 2016, 19–23). Samim time, geopolitički pristup regionalnoj bezbednosti u značajnoj meri počiva i na načinu na koji regioni figuriraju u geografskim razmatranjima.

Geografija, međunarodni odnosi i geopolitika

Geografiju možemo definisati kao „nauku o prostornim diferencijacijama“ (Hartshorne 1959, 12; Cohen 1975, 1). Ona se bavi „pružanjem precizne, uređene i racionalne deskripcije i interpretacije varijabilnog karaktera zemljine površine“ (Hartshorne 1959, 21). Pod time se misli da geografija izučava karakteristike prostornih celina, u smislu opisivanja i objašnjavanja njihovih specifičnosti koje ih razlikuju od drugih prostornih celina. Geografija počiva na zapažanju da raznoliki fenomeni naše realnosti nisu podjednako raspoređeni na čitavoj zemaljskoj kugli i da postoji tendencija da se određena svojstva „koncentrišu u pojedinim područjima, koje nazivamo regionima“ (Fouberg et al. 2012, 12). Shodno tome i ne čudi što region zauzima jedan od ključnih položaja u samoj disciplini, kao jedna od pet ključnih tema geografije (uz lokaciju, mesto, kretnju (*movement*) i interakcije čoveka i njegovog okruženja) (Kuby et al. 2013, 1–3; Boyle 2015, 4–6; Fouberg et al. 2012, 11–13).

Iako geopolitiku možemo odrediti kao geografiju međunarodnih odnosa, to ne podrazumeva da između samih disciplina geografije i međunarodnih odnosa ne postoji međusobna povezanost. Prema Žanu

---

⁵ Veze između geopolitike i stratejskih teorija su višestruke: Prema Dervantu Vitleseje (*Derwent Whittlesey*), „geopolitika je, dakle, proizvod vojne misli“ (1952, 431); činjenici da su, sve do povratka geopolitike u akademska razmatranja početkom 1980-ih, geopolitička pitanja bila korišćena pod okriljem strateških razmatranja (Hepple 1986, S23); kao i značaju vojnih nauka u geostratejskim razmatranjima. Termin geostrategija je, zapravo, koncipiran kao engleski prevod pojma *Wehr-Geopolitik* (ratna geopolitika), konceptualizovanog od strane Minhenskog kluba Karla Haushofera (Gyorgy 1943). Za šire razmatranje *Wehr-Geopolitik* videti u: Haushofer 1966a, 304–320; Dorpalen 1966, 284–285.

Gotmanu (*Jean Gottmann*), „političke podele su *raison d`etre* međunarodnih odnosa; raznolikost višestrukih delova zemljine površine su *raison d`etre* geografije. Ukoliko bi zemlja bila uniformna – dobro ispolirana, kao bilijska kugla – verovatno ne bi bilo nauke poput geografije, a međunarodni odnosi bi bili mnogo jednostavniji“ (1951, 153). Teorijska razmatranja autora poput Džona Miršajmera (*John Mearsheimer*) ili Stivena Volta (*Stephen Walt*) relativno eksplicitno naglašavaju ulogu geografskih faktora (Walt 1987; Mearsheimer 2001). Za Voltov kriterijum geografske blizine u proučavanju ravnoteže pretnje (*balance of threat*) može se reći da počiva na tzv. *Prvom zakonu geografije* Valda Toblera (*Waldo Tobler*), prema kome je „sve povezano sa svim ostalim, ali su bliže stvari povezanije nego udaljenije stvari“ (1970, 236). Međutim, razlika u pristupu geopolitike i međunarodnih odnosa opisivanju i objašnjavanju međunarodne stvarnosti jeste što se međunarodni odnosi oslanjaju na geografske faktore kao jedan od elemenata objašnjenja, dok geopolitika vidi prostorne aspekte kao fundamentalne za pružanje objašnjenja. Bilo da je reč o direktnim i neizbežnim uticajima okruženja (determinizam), pružanju mogućnosti i ograničenja (posibilizam) ili našom percepcijom određenih prostornih celina (kognitivni bihejvioralizam), geopolitika počiva na prostornoj analizi međudržavnih odnosa.⁶

Vraćajući se na centralno zapažanje geografije – da svet nije uniforman u svojim karakteristikama – ne treba se čuditi što određeni pristupi geopolitike u prvi plan ističu relevantnost ovog zapažanja. Isticanje nedostatka uniformnosti zemljine površine prisutno je u geopolitičkoj literaturi još od vremena Rudolfa Kjelena (*Kjellen* 1943, 57). Ukoliko bismo težili pojednostavljenju pristupa određenih struja geopolitike, mogli bismo ih svesti na pretpostavku pozicione supermatije. U svojoj osnovi poziciona supermatija počiva na pretpostavci da pojedini segmenti prostora sadrže veću vrednost u odnosu na druge segmente (Kelly 2016, VIII; Meinig 1956, 554). Bilo da su razlozi relevantnosti određenih prostornih celina vojno-strategijski, ekonomski, resursni, komunikacijsko-tranzitni ili drugi, posedovanje tog segmenta prostora omogućava državi čiji je deo nadmoć u odnosu na ostale države u međunarodnoj areni. Fokus klasičnih autora geopolitike nesumnjivo ukazuje na to. Međutim, time se uloga geografije redukuje na determinističko viđenje pasivnosti čovečanstva pod uticajima

---

⁶ Za šire razmatranje o filozofskim stavovima o odnosu čoveka i njegovog okruženja videti u: Sprout and Sprout 1965.

geografske stvarnosti. Fizička geografija je ključna i svojim uticajima je predominantna u određivanju sudbine naroda. Ovakva tvrdnja je možda najbolje iskazana kroz tvrdnju Nikolasa Spajkmena (*Nicholas Spykman*) da „ministri dođu i ministri prođu, čak i diktatori preminu, ali planinski lanci, nedotičani time, opstaju“ (1938, 29).⁷

Iako se navedeni uticaj geografije ne može apsolutno odbaciti, on se ne može apsolutno ni prihvatiti. Jednostavno rečeno, nedostatak uniformnosti zemljine površine u svojim karakteristikama se ne odnosi isključivo na fizičkogeografske karakteristike, već i na društvenogeografske. Ne treba ići dalje od Semjuela Hantingtona (2000) i njegovih zona civilizacija da bi se potkrepila ova tvrdnja. Žan Gotman vrlo elegantno ukazuje na ovu činjenicu, kao i na njen uticaj po geografiju i međunarodne odnose (a time i na geopolitiku) navodeći da „u prostoru već diferenciranom od strane prirode, {ovaj} diverzitet ljudskih misli, duha i nacija proizvodi dalje diferencijacije. Diferencijacije prostora pristupačnog čoveku čini se da je *raison d'être* kako geografije tako i međunarodnih odnosa“ (Gottmann 1951, 162). Međutim, pojedini autori su odveli odbacivanje (fizičko)geografskog determinizma u drugu krajnost – potpunog odbacivanja uticaja fizičkogeografskih činilaca po ponašanje država. Uprkos takvim tvrdnjama da je tehnološki napredak čovečanstva doveo do „poravnanja“ sveta, u kojem su ograničenja geografije ne samo moguća već i relativno jednostavna za prevazići, one su ipak preuveličane (de Blij 2009, 3–4). Planinski lanci, izlaz na more, kontrola strateški značajnih komunikacionih pravaca nesumnjivo i dalje imaju svoju ulogu. Ali, kao i u slučaju „poravnanja“ sveta, svođenje uticaja geografije na ovakvu matricu kauzalnih odnosa predstavlja površno viđenje uticaja geografije po međudržavne odnose. Geopolitika, kao prostorna analiza međudržavnih odnosa, podrazumeva sagledavanje uticaja kako fizičkogeografskih tako i društvenogeografskih aspekata prostora.

---

⁷ Prema Spajkmanu, geografski faktori su najbitniji zato što su najstabilniji (1938, 21). Navedeno zapažanje proizilazi iz činjenice da se, generalno govoreći, fizičkogeografske karakteristike prostora menjaju takvom brzinom da o njima načelno možemo govoriti kao nepromenjivim. Međutim, u današnjoj epohi klimatskih promena višemilenijumske geografske „istine“ počinju da se rapidno menjaju i time dovode u pitanje Spajkmenovo zapažanje. Za odličan rad na tu temu videti u: Vuković 2020.

Geografija, geopolitika i regioni

Prema razmatranjima nauke o međunarodnim odnosima, geopolitika gravitira ka jednom od tri pristupa problemu definisanja regiona – *spolja ka unutra* (Ejdus 2012, 250; Kilibarda i dr. 2014, 254). Međutim, takvo tumačenje počiva, s jedne strane, na pomalo pojednostavljenom viđenju geopolitike kao fizičkogeografskih karakteristika i uloge velikih sila, što je u prethodnom poglavlju delimično dovedeno u pitanje (Ejdus 2012, 250). Značaj regiona u geopolitici upravo proizilazi iz tendencije za koncentracijom srodnih fizičkogeografskih i društvenogeografskih pojava u određenim segmentima prostora. Ukoliko uzmemo određenu državu kao jedinicu analize i posmatramo je kroz prizmu geopolitike, mi ćemo se, u manjoj ili većoj meri, upravo osloniti na specifične regionalne karakteristike prostora u kom se posmatrana država nalazi. Samim time i geopolitika može biti svrsishodna za pristup *unutra ka spolja*. Iz navedenog razloga i proizilazi paradoks nedovoljnog (neadekvatnog?) oslanjanja na geopolitičke pristupe zarad proučavanja regionalne bezbednosti. Primera radi, sličnosti između teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa i geopolitike su i više nego evidentne i one dele brojne komplementarne ideje (Flint 2021, 5). Centralna premisa teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa jeste da „pošto većina pretnji jednostavnije putuje na kraće distance nego na duge, bezbedonosna međuzavisnost se uobičajeno grupiše na regionalno zasnovane grupacije“ (Buzan and Weaver 2003, 4). Kao što je već navedeno, s obzirom na to da počiva na geografiji, geopolitika inkorporira tezu da se srodne fizičkogeografske i društvenogeografske pojave koncentrišu u određenim segmentima prostora. Otuda je logično zaključiti da se to odnosi i na bezbednosne aspekte. Takođe, teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa deli Voltovu premisu da susedne države učestalije stupaju u bezbednosne interakcije, otuda ukazujući na jasnu vezu sa Toblerovim tzv. Prvim zakonom geografije, i samim time i sa geopolitikom.

Međutim, s obzirom na to da deli zajedničke elemente sa geografijom, geopolitika deli i poteškoće koje proizilaze iz ove discipline. Kako navodi Džon Egnju (*John Agnew*) „regionalni koncept, kakvo god mu precizno značenje davali, je uvek bio predmet kritike“ (2018, 29). Iako postoji intuitivno poznavanje raznolikih regiona sveta (u smislu Balkana, Zakavkazja, Centralne Azije i sl.), pa čak i određenje da su regionalne celine određene kako (fizičko)geografskim tako i istorijskim, kulturološkim ili

verskim karakteristikama, postavlja se pitanje njihove dovoljnosti za određenje i diferencijaciju regiona. Uzmimo, na primer, Hrvatsku i zapitajmo se kom regionu pripada. Možemo naći dovoljno „dokaza“ da Hrvatsku svrstamo i kao deo Balkana i kao deo Centralne Evrope i kao deo regiona Mediterana. Štaviše, donedavno je postojao konsenzus da je Hrvatska deo Zapadnog Balkana, što se donekle promenilo njenim ulaskom u Evropsku uniju. Dodatne poteškoće konceptualizacije regiona u geografiji proizilaze iz njegove utilizacije kao specifične skale⁸ istraživanja, ali i metoda koji geografi upotrebljavaju (Meinig 1978; Entrikin 2011). Pored toga, regione možemo posmatrati sa akcentom na jedno svojstvo, tj. jednoobrazne regione (*single-featured*) ili kompozitne, kada u obzir uzimamo više svojstava (Cohen 1975, 63).

Svrshodan način za prevazilaženje problema preciznijeg određenja određenih regiona možemo pronaći u funkcionalnom pristupu političkoj geografiji Ričarda Hartšora (*Richard Hartshore*) i centrifugalnim i centripetalnim silama kao mehanizmima koji proizvode razdor i koheziju unutar određene prostorne celine (Hartshore, 1950; Cohen 1975, 15–16). Dok centrifugalne sile proizvode razdor unutar političkog prostora, centripetalne sile proizvode koheziju. Dokle god centripetalne sile prevladavaju nad centrifugalnim, možemo govoriti o postojanju regionalne celine (u smislu regiona za potrebe proučavanja regionalne bezbednosti). Iako je Hartšorn prvobitno predstavio pomenute sile zarad objašnjavanja načina na koji se unutardržavni regioni povezuju u državu, pominjanje uticaja centrifugalnih i centripetalnih sila u geopolitičkim radovima, fokusiranim na međudržavne odnose, nisu retki (Andelman 1979/1980; Cohen 1992; Okunev 2010; Wigell and Vihma 2016). Za Hartšora, i centrifugalne i centripetalne sile su istovremeno i fizički i društvenogeografski faktori. Poput udaljenosti i topografskih barijera kao

---

⁸ Skalu donekle možemo razumeti kao sinonim za nivoe analize u međunarodnim odnosima. Iako relativno slična nivoima analize u međunarodnim odnosima, između njih postoje razlike. Pojednostavljeno govoreći, kao ključnu možemo istaći činjenicu da skala ne odgovara na pitanje gde treba tražiti objašnjenje istraživačkog problema, već na koliki obuhvat nas interesuju efekti određenih pojava ili procesa. Za objašnjenje skale u geografiji videti u: Howitt 2003; Dahlman 2009.

⁹ Hartšor u svom razmatranju centripetalnih sila ističe državnu ideju, naciju i središnju oblast (*core area*), međutim kao što je već istaknuto, to je prvenstveno iz razloga što on posmatra formaciju država (Hartshore 1950, 110–116).

aspekata centrifugalnih sila, istovetan (ako ne i značajniji) uticaj može predstavljati „diverzitet karaktera populacije“ određenog prostora (Hartshore 1950, 107). Sa druge strane, razmatrajući centripetalne sile, Hartšor zaključuje da je osnovno da grupe iz svih delova političkog prostora poseduju ideju „zajedništva“⁹ (1950, 110–116). Zajedništvo je stavljeno pod navodnike iz razloga što pod time podrazumevamo osećaj povezanosti bez nužnog podrazumevanja postojanja pozitivnih emocija u vezi sa zajedništvom, već služi da istakne ono što Vitlesej naziva „osećajem homogenosti područja“ (Whittlesey 1951, 51). Otuda, identifikacijom centrifugalnih i centripetalnih sila na određenom nivou, i njihovim međusobnim odnosima, mi možemo utvrditi sklop određenog regiona kao preduslova za proučavanje regionalne bezbednosti.

Konačno, s obzirom na to da će u daljem radu kroz koncepciju *mesta* biti predstavljen geopolitički pristup proučavanju regionalne bezbednosti, neophodno je približiti odnos pojmova region i mesto. Naizmenična upotreba ova dva pojma nije retka i često se koriste gotovo kao sinonimi. Međutim, pominjanih pet ključnih tema geografije navode region i mesto kao zasebne teme, čime ukazuju da između njih (makar u načelu) postoje razlike. Objašnjavajući pojam regiona i regionalizma, Nikolas Entrikin (*Nicholas Entrikin*) stavlja u odnos pojmove regiona i mesta navodeći da su oba koncepta opterećena „teorijskim i meta-teorijskim teretom“ (Entrikin 2011, 347). Nekada se koriste kao sinonimi (za gotovo sinonimnu upotrebu regiona i mesta videti: Paasi 2003), nekada se regioni shvataju kao širi prostorni obuhvati, dok nekada kao „opne“ koje obuhvataju jedno ili više mesta (Entrikin 2011, 347). Čak su i određenja mesta i regiona kao tema geografije relativno srodne (upor. Kuby et al. 2013; Boyle 2015; Fouberg et al. 2012). S obzirom na to da se radom ne nastoji pružiti doprinos teorijskoj debati u geografiji oko jasnih granica između pojmova regiona i mesta, za potrebe ovog rada ćemo priznati postojanje međupovezanosti i isprepletanosti u njihovom značenju, posmatrajući pojam regiona kao „opnu“ koja obuhvata određeno mesto.

DVA GEOPOLITIČKA PRISTUPA REGIONALNOJ BEZBEDNOSTI

Kada pominjemo geopolitičke koncepte poput Hartlenda (*Heartland*), Rimlenda (*Rimland*), „uskih grla“ (*choke-point*) Alfreda Tajera Mahana

(Alfred Thayer Mahan), pa donekle čak i *Lebensraum*-a, postoji implicitna regionalna dimenzija. *Per se*, Hartlend i Rimlend se u određenoj meri mogu razumeti kao segmenti prostora koji svojim specifičnim karakteristikama omogućavaju onoj državi koja ih poseduje preimućstvo u odnosu na druge države u međunarodnoj areni (Mackinder 1904; Mackinder 1942; Mackinder 1943; Spykman 1944; Spykman 2017). Slično je i u slučaju „uskih grla“ s obzirom na to da se ovaj pojam odnosi na moreuze (poput Malake, Hormuca ili Panamskog kanala), čijim posedovanjem se omogućava kontrola ključnih pomorskih puteva (Mahan 2016). Sa druge strane, koncept *Lebensraum*-a implicitno poziva na neophodnost država da se šire, što prateći Toblerov Prvi zakon, nauštrb susednih država, utiče na regionalnu bezbednosnu dinamiku. Takva zamisao je naročito evidentna u nemačkoj Organicističkoj školi, personifikovanoj u Fridrihu Racelu, Rudolfu Kjellenu i Minhenskom klubu (Kjellen 1943; Haushofer 1966b, 40; Maull 1941; Maull 1966, 24; Ratzel 1969).¹⁰

Navedene koncepcije, iako relativno pogodne za proučavanje regionalne bezbednosti, ne predstavljaju pristupe postavljene na regionalnom nivou analize. Većina anglosaksonskih autora postavlja nivo analize na nivou međunarodne strukture, dok nemačka ili Organicistička škola svoje postavke vidi na nivou države. Relativno slična situacija je i kod radova autora kritičke geopolitike. Prateći heurističku podelu kritičke geopolitike Džerarda Toala (*Geraoid O'Tuathail*) na formalnu, praktičnu, popularnu i strukturalnu geopolitiku,¹¹ evidentno je da bi autori ove tradicije takođe pristupali regionalnoj bezbednosti kroz jedan od tri tradicionalna nivoa analize (O'Tuathail 1999; Zorko and Sršen 2020). Primera radi, Guni i Gokčan (*Aylin Guney and Fulya Gokcan*) (2010) posmatraju odnos Sjedinjenih Američkih Država prema Bliskom istoku nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. kroz prizmu geopolitičkih imaginacija, što figurira na nivou države.

Klasična i kritička geopolitika, uprkos svojim brojnim razlikama,¹² dele izvesnu srodnost kada je reč o proučavanju regionalne bezbednosti, a to je da prevashodno ne pristupaju regionalnim pitanjima sa regionalnog nivoa.

---

¹⁰ Za pregled organicističke škole geopolitike videti u: Glassner and de Blij 1980, 263–264.

¹¹ Iako je Toal istakao postojanje i strukturalne geopolitike kao segmenta kritičke geopolitike, ona se mahom znatno ređe navodi kao takva u odnosu na preostale tri.

¹² Za dobar pregled razlika između klasične i kritičke geopolitike, videti u: Kelly 2006.

Uvažavajući postojeći teorijski dualizam u okviru geopolitike, možemo identifikovati specifične geopolitičke pristupe koji gravitiraju kako klasičnoj, tako i kritičkoj geopolitici. Međutim, treba istaći da, iako gravitiraju navedenim teorijskim školama geopolitike, niti možemo Sola Koena olako svrstati kao predstavnika klasične geopolitike, niti je kritička geopolitika toliko homogena da se za Egnjua može reći da je evidentan predstavnik, uprkos njegovom doprinosu uspostavljanja kritičke geopolitike kao geopolitičke tradicije (Agnew 2013; Kopanja 2020).

Geopolitički pristup Sola Bernarda Koena

Geopolitički pristup Sola Koena počiva na posmatranju međudržavnih odnosa kroz prizmu diferenciranih segmenata prostora kroz hijerarhijski, sistemski i regionalni pogled na svet (Cohen 1975, 2015). Koenov pristup je regionalan iz razloga što se pri opisivanju i objašnjavanju međudržavnih odnosa oslanja na diferencirane prostorne segmente (Kopanja 2020, 66). Pristup je i sistemski iz razloga što posmatra prostorne segmente kao međusobno povezane u svetski geopolitički sistem. Navedeni sistem ne predstavlja statičnu kategoriju, već kontinuirano promenjivu i dinamičnu, oblikovanu procesom ostvarivanja ekvilibrijuma (i disekvilibrijuma), određenog kao „kvalitet dinamičkog balansa između suprotstavljenih uticaja i sila u otvorenom sistemu“ (Cohen 2015, 61).

Struktura svetskog geopolitičkog sistema je podeljena na tri strukturalna nivoa sačinjenih od specifičnih geopolitičkih svojstava (*geopolitical features*) i geopolitičkih obrazaca (*geopolitical patterns*): geostrateška prostranstva (*geostrategic realms*), geopolitičke regione (*geopolitical regions*) i nacionalne države (Cohen 2015, 37). Nacionalne države su diferencirane prema jedanaest kriterijuma nacionalne moći na pet nivoa koje determinišu njihovu ulogu u odnosima među državama: velike sile – sa globalnim dometom, regionalne sile – sa prvenstvenim dometom u sopstvenom regionu, ali donekle i drugim regionima sveta, države trećeg nivoa koje u određenoj meri mogu uticati na dešavanja u sopstvenom regionu, države četvrtog nivoa koje mogu uticati isključivo na sopstvene susede; i države petog nivoa koje imaju marginalan uticaj na događaje van svojih granica (Cohen 1982, 230; Cohen 2015, 51–53). Van navedene hijerarhijske strukture Koen identifikuje više geopolitičkih regiona koje, zbog njihovih specifičnih karakteristika, deli na konfliktne

pojaseve (*shatterbelts*), zone pritiska (*compression zones*), zone konvergencije (*convergence zones*) i povezujuće regione (*gateway regions*).

Umnogome, Koen deli viđenje odnosa geografije, međunarodnih odnosa i geopolitike koji je iskazan u prethodnom delu, što i ne čudi s obzirom na to da su na razvoj njegove misli uticali radovi Ričarda Haršora, Dervanta Vitleseja i Žana Gotmana (Kopanja 2020, 64–65). Kroz navedeni, sažeti prikaz osnovnih elemenata Koenovog geopolitičkog pristupa, postaje evidentna pojmovna kompleksnost ovog pristupa.¹³ Navedeno stanje ne bi trebalo da čudi budući da je Sol Koen kontinuirano nadgrađivao svoj pristup skoro šest decenija (Kopanja 2020, 68–73). S obzirom na to da je osmišljen kao holistički, u smislu da je primenljiv na proučavanje raznolikih pojava i procesa, umesto da svaki pojam bude predstavljen uopšteno, svrsishodniji način jeste njihovo objašnjenje kroz način na koji bi se primenio na proučavanje regionalne bezbednosti.

Početu tačku svakako predstavlja utvrđivanje istraživačkog problema, odnosno identifikacija regionalnog kao i vremenskog okvira, u kom istraživač sagledava u cilju proučavanja regionalnih bezbednosnih procesa. Po utvrđivanju posmatranog regiona i vremenskog okvira posmatranja, problem se smešta u konkretnu strukturu svetskog geopolitičkog sistema perioda o kojem je reč. Iako Koen vidi svet kao kontinuirano dinamičan, time, odbacujući bilo kakvu konotaciju postojanja poretka, pregled njegovih radova ipak upućuje na relativno stabilnu strukturu svetskog geopolitičkog sistema, naročito u Hladnoratovskom periodu (Kopanja 2020, 91). Pod navedenim misli se na konkretnu organizaciju sveta na geostrateška prostranstva, definisana kao „delovi sveta dovoljno veliki da poseduju karakteristike i funkcije koje su uticajne na globalnom nivou i koji služe strateškim potrebama velikih sila, država i regiona koje sačinjavaju“ (Cohen 2015, 41), i geopolitičke regione određene kroz „povezanost geografskim graničenjem i političkim, kulturološkim i vojnim interakcijama, i u mnogim slučajevima istorijskom migracijom i mešanjem ljudi i zajedničkim istorijama nacionalnog postanka“ (Cohen 2015, 44). Ovo omogućava istraživaču oslanjanje na već utvrđenu hijerarhijsku strukturu svetskog geopolitičkog sistema, kao šireg konteksta za sopstveno istraživanje. Problem leži u periodima pre i nakon Hladnog rata, odnosno nakon

---

¹³ Za detaljan pregled geopolitičke misli Sola Bernarda Koena videti u: Stepić 2016, 329–356; Kopanja 2020.

Koenovog poslednjeg rada iz 2015. godine, budući da su retki pokušaji predstavljanja strukture svetskog geopolitičkog sistema, u smislu organizacije na geostrateška prostranstva i geopolitičke regione različitih karakteristika, između 1945. i 2015. godine (Parker 1998; za delimičan izuzetak videti u: Kopanja and Stekić, 2020).

Međutim, važno je naglasiti da se istraživački problemi od interesa za proučavanje regionalne bezbednosti retko odnose na one geopolitičke regione koji se jasno mogu odrediti kao deo jednog od tri geostrateška prostranstva. To su uglavnom geopolitički regioni koji, prema Koenu, poseduju veći stepen „zrelosti“ (*maturity*) koji je predstavljen stepenom kako kohezije unutar jednog geopolitičkog regiona tako i kohezije između geopolitičkog regiona i geostrateškog prostranstva koje čini (2015, 37).¹⁴ Iz perspektive regionalne bezbednosti, tri karakteristične varijacije geopolitičkog regiona su naročito značajne: konfliktni pojasevi, zone pritiska i zone konvergencije.¹⁵ Otuda, oslanjanje na postojeću strukturu svetskog geopolitičkog sistema pre ide u korist potvrđivanja takvog statusa posmatranog regiona, pre svega time što omogućava istraživaču da utvrdi položaj posmatranog regiona kao rasedne linije (*fault line*) između dva, ili više, geostrateških prostranstava, kao i ključne velike i regionalne sile u posmatranom periodu koje kao vanregionalni akteri mogu uticati na regionalnu bezbednosnu dinamiku.

Konfliktni pojasevi, zone pritiska i zone konvergencije predstavljaju specifične geopolitičke regione koji se nalaze van hijerarhijske strukture svetskog geopolitičkog sistema, i koji iskazuju od mogućnosti za postojanje i nastanak sukoba (zone konvergencije) do snažne unutrašnje fragmentacije i sukoba (konfliktni pojasevi). Konfliktni pojasevi predstavljaju „strateški orijentisan region koji je istovremeno duboko podeljen unutar ali i uhvaćen u kompeticiji između velikih sila geostrateških prostranstava“ (Cohen 2015, 48), poput Jugoistočne Azije pre i nakon rata u Vijetnamu, Bliskog istoka ili Subsaharske Afrike tokom osamdesetih godina. Zone pritiska predstavljaju relativno srodne regione konfliktnim pojasevima, sa ključnom razlikom što su u njihove unutrašnje sukobe uključene regionalne a ne velike sile. Sa druge strane, zone konvergencije

---

¹⁴ Za detaljniji prikaz „zrelosti“ regiona videti u: Cohen 1982.

¹⁵ Povezujući regioni mahom služe kao mesto komunikacije i susreta između dva ili više geostrateških prostranstava, odnosno njihovih geopolitičkih regiona, pa su kao takvi od manjeg interesa za proučavanje regionalne bezbednosti.

predstavljaju „regione uhvaćene između dva prostranstva i čiji konačan status tek treba biti određen“ (Cohen 2015, 37).

Na osnovu navedenog, ukoliko istraživački problem podrazumeva utvrđivanje bezbednosti određene države u regionalnom kontekstu, istraživač će posmatrati varijaciju regiona u kojem se država nalazi. Ukoliko se država nalazi u konfliktnom pojasu ili zoni pritiska, njena bezbednost biće ugroženija nego da je locirana u drugom regionu sveta. Sa druge strane, ukoliko je država locirana u jednom od dva navedena regiona, veće su šanse da se vanregionalni akter aktivnije uključi u lokalne sukobe s obzirom na stratešku relevantnost navedenih regiona. Štaviše, istraživač može ići i u jednom od dva pravca koja se manje oslanjaju na postojeća istraživanja. Prvo, istraživač može pristupiti svojevrsnoj proverbi i reviziji postojećih razmatranja o karakteristikama određenog regiona u konkretnom vremenskom okviru, time što će u svetlu novih dokaza pokazati da se region treba klasifikovati drukčije (i samim time pružiti alternativno objašnjenje načina na koji su regionalne karakteristike uticale na bezbednosne procese). Ili drugo, istraživač može pristupiti ispitivanju kako i zašto je određeni region poprimio sebi karakteristična svojstva u konkretnom vremenskom periodu, kao preduslov za razumevanje postojeće ili aktulene regionalne bezbednosne dinamike.

Da bi ostvario navedeno, istraživač pristupa posmatranju geopolitičkih svojstava i obrazaca određenog regiona u svetlu novih dokaza, odnosno njihovu evoluciju. Geopolitička svojstva i obrasci predstavljaju osnov formulacije svih hijerarhijskih nivoa. Svakako da bi bilo poželjno da istraživač pri svakom radu potvrdi zapažanja drugih autora pre oslanjanja na njihove zaključke. Međutim, time bi svako istraživanje postalo opterećeno zahtevnim pretprocesom s obzirom na kompleksnost svetskog geopolitičkog sistema. U slučaju kada istraživač teži proverbi i reviziji, odnosno posmatranju evolucije specifičnih svojstava i obrazaca određenog regiona, onda je takav istraživački proces centralan za rad. Geopolitički obrasci predstavljaju „oblik, veličinu, i fizičko/društvene geografske karakteristike (...) kao i mreže koje ih spajaju i razlikuju jedne geopolitičke jedinice od drugih“ (Cohen 2015, 37). Geopolitička svojstva predstavljaju „političko-geografski čvorovi, područja i granice koji doprinose jedinstvenosti jedinice i utiču na njenu koheziju“ (Cohen 2015, 37). Među geopolitička svojstva Koen ubraja historijska ili nuklearna jezgra, glavne gradove i političke centre, ekumene, efektivnu regionalnu (nacionalnu) teritoriju, prazna područja, granice, i nekonfomišuce sektore (Cohen 2015,

39–40). Tome treba pridodati i uticaj centrifugalnih i centripetalnih sila koje oblikuju sve geopolitičke strukture (Cohen 2015, 38).

Drugim rečima, istraživač pristupa utvrđivanju geopolitičkih svojstava određenog regiona i načinu na koji oni formiraju karakterističan geopolitički obrazac određenog regiona pod dejstvom centrifugalnih i centripetalnih sila. Prvi korak podrazumeva utvrđivanje navedenih geopolitičkih svojstava određene regionalne celine. Po utvrđivanju njihovih specifičnih karakteristika izranja konkretan geopolitički obrazac određenog regiona u smislu načina na koji su navedeni elementi međusobno povezani i kakve su fizičko/društveno geografske karakteristike regionalnog područja. Navedeni proces „izranjanja“ je pod dejstvom centrifugalnih i centripetalnih sila jer one oblikuju navedeni proces. Samim time, istraživački proces obuhvata sagledavanje fizičkogeografskih i društvenogeografskih karakteristika određenog regiona, njihovog uticaja na oblikovanje geopolitičkih obrazaca, kao i međusobne interakcije svojstava i obrazaca pod dejstvom centrifugalnih i centripetalnih sila koje stvaraju geopolitički region sa specifičnim karakteristikama. Može se reći da je nešto drukčiji slučaj u posmatranju evolucije određenog regiona. S obzirom na vezu između geopolitičkih svojstava i obrazaca, kao i centrifugalnih i centripetalnih sila, nije moguće uzeti određen skup geopolitičkih svojstava kao datost i osnovu za dalju analizu. Geopolitička svojstva ne predstavljaju fiksnu kategoriju i podložni su promenama. Otuda, za razliku od prethodnog, istraživački problemi ove vrste predstavljaju iterativan proces, gde se u definisanom vremenskom periodu postupak ponavlja i nadograđuje kroz prizmu dešavanja koja su se odigrala u okviru određenog regiona i koja su dovela do posmatrane regionalne bezbednosne dinamike. Ključni aspekt predstavlja utvrđivanje početne tačke u istoriji, koji može varirati od regiona do regiona i od istraživačkog problema.

Koncepcija mesta kao teorijsko uporište

Kao što je u ranijem tekstu već već naznačeno, koncept mesta predstavlja jednu od ključnih tema geografije, čijem boljem razumevanju su doprineli radovi autora poput Ji-Fu Tuana (*Yi-Fu Tuan*) (2001), Edvarda Sodže (*Edward Soja*) (1971) kao i Džona Egnjua (2015).¹⁶ I pored toga, u političkoj geografiji

---

¹⁶ Za dobar pregled na srpskom jeziku, videti u: Ristić i dr. 2016.

još uvek nema konsenzusa po pitanju pojmovnog određenja mesta, tako da i pored naizgled očite jednostavnosti, iza ovog pojma postoje brojne teškoće pri njegovom određenju. Štaviše, ne samo što nema konsenzusa, gotovo da nema ni pokušaja među autorima udžbenika iz geografije da se precizna definicija ponudi (Staheli 2003, 158). Najsistematičniju analizu postojećih konceptualizacija mesta u političkoj geografiji pružila je Lin Staheli (*Lin Staheli*), navodeći pet alternativnih konceptualizacija: mesto kao fizička lokacija, mesto kao kulturološka i/ili društvena lokacija, mesto kao kontekst, mesto kao konstruisano kroz vreme, i mesto kao proces (2003, 159–163). Međutim, njena tipologija više podrazumeva razlike u akcentu na određene aspekte pojma nego potpuno suprotstavljena viđenja. Mesto kao konstruisano kroz vreme, ne samo da implicira, nego se u nekim segmentima i eksplicitno naslanja na ideju istorijskog kontinuiteta u društveno-kulturološkim procesima. Istovremeno, mesto kao konstruisano kroz vreme implicira i mesto kao kontekst (Staheli 2003, 162). Mesto kao proces implicira od svakog tipa po deo. Time se rad Lin Staheli pre može razumeti kao identifikacija ključnih segmenata pojma mesta s obzirom na njihovo međusobno naslanjanje.

Pogodno određenje koncepcije mesta u (političkoj) geografiji pruža Alen Pred (*Allan Pred*) navodeći da predstavlja „istorijski zavisani proces koji stavlja akcenat na institucionalne i individualne prakse, kao i strukturalne karakteristike u kojima su te prakse isprepletane“ (1984, 260). Mesta su mreže odnosa izgrađena na osnovu istorijskih procesa društvenih interakcija i praksi, u prostorno omeđenom kontekstu, koji utiču na interakcije i prakse koje se trenutno odvijaju i koje će se odvijati. Otuda, svako mesto predstavlja *sui generis* slučaj, iz razloga što ne postoje dva mesta sa istovetnim geografskim karakteristikama, akterima i istorijama.

U studiji pod nazivom „Mesto i politika“, Džon Egnju identifikuje tri aspekta mesta: lokaciju, lokal (*locale*) i osećaj prostora (*sense of place*) (2015, 5–6). Lokacija podrazumeva položaj mesta u odnosu na druga mesta na zemaljskoj kugli, odnosno funkciju i ulogu određenog mesta (Flint 2017, 25). Iako predstavlja odvojenu celinu, svako mesto je međupovezano sa drugim mestima. Međutim, navedenu međupovezanost ne treba tumačiti kroz centripetalne sile, budući da one deluju unutar regiona, već bliže međupovezanosti shvaćene u neoliberalnim pristupima međunarodnim odnosima (Keohane 2005; Keohane and Nye 2012). Drugi aspekt predstavlja lokal, odnosno „institucije koje organizuju aktivnost, politiku i identitet u mestu“ (Flint 2017, 25). Flint navodi pogodan primer različite

uloge oružanih snaga u kontekstu Arapske politike i Zapadnih demokratija (2017, 25). Države, društvene i religijske organizacije, korporacije, kao i međunarodne organizacije zajednički čine lokal određenog mesta.

Konačno, poslednji aspekt osećaja mesta je verovatno i najznačajniji za razumevanje mesta. Kao proizvod centripetalnih sila, osećaj mesta proizilazi iz percepcije određene prostorne celine kao „specifične zajednice, pejzaža i moralnog poretka“ (Agnew 2011, 327).¹⁷ Kao što je već rečeno, iako osećaj mesta budi zamisao pozitivnih „emocija“ među onima koji čine određeno mesto to ne mora biti slučaj (Tuan 2013). Ne treba ići dalje od Balkana da bi se prepoznalo kako osećaj da smo svi „Balkanci“ ne predstavlja nužno pozitivan impuls za regionalnu saradnju. Sva tri aspekta – lokacija, lokal i osećaj mesta – predstavljaju proizvode istorijskih interakcija među društvenim grupama i nacijama koje ga sačinjavaju. Društvene, kulturološke, političke i druge prakse i interakcije među pripadnicima određenog mesta, koje su se decenijama i vekovima odigravale, kreiraju kontekst koji kompletira specifično značenje aktuelnih i budućih društvenih, i samim time i bezbednosnih interakcija. Ovakvo koncipirano, mesto se može razumeti kao spoj sloja društvenog prostora nad fizičkim prostorom (Schatzki 1991), koje proizvodi uticaje na društvene i političke entitete u okvirima posmatrane prostorne celine, predstavljajući „i proizvod i medijatora politike“ (Flint 2005, 6).

Važno je naglasiti da je predstavljena koncepcija mesta delo političkih geografa, odnosno da je namenjeno istraživačkim problemima geografije. Shodno tome, za potrebe geopolitičke analize, pojam mesta se ne može jednostavno preuzeti iz geografije i direktno primeniti. Otuda, mesto kao geografski koncept se ne može apsolutno izjednačiti sa mestom kao geopolitičkim konceptom, iz razloga što pojam kao analitički alat mora biti u skladu sa istraživačkom praksom određene discipline. Istovremeno, zbog prethodno pomenutih odnosa geografije i geopolitike, koncepcija mesta ne može ni u značajnoj meri odudarati od upotrebe pojma u geografiji. Pojam mesta mora biti prevashodno prilagođen državocentričnoj analizi svojstvenoj geopolitici, kao i sveobuhvatnom državocentričnom poretku.¹⁸ Geopolitička koncepcija mesta sa svojim akcentom na državama, posmatra kontinuitet interakcija država i njihovih društava kao proces dugog trajanja

---

¹⁷ Za detaljnije objašnjenje videti u: Agnew 2015.

¹⁸ Za slično viđenje pogledati u: Starr 2013, 57–58.

(*longue duree*) gde se u okvirima određenog geografskog prostora odnosi prepliću i nadograđuju. Događaji, odnosno interakcije koje su se odigrale pre više vekova, mogu imati svoju ulogu u događajima koji se odvijaju trenutno.

Na osnovu navedenog, proučavanje regionalne bezbednosti kroz koncepciju mesta može produbiti naše razumevanje regionalnih bezbednosnih dinamika. Koncepcija mesta nam otvara više mogućnosti za proučavanje regionalne bezbednosti: da objasnimo razvoj i stanje regionalnog konteksta omogućavajući kompletiranje značenja određenih fenomena i procesa u regionalnoj bezbednosnoj dinamici, specifičan kontekst kao *facilitating* uslov za regionalne bezbednosne pojave i procese, kao objašnjenja delovanja vanregionalnih aktera u regionalnoj bezbednosnoj dinamici. Za svaku od navedenih mogućnosti postavlja se zahtev dubinskog sagledavanja istorije odnosa unutar određenog mesta, odnosa jednog mesta sa drugim, institucijama koje istorijski figuriraju u okvirima jednog mesta, pozitivne ili negativne konotacije koje osećaj mesta ima u konkretnom slučaju, kao i mapiranje ključnih događaja i interakcija koji su oblikovali trenutno stanje regiona i time uticali na regionalnu bezbednosnu dinamiku koju istraživač posmatra. Otuda, kvalitativni istraživački metodi su od posebnog značaja za istraživanje, budući da se teži utvrđivanju i razumevanju značenja koje određeno mesto prenosi na bezbednosne pojave i procese (Đurić 2013, 24–25). Naročito je reč o studiji slučaja generalno, istoricističkim metodama, praćenju procesa i analizi diskursa, poželjno u kombinaciji.

Evidentno je da regionalni kontekst ima značajnu ulogu u razumevanju regionalne bezbednosne dinamike. Međutim, kako tačno regionalni kontekst utiče na regionalnu bezbednosnu dinamiku je neretko ostavljeno nedorečeno ili nepotpuno teorijski razrađeno. Štaviše, sama konceptualizacija konteksta je mahom označena kao gotovo nemoguća, sa različitim značenjima u alternativnim paradigmatama istraživanja (Goodwin and Duranti 1992, 3). Kroz mesto, kontekst dobija svoj konceptualni okvir što nam omogućava potpunije i kompletnije razumevanje regionalnih bezbednosnih pojava i procesa. Ukoliko regionalni kontekst posmatramo kroz koncepciju mesta sagledavamo istorijat konflikata i animoziteta među državama koji ga sačinjavaju da bismo istovremeno objasnili kako je došlo do određene regionalne bezbednosne dinamike, kako i zašto konkretne bezbednosne pojave i procesi figuriraju u odnosima određenog regiona, ali i kako prethodni konflikti oblikuju dinamiku aktuelnih.

U ovom smislu reč je pre o deskripciji određenog mesta iz perspektive regionalne bezbednosti i kompletiranju opisa određenih bezbednosnih procesa, nego o objašnjavanju načina na koji je određeno mesto uticalo na konkretan bezbednosni proces u regionalnim okvirima. S obzirom na to da je mesto ne samo proizvod već i medijator, specifične karakteristike mesta mogu određenoj bezbednosnoj pojavi ili procesu da uvećaju ili umanje vrednost, u odnosu na očekivane nivoe prema generalnim teorijskim zapažanjima. Otuda, razumevanje mesta nam omogućava da objasnimo zašto je određena regionalna bezbednosna dinamika ili konkretan proces bio posebno izražen u određenoj prostornoj celini. Takođe, na osnovu karakteristika određenog mesta može se pristupiti posmatranju uloge vanregionalnih aktera u regionalnim bezbednosnim dinamikama, s obzirom na, s jedne strane, povezanost mesta dok, s druge strane, načina na koji oni „igraju na kartu“ regionalnih animoziteta zarad ostvarivanja sopstvenih interesa.

ZAKLJUČAK

Relevantnost proučavanja regionalne bezbednosti biva sve potvrđenija aktuelnim dešavanjima. Brojne bezbednosne pretnje, koje prevazilaze tradicionalni fokus na vojna pitanja, ne samo da imaju svoju regionalnu dimenziju već i zahtevaju regionalan ugao posmatranja ukoliko ih želimo adekvatno proučavati. Iako regionalni ugao posmatranja dugo nije predstavljao *mainstream* kada je reč o izučavanju međunarodne bezbednosti, savremeni autori sve više pridaju značaj upravo ovom nivou analize, kao svrsishodnom načinu za razumevanje kako bezbednosti pojedinačnih država tako i regionalne i međunarodne bezbednosne dinamike. Sledstveno tome, u postojećoj literaturi se mogu pronaći raznoliki teorijski pristupi koji nam nude adekvatne okvire za razumevanje regionalne bezbednosne dinamike. Teza ovog rada, da se određeni geopolitički pristupi mogu svrstati u skup adekvatnih okvira, argumentovana je prikazivanjem dva specifična geopolitička pristupa koja mogu poslužiti istraživačima kao relevantno sredstvo za proučavanje regionalne bezbednosti.

Međutim, s obzirom na prirodu geopolitike koja uključuje kako geografske tako i politikološke aspekte, važno je naglasiti da postoje razlike u načinu na koji se regioni promišljaju kroz geopolitičke okvire i okvire međunarodnih odnosa. Iako međupovezanost postoji i između geografije i međunarodnih odnosa, oslanjanje na geografska razmatranja je znatno

izraženije u slučaju geopolitike. Budući da geopolitika predstavlja svojevrsnu prostornu analizu međunarodne politike, dublje razumevanje prostora i njegovih diferenciranih segmenata je neophodno da bi se adekvatno sagledali međudržavni odnosi. Iz tog razloga, regioni se moraju sagledavati ne samo kao dati (u smislu zajedničkih političkih, društvenih, kulturoloških, religijskih i drugih karakteristika), već kroz generalne faktore koji ih oblikuju. Oba predstavljena geopolitička pristupa počivaju na takvom viđenju regiona, i u većoj ili manjoj meri podrazumevaju navedena razmatranja pri proučavanju pojava i procesa od interesa.

Geopolitički pristup Sola Koena, svojim holističkim, sistemskim i regionalnim pogledom na svet pruža ne samo korisno sredstvo za razumevanje karakteristika regiona koji utiču na njihovu bezbednosnu dinamiku, već i ukazuje na međupovezanost i međusobne uticaje između različitih regiona sveta. Sa druge strane, koncepcija mesta nam omogućava da proučimo i objasnimo načine na koji su značenja određenih događaja kompletirana i kako istovetni fenomeni na različitim mestima mogu dovesti do različitih regionalnih bezbednosnih dinamika. Dok nam Koenov pristup pruža pogodno objašnjenje kako pozicija država u određenim regionima sveta utiče na njenu bezbednost, kako je delovanjem vanregionalnih aktera ili specifičnim geopolitičkim svojstvima i obrascima došlo do određene regionalne bezbednosne dinamike, koncepcija mesta nam omogućava da razumemo i objasnimo region kao kontekst u kojem se bezbednosne pojave i procesi odvijaju. Čitaocu je do sada verovatno postalo evidentno u kojoj meri su predstavljeni pristupi i sami međusobno povezani po pitanju određenih razmatranja, do tačke da ih možemo posmatrati kao komplementarne. Međutim, treba biti oprezan s obzirom na to da svaki predstavljeni pristup inkorporira određene ontološke i epistemološke pretpostavke koje nisu nužno kompatibilne među sobom. Po određenim istraživačkim pitanjima, oba pristupa mogu podjednako biti primenjiva, dok u drugim slučajevima jedan ili drugi mogu biti primereniji. Na samom istraživaču ostaje da prepozna potencijalnu korist navedenih pristupa po sopstvena proučavanja regionalne bezbednosti.

BIBLIOGRAFIJA

- Agnew, John. 2011. "Space and Place". In: *The SAGE Handbook of Geographical Knowledge*, edited by John Agnew and David Livingstone, 344–356. Los Angeles and London: SAGE.
- Agnew, John. 2013. "The Origins of Critical Geopolitics". In: *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, edited by Klaus Dodds, Merje Kuus and Joanne Sharp, 19–32. Surrey: Ashgate.
- Agnew, John. 2015. *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*. London and New York: Routledge.
- Agnew, John. 2018. "Evolution of the regional concept". In: *Handbook on the Geographies of Regions and Territories*, edited by Anssi Paasi, John Harrison and Martin Jones, 23–33. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Andelman, David A. 1979/1980. "China`s Balkan Strategy". *International Security* 4 (3): 60–79.
- Boyle, Mark. 2015. *Human Geography: A Concise Introduction*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Buzan, Barry and Ole Waever. 2003. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry. 1983. *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books LTD.
- Cahnman, Werner J. 1943. "Concepts of Geopolitics". *American Sociological Review* 8 (1): 55–59.
- Cohen, Saul B. 1975. *Geography and Politics in a World Divided*. 2nd edition. New York: Oxford University Press.
- Cohen, Saul B. 1982. "A new map of global geopolitical equilibrium: a developmental approach". *Political Geography Quarterly* 1 (3): 223–241.
- Cohen, Saul B. 1992. "Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt". *Journal of Geography* 91 (1): 2–10.
- Cohen, Saul B. 2015. *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Dahlman, Carl. 2009. "Scale". In: *Key Concepts in Political Geography*, edited by Carolyn Gallaher, Carl Dahlman, Mary Gilmartin, Alison Mountz and Peter Shirlow, 189–197. Los Angeles and London: SAGE.

- de Blij, Harm. 2009. *The Power of Place: Geography, Destiny and Globalization's Rough Landscape*. Oxford: Oxford University Press.
- Dorpalen, Andreas. 1966. *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Đurić, Slađana. 2013. *Istraživanje bezbednosti: kvalitativni pristup*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Ejdus, Filip. 2012. *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivooi*. Beograd: JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Entrikin, Nickolas J. 2011. "Region and Regionalism". In: *The SAGE Handbook of Geographical Knowledge*, edited by John Agnew and David Livingstone, 344–356. Los Angeles and London: SAGE.
- Flint, Colin. 2005. "Introduction: Geography of War and Peace". In: *The Geography of War and Peace: From Death Camps to Diplomats*, edited by Colin Flint, 3–18. Oxford: Oxford University Press.
- Flint, Colin. 2017. *Introduction to Geopolitics*. 3rd Edition. New York and London: Routledge.
- Flint, Colin. 2021. "Putting the 'geo' into geopolitics: a heuristic framework and the example of Australian foreign policy". *GeoJournal*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10708-021-10387-5>
- Fouberg, Erin H., Alexander B. Murphy and Harm de Blij. 2012. *Human Geography: People, Place and Culture*. 10th edition. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Glassner, Martin Ira and Harm de Blij. 1980. *Systematic Political Geography*. 3rd edition. New York: John Wiley & Sons.
- Goodwin, Charles and Alessandro Duranti. 1992. "Rethinking Context: an introduction". In: *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*, edited by Charles Goodwin and Alessandro Duranti, 1–42. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gottmann, Jean. 1951. "Geography and International Relations". *World Politics* 3 (2): 153–173.
- Guney, Alyin and Fulya Gokcan. 2010. "The 'Greater Middle East' as a 'Modern' Geopolitical Imagination in American Foreign Policy". *Geopolitics* 15(1): 22–38.
- Gyorgy, Andrew. 1943. "The Geopolitics of War: Total War and Geostrategy". *The Journal of Politics* 5 (4): 347–362.

- Huntington, Samuel. 2000. *Sukob Civilizacija*. Podgorica i Banjaluka: CID i Romanov.
- Hartshorne, Richard. 1950. "The Functional Approach in Political Geography". *Annals of the Association of American Geographers* 40 (2): 95-130.
- Hartshorne, Richard. 1959. *Perspective on the Nature of Geography*. Chicago: Rand McNally & Company.
- Haushofer, Karl. 1966a. "War Geopolitik". In: *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, edited by Andreas Dorpalen, 304-320. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Haushofer, Karl. 1966b. "How Germany Can Regain Her Living Space". In *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, edited by Andreas Dorpalen, 38-44. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Hepple, Leslie W. 1986. "The revival of geopolitics". *Political Geography Quarterly* 5 (4): S21-S36.
- Howitt, Richard. 2003. "Scale". In: *A Companion to Political Geography*, edited by John Agnew, Katharyne Mitchell and Geraoid O' Tuathail, 138-157. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kelly, Phil. 2006. "A Critique of Critical Geopolitics". *Geopolitics* 11 (1): 24-53.
- Kelly, Phil. 2016. *Classical Geopolitics: a New Analytical Model*. Stanford: Stanford University Press.
- Keohane, Robert O. and Joseph S. Nye. 2012. *Power and Interdependence*. 4th Edition. Boston: Longman.
- Keohane, Robert. O. 2005. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Kilibarda, Zoran, Miroslav Mladenović i Vladimir Ajzenhamer. 2014. *Geopolitičke perspektive savremenog sveta*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Kilibarda, Zoran. 2008. *Osnovi geopolitike*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Kjellen, Rudolf. 1943. *Država kao oblik života*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Kopanja, Mihajlo and Nenad Stekić. 2020. "The World 'Shattering': Patterns of Restructuring of the World Geopolitical System". In: *Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World*, edited by Ana Jović-Lazić and Alexis Troude, 55-72. Belgrade: Institute of International Politics and Economics and Faculty of Security Studies.

- Kopanja, Mihajlo. 2020. „Geopolitička misao Sola Bernarda Koena: između prevaziđenosti i nedovoljne iskorišćenosti“. *Međunarodni problemi* LXXII (1): 61–100.
- Kuby, Michael, John Harner and Patricia Gober. 2013. *Human Geography in Action*. 6th edition. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Lišanin, Mladen. 2020. „Dobro došao u mašinu: pojedinac kao objekat međunarodnih odnosa“. U: *Čovek, prostor, tehnologija, ideje: međunarodna bezbednost u trećoj dekadi 21. veka*, priredili Vladimir Ajzenhamer i Nebojša Vuković, 19–33. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Mackinder, J. Halford. 1904. “The Geographical Pivot of History”. *The Geographical Journal* 23 (4): 421–437.
- Mackinder, J. Halford. 1942. *Democratic Ideals and Reality*. Washington: National Defense University Press.
- Mackinder, J. Halford. 1943. “The Round World and the Winning of Peace”. *Foreign Affairs* 21 (4): 595–605.
- Mahan, T. Alfred. 2016. *Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*. Wrocław: CreateSpace Independent Publishing.
- Mauil, Otto. 1941. *Što je geopolitika?*. Zagreb: Naklada.
- Mauil, Otto. 1966. “Geopolitik and Political Geography”. In: *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, edited by Andreas Dorpalen, 24–25. Port Washington: Kennikat Press, Inc.
- Mearsheimer, John. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Meinig, Donald W. 1956. “Heartland and Rimland in Eurasian History”. *The Western Political Quarterly* 9 (3): 553–569.
- Meinig, Donald W. 1978. “The Continuous Shaping of America: A Prospectus for Geographers and Historians”. *The American Historical Review* 83 (5): 1186–1205.
- O’Tuathail, Geraoid. 1999. “Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and risk society”. *Journal of Strategic Studies* 22 (2-3): 107–124.
- Okunev, Igor. 2010. “Centripetal and Centrifugal Forces in Geopolitical Structure of the World”. Paper presented at IPSA RC 41 Conference “Connecting Geography to Politics: 21st Century Issues and Agendas”, Moscow, Russia, October 29–31.

- Paasi, A. (2003). "Region and Place: Regional Identity in Question". *Progress in Human Geography* 27 (4): 475–485.
- Parker, Geoffrey. 1998. "Not glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen". *Geopolitics* 3 (2): 113–124.
- Pred, Allan. 1984. "Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time-Geography of Becoming Places". *Annals of the Association of American Geographers* 74 (2): 279–297.
- Ratzel, Friedrich. 1969. "Laws of the Spatial Growth of States". In: *The Structure of Political Geography*, edited by Roger E. Kasperson and Julian V. Minghi, 17–28. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Ristić, Dušan, Dušan Marinković i Žolt Lazar. 2016. *Ogledi o regionalnom identitetu*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Schatzki, Theodor R. (1991). "Spatial Ontology and Explanation". *Annals of the Association of American Geographers* 81 (4): 650–670.
- Singer, David J. 1960. "International Conflict: Three Levels of Analysis". *World Politics* 12 (3): 453–461.
- Singer, David J. 1961. "The Level-of-Analysis Problem in International Relations". *World Politics* 14 (1): 77–92.
- Soja, Edward. 1971. *The Political Organization of Space*. Washington: Association of American Geographers.
- Sprout, Harold and Margaret Sprout. 1965. *The Ecological Perspective on Human Affairs*. Princeton: Princeton University Press.
- Spykman, Nicholas J. 1944. *Geography of Peace*. Boston: Harcourt.
- Spykman, Nicholas J. 2017. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Routledge.
- Spykman, Nicholas J. 1938. "Geography and Foreign Policy, I". *The American Political Science Review* 32 (1): 28–50.
- Staeheli, Lyn A. 2003. "Place". In: *A Companion to Political Geography*, edited by John Agnew, Katharyne Mitchell and Geraoid O' Tuathail, 158–170. Oxford: Blackwell Publishing.
- Starr, Harvey. 1991. "Joining political and geographic perspectives: Geopolitics and international relations". *International Interactions* 17 (1): 1–9.
- Starr, Harvey. 2013. *On Geopolitics: Space, Place and International Relations*. Boulder and London: Paradigm Publishers.

- Stepić, Milomir. 2016. *Geopolitika: teorije, ideje i koncepcije*. Beograd: Institut za političke studije.
- Taylor, Peter J. 2003. "Geopolitics, political geography and social science". In *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, edited by Klaus Dodds and David Atkinson, 375–379. London and New York: Routledge.
- Temby, Owen. 2015. "What are levels of analysis and what do they contribute to international relations theory?". *Cambridge Review of International Affairs* 28 (4): 721–742.
- Tobler, Waldo R. 1970. "A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region". *Economic Geography* 46: 234–240.
- Trapara, Vladimir. 2020. „Ulazak u 'neomahanovski' svet: savremeno pomorsko rivalstvo Kine i Sjedinjenih Država“. *Međunarodni problemi* LXXII (1): 37–60.
- Tuan, Yi-Fu. 2001. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tuan, Yi-Fu. 2013. *Landscapes of Fear*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Van Evera, Stephen. 1999. *Causes of War*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Vitlesej, Derwent. 1952. „Haushofer: Geopolitičari“. U: *Tvorci moderne strategije*, priredio Edvard Mid Erl, 411–436. Beograd: Vojno delo.
- Vuković, Nebojša i Željko Budimir. 2014. „Geoprostorni aspekti strategijske moći – klasične koncepcije“. U: *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, priredili Milan Lipovac i Dragan Živojinović, 315–336. Beograd: Akademska Knjiga.
- Vuković, Nebojša. 2020. „Da li nam je potrebna revizija ključnih geopolitičkih paradigmi?“. *Međunarodni problemi* LXXII (1): 15–36.
- Walt, Stephen. 1987. *The Origins of Alliances*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Waltz, N. Kenneth. 2001. *Man, the State and War: a theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.
- Whittlesey, Derwent. 1951. "The Regional Concept and the Regional Method". In: *American Geography: Inventory and Prospect*, edited by

- Preston E. James and Clarence F. Jones, 19–69. Jaipur: Rawat Publications.
- Wigell, Mikkel and Antonio Vihma. 2016. "Geopolitics versus Geoeconomics: The Case of Russia's Geostrategy and its Effects on the EU". *International Affairs* 92 (3): 605–627.
- Wight, Colin. 2006. *Agents, Structures and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zorko, Marta and Dario Sršen. 2020. "From a critique to self-evolving (inter)discipline: Critical geopolitics vs. Popular geopolitics". *Međunarodni problemi* LXXII (1): 158–178.

GEOPOLITICAL APPROACH TO REGIONAL SECURITY

Abstract: Theoretically speaking, understanding regional security dynamics can be approached through the lenses of multiple theoretical frameworks. Somewhat paradoxically, geopolitical approaches are rarely listed as potential possibilities. This paradox is highlighted by the fact that, at first glance, regional security and geopolitics appear to be a perfect match. Because geopolitics highlights the spatial aspects when explaining interstate relations, research focusing on regions would go "hand in hand" with geopolitical approaches. The starting point of this paper is that geopolitical approaches, as theoretical foundations, could contribute to the study and understanding of regional security dynamics. Therefore, the paper will present two specific approaches that can serve as frameworks for the study of regional security: the geopolitical approach of Saul Bernard Cohen and the conception of place. This paper is structured starting from general towards more concrete considerations, beginning with the view of regions as the "fourth level of analysis". Then, the second part will focus on regions from a geopolitical perspective. Finally, the third part will be dedicated to presenting the aforementioned approaches.

Keywords: geopolitics, regions, regional security, geopolitical regions, place.

REZILIJENTNOST: KONCEPTUALNI OKVIR I METODOLOŠKO ORUĐE ZA OCENU I UNAPREĐENJE STANJA REGIONALNE BEZBEDNOSTI?

Nevena STANKOVIĆ¹

Apstrakt: Poslednjih decenija očevidna transformacija bezbednosnih izazova, rizika i pretnji čini nužnom potrebu za rekonceptualizacijom postojećih tradicionalnih bezbednosnih paradigmi. Kao jedan od ključnih nedostataka savremenih studija bezbednosti ističe se nedostatak odgovarajućeg metodološkog instrumentarijuma za analizu, procenu i ocenu stanja bezbednosti, bilo na nivou države, regije bilo međunarodnog poretka. Jedan od frekventnijih pojmova u terminologiji različitih nauka i naučnih disciplina jeste i pojam rezilijentnosti. Korišćenje ovoga pojma u studijama bezbednosti, naročito na domaćim prostorima, tek je u začetku. Pa ipak, čini se da bi benefiti njene upotrebe, u izvesnoj meri modifikovane i prilagođene potrebama u sferi bezbednosti, bili brojni. Najpre, rezilijentnost u svojoj kvalitativnoj (deskriptivnoj) formi može poslužiti kao validan konceptualni okvir. Dalje, pokušajem njene kvantifikacije (izrdom prigodnih indikatora i kreiranjem skale rezilijentnosti) potencijalno bi se mogli postići dvostruki efekti: analiza i ocena stanja bezbednosti nekoga regiona, ali i smanjenja njegove ranjivosti/ povećanja otpornosti, odnosno jačanja rezilijentnosti samog regiona na postojeće i potencijalne buduće bezbednosne rizike i krize. Upotreba rezilijentnosti kao metodološkog oruđa mogla bi se postići sintezom relevantnih sadržaja rezilijentnosti preuzetih iz različitih naučnih disciplina, sa svojim uporištem u sistemskoj teoriji, te uvođenjem novih sadržaja karakterističnih za potrebe

---

¹ Studentkinja doktorskih studija, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.
E-mail: stankovicnevena649@gmail.com

bezbednosti, tj. proisteklih iz osobenosti savremenih regionalnih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji.

Ključne reči: regionalna bezbednost, rezilijentnost, metodologija, ranjivost, sistemska teorija.

UVODNA RAZMATRANJA

Savremeni bezbednosni ambijent direktno je uslovljen procesom očevidne transformacije bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, otpočetim još od perioda Hladnog rata. Decenijama unazad, svedoci smo nužne potrebe za rekonceptualizacijom postojećih bezbednosnih paradigmi. Nacionalni pristup bezbednosti, sa državom kao referentnim objektom, ostaje jedan od ključnih predmeta interesovanja akademske zajednice, uprkos činjenici da uloga i značaj države postepeno bivaju degradirani u bezbednosnom diskursu. Sa druge strane, globalni pristup bezbednosti protekom vremena privlači sve više pažnje teoretičara i praktičara bezbednosti, primarno kao pogodan analitički okvir za proveru valjanosti, kako ustaljenih, tako i novonastalih teorijskih postulata i struja. Najzad, regionalni pristup bezbednosti, čini se, biva neopravdano zanemaren i zapostavljen, iako se u posthladnoratovskom ambijentu stvara „plodno tle“ za njegovo dalje razvijanje i unapređivanje.

Kao jedan od ključnih nedostataka savremenih studija bezbednosti ističe se nedostatak odgovarajućeg metodološkog instrumentarijuma za analizu i ocenu stanja bezbednosti na svim nivoima analize (nacionalnom, regionalnom ili globalnom), te samim tim i njeno unapređenje. Disproporcionalni i sve ubrzaniji porast broja teorijskih struja i stremljenja nikako ne može nadomestiti ovaj nedostatak. Za ocenu stanja nacionalne bezbednosti neke države (manje ili više valjanu), literatura već poznaje konvencionalno prihvaćene i „ušančene“ indikatore, uobičajeno sadržane u nacionalnoj legislativi. I podizanje stepena nacionalne bezbednosti država uglavnom je predmet nacionalnih strategija bezbednosti istih. O pouzdanoj i preciznoj oceni stanja bezbednosti „globalnog sela“, čini se, teško da se može govoriti budući da je prisutno previše raznovrsnih, međusobno isprepletanih i ko-determinišućih faktora i indikatora, te se ovakve analize ne mogu smatrati naročito racionalnim, niti praktično primenljivim. Usled navedenog, i akademici i praktičari sve češće u fokus svoga interesovanja smeštaju regionalni pristup bezbednosti. U tom smislu, konflikt između

potrebe za različitim oblicima saradnje među državama neke regije (a usled uzajamne njihove međuzavisnosti) i neretko prisutnih nerešenih istorijskih latentnih ili manifestnih sporova i nesuglasica, predstavlja izazov *per se*. Ovde bi već valjalo napomenuti da, govoreći u kontekstu regionalne bezbednosti, mora biti uvažena kako unutarregionalna tako i međuregionalna bezbednosna dinamika.

Kada je reč o regionalnoj bezbednosti, izazov, svakako, predstavljaju i ograničene mogućnosti usklađivanja delovanja različitih aktera sa novonastalim promenama u izrazito dinamičnom bezbednosnom okruženju. Navedeno zahteva visok stepen spremnosti svih relevantnih bezbednosnih aktera i naročito razvijenu njihovu koordinaciju (Stanković 2020b, 192). Sa druge strane, jedan od osnovnih uslova za pružanje valjanog odgovora na savremene bezbednosne pretnje jeste, što je potpunije moguće, poznavanje svih relevantnih okolnosti koje bi potencijalno ispoljile efekte značajne za dalji tok bezbednosne dinamike. U uslovima izražene neizvesnosti i nepredvidivosti neophodno je, dakle, obezbediti uslove za kontinuirano praćenje promena u okruženju i pružanje blagovremenog odgovora na iste. Utvrđivanje pouzdanosti ocene rizika i njene osetljivosti na sasvim konkretne uslove i okolnosti, valjano izračunavanje verovatnoće realizacije pretnje, te izračunavanje verovatnoće posledica negativnog događaja, uz uvažavanje postojećeg stepena ranjivosti i kritičnosti, i činjenice da pretnje mogu biti i kombinovane (interne i eksterne), preduslov je za pružanje blagovremenog i adekvatnog odgovora na bezbednosne pretnje. Konačno, čini se da bi i predstavljanje svih relevantnih rizika na integralnoj mapi rizika (Keković i dr. 2009) doprinelo ostvarenju ovako postavljenog cilja.

Imajući u vidu sve prethodno navedeno, u fokusu ovoga rada naći će se koncept rezilijentnosti, utemeljen u opštoj teoriji sistema, uz uvažavanje potencijala koji bi različite formalne teorije bezbednosti i različiti modeli matematičko-operacionih istraživanja ostvarili u pravcu analize, ocene i unapređenja stanja regionalne bezbednosti. Naime, rezilijentnost, kao jedan od frekventnijih pojmova u terminologiji različitih nauka i naučnih disciplina, a u skorašnje vreme i društvenih i humanističkih, u studijama bezbednosti, naročito na domaćim prostorima, tek je u svom začetku. Rezilijentnost se konceptualizuje na različite načine, zavisno od disciplinarnе pozicioniranosti i stručnog profila autora koji se njome bave. Pa ipak, čini se da bi benefiti njene upotrebe, u izvesnoj meri modifikovane i prilagođene potrebama u sferi bezbednosti, bili brojni. Najpre, rezilijentnost u svojoj kvalitativnoj (deskriptivnoj) formi može poslužiti kao validan konceptualni

okvir. Dalje, pokušajem njene kvantifikacije (izradom prigodnih indikatora i kreiranjem skale rezilijentnosti) potencijalno bi se mogli postići dvostruki efekti: analiza i ocena stanja bezbednosti nekoga regiona, ali i smanjenja njegove ranjivosti/povećanja otpornosti, odnosno jačanja rezilijentnosti samog regiona na postojeće i potencijalne buduće bezbednosne rizike i krize. Upotreba rezilijentnosti kao metodološkog oruđa bi se mogla postići sintezom relevantnih sadržaja rezilijentnosti preuzetih iz različitih naučnih disciplina, sa uporištem u sistemskoj teoriji, te uvođenjem novih sadržaja karakterističnih za potrebe bezbednosti, tj. proisteklih iz osobenosti savremenih regionalnih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Konačno, u vidu kritičkog osvrta, u radu će biti dotaknuto i pitanje regionalnog bezbednosnog okruženja Republike Srbije.

RAZVOJ TEORIJSKE MISLI O REGIONALNOJ BEZBEDNOSTI

Interesovanje teoretičara bezbednosti za regione potiče iz političke geografije, međunarodne ekonomije, međunarodnih odnosa i drugih srodnih naučnih disciplina. U literaturi se začetkom prvih ideja o proučavanju međunarodne politike i međunarodnih odnosa u regionalnom kontekstu smatra period između 50-ih i 70-ih godina XX veka. Prvi rad, u čijem fokusu se nalazila ova problematika, navodi se „Izazov regionalizma“ Ernsta B. Hasa (*Ernst B. Haas*) iz 1958. godine. U obilju različitih, neretko i kontradiktornih teorijskih pristupa regionalnoj bezbednosti, čini se da je u ovom periodu konsenzus među autorima postojao samo u pogledu činjenice da bi države koje čine određeni region trebalo da imaju značajno više zajedničkih karakteristika sa ostalim državama koje pripadaju istom regionu, a za razliku od onih država koje nisu njegov deo. Govoreći o ključnim karakteristikama koje bi neki geoprostor trebalo da poseduje ne bi li se smatrao regionom, čini se osnovanim ukazati na shvatanje Brusa Raseta (*Bruce M. Russett*) koji identifikuje pet konkretnih kriterijuma koji moraju biti zadovoljeni (1967, 182). Reč je o sociokulturnoj homogenosti, sličnim političkim stavovima i ponašanju, zajedničkom članstvu u međunarodnim organizacijama, ekonomskoj međuzavisnosti, te geografskoj blizini.

U periodu Hladnog rata i bipolarnog svetskog poretka, većina određenja regiona bila je primarno usmerena na supersile, SAD i/ili SSSR, polazeći od pretpostavke da one vrše krucijalni uticaj na bezbednosnu dinamiku na regionalnom nivou (Russett 1967; Thompson 1973; Feld and Boyd 1980;

Väyrynen 1984). Osnovna determinanta ovih pristupa oličena je u tome što se regioni posmatraju isključivo iz perspektive supersile, bilo da je reč o mogućnostima kreiranja jedinstvene spoljne politike regiona, kakvog regionalnog institucionalnog povezivanja od značaja za globalni nivo ili drugo. Interesantno je ukazati na shvatanje Vernera Filda (*Werner J. Feld*) i Gavina Bojda (*Gavin Boyd*) prema kome supersile i velike sile, kao spoljni akteri, pri kreiranju bezbednosne politike ka određenom regionu moraju uzeti u obzir i mogućnost da im se neke ili sve države zajednički suprotstave, dok se, s druge strane, ističe i da se bezbednosne politike prema konkretnim državama regiona moraju prilagoditi mogućim reakcijama njenih suseda (1980, 3). Raimo Väyrynen (*Raimo Väyrynen*) (1984), slično, zaključuje da dominantna struktura globalnog sistema sadrži ili određuje moguće izbore (delovanja) u regionalnom podsistemu, naročito one koji se nalaze na raspolaganju manjim državama tog regiona. On, dalje, zaključuje da je analiza strukture međunarodne moći i načina na koji se ona koristi od suštinskog značaja, ali da je region, ipak, dinamičan sociopolitički prostor čija dinamika implicira promenu i u sociopolitičkom i u kulturološkom smislu (Väyrynen 1992). Imajući prethodno navedeno u vidu, zaključuje se da je u periodu Hladnog rata pod proučavanjem regiona zapravo podrazumevano proučavanje odnosa između supersila i regiona, odnosno bezbednosne politike supersila prema konkretnim regionima, zapostavljajući time regionalnu bezbednosnu dinamiku u pogledu bezbednosne međuzavisnosti i konfliktnog potencijala samih država na nivou jednog regiona (Lipovac 2016).

Sa krajem Hladnog rata dolazi do intenziviranja regionalne bezbednosne dinamike, odnosno konflikata, kompetencije ili saradnje među državama jednog regiona, lišenih uticaja neke supersile. Pod posthladnoratovskim pojmovnim određenjem regiona podrazumeva se teritorija i/ili akvatorija srednje veličine koja predstavlja podesan okvir za proučavanje bezbednosne međuzavisnosti država (Lipovac 2016, 87). Drukčije rečeno, region obuhvata one države koje imaju veći stepen bezbednosne interakcije međusobno, u odnosu na države koje nisu deo tog regiona (Lipovac 2016, 87). Konačno, iz bezbednosne perspektive, regionima se smatraju prostori koji obuhvataju države koje uspostavljaju značajne interakcije, a koje presudno utiču na bezbednosnu dinamiku tog regiona.

U središtu novih regionalnih pristupa međunarodnim odnosima i bezbednosti smešten je koncept regionalnosti (*regioness*). Prema mišljenju Bjor Hetnea (*Björn Hettne*) i Fredrika Sederbauma (*Fredrik Söderbaum*),

upravo ovaj koncept oslikava svu multidimenzionalnost efekata regionalizacije određenog geografskog područja (2000, 458). Regionalnost se, dakle, tumači kao kvalitet koji određenom geografskom prostoru daje karakter „regiona“ u suštinskom smislu (Lipovac 2016), odnosno kao koncept samoodređenja nekog regiona u artikulisanju svog (regionalnog) identiteta i interesa u odnosu na druge aktere, a što, istovremeno, predstavlja osnovu za prepoznavanje regiona kao takvog od strane drugih (Hettne 2005, 556). Govoreći o nastanku regiona, literatura studija bezbednosti poznaje tri pristupa ili načina na koje regioni stiču svoju regionalnost (Nojman 2011, 135–159). Prvi pristup je tzv. pristup „iznutra ka spolja“ (*inside-out approach*), u kome se akcenat nalazi na unutrašnjim prirodnim i društvenim specifičnostima poput klime, kulture, jezika, ekonomske povezanosti i šire međuzavisnosti. Suprotno ovome, drugi pristup je tzv. pristup „spolja ka unutra“ (*outside-in approach*) koji primat u objašnjenju nastanka regiona daje spoljnim karakteristikama, kao što su uloge i interesi velikih sila tog regiona, interakcije sa međunarodnim sistemom, prirodne geopolitičke granice i dr. Najzad, treći pristup se odnosi na „izgradnju regiona“ (*region building approach*), a čiji je predstavnik i sam Iver Nojman (*Iver B. Neumann*). Prema ovom pristupu, region je socijalno konstruisana kategorija koja nastaje na temelju odnosa moći, identiteta i interesa političkih aktera koji se „prelamaju“ na tom konkretnom regionu (Anderson 1983; Adler 1997; Adler and Barnett 1998; Neumann 1994; Nojman 2011).

U periodu nakon Drugog svetskog rata dolazi do progresije u pogledu regionalnog povezivanja i stvaranja regionalne međuzavisnosti u Evropi, a nakon Hladnog rata ova tendencija doživljava i svoj vrhunac. Tako Mark Bison (*Mark Beeson*) navodi da je „jedna od najčešće isticanih i kontra-intuitivnih karakteristika savremene ‘globalne’ ere to što ima izrazito regionalni ukus“ (*regional flavor*) (2005, 969). Neki teoretičari govore o „višeregionalnom sistemu međunarodnih odnosa“ (Hurrell 2007), dokle drugi veruju da već živimo u „svetu regiona“ (Katzenstein 2005). Uprkos činjenici da postoje i oni teoretičari koji umanjuju ili čak u potpunosti isključuju značaj regiona za međunarodnu politiku, regioni nužno utiču na njene različite dimenzije. Naveden stav ilustrativno prikazuje i Amitav Ačarja (*Amitav Acharya*) tvrdnjom da, premda nisu svi teoretičari međunarodnih odnosa ubeđeni u centralni značaj regiona u međunarodnoj politici, je evidentna regionalna arhitektura međunarodne politike u nastajanju (2007, 630). Naposljetku, stanovište prema kome regioni imaju

veliki značaj za oblikovanje međunarodne politike preovladava (Mansfield and Milner 1999; Väyrynen 2003; Hettne 2005).

Kako je već navedeno, regionalni oblici saradnje i povezivanja u sferama ekonomije, politike i odbrane u Evropi su u ovom periodu intenzivirani, i u tom smislu prvenstveno govorimo o Evropskoj uniji – kao međuvladinoj uniji država koje veoma blisko saraduju u različitim oblastima, a naročito u ekonomiji, spoljnoj politici i bezbednosti, zatim NATO – kao organizaciji država udruženih oko zajedničkih odbrambeno-bezbednosnih ciljeva (okupljajući države kroz punopravno članstvo ili kroz program Partnerstvo za mir), te OEBS-u – regionalnoj međuvladinoj organizaciji koja okuplja države sa zajedničkim ciljevima, prvenstveno u pogledu zaštite i unapređenja ljudskih prava. Ne bi li uspeli adekvatno da odgovore na novonastale promene bezbednosne dinamike, teoretičari razvijaju nove pristupe kao pokušaje da objasne njeno intenziviranje na nivou regiona. Osim prethodno pomenutih, u ovome periodu značajno interesovanje za regione pokazuju i Dejvid Singer (*David J. Singer*) (1961), Džozef Naj (*Joseph S. Nye*) (1968), Luj Kantori (*Louis Cantori*) i Stiven Spigel (*Steven Spiegel*) (1970), Ronald Jalem (*Ronald Jalem*) (1977) i drugi. Značajan je u tom smislu i stav Berija Buzena (*Barry Buzan*) da je za obuhvatnije proučavanje bezbednosti „srednji nivo analize važan, ali i ozbiljno zapostavljen“, budući da je fokus na analizi bezbednosti na nivou država, kako u vidu analize nacionalne bezbednosti, tako i u vidu analize „kriznih žarišta“ (1983, 105). Sa druge strane, prema mišljenju istog autora, mnoga istraživanja su usmerena i na „velike apstrakcije sistemskih analiza, međutim, između njih pronalazimo samo maglovite i izvedene pojmove regionalne ravnoteže snaga i podsistema“, pa ipak, „upravo u ovoj središnjoj oblasti, koncept bezbednosti može imati jednu od svojih najkorisnijih primena“ (Buzan 1983, 105).

Jasno je, dakle, da su u proučavanju regiona prisutna veoma raznolika teorijska utemeljenja. Iz tog razloga, Valter Matli (*Walter Mattli*) vrši klasifikaciju ovih teorijskih pravaca deleći ih na one koji nastanak i postojanje regiona objašnjavaju političkim ili ekonomskim pristupom. U političke pristupe svrstava funkcionalizam, neofunkcionalizam i intergovernmentalizam, ističući da se oni baziraju na specifičnostima političkog konteksta u kome se odvija proces integracije (Mattli 1999, 19–40). Uprkos tome što su za predstavnike funkcionalističkog i neofunkcionalističkog pravca od najvećeg značaja ciljevi integracionih procesa (očuvanje mira ili podsticanje blagostanja), razmimoilaze se u pogledu aktera koji mogu biti pokretači regionalnog povezivanja. Za prve su to isključivo nadnacionalne institucije, dokle za druge to mogu biti i

podnacionalni akteri. Nasuprot njima, zastupnici intergovernmentalizma smatraju da regionalno povezivanje država pokreću isključivo nosioci izvršne vlasti, i to s ciljem uvećanja moći i bogatstva tih država (Mattli 1999, 19). Sa druge strane, predstavnici ekonomski orijentisanih pristupa uglavnom se fokusiraju na odnose stvaranja zajedničkih tržišta i regulisanje međusobnih ekonomskih odnosa. Kritikom oba ova pristupa Matli, kombinujući uticaj političkih institucija i tržišta, razvija i vlastiti istraživački pristup.

Značajno je istaći još i da, osim unutarregionalne bezbednosne dinamike, postoji i međuregionalna dinamika. Međuregionalna bezbednosna dinamika takođe je bila zapostavljena u periodu Hladnog rata, dok danas predstavlja jedno od značajnijih istraživačkih polja u studijama bezbednosti. Dva najpoznatija teorijska pristupa nastala nakon perioda Hladnog rata, a u kojima se tematizuju i unutarregionalna i međuregionalna bezbednosna dinamika, jesu teorija sukoba civilizacija Semjuela Hantingtona (*Samuel P. Huntington*) (2000) i teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa Buzena, a koju su kasnije Buzen i Ule Vejver (*Ole Wæver*) (2003) zajednički unapredili. Ova dva najuticajnijia teorijska stanovišta primarno su razvijena za potrebe proučavanja bezbednosti na regionalnom, odnosno podsistemskom nivou, s tim da, iako dominantno usmereni na regionalni nivo bezbednosti, predstavnici obe ove teorije smatraju da se uspostavljen regionalna bezbednosna dinamika ispoljava i na sistemskom (globalnom) nivou i na nivou jedinica (nacionalnom nivou).

SAVREMENI BEZBEDNOSNI PROBLEMI KAO KOMPLEKSNE PROBLEMSKE SITUACIJE

Sistemska pristup rešavanju savremenih bezbednosnih problema

Jedan od ključnih preduslova za razumevanje bezbednosne dinamike savremenog sveta, na sva tri nivoa analize međunarodnih odnosa, jeste kompleksnost. Kompleksnost je svojstvo inherentno svim složenim sistemima, pogotovo onima koji podrazumevaju ljudsku delatnost. Osim činjenice da kompleksni sistemi (poput društva, države, regiona itd.) podrazumevaju postojanje velikog broja autonomnih agenata (elementi sistema) koji međusobno interaguju na najrazličitije načine u pravcu ostvarenja zajedničkog cilja (kao realni, otvoreni, dinamički socijalni sistemi), značajno je istaći i da je sama priroda ove uzajamne povezanosti

kompleksna, budući da svaki od aktera može posedovati najrazličitije (neretko i konfliktne) interese i ciljeve (Stanković 2021b). Ovo je, naročito, očigledno kada govorimo o unutarregionalnoj i međuregionalnoj bezbednosnoj dinamici, odnosno veoma različitim (često konfliktnim) interesima i ciljevima, kako država jednog regiona tako i regiona sa drugim regionima. Govoreći o regionalnoj bezbednosti ključni akteri bi, dakle, bili regioni po sebi, države, različite nadnacionalne organizacije, te supersile ili velike sile od uticaja na određeni region.

Pa ipak, u kontekstu ovoga rada, značajnom se čini i činjenica da ni okruženje sistema nije statički entitet, već povratno deluje na svakog od aktera dinamički i raznovrsno (Stanković 2021b). Ovde govorimo o međuregionalnoj dinamici, u smislu uticaja koje okruženje tog regiona (supersile ili drugi regioni) vrši na određeni region. Takođe, premda se ne nalazi u fokusu ovoga rada, pod uticajem okruženja možemo podrazumevati uticaj regionalnog okruženja na neku državu. Posledično, u kompleksnim sistemima nema determinisanosti već je na delu neizvesnost. Radi razumevanja kompleksnih sistema, osim razumevanja agenata ponaosob, potrebno je razumeti i sve vidove i varijacije interakcija među njima, uključujući i interakcije proistekle iz okruženja, odnosno sa okruženjem. Stoga, „okvir za rešavanje kompleksnosti zavisi od novih osobina dobijenih iz sinergije interakcije međusobno zavisnih delova“ (Petrović 2006, 39).

Govoreći o savremenim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama kao bezbednosnim problemima, uobičajeno je reč o nedovoljno struktuiranim problemima koje prate različite neodređenosti. Najčešće je prisutno otežano prepoznavanje svih elemenata (npr. svih relevantnih aktera od uticaja), njihovih međusobnih interakcija, među sobom i sa okruženjem (od kojih su mnoge latentne i „prikrivene“), te potencijalnih mnogobrojnih ishoda. Budući da ishodi po svojoj suštini predstavljaju rezultat delovanja brojnih i različitih faktora (kako objektivnih tako i subjektivnih), u odnosu na aktere i okruženje, koji se, čak i kada su prepoznati, ne mogu uvek adekvatno i kvantifikovati, jedna od najvećih prepreka u suočavanju sa ovakvim problemima jeste činjenica da se problem može samo fragmentarno (ukoliko uopšte i može) definisati, odnosno njegovo rešavanje formalizovati (Stanković 2021b). Dodatno, premda se u rešavanju bezbednosnih problema načelno govori o jednom primarnom cilju (rešenju toga problema), njegova optimizacija nužno podrazumeva da realizacija ostalih, pojedinačnih ciljeva biva delimično ili u potpunosti

osujećena. Drukčije rečeno, uzajamna zavisnost delovanja različitih agenata čini da delovanje jednog od njih neminovno utiče i na ostale. U tom smislu se govori o postojanju mnoštva različitih rešenja problemske situacije, odnosno različitih načina za postizanje konačnog cilja, a koji mogu imati različite svrhe, u skladu sa prioritizacijom pojedinačnih (Stanković 2021b).

Budući da savremeni bezbednosni izazovi, rizici i pretnje uobičajeno prevazilaze okvire jedne sfere društvenog života, dovodeći do dramatičnih posledica i u drugima, odgovoru na njih ne pogoduje redukcionistički pristup. Razlog navedenom ogleđa se u činjenici da se prostim deljenjem na izolovane probleme (prema oblastima) ne može dobiti rešenje koje bi se, naknadnom sintezom, moglo primeniti na širi nivo (Stanković 2021b). Kao primer može poslužiti gotovo bilo koji od savremenih bezbednosnih izazova, poput terorizma, verskog i etničkog ekstremizma, separatizma i radikalizma, korupcije, organizovanog kriminala i sl., čiji uticaji dovode do posledica u skoro svim sferama društvenog života. Iz tog razloga, govorimo o kompleksnoj problemskoj situaciji koja predstavlja svojevrsnu „šemu zajedničke interakcije i višestruke kauzalnosti“, kao i ko-determinisanosti. Pritom, mora se imati na umu i činjenica da priroda ove šeme neretko deluje nejasno (Petrović 2006). Kompleksne probleme, kako je već istaknuto, karakteriše veliki broj interakcija velikog broja subjektivnih i objektivnih faktora različitih prema tipu, kao i prema prioritnosti, veliki broj različitih aktera sa različitim ciljevima i (neretko i kontradiktornim) interesima, koji se „umrežavaju“ da bi se došlo do odabira među potencijalnim alternativnim ishodima, a koji bi svima kompromisno odgovarao (Stanković 2021b). Dokle su na nacionalnom nivou svi pojedinačni interesi i ciljevi barem načelno usklađeni sa opšteprihvaćenim definisanim nacionalnim interesima, u slučaju regiona nacionalni interesi određenih država mogu biti i u potpunoj suprotnosti, čime se „potraga“ za jedinstvenim rešenjem koje bi kompromisno odgovaralo obema stranama neretko čini gotovo nemogućom.

Nužan preduslov upravljanja ovakvom kompleksnošću predstavlja kreiranje organizovanog okvira koji bi obuhvatao sve elemente sistema – agente, interese, ciljeve, aktivnosti i mere, resurse, te, naposljetku, i alternativne ishode (Stanković 2021b). Nemogućnost precizne ili, uopšte, valjane deskripcije savremenih bezbednosnih pojava, kao problemskih situacija, dovodi do urgentne potrebe da se u njenom upravljanju koristi dovoljno fleksibilan metodološki instrumentarijum, odnosno na odgovarajući način prilagođen dostignutom stepenu ove kompleksnosti. Naposljetku, postoje osnovi i za stav da bi se savremeni bezbednosni fenomeni mogli (i trebalo)

naći kao predmet matematičko-operacionih istraživanja. Prevažilaženjem „nametnute“ podele na metodologiju prirodnih i društvenih nauka, te uvažavajući prednosti multidisciplinarnog i interdisciplinarnog pristupa rešavanju kompleksnih problema, sistemski pristup se pojavljuje kao najoptimalniji pristup rešavanju savremenih bezbednosnih problema. Čini se, da bi upravo utemeljenje u opštoj teoriji sistema predstavljalo dobru polaznu osnovu za sveobuhvatno, sistemsko sagledavanje, odnosno definisanje ovih kompleksnih problemskih situacija, naročito ukoliko u vidu imamo brojni „alat“ kojim raspolaže (prevashodno onaj nastao kao proizvod ubrzanog tehnološkog progres) (Stanković 2021b).

Govoreći o kompleksnosti njen neizostavni pratilac jeste i neizvesnost. Brojnost i raznovrsnost subjektivnih i objektivnih faktora, aktera, njihovih interakcija i dr., utiču na bezbednosnu dinamiku na način da savremenu bezbednosnu realnost evidentno i nužno karakteriše visok stepen neizvesnosti. Kao posledica navedenog, u praksi su izuzetno retki slučajevi kakvih dugoročnih implikacija bezbednosne dinamike (prevashodno iz razloga njihove nepouzdanosti), dokle je fokus uobičajeno (ili čak isključivo) na kratkoročnim prognozama i predikcijama. Nelinearnost, kao odlika sistema koja onemogućava da se on analizira sa aspekta redukcionizma, dodatno naglašava potrebu za uvažavanjem sistemskog pristupa pri rešavanju savremenih bezbednosnih problema (Stanković 2021b). U tom smislu, neizvesnost predstavlja direktnu posledicu nelinearnosti, jer bi u suprotnom (kada bi se poštovao princip linearnosti) budućnost bila u izvesnom smislu proporcionalna početnom stanju (očekivana i predvidiva), a što svakako nije slučaj. Kada je reč o nelinearnim sistemima, poput društva, države ili regiona, kao uslov se nameće potreba da dovoljno „dobro“ poznajemo i precizno definišemo sve relevantne aspekte trenutnog stanja društva, države, regiona (ili već odabranog sistema) kao sistema (Stanković 2021b). Budući da navedeno iz mnogobrojnih razloga u praksi nije sprovodivo, pri analiziranju bezbednosnih pojava uvek se govori o „više puteva u budućnost“ (Potkonjak-Lukić i Stojanović 2016, 103).

Kako je već prethodno istaknuto, prepoznavanje, a naročito kvantifikacija svih relevantnih (subjektivnih i objektivnih) elemenata sistema (varijabilnosti karakteristika i interakcija društva itd.), nije uvek moguća, te se stoga, kao jedino merodavno, uvek valja opredeliti za utvrđivanje čitavog raspona puteva u budućnost, a što se u teoriji naziva „raspon neizvesnosti“ (Saperstein 1997). Čini se neophodnim naglasiti i da se pri svakom predviđanju mora ostaviti „prostora“ nižem ili višem stepenu neizvesnosti.

Dakle, imajući u vidu izraženu kompleksnost čitavog spleta interakcija koje karakterišu društvo, državu ili region, te činjenicu da je reč o realnim dinamičkim sistemima uvek otvorenim za uticaje iz okruženja (istovremeno i sama povratno utičući na njega), kontinuirana promena je uvek i svuda prisutan proces (Stanković 2021b). Na osnovu navedenog, jasno je da je mogućnost bilo kakvog preciznijeg predviđanja bezbednosnih pojava (pogotovo onih regionalnog i globalnog domena) značajno ograničena njihovom kompleksnošću i nelinearnošću.

Brzina reagovanja ima naročiti značaj kada je reč o savremenim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama, budući da ne postoji dovoljno vremena ni da se na valjan način i u potpunosti sagleda i shvati neka novonastala bezbednosna situacija. Svaka, čak i minimalna, izmena poseduje potencijal da vrlo brzo dostigne enormne razmere, s obzirom na to da se „rast greške odvija eksponencijalno (Potkonjak-Lukić i Stojanović 2016, 111). Na taj način, u zavisnosti od načina upravljanja kompleksnošću i nelinearnošću, zavisi da li će društvo, država ili region krenuti put adaptacije i progresa, ili će pak u njima doći do neželjenih i bespotrebnih ljudskih i materijalnih gubitaka, bespotrebnog trošenja resursa, i svih propratnih neželjenih efekata (Stanković 2021b). Naposljetku, sistemski pristup je istovremeno i „matematička i intinuitivna“ (Simonović 2011, XXVIII) paradigma. Nažalost, metode i tehnike koji su u upotrebi uobičajeno ne prate dinamiku bezbednosnih pojava i procesa, okruženja, kao ni aktuelnog, vrtoglavog tehnološkog progresa. Uvažavajući potrebu za fleksibilnom i inovativnom metodologijom, primerenoj aktuelnim okolnostima i dostignutom tehnološkom napretku, čini se plodonosnim maksimalno iskorišćavanje potencijala koji nudi primena različitih matematičko-operacionih modela (Stanković 2021b).

*Potencijal formalnih teorija bezbednosti za rešavanje
savremenih bezbednosnih problema*

Kao posledica izražene kompleksnosti i nelinearnosti, kako društava, država i regiona tako i dinamičnog okruženja, savremeno bezbednosno okruženje determiniše zabrinjavajuće visok stepen neizvesnosti i nepredvidivosti. Ono je opterećeno bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama različitih izvora i prirode. Rastući „haotični potencijal“ modernih kriza dovodi do urgentne potrebe za preispitivanjem tradicionalnih postulata bezbednosti, a naročito do potrebe za iznalaženjem adekvatnog

metodološkog instrumentarijuma za razumevanje savremenih bezbednosnih fenomena (Stanković 2020a, 28). Iz tog razloga, potrebno je identifikovati teorijske pristupe koji bi potencijalno bili od značaja za suočavanje sa savremenim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama. U uslovima izražene kompleksnosti i neizvesnosti neophodno je kontinuirano i vrlo pažljivo pratiti dinamiku okruženja kako bi se blagovremeno uočile one promene koje mogu biti indikatori ispoljavanja određene bezbednosne pretnje (ovde, ponovo, o okruženju govorimo i u kontekstu unutarregionalne i međuregionalne bezbednosne dinamike). Za uočenim ranim signalima mora slediti kreiranje svih relevantnih mogućih scenarija ne bi li se efekti nepredvidivosti mogli svesti na najmanju moguću meru, odnosno ne bi li se moglo pristupiti valjanom planiranju odgovora na očekivane bezbednosne pretnje. Blagovremena identifikacija i adekvatna procena rizika predstavljaju nužan preduslov uspeha rešavanja svih savremenih bezbednosnih problema (Stanković 2020a, 37).

Imajući sve navedeno u vidu, može se sugerisati primena teorije determinističkog haosa,² barem kao alata za rano upozorenje i time izbegavanje strateških iznenađenja. Na taj način bi se mogao prepoznati preteći „haotični“ potencijal bezbednosnih rizika koji se naziru. Predikcija, stoga, može imati dvostruku ulogu u suočavanju sa bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama. Najpre, prediktivni modeli mogu poslužiti kao referentni okvir za detaljnu analizu i praćenje dinamike i uopšte promena u okruženju, a kako bi se blagovremeno prepoznali i identifikovali faktori rizika koji sistem (društvo, državu ili region) mogu dovesti do značajne nestabilnosti, kolapsa nekih njegovih vitalnih funkcija, ili čak njegove dezintegracije (Stanković 2020a, 38). Sa druge strane, prediktivni modeli, kao deo aparature određenih verzija teorija igara,³ mogu doprineti optimalnijem

---

² Teorija determinističkog haosa bavi se „kvalitativnim izučavanjem nestabilnog aperiodičnog ponašanja u determinističkim nelinearnim dinamičkim sistemima“ (Kellert 1993, 5). Uprkos evidentnoj neizvesnosti, upotrebom teorije determinističkog haosa može se predvideti da li će sistem u određenim okolnostima ispoljiti „haotično ponašanje“ (Stanković 2020a, 29).

³ Cilj primene teorije igara u ovom kontekstu predstavljao bi utvrđivanje određenih „pravila igre“ na osnovu kojih će „igrač“, donošenjem odluka, nastojati da ostvari željeni cilj. Svaki donosilac odluke, osim što mora uzimati u obzir i ciljeve ostalih aktera, mora voditi računa i o njihovim mogućim odlukama, potezima ili strategijama. Na osnovu ovakve „kalkulacije“, akteri donose takve odluke koje za krajnji cilj imaju zadovoljenje, u što je moguće većoj meri, vlastitih interesa, pa čak i ukoliko to „zahteva određeno ‘žrtvovanje’ u

donošenju odluka, u smislu odlučivanja koje bi u datoj situaciji maksimiziralo „korisnost“ ishoda akcija samih aktera (prevashodno spram „prirode“), odnosno minimizirale negativne efekte neizbežnih neželjenih posledica (Stanković 2020a, 38). Konačno, mora se uvažiti i ogroman potencijal koji nosi primena različitih multivarijacionih tehnika⁴ za donošenje što je valjanijih odluka u odgovoru na savremene bezbednosne izazove, rizike i pretnje.

Dakle, sugerise se da bi primena različitih metoda matematičko-operacionih istraživanja rezultirala potencijalno novim i značajnim uvidima u ovu problematiku. U te svrhe, smatramo plodotvornim primenjivanje principa različitih formalnih teorija bezbednosti (Janev 2011), a naročito teorije determinističkog haosa, multivarijacione teorije (na osnovi različitih multivarijacionih analiza), primenjene teorije verovatnoće, teorije katastrofe, pa čak i teorije igara. Govoreći o ovako postavljenom metodološkom okviru, bez obzira na izbor konkretnih tehnika, potrebno je ukazati i na benefite uvažavanja osnovnih postulata pomenute tzv. „rasplinite“ logike (*fuzzy logic*), a koji bi olakšali rešavanje savremenih bezbednosnih problema sa kojima je „naizgled teško nositi se na racionalan i razuman način“ (Roberts 2017). Osim praktične korisnosti u programiranju i matematičkom modeliranju (veštačkoj inteligenciji uopšte), ovakav pristup pogodan je za operisanje u okvirima svih prethodno navedenih formalnih teorija bezbednosti, čineći mogućim rešavanje problema šireći spektar mogućnosti u okvirima jasno određenih granica, i to na osnovu prilično jednostavnih algoritama (Stanković 2020a, 29). „Rasplinuta“ logika, dakle, potencijalno može doprineti redukovanju, u meri u kojoj je to moguće, kompleksnosti, a time i posledične neizvesnosti.

REZILIJENTNOST

Kao pojam koji ulazi u sve širu upotrebu u različitim naukama i naučnim disciplinama, zauzimajući, pritom, sve značajnije mesto i na polju

---

određenoj fazi igre, ili odstupanje od maksimalističkih zahteva, uključujući i situacije obostranog dobitka (*win-win* ili ravnoteže), ili minimalnog gubitka, ako je razvoj situacije nepovoljan“ (Kapor 2017).

⁴ Multivarijacione tehnike se koriste za simultanu analizu međusobnog odnosa velikog broja varijabli na bazi određenog modela na kojem se zasniva konkretna tehnika, te predstavljaju naročito plodonosan alat za otkrivanje zakonitosti u odnosima varijabli koje su skrivene ili jedva primetne (Stanković 2020a, 31).

društveno-humanističkih nauka, rezilijentnost se u literaturi konceptualizuje na različite načine. Među pojmovnim određenjima, u zavisnosti od teorijske pripadnosti, ali i konkretnih praktičnih potreba samih autora, najčešće se navode sledeća – sposobnost lakog oporavka od stresa, prilagođavanje stresnim okolnostima, izostanak maladaptivnih reakcija uprkos snažnim negativnim događajima i adekvatno funkcionisanje tokom stresnih događaja (Carver 1998); kapacitet dinamičkog sistema da se uspešno prilagodi pretnjama po njegovo funkcionisanje, život i razvoj, odnosno sposobnost ljudi da „izbegnu“ negativne efekte stresnih i potencijalno oštećujućih događaja, uspešno se vrate na prethodni nivo funkcionisanja ili čak ostvare određeni rast i napredak (Masten 2014); ali i njena primena kao istraživačkog dizajna orijentisanog na varijable, pri čemu se, koristeći različite multivarijacione analize, povezuju mere visokog stepena rizika od negativnog događaja, ishod i potencijalni kvaliteti individua ili situacija koje mogu delovati tako da ublaže ili zaštite osobu od negativnih posledica tih traumatskih događaja (Luthar et al. 2000).

Iz perspektive bavljenja regionima kao kompleksnim sistemima, te kroz prizmu sistemske teorije, najprikladnije je ono određenje rezilijentnosti prema kome je reč o osobini kompleksnih sistema i njihovih elemenata da predvide, apsorbuju i povrate se od poremećaja i, po mogućnosti, poprave osnovnu strukturu sistema i njegovu funkcionalnost (Stanković 2020a, 35). Literatura poznaje nekoliko modela rezilijentnosti od kojih svaki poseduje potencijal za analiziranje uticaja određenih aspekata savremenih regionalnih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Na ovom mestu bi valjalo istaći i da se pod protektivnim faktorima prevashodno misli na one faktore koji ublažavaju negativan ishod rizik faktora ili promovišu pozitivnu adaptaciju, a čija je značajna karakteristika da deluju isključivo ili jače u stresnim (kriznim) situacijama, dokle je njihov uticaj mimo ovih situacija zanemarljiv ili slabiji (Wolraich et al. 2007). U konkretnom slučaju, pod protektivnim merama mogle bi se, primera radi, smatrati odluke i delovanja određenih nadnacionalnih/regionalnih organizacija i institucija u uslovima izražene nestabilnosti ili već ispoljene konkretne bezbednosne pretnje na nivou regiona. Sa druge strane, pod promotivnim faktorima se misli na one koji deluju i nezavisno od kriznih situacija (Wolraich et al. 2007), te neće u potpunosti anulirati odnos rizik faktora i krajnjeg ishoda već će samo doprineti što kvalitetnijoj adaptaciji. U tom smislu, možemo govoriti o različitim vidovima i merama pomoći i/ili podrške (država, regionalnih organizacija i sl.) koje se sprovode i u uslovima tzv. „normalnog“

funkcionisanja u okvirima određenog regiona, ali i o njihovim kapacitetima i resursima, znanju, sposobnostima i veštinama konkretnih aktera i sl.

Komparativni model rezilijentnosti podrazumeva da promotivni faktor deluje u suprotnom smeru od rizik faktora, dokle protektivni faktor ima direktan uticaj na ishod, i taj je uticaj nezavistan od uticaja rizik faktora (Fergus and Zimmerman 2005). Primenjeno na konkretnu problematiku, može se analizirati uticaj, primera radi, nacionalnih legislativa u rešavanju sasvim konkretnih bezbednosnih problema. Protektivni model pak podrazumeva delovanje određenih snaga ili resursa koji utiču na odnos rizičnih situacija i negativnih ishoda i menjaju, tj. smanjuju povezanost rizične situacije i negativnog ishoda (Wolraich et al. 2007). Primenom ovog pristupa može se ispitivati uticaj najrazličitijih vidova pomoći ugroženim državama ili regionima, u bilo kojoj sferi društvenog života, ali i u odnosu na rizike koji ih ugrožavaju. Pomenuti protektivni model rezilijentnosti uobičajeno se deli na dva tipa – protektivno-stabilizirajući i protektivno-reaktivni model (Luthar et al. 2000), u zavisnosti od načina na koje protektivni faktori ostvaruju uticaj na povezanost rizičnog događaja i krizne situacije. Prvi je primenljiv na situacije u kojima protektivni faktor doprinosi neutralizaciji uticaja rizičnog događaja, pri čemu su viši nivoi rizika povezani sa značajnijim negativnim ishodom ukoliko protektivni faktor izostane, odnosno ukoliko on postoji ne očekuje se povezanost rizične situacije i konačnog ishoda (Fergus and Zimmerman 2005). Sa druge strane, protektivno-reaktivni model primenjuje se na situacije u kojima protektivni faktor smanjuje, ali ne uklanja u potpunosti očekivanu povezanost rizik faktora i negativnog ishoda, odnosno u kojima je povezanost rizik faktora i negativnog ishoda jača ukoliko protektivni faktor izostane.

Veoma je interesantan u kontekstu problematike ovoga rada i model izazova. Reč je o modelu kojim se potencijalno može objasniti nelinearna, zakrivljena veza rizik faktora i ishoda, pri čemu se sugeriše da sama izloženost rizičnim situacijama (iskustvima) može imati protektivnu ulogu, odnosno kojim se sugeriše da je izloženost niskim i visokim nivoima rizika povezana sa negativnim ishodom, dokle su umereni nivoi rizika povezani sa manje negativnim (ili čak pozitivnim) ishodima (Fergus and Zimmerman 2005). Ovaj model obuhvata i model inokulacije, odnosno pretpostavku da će upravo kontinuirana ili ponavljana izloženost rizik faktorima doprineti tome da se pojedinac, društvo, država ili region u budućnosti adekvatnije nose sa rizicima i lakše ih prevaziđu (Stanković 2020a, 37). Kao primer kontinuirane izloženosti nekom rizik faktoru možemo navesti one države

nekih regiona, pa i čitave regione, koji su već decenijama ili čak vekovima, „opterećene“ određenim bezbednosnim problemima, te su, u izvesnom smislu, „naviknute“ na takvu bezbednosnu dinamiku, odnosno ne smatraju rešavanje ovih pitanja prioritarnim. Kao primer ponavljane izloženosti određenom rizik faktoru koja doprinosi boljem upravljanju ovim rizicima u nekom budućem trenutku mogu poslužiti države i/ili regioni kojima je pređašnje iskustvo suočavanja sa nekim bezbednosnim rizicima i pretnjama donelo „pouke“ (naučene lekcije) koje im omogućavaju da ih u budućnosti dočekaju spremniji i sa njima se lakše nose.

Rezilijentnost u studijama bezbednosti

Koncept rezilijentnosti, poreklom primarno iz tehničkih nauka, u nauku o bezbednosti se uvodi kao „potencijalno rešenje i odgovor na neizvesnost koju donosi veliki broj rizika i asimetričnih pretnji“ (Keković i Dinić 2016, 1142). Transformisana priroda savremenih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji dovodi do potrebe za jačanjem kapaciteta i sposobnosti svih aktera (na nacionalnom, regionalnom ili globalnom nivou) da na adekvatan način odgovore na njih, te da se u najkraćem roku oporave, uz što je moguće manje posledice. Prevencija i spremnost (*readiness*) predstavljaju ključne komponente rezilijentnih sistema, nužan uslov za adekvatan odgovor na ispoljene pretnje i sposobnost za brz oporavak, „uz očuvanje suštinskog identiteta i vitalnih vrednosti sistema“ (UNDRR 2008, 3). Rezilijentnim se, dakle, može smatrati onaj sistem (društvo, država, region ili dr.) koji je sposoban da nastavi svoje funkcionisanje bez remećenja suštinskih funkcija, da amortizuje neželjene uticaje, te da se brzo „regeneriše“ (Keković i Dinić 2016, 1143).

U studijama bezbednosti, termin „rezilijentnost“ se uobičajeno koristi kao atribut kome bi države (dodajemo - i regioni) trebalo da teže, i to uglavnom nakon već ispoljenih bezbednosnih pretnji. Različita terminološka određenja rezilijentnosti pojavljuju se kako u literaturi tako i strateškim i drugim zvaničnim dokumentima država, pri čemu najrelevantnijim smatramo sledeća - „kapacitet sistema da apsorbuje poremećaje, podvrgne se promenama i zadrži iste osnovne funkcije, strukturu, identitet i povratne informacije“ (Longstaff et al. 2010); „sposobnost sistema, infrastrukture, vlade, poslovanja i građana da se odupru, apsorbuju, oporave ili prilagode negativnim pojavama koje mogu prouzrokovati štetu, uništenje ili gubitak od nacionalnog značaja“ (Risk Steering Committee 2008); „sposobnost

organizacije da prepozna pretnje i opasnosti i izvrši adaptaciju koja će poboljšati buduće napore u zaštiti i mere za smanjenje rizika“ (Risk Steering Committee 2008); „sposobnost smanjenja veličine i/ili trajanja ometajućih događaja“, pri čemu „rezilijentnost kritične infrastrukture ili preduzeća zavisi od njegove sposobnosti da predvidi, apsorbuje, adaptira se i/ili brzo oporavi od potencijalno ometajućeg događaja“ (National Infrastructure Advisory Council 2009); „sposobnost adaptacije promenljivim uslovima i pripreme da izdrže i brzo se oporave od poremećaja“ (NSS USA 2010); te „robustnost, adaptibilnost i sposobnost brzog oporavka“ (US Department of Defense 2010).

Etimološki posmatrano, termin „rezilijentnost“ izveden je iz latinskog glagola *resilire*, u značenju „skočiti unazad“, što je u skladu i sa starijim tumačenjima ovog koncepta kao svojstva sistema da se „odbije nazad u stanje ravnoteže pre poremećaja“, a što je posledica sposobnosti da apsorbuje šokove iz okoline i održava svoju funkciju (Keković i Ninković 2020, 154). Protekom vremena, koncept rezilijentnosti je „proširen“ u smislu da uključuje i sposobnost sistema da se suoči sa promenama, te da im se prilagodi (Fraccascia et al. 2018). Konačno, u najnovijoj literaturi se ovaj koncept „obogaćuje“ i sposobnošću da ne samo da se povrati u prethodno stanje (stanje uobičajenog funkcionisanja), već i da se unapredi i progresira (poznata strategija „*build back better*“). Pa ipak, povezujuća „nit“ raznolikih tumačenja koncepta rezilijentnosti ogleđa se u uvažavanju kompleksnosti, nelinearnosti, nepredvidivosti, te samo-organizacije. Konačno, rezilijentnost pruža složenim sistemima sposobnost da izdrže i prežive šokove i poremećaje, te naglašava sposobnost obnavljanja (Keković i Ninković 2020, 155).

Kao što je već prethodno istaknuto, jedna od ključnih prepreka valjanom odgovoru na savremene bezbednosne pretnje jeste nemogućnost (ili, preciznije, nesposobnost) da se one predvide, identifikuju i na njih blagovremeno reaguje. U tom smislu, govorimo o tri kapaciteta rezilijentnosti – apsorptivnom, adaptivnom i restorativnom, uz uvažavanje činjenice da neki autori ovome dodaju i četvrti kapacitet, prediktivni (Keković i dr. 2014). Apsoptivni kapacitet se odnosi na stepen do kog sistem može automatski da apsorbuje uticaj sistemskih poremećaja i umanjí posledice uz malo napora, adaptivni kapacitet se odnosi na stepen u kojem je sistem sposoban za samoorganizaciju za oporavak nivoa performansi sistema i, konačno, restorativni kapacitet predstavlja sposobnost sistema da se lako popravi (bilo u prvobitno stanje pre kritičnog događaja ili u potpuno novo stanje koje predviđa buduće zahteve sistema) (Keković i dr. 2014).

Interesantnim se, u kontekstu aktuelne bezbednosne dinamike, čini adaptivni kapacitet rezilijentnosti, budući da se ona tumači kao emergentno svojstvo kompleksnih adaptivnih sistema (Barasa et al. 2018). Adaptacija u tom smislu pretpostavlja postojanje otvorenijeg sistema koji bi trebalo prilagoditi ili dovesti u ravnotežu od strane socijalnih agenata (aktera). Rezilijentnost kroz adaptaciju nastaje odlukama da se napusti „put“ koji se u prošlosti možda pokazao uspešnim u korist nove (srodne ili alternativne) putanje (Keković i Ninković 2020, 155). Stoga se upravo ovaj adaptivni kapacitet rezilijentnosti čini neophodnim za suočavanje sa nepredvidivim savremenim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama. Adaptivni kapacitet je, dakle, „dinamički kapacitet da se izvrši i razvije više evolucionih putanja kroz ‘labave’ veze koje postoje između socijalnih agenata, što povećava ukupnu reaktivnost sistema na nepredviđene promene“ (Pike et al. 2010).

*Regionalno bezbednosno okruženje Republike Srbije
– bezbednosni izazovi, rizici i pretnje*

U Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije iz 2019. godine, analizom bezbednosnog okruženja na globalnom, regionalnom i nacionalnom nivou, identifikovani su ključni bezbednosni izazovi, rizici i pretnje Republici Srbiji, a potom i definisani nacionalni interesi i konkretni ciljevi čijim bi se ostvarenjem obezbedila zaštita proklamovanih nacionalnih interesa. Na osnovu navedenog, značaj valjano izvedenih zaključaka o bezbednosnom okruženju Republike Srbije je neosporan. Drugim rečima, očigledno je da će od toga koji se faktori iz okruženja naglašavaju ili pak zanemaruju, zavisiti i koji se izazovi, rizici i pretnje prepoznaju kao prioritetni. Nepostojanjem konsenzusa među ekspertima u pogledu preciznih i jasnih kriterijuma analize bezbednosnog okruženja, a imajući u vidu činjenicu da se ni u samoj Strategiji ne prikazuju primenjeni indikatori, ostaje otvorena mogućnost da je dobijena ocena o bezbednosnom okruženju proizvod percepcije onih koji su u njenoj izradi učestvovali, ali i aktuelnog političkog ambijenta u zemlji (Stanković 2021a, 84). S tim u vezi, ostaje otvoreno pitanje zašto u novoj Strategiji nacionalne bezbednosti iz 2019. godine, a za razliku od prethodne iz 2009. godine, izlaganje nije strukturisano u odnosu na tri nivoa analize – globalno, regionalno i „nacionalno“ okruženje. Premda u sadržaju aktuelne Strategije nema značajnijih odstupanja u odnosu na prethodnu (barem u okvirima ovog

segmenta, ili barem razlika koje bi opravdale ovakav izbor), smatramo da je, iz praktičnih i drugih razloga, bolje rešenje predstavljala struktura ovog poglavlja sadržana u Strategiji nacionalne bezbednosti iz 2009. godine (Stanković 2021a, 85).

Kako je već istaknuto, analizirajući aktuelnu Strategiju nacionalne bezbednosti, kao referentni okvir za analizu regionalnog bezbednosnog okruženja Republike Srbije, prvi utisak koji se stiče jeste da nema značajnijih izmena u odnosu na sadržaj prethodne Strategije. Naime, postojeći načelni stavovi eventualno su dodatno razjašnjeni ili dopunjeni. Dakle, osim pretnji identifikovanih na globalnom nivou, a koje se potom ponavljaju i u kontekstu regionalnog bezbednosnog okruženja, kao izazovi, rizici i pretnje postojane i u aktuelnoj Strategiji (2019) ostaju nasleđeni problemi iz prošlosti, istorijske protivrečnosti, posledice suprotstavljanja naroda i država na prostoru jugoistočne Evrope, naročito Balkana, geostrategijski položaj i u vezi sa korišćenjem tranzitnih pravaca, jednostrano proglašena nezavisnost Kosova i Metohije, neadekvatno rešavanje povratka izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica, uništavanje kulturnog nasleđa, te nedovoljna izgrađenost državnih institucija. Dva krucijalna pitanja jesu pitanje Kosova i Metohije i integracije u Evropsku uniju. U aktuelnoj Strategiji nacionalne bezbednosti naglašeno je da integraciju država koje teže članstvu u Evropskoj uniji mogu usporavati nerešeni institucionalni i ekonomski problemi, nespremnost za sprovođenje neophodnih reformi i usklađivanje sa pravom ove organizacije, bilateralni sporovi koji su izgovor za usporavanje procesa evropskih integracija, kao i problem nestalih lica, nadležnosti u procesuiranju ratnih zločina, nesprovođenje Briselskog sporazuma, sporo uspostavljanje demokratskog standarda na Kosovu i Metohiji, nepoštovanje osnovnih prava srpskog i drugog ne-albanskog stanovništva, uzurpacija i uništavanje njihove imovine i kulturno-istorijske baštine, te jačanje radikalnog islamizma. Takođe, naglašavaju se i negativni uticaji pokušaja revizije Dejtonskog sporazuma, ali i težnja i pokušaji u pojedinim državama da se ostvari što veći stepen nacionalnog ujedinjenja etničkog prostora i realizacije velikodržavnih projekata (posebno stvaranje Velike Albanije), a koji bi uključivali „reviziju i promenu međunarodnopravno utvrđenih državnih granica i ovlašćenja“ (Strategija RS 2019).

Interesantan je i način na koji se u Strategiji nacionalne bezbednosti govori o ekonomskom aspektu regionalne bezbednosti, u smislu naglašavanja „spoljnih“ uzroka nezadovoljavajućeg stanja, „uprkos pozitivnim efektima mera koje preduzimaju gotovo sve vlade“, i nastojanja država regiona „da

smanje javni dug i nezaposlenost realizacijom strateških projekata koji se realizuju u okviru procesa evropske integracije i Berlinskog procesa“ (Strategija RS 2019). Stiče se utisak da je glavni „krivac“ ili ključni faktor ugrožavanja u tom smislu globalno tržište, odnosno globalna ekonomska kriza „koja se prelila sa povezanih tržišta i ekonomija“ (Stanković 2021a, 87). Najzad, ocenjeno je da rizici od izbijanja ratova i drugih oružanih sukoba na prostoru jugoistočne Evrope, iako smanjeni, nisu i eliminisani, pri čemu se zaključuje da na situaciju u regionu trenutno najveći uticaj imaju pitanje statusa Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija, međuetničke tenzije, kao i migrantska kriza. U vezi sa regionalnim inicijativama i zajedničkim naporima država regiona za suzbijanje negativnih procesa i pojava, odnosno izgradnju zajedničkih mehanizama za prevenciju rizika i pretnji, polazi se od „zajedničkog interesa država regiona da pristupe Evropskoj uniji“ (Strategija RS 2019). Kako je već više puta istaknuto, kao glavni izvor nestabilnosti u Republici Srbiji i regionu izdvajaju se problemi na prostoru Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija, a s tim u vezi i „moguća uslovljavanja u procesu pristupanja Evropskoj uniji koja se odnose na dalju normalizaciju odnosa sa privremenim institucijama samouprave u Prištini“. Naglašava se, takođe, uloga Ujedinjenih nacija za zaštitu suvereniteta i teritorijalnog integriteta Republike Srbije na ovom prostoru, važna uloga međunarodnog prisustva (UNMIK, KFOR, OEBS i dr.), naročito s obzirom na pokušaje privremenih institucija u Prištini, odnosno „svake vrste inicijative za smanjenje tog prisustva“, te „transformaciju naoružanih formacija koje se nazivaju kosovske snage bezbednosti u oružane snage, suprotno Rezoluciji Saveta bezbednosti 1244“ (Strategija RS 2019).

Imajući u vidu cilj i potrebe pisanja ovoga rada, čini se opravdanim navesti i konkretne bezbednosne izazove, rizike i pretnje prepoznate u aktuelnoj Strategiji nacionalne bezbednosti, prevashodno stoga što se mnogi od njih u istoj posmatraju isključivo u globalnom kontekstu, a svakako da su primarno determinisani konkretnim karakteristikama regionalnog bezbednosnog okruženja. Reč je o: oružanoj agresiji, separatističkim težnjama, jednostranoj protivpravno proglašenoj nezavisnosti Kosova i Metohije, oružanoj pobuni, terorizmu, proliferaciji oružja za masovno uništenje, nacionalnom/etničkom i verskom ekstremizmu, obaveštajnoj delatnosti stranih subjekata i organizovanom kriminalu (Strategija RS 2019). Osim navedenih, prepoznaju se i „problemi ekonomskog razvoja, problemi demografskog razvoja, energetska bezbednost, nedovršenje procesa razgraničenja između država nekadašnje SFRJ, posledice elementarnih

nepogoda i tehničko-tehnoloških nesreća, epidemije i pandemije zaraznih bolesti, narkomanija, visokotehnološki kriminal i klimatske promene“. Konačno, kao jedina pretnja bezbednosti Republike Srbije, značajna u regionalnom kontekstu, koja se pojavljuje u Strategiji nacionalne bezbednosti iz 2019. godine po prvi put jesu masovne ilegalne migracije, na značajnoj poziciji na listi prioriteta izazova, rizika i pretnji bezbednosti Republike Srbije, odmah posle organizovanog kriminala i narkomanije.

Kada je reč o nacionalnim interesima Republike Srbije definisanim u Strategiji nacionalne bezbednosti, čini se osnovanim, u kontekstu regionalne bezbednosti, ukazati na jedan od šest interesa – očuvanje mira i bezbednosti u regionu i svetu, a čiji su ciljevi – doprinos razvoju međunarodnih odnosa u skladu sa međunarodno preuzetim obavezama; doprinos očuvanju međunarodnog mira i bezbednosti; poštovanje međunarodnog prava i unapređenje međunarodnog poverenja; doprinos jačanju regionalne stabilnosti i unapređenje dobrosusedskih odnosa; jačanje svestranih bilateralnih odnosa sa svim državama, uz uvažavanje uzajamnih interesa; te, jačanje aktivnog učešća u radu međunarodnih organizacija (Strategija RS 2019). Interesantno je ukazati još i na način na koji je predstavljen onaj nacionalni interes Republike Srbije koji se odnosi na evropske integracije i članstvo u Evropskoj uniji. Naime, navodi se da ono „dovodi do sveobuhvatnog preoblikovanja društva i privrede, postizanja visokih standarda u svim sferama, jačanja demokratskih institucija i tržišne ekonomije kroz istraživanja i inovacije, rasta izvoza i investicija, rasta zaposlenosti, unapređenja obrazovanja koje će odgovarati tržišnim potrebama, visokog stepena zaštite ljudskih i manjinskih prava, porasta opšteg nivoa bezbednosti i sigurnosti“. Na osnovu navedenog, stiže se utisak da se evropskim integracijama i članstvom u Evropskoj uniji (odnosno ostvarenjem ovog nacionalnog interesa) ostvaruju gotovo svi nacionalni interesi Republike Srbije. Drugim rečima, sadržaj ovog nacionalnog interesa u sebi obuhvata najveći deo sadržaja svih nacionalnih interesa Republike Srbije sadržanih u Strategiji nacionalne bezbednosti (Stanković 2021a, 100).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA - IMPLEMENTACIJA KONCEPTA REZILIJENTNOSTI U PRISTUP REGIONALNE BEZBEDNOSTI?

Visok stepen međuzavisnosti na različitim nivoima u izraženo globalizovanom svetu dovodi do „prelivanja“ bezbednosnih pretnji, brišući

na taj način granicu između lokalnog i globalnog bezbednosnog okruženja. Suočavajući se sa velikim brojem nepoznatih izazova i rizika, kao i asimetričnih pretnji, a u cilju pronalaženja pragmatičnog odgovora na progresivno umrežavanje različitih oblika ugrožavanja nacionalne bezbednosti, dolazi do izraženog regionalnog povezivanja u svim sferama društvenog života. Uvođenjem elemenata koncepta rezilijentnosti u svoje strategije nacionalne bezbednosti (više u: Keković i Dinić 2016), pojedine države govore u prilog potrebi da svoju bezbednost unaprede i podignu na najviši mogući stepen. U uverenju da sposobnost sistema da očuva vitalne funkcije u uslovima ugroženosti, te da se brzo oporavi, odnosno vrati u stanje normalnog funkcionisanja, zavisi od njegovog „imuniteta“ (stečenog u periodu ispoljene pretnje), mnoge velike sile, eksplicitno ili implicitno, navode faze rezilijentnosti – prevencija, spremnost, reakcija, oporavak – kao mehanizam odgovora na široki spektar nepredvidivih pretnji (Keković i Dinić 2016). Pa ipak, čini se da kreatori nove Strategije nacionalne bezbednosti Republike Srbije zaostaju za ovom praksom, budući da je kontekstualni okvir ove strategije u potpunosti lišen bilo kog elementa rezilijentnosti, bez naznaka da će se i u skorijoj budućnosti isti u bilo kom obimu implementirati.

No, rezimirano, ključna ograničenja koja se nameću kada je reč o kreiranju konceptualnog okvira i metodologije prikladne regionalnom pristupu bezbednosti jesu sledeća:

- Brojnost i raznovrsnost bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, naročito prema prirodi i poreklu;
- Kompleksnost – postojanje velikog broja (manje ili više) autonomnih agenata koji međusobno interaguju na najrazličitije načine u pravcu ostvarenja zajedničkog cilja (barem formalno);
- Otežano prepoznavanje svih relevantnih aktera, njihovih međusobnih interakcija (naročito onih prikrivenih), među sobom i sa okruženjem, kao i drugih subjektivnih i objektivnih faktora od uticaja;
- Povratno delovanje „okruženja“ na svakog aktera, dinamički i raznovrsno;
- Neretko prisutna praksa postojanja različitih, često i suprotstavljenih interesa i ciljeva ključnih aktera;
- Ograničene mogućnosti usklađivanja delovanja velikog broja različitih aktera;

- Izražena dinamika bezbednosnog okruženja – kontinuirane i veoma brze promene;
- Potencijal svake, čak i minimalne promene da veoma brzo dostigne enormne razmere;
- Izražena neizvesnost i nepredvidivost – ograničenja predikcije, naročito dugoročne;
- Delimično ili potpuno osujećivanje realizacije pojedinačnih ciljeva radi ostvarenja primarnog (njegove optimizacije);
- Nemogućnost „izolovanja“ određenih bezbednosnih rizika i, potom, njihovog sintetizovanja zarad kreiranja jednog sveopšteg odgovora i dr.

Imajući u vidu prethodno istaknuta ograničenja, za iskorišćavanje punog potencijala implementacije koncepta rezilijentnosti u regionalni pristup bezbednosti, sugerije se sledeće:

- Prevazilaženje nametnute podele na metodologiju prirodnih i društvenih nauka, te uvažavanje potrebe za interdisciplinarnim pristupom;
- Utemeljenje u opštoj teoriji sistema, odnosno uvažavanje osnovnih postulata sistemskog pristupa proučavanju bezbednosnih fenomena;
- Kontinuirano i pažljivo praćenje dinamike i promena u okruženju;
- Kreiranje svih relevantnih scenarija potencijalnih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji na osnovu identifikovanih indikatora (utvrđivanje čitavog raspona „puteva u budućnost“);
- Primena različitih matematičko-operacionih modela;
- Primena teorije determinističkog haosa u cilju prepoznavanja pretećeg „haotičnog“ potencijala rizika koji se naziru;
- Primena određenih verzija teorija igara u procesu donošenja strateških odluka;
- Primena različitih multivarijacionih tehnika radi utvrđivanja „skrivenih“ zakonitosti i prepoznavanja „šablona“ pri ispoljavanju određenih bezbednosnih pojava.

Govoreći o potencijalnim benefitima kreiranja rezilijentnog bezbednosnog sistema u regionalnom kontekstu, može se istaći sledeće:

- Prepoznavanje svih relevantnih faktora od uticaja na bezbednosnu dinamiku;

- Postizanje visokog stepena spremnosti svih relevantnih aktera na različite bezbednosne rizike;
- Omogućavanje njihovog koordinisanog delovanja;
- Snažnija prevencija;
- Jačanje kapaciteta i sposobnosti svih aktera da na adekvatan način odgovore na ispoljene pretnje;
- Mogućnost blagovremenog odgovora na promene u okruženju;
- Kreiranje više različitih potencijalnih rešenja kao odgovor na problemsku situaciju;
- Svođenje nepredvidivosti i neizvesnosti na najmanju moguću meru;
- Blagovremena identifikacija i adekvatna procena bezbednosnih rizika;
- Mogućnost brzog oporavka, uz minimalizovanje štetnih posledica (amortizovanje negativnih uticaja);
- Nastavak normalnog funkcionisanja sistema;
- Redukcija ranjivosti i kritičnosti sistema;
- Mogućnost sistema da iz „krize“ izađe snažniji nego što je prethodno bio (“build back better”); uključujući i mnoge druge.

Dakle, na urgentnu potrebu za preispitivanjem tradicionalnih postulata bezbednosti, te potrebu za kreiranjem dovoljno fleksibilnog i inovativnog metodološkog instrumentarijuma za razumevanje savremenih regionalnih bezbednosnih fenomena može biti odgovoreno usvajanjem različitih sadržaja koncepta rezilijentnosti, preuzetih iz različitih naučnih disciplina. Kvalitativno, rezilijentnost poseduje značajan potencijal da bude valjan konceptualni okvir, primenljiv na regionalnu bezbednost. Sa druge strane, kvantifikacijom rezilijentnosti i izradom valjane skale, a na osnovu konkretnih osobenosti i okolnosti karakterističnih za bezbednosnu dinamiku određenih regiona, može se vršiti analiza i ocena stanja bezbednosti istih. Korišćenjem komparativnog ili protektivnog modela rezilijentnosti (kako protektivno-stabilizirajućeg tako i protektivno-reaktivnog), uključujući i model izazova (te pripadajući mu model inokulacije), a uz oslonac na promotivne i protektivne faktore, mogu se vršiti prilično precizne analize stanja bezbednosti u nekom regionu. Najzad, kreiranjem rezilijentnog regionalnog bezbednosnog sistema, odnosno izgradnjom sva tri (ili četiri) kapaciteta rezilijentnosti – apsorptivni, adaptivni i restorativni (poželjno i prediktivni) – eliminišaće se nivo njegove

ranjivosti, učiniće se otpornijim i spremnijim na aktuelne i buduće raznolike bezbednosne izazove, rizike i pretnje.

BIBLIOGRAFIJA

- Acharya, Amitav. 2007. "The emerging regional architecture of world politics". *World Politics* 59 (4): 629–652.
- Adler, Emanuel. 1997. "Imagined (security) communities: cognitive regions in international relations". *Millennium-Journal of International Studies* 26 (2): 249–277.
- Adler, Emanuel and Michael Barnett, eds. 1998. *Security communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso Books.
- Barasa, Edwine, Rahab Mbau and Lucy Gilson. 2018. "What is Resilience and How It Can be Nurtured? A Systematic Review of Empirical Literature on Organizational Resilience". *International Journal of Health Policy Management* 7 (6): 491–503.
- Beeson, Mark. 2005. "Rethinking regionalism: Europe and East Asia in comparative historical perspective". *Journal of European Public Policy* 12 (6): 969–985.
- Buzan, Barry. 1983. *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, Barry, Ole Wæver and Jaap De Wilde. 1998. *Security: a new framework for analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Cantori, Louis and Steven Spiegel. 1970. *The international politics of regions*. New Jersey: Prentice Hall.
- Carver, Charles. 1998. "Resilience and thriving: Issues, model, and linkages". *Journal of social issues* 54 (2): 245–266.
- Feld, Werner and Gavin Boyd. 1980. "The comparative Study of International Regions". In: *Comparative Regional Systems: West and East Europe, North America, The Middle East and Developing Countries*, edited by Werner J. Feld and Gavin Boyd, 3–17. New York: Pergamon Press.

- Fergus, Stevenson and Marc Zimmerman. 2005. "Adolescent resilience: A framework for understanding healthy development in the face of risk". *Annual Review of Public Health* 26: 399–419.
- Fraccascia, Lucca, Iliara Giannoccaro and Vito Albino. 2018. "Resilience of complex systems: State of art and directions for further research". *Complexity* 2018: 1–44.
- Hantington, Semjuel. 2000. *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*. Podgorica: CID.
- Hettne, Björn and Fredrik Söderbaum. 2000. "Theorising the rise of regionness". *New Political Economy* 5 (3): 457–472.
- Hettne, Björn. 2005. "Beyond the 'New' Regionalism". *New Political Economy* 10 (4): 543–571.
- Hurrell, Andrew. 2007. "One world? Many worlds? The place of regions in the study of international society". *International Affairs* 83 (1): 127–146.
- Janev, Igor. 2011. „Pojam i definicija bezbednosti i teorija relacionizma u razmatranju bezbednosti“. *Politička revija* 3: 365–386.
- Kapor, Predrag. 2017. „Teorije igara: Sistemski pristup i razvoj“. *Megatrend revija* 14 (1): 253–282.
- Katzenstein, Peter. 2005. *A World Regions: Asia and Europe in the American Imperium*. Ithaca & New York: Cornell University Press.
- Keković, Zoran, Goran Glišić i Nenad Komazec. 2009. „Pristup metodologiji procene rizika“. *Nauka, bezbednost, policija* 3: 4103–4116.
- Keković, Zoran, Zoran Dragišić i Vladimir Ninković. 2014. "Towards Resilient Critical Infrastructure against Terrorism Risk". In: *Comprehensive approach as „sine qua non“ for critical infrastructure protection*, edited by Denis Čaleta and Vesela Radović, 45–59. Amsterdam: IOS Press.
- Keković, Zoran i Jelena Dinić. 2016. „Transformacija nacionalne bezbednosti – rezilijentnost u strategijama bezbednosti velikih sila kao odgovor na globalne bezbednosne pretnje“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 50 (4): 1141–1156.
- Keković, Zoran i Vladimir Ninković. 2020. "Towards a conceptualization of resilience in security studies". *Srpska politička misao* 67 (1): 153–175.
- Kellert, Stephen. 1993. *In the Wake of Chaos: Unpredictable Order in Dynamical Systems*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lipovac, Milan. 2016. *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu.
- Longstaff, Patricia, Nicholas Armstrong, Keli Perrin, Whitney Parker and Matthew Hidek. 2010. "Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment". *Homeland Security Affairs* 6 (3): 1–23.
- Luthar, Suniya, Dante Cicchetti and Bronwyn Becker. 2000. "The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work". *Child Development* 71 (3): 543–562.
- Mansfield, Edward and Helen Milner. 1999. "The new wave of regionalism". *International organization* 53 (3): 589–627.
- Masten, Ann. 2014. "Global perspectives on resilience in children and youth". *Child development* 85 (1): 6–20.
- Mattli, Walter. 1999. *The logic of regional integration: Europe and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- National Infrastructure Advisory Council. 2009. *Critical Infrastructure Resilience: Final Report and Recommendations*. USA: Cybersecurity and Infrastructure Security Agency.
- Nye, Joseph, ed. 1968. *International regionalism: readings*. Brown: Little.
- Neumann, Iver. 1994. "A region-building approach to Northern Europe". *Review of International Studies* 20 (1): 53–74.
- Nojman, Iver. 2011. *Upotrebe drugog – istok u formiranju evropskog identiteta*. Beograd: Službeni glasnik.
- [NSS USA] National Security Strategy of the United States of America. 2010. (May 2010). https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
- Petrović, Slavica. 2006. *Sistemska mišljenje, sistemske metodologije*. Kragujevac: Ekonomski fakultet u Kragujevcu.
- Pike, Andy, Stuart Dawley and John Tomaney. 2010. "Resilience, Adaptation and Adaptability". *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3 (1): 59–70.
- Potkonjak-Lukić, Brankica i Stanislav Stojanović. 2016. „Vojna neutralnost Republike Srbije u svetlu teorije determinističkog haosa“. U: *Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*, uredio Srđan Korać,

- 97–117. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu i Hanns Seidel Stiftung–Kancelarija za Srbiju i Crnu Goru.
- Risk Steering Committee. 2008. *DHS Risk Lexicon*. USA: U.S. Department of Homeland Security.
- Roberts, Siobhan. 2017. “Remembering Lotfi Zadeh, the inventor of fuzzy logic”, *The New Yorker*, September 19. <https://newyorker.com/tech/annals-of-technology/remembering-lotfi-zadeh-the-inventor-of-fuzzy-logic>
- Russet, Bruce. 1967. *International regions and the international system. A Study in Political Ecology*. Chicago: Rand McNally.
- Saperstein, Alvin. 1997. “The Prediction of Unpredictability: Applications of the New Paradigm of Chaos in Dynamical Systems to the Old Problem of the Stability of a System of Hostile Nations”. In: *Chaos Theory in the social science: foundations and applications*, edited by Douglas Kiel and Euel Elliot, 139–163. Michigan: University of Michigan Press.
- Simonović, Slobodan. 2011. *System Approach to Management of Disasters: Methods and Applications*. New Jersey: Hoboken.
- Singer, David. 1961. “The level-of-analysis problem in international relations”. *World Politics* 14 (1): 77–92.
- Stanković, Nevena. 2020b. „Kritički prilog diskusiji o strategiji Republike Srbije u upravljanju prvom fazom epidemije COVID-19“. *Kultura polisa XVII* (Pos. 2): 179–194.
- Stanković, Nevena. 2021a. „Koncept ljudske bezbednosti u Strategiji nacionalne bezbednosti iz 2019. godine – korak unazad“. *Politika nacionalne bezbednosti XII* (20): 75–109.
- Stanković, Nevena. 2020a. „Implikacije formalnih teorija bezbednosti na upravljanje COVID-19 krizom“. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti 2020*: 25–40.
- Stanković, Nevena. 2021b. „Upravljanje epidemijom COVID-19 u svetlu opšte teorije sistema“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* (forthcoming).
- [Strategija RS] Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije. 2019. *Službeni glasnik RS*, No. 94 (Decembar 27). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>

- Thompson, William. 1973. "The regional subsystem: a conceptual explication and a propositional inventory". *International Studies Quarterly* 17 (1): 89–117.
- [UNDRR] United Nations Office for Disaster Risk Reduction. 2008. *Disaster Preparedness for Effective Response: Guidance and Indicator Package for Implementing Priority Five of the Hyogo Framework*. New York and Geneva: United Nations.
- U.S. Department of Defense. 2010. *Quadrennial Defense Review Report*. USA: U.S. Department of Defense.
- Väyrynen, Raimo. 1984. "Regional conflict formations: an intracable problem of international relations". *Journal of Peace Research* 21 (4): 337–359.
- Väyrynen, Raimo. 1992. "Regional Systems and International Relations". In: *Approaches to the Study of International Political Economy*, edited by Helena Lindhoch, 119–137. Gothenburg: University of Gothenburg, Padrigu Papers.
- Väyrynen, Raimo. 2003. "Regionalism: old and new". *International Studies Review* 5 (1): 25–51.
- Wolraich, Mark, Paul Dworkin, Denis Drotar and Ellen Perrin. 2007. *Developmental-Behavioral Pediatrics: Evidence and Practice*. Edinburgh, London and Oxford: Elsevier Health Sciences.
- Yalem, Ronald. 1977. "The level-of-analysis problem reconsidered". *Year Book of World Affairs* 31 (3): 306–326.

RESILIENCE: A CONCEPTUAL FRAMEWORK
AND METHODOLOGICAL TOOL FOR ASSESSING
AND IMPROVING REGIONAL SECURITY?

Abstract: In recent decades, the obvious transformation of security challenges, risks and threats makes it necessary to reconceptualize the existing traditional security paradigms. One of the key shortcomings of modern security studies is the lack of appropriate methodological tools for analysis, assessment and evaluation of security, whether at the level of the state, region or the international order. One of the more frequent terms in the terminology of various sciences and scientific disciplines is the notion of "resilience". The use of this term in security studies, especially here, is still in its infancy. Nevertheless, it seems that the benefits of its use, to some extent modified and adapted to the needs in the field of security, would be numerous. First, resilience in its qualitative (descriptive) form can serve as a valid conceptual framework. Furthermore, by attempting to quantify it (by creating appropriate indicators and creating a scale of resilience), potentially double effects could be achieved: analysis and assessment of the security of a region, but also reducing its vulnerability/increasing resilience, i.e., strengthening the resilience of the region to the existing and potential future security risks and crises. The use of resilience as a methodological tool could be achieved by synthesizing relevant resilience contents taken from different scientific disciplines, with its stronghold in systems theory, and by introducing new contents characteristic of security needs, i.e., arising from the peculiarities of contemporary regional security challenges, risks and threats.

Keywords: regional security, resilience, methodology, vulnerability, systems theory.

ZAPADNI BALKAN: IZMEĐU KONFLIKTA I STABILNOSTI

Nevena ŠEKARIĆ¹

Apstrakt: S obzirom na kompleksnu istorijsku, političku i bezbednosnu prirodu Zapadnog Balkana, u radu je fokus na ispitivanju transformacije ovog regiona duž spektra konfliktne formacija–bezbednosna zajednica. Kako EU predstavlja ključnog eksternog drajvera ovih transformacijskih putanja, dodatno će biti analizirana i njena uloga u ovim procesima. Stoga glavna hipoteza kojom je rukovođena analiza u ovom radu glasi: *Zapadni Balkan se transformisao iz konfliktne formacije u bezbednosni režim, a uloga EU bila je ključna u tom procesu.* Shodno analitičkom instrumentarijumu korišćenom prilikom istraživanja, teorijski okvir čini teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa i njoj pripadajući pojmovi. Dok je teorijski cilj ovog rada usmeren ka doprinosu raspravi o regionalnoj bezbednosti i rasvetljavanju ključnih analitičkih alata za njeno tematizovanje, praktični cilj ogleada se u mapiranju svih onih značajnih formata saradnje između zapadnobalkanskih država i zajedničkih pretnji koje ga istovremeno dele od konfliktne formacije i svrstavaju u bezbednosni režim. Ključne metode istraživanja oličene su u vidu pregleda literature, analize sadržaja relevantnog korpusa istraživačke građe, kao i metode scenarija.

Ključne reči: Zapadni Balkan, Evropska unija, teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa, regionalni bezbednosni potkompleks, konfliktne formacije, bezbednosni režim, bezbednosna zajednica, transformacija.

---

¹ Istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-mail: nevena.sekaric@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2021. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2021. godine.

UVODNE NAPOMENE

Balkan je oduvek privlačio pažnju istraživača zbog svoje permanentne nestabilnosti. Istraživanja kojima se tematizuje ovaj (pod)region uglavnom ga determinišu kao nestabilno i potencijalno konfliktno područje. Počev od 90-ih godina XX veka, Zapadni Balkan je do danas prošao transformativni put od konfliktnog područja do relativno stabilnog regiona. Opterećen najpre disolucijom zajedničke države i oružanim sukobima, a potom i procesom izgradnje država, danas ga, pored postojećeg konfliktnog potencijala, karakteriše i značajan stepen stabilnosti i različitih formata saradnje koja se uspostavlja između zapadnobalkanskih zemalja.

Više studija govori u prilog tome da Zapadni Balkan predstavlja adekvatan naziv za regionalni bezbednosni entitet u ovom delu evropskog kontinenta (Kovačević 2011; Lipovac 2016; Kudlenko 2018; Veličkovski Stojanovski 2019). Dok šest zapadnobalkanskih država čini esenciju ovog (pod)regiona,² glavnim međunarodnim akterima smatraju se EU, SAD, Rusija, Kina, Turska i još neke evropske države. Ovde ne treba zaboraviti ni NATO koji je odigrao presudnu ulogu u oružanim sukobima tokom 90-ih, kao ni činjenicu da su gotovo sve zapadnobalkanske zemlje članice ove Alijanse (izuzev Srbije koja se opredelila za vojnu neutralnost i Bosne i Hercegovine koja (još uvek) nije njena punopravna članica). Međutim, pretežan činilac jeste ipak Evropska unija koja, počev od 2000-ih godina, preuzima ulogu stabilizatora na Zapadnom Balkanu i predstavlja glavni cilj kretanja zapadnobalkanskih država u budućnosti, primarno shvaćen u smislu članstva u njoj.

Zapadni Balkan danas opterećuju mnoga bezbednosna pitanja, kako u regionalnom tako i u bilateralnom smislu: nerešena teritorijalna pitanja, međuetnička trvenja, nestabilne političke i ekonomske prilike, prisustvo (često oponentnih) međunarodnih aktera, kao i mnoge savremene bezbednosne pretnje poput organizovanog kriminala, korupcije, ilegalnih migracija, elementarnih nepogoda i sl. Međutim, prisutni su i određeni formati saradnje između zapadnobalkanskih država, kao i kolektivna sekuritizacija zajedničkih pretnji koja neretko rezultira udruživanjem povodom njihovog rešavanja, što sve skupa omogućava njegovo svrstavanje izvan konfliktnih formacija. Stoga

---

²Šest država koje čine Zapadni Balkan su: Hrvatska, BiH, Srbija, Crna Gora, Severna Makedonija i Albanija.

mapiranje ovih determinanti predstavlja primarni istraživački cilj rada, dok će, shodno prirodi ovog cilja i predmeta istraživanja, analiza biti sprovedena u svetlu teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa (u daljem tekstu: TRBK) i njoj imanentnih pojmova.

Imajući u vidu definisan cilj i predmet istraživanja, struktura rada zamišljena je na sledeći način: nakon skiciranja glavnih postavki TRBK, sledi tematizacija Zapadnog Balkana kao zasebnog regionalnog bezbednosnog potkompleksa shodno smernicama koje nudi teorija i njeni ključni pojmovi. U tekstu će, dalje, biti dotaknuti ne samo procesi sekuritizacije prisutni unutar pojedinačnih zemalja, već i različiti formati saradnje između zapadnobalkanskih država, kao i sekuritizacija zajedničkih pretnji, a koji čine ključne kvalitativne karakteristike koje omogućavaju smeštanje ovog podregiona u red bezbednosnih režima. Poseban deo posvećen je rasvetljavanju uloge EU u rekonfiguraciji Zapadnobalkanskog RBPK od konfliktne formacije ka bezbednosnom režimu, kao i mogućim scenarijima dalje transformacije ovog potkompleksa. Nakon analitičkog dela slede zaključna razmatranja i potcrtavanje glavnih nalaza koji afirmativno idu u prilog postavljenoj hipotezi.

TEORIJA REGIONALNOG BEZBEDNOSNOG KOMPLEKSA: KLJUČNI POJMOVI

Publikacija *Regions and Powers: The Structure of International Security* u kojoj Buzan i Vejver (*Buzan and Wæver*) (2003), sintetišući ključne postavke neorealizma i (socijalnog) konstruktivizma revidiraju dotadašnja teorijska promišljanja i daju najmerodavniji prikaz TRBK, postaje ključna referenca za sva dalja tematizovanja regionalne bezbednosti.³ Za razliku od drugih „regionalizama“, TRBK nudi objašnjenje regionalnih procesa i dinamike kroz bezbednosnu prizmu, tj. posmatra region „kroz naočare bezbednosti“ (Buzan and Wæver 2003, 43–44).⁴ Suštinska pretpostavka TRBK jeste da pretnje lakše

---

³ U trenutku pisanja ovog teksta, platforma *Google Scholar* pokazala je da je pomenuta publikacija citirana 5.502 puta u najrazličitijim akademskim radovima.

⁴ Ovo svakako ne znači da drugi „regionalizmi“ ne nude adekvatna objašnjenja različitih regionalnih procesa i odnosa – ovde je primarno akcenat na onoj bezbednosnoj strani regionalne dinamike, odnosno činjenici da su pored saradnje, nadmetanja i sukobi takođe značajni činioци interakcije koja se ostvaruje između određenih aktera.

i brže putuju preko kraćih distanci te da je bezbednosna dinamika između država/jedinica na zajedničkom geografskom prostoru (susednih država, prim. aut.) dosta intenzivnija negoli između onih koje su teritorijalno udaljene (Buzan and Wæver 2003, 45). Drugim rečima, s obzirom na to da pretnje brže putuju preko kraćih distanci, bezbednosna dinamika najintenzivnija je upravo na tom regionalnom nivou. Međutim, geografska blizina (iako jedan od najznačajnijih) nije i jedini kriterijum za postojanje određenog regionalnog bezbednosnog klastera shvaćenog u terminima ove teorije – to su procesi (de)sekuritizacije.⁵ Stoga autori, regionalni bezbednosni kompleks (u daljem tekstu: RBK) određuju kao „grupu država čiji su procesi sekuritizacije i desekuritizacije toliko usko povezani da se ne mogu razumno analizirati ili rešavati odvojeno“ (Buzan and Wæver 2003, 44). Ovi kriterijumi – geografska blizina i procesi (de)sekuritizacije – jesu ključni za formiranje bezbednosne međuzavisnosti i regionalne bezbednosne dinamike, a što je opet neophodan uslov da bi se određeni regionalni klaster mogao smatrati bezbednosnim kompleksom. Pogled na regione kroz „bezbednosne naočare“ podrazumeva, dakle, analizu regionalnih konstelacija u kontekstu bezbednosti – u kontekstu procesa (de)sekuritizacije i najrazličitijih bezbednosnih problema koji pogađaju taj region. Te regionalne konstelacije i odnosi koji se uspostavljaju između država/jedinica mogu imati različit predznak, te biti prijateljski, rivalski ili pak neprijateljski, a što je posledica sprege različitih materijalnih faktora, istorijsko-političkih okolnosti, percepcije aktera i procesa (de)sekuritizacije i sl. RBK je, dakle, analitički koncept a regioni su socijalno konstruisani u smislu da su u najvećoj meri određeni bezbednosnim praksama ključnih aktera. Na taj način, TRBK objedinjuje teoriju sekuritizacije i sektorski pristup – procesi (de)sekuritizacije odlikuju svaki RBK i svaki RBK karakterišu različiti bezbednosni problemi koji pripadaju jednom ili više sektora bezbednosti (Veličkovski Stojanovski 2019, 3).

TRBK će u ovom radu poslužiti kao najadekvatniji teorijsko-pojmovni okvir za analizu regionalne dinamike Zapadnog Balkana iz bezbednosne perspektive. S obzirom na bogat pojmovni instrumentarijum kojim ova teorija raspolaže, u nastavku će biti operacionalizovani samo oni pojmovi koji su od značaja za analizu u konkretnom slučaju, a koji su definisani samim ključnim rečima ovog rada.

---

⁵ Ukratko rečeno, sekuritizacija podrazumeva „socijalne konstrukcije bezbednosnih pretnji“ (Williams 2003, 513), odnosno proces u kojem sekuritizujući akteri putem govornog akta označavaju određeno pitanje bezbednosnom pretnjom, a čije otklanjanje zahteva hitnu primenu specijalnih mera.

Prema mišljenju autora Kopenhaške škole studija bezbednosti, esencijalnu strukturu svakog RBK odlikuju četiri varijable: njegove granice, anarhična struktura, polarnost (distribucija moći) i socijalna konstrukcija (obrasci (ne)prijateljstva) (Buzan and Wæver 2003, 53). Poslednja varijabla omogućava razlikovanje tri vrste bezbednosnih kompleksa shodno odnosima neprijateljstva i prijateljstva koji karakterišu odnose između država/jedinica koje čine taj RBK. U vezi s tim, može se govoriti o konfliktnoj formaciji, bezbednosnom režimu ili bezbednosnoj zajednici kao tipu RBK u odnosu na ovaj kriterijum socijalne konstrukcije.

Konfliktna formacija oblikovana je strahom od rata i bojazni od upotrebe sile u političkim odnosima između država/jedinica RBK (Buzan and Wæver 2003, 489). Dakle, bitne determinante konfliktna formacije jesu postojanje bezbednosne dileme, međusobna sekuritizacija i oružani sukobi. Tokom 90-ih godina XX veka Zapadni Balkan je, bez sumnje, bio vid konfliktna formacije, pri čemu su centralnu konfliktnu zonu u periodu 1991–1995 činile Hrvatska i BiH, 1999. godine SRJ (prvenstveno Kosovo*), a 2001. godine Makedonija. Bezbednosni režim, s druge strane, jeste takav vid bezbednosne međuzavisnosti koga i dalje odlikuju strah od rata i bojazan od upotrebe nasilja u političkim odnosima, ali su ti strahovi i bojazni ublaženi setom dogovorenih pravila ponašanja i očekivanjima da će ta pravila biti poštovana (Buzan and Wæver 2003, 491–491). Dakle, u ovom slučaju i dalje postoji bezbednosna dilema i sekuritizacija i međusobno nepoverenje, ali se kvalitativna razlika ogleda u tome što su države/jedinice postigle dogovor da sarađuju povodom spornih pitanja kako ne bi došlo do oružanog sukoba. Najzad, bezbednosna zajednica predstavlja takav obrazac bezbednosne međuzavisnosti gde države/jedinice ne očekuju niti se pripremaju za upotrebu sile u međusobnim odnosima (Buzan and Wæver 2003, 491). U pitanju je RBK u kome ne postoje bezbednosne dileme, međusobna sekuritizacija niti očekivanje oružanih sukoba, već osnovu regionalne dinamike predstavlja saradnja između država/jedinica koje jedna drugu posmatraju kao saradnike, odnosno (rečeno terminologijom TRBK) kao prijatelje. Svakako, bezbednosna zajednica nije nikada u potpunosti lišena potencijalnih konflikata, ali je njihovo rešavanje kooperativno te se ona nalazi u stalnom procesu izgradnje (Veličkovski Stojanovski 2019, 21). Procesi sekuritizacije su i dalje prisutni, ali sada na jednom višem nivou – u formi kolektivne sekuritizacije koja podrazumeva zajedničku sekuritizaciju zajedničkih pretnji. Karl Dojč i koautori (*Karl Deutsch et al.*) (1957) smatraju da su zajednički interesi i miroljubivo okruženje za rešavanje konflikata ključni

za postojanje bezbednosne zajednice, te da u takvoj konstelaciji odnosa države ne mogu da zamisle rat jednih protiv drugih.

Osnovni pravci transformacije jednog RBK mogu biti: održavanje *statusa quo*, unutrašnja i spoljna transformacija (Buzan and Wæver 2003, 53). Održavanje *statusa quo* podrazumeva izostanak bilo kakvih bitnijih promena u esencijalnoj strukturi određenog RBK. Unutrašnja transformacija podrazumeva takve promene esencijalne strukture određenog RBK koje svoj izvor imaju unutar postojećih granica tog RBK (poput promena anarhične strukture regionalnim integracijama, promena polariteta dezintegracijom neke države, osvajanjem država unutar tog (pot)kompleksa ili promena dominantnih obrazaca (ne)prijateljstva usled ideoloških preokreta ili ratnog zamora). Spoljna transformacija podrazumeva takve promene esencijalne strukture određenog RBK koje svoj izvor imaju van granica tog (pot)kompleksa, ili pak promene samih granica RBK (poput osvajanja novih teritorija, savezništava ili ujedinjenja sa državama/jedinicama drugih RBK, dodavanjem/isključivanjem država/jedinica, ili pak spajanjem dva RBK u jedan). Imajući u vidu ove trajektorije, kao i ključne karakteristike različitih RBK u kontekstu obrazaca (ne)prijateljstva, na samom kraju rada biće ponuđena analiza mogućih scenarija transformacije Zapadnobalkanskog regionalnog bezbednosnog potkompleksa.

Zapadni Balkan kao regionalni bezbednosni potkompleks

Regionalni bezbednosni potkompleks (u daljem tekstu: RBPk) suštinski predstavlja isto što i regionalni bezbednosni kompleks, s tom razlikom da je potkompleks čvrsto ugrađen u veći kompleks (Buzan and Wæver 2003, 51, 378), kao što je npr. Zapadni Balkan u Evropski RBK ili Levant u Bliskoistočni. Tako RBPk zapravo predstavlja „polu-nivo“ unutar regionalnog nivoa, imajući sopstvenu regionalnu dinamiku koja ga čini svojevrsnim analitičkim konceptom (ali i dalje vrlo bezbednosno povezanim i zavisnim od većeg kompleksa u koji je ugrađen).

Analizirajući sve regionalne bezbednosne komplekse i potkomplekse,⁶ Buzen i Vejver zapadnobalkanski podregion i njegovo šire okruženje označili

---

⁶ Prema ovim autorima, u svetu postoji devet RBK-a (Severnoamerički, Južnoamerički, Evropski, Bliskoistočni, Centralnoafrički, Južnoafrički, Postsovjetski, Južnoazijski, Istočnoazijski), dva protokompleksa (Zapadnoafrički protokompleks i Rog Afrike), jedan superkompleks (Evroazijski) i nekoliko potkompleksa (Buzan and Wæver 2003, xxvi).

su kao Balkan, a koji je deo Evropskog RBK (centriranog oko EU, prim. aut.) (2003, 395). Zapadni Balkan se danas često označava formulom „bivše države SFRJ minus Slovenija plus Albanija“. Lipovac detaljno razbija predrasude prema kojima se Zapadni Balkan tumači na isključiv način, shodno pokušajima evropskih birokrata da ovaj deo evropskog kontinenta ovim nazivom okarakterišu kao „neintegrisani deo Evrope“ (2016, 165–170). Naime, regionalna bezbednosna dinamika jeste ta koja je ključna u uspostavljanju određenog regionalnog bezbednosnog (pot)kompleksa, odnosno opipljiva bezbednosna međuzavisnost koja se uspostavlja između država/jedinica koje su geografski blizu. Shodno TRBK, regionalne bezbednosne komplekse generišu procesi koji se dešavaju „odozdo–na gore“. Drugim rečima, svaki RB(P)K potekao je iz strahova i aspiracija pojedinačnih država/jedinica koje ga tvore (a koji najvećim delom proističu iz njihovih unutrašnjih karakteristika) (Buzan and Wæver 2003, 43). Dodatno, „trajnost“ bezbednosnih karakteristika određenog (pod)regiona ogleda se u činjenici da bi bezbednosna dinamika u takvom RB(P)K postojala čak i onda kada drugi (spoljni, prim. aut.) akteri ne bi na nju uticali (Buzan and Wæver 2003, 47). Tako da je prvi argument prema kome je EU (tačnije, evropske birokrate) „stvorila“ RBPK Zapadni Balkan suštinski neodrživ, budući da su postojeće zapadnobalkanske države/jedinice posedovale (i poseduju) znatnu bezbednosnu međuzavisnost koja prevazilazi puki kriterijum evropske integracije. Naime, postojeći obrasci (ne)prijateljstva koji odlikuju Zapadnobalkanski RBPK rezultat su odnosa koji su se, kroz različite periode, razvijali između država povodom određenih pitanja, kao što su ideološka pitanja, duboke istorijske i političke veze, rešavanje pograničnih sporova itd. (Kovačević 2011, 55). Osim toga, termin Zapadni Balkan nije kovanica evropskih birokrata i novijeg datuma kako se to često pogrešno misli – upotreba ovog termina seže do XIX veka kada se ovim pojmom označavao neuralgični zapadni deo balkanskog poluostrva (primarno u vidu Krajine, Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Crne Gore) (Svilar 2010, 504), da bi se vremenom, usled izgradnje zajedničke države, „prelio“ i na one delove koji danas čine Zapadni Balkan – bivše države SFRJ minus Slovenija plus Albanija.^{7,8} Osim

---

⁷ Pomenuto svakako ne znači odricanje činjenice da je termin „došao“ sa anglosaksonskog područja – ovde je samo bitno naglasiti kako je pogrešno uvreženo mišljenje da su evropske birokrate te koje su skovale termin Zapadni Balkan. Više o genezi ovog pojma videti u: Svilar 2010.

⁸ Albanija svakako nije predstavljala sastavni deo SFRJ, ali ju je, zbog visokog stepena involviranosti u pitanje Kosova* i mnogih drugih bezbednosnih pitanja imanentnih Zapadnom Balkanu, opravdano smatrati delom Zapadnobalkanskog RBPK.

toga, članstvo u EU (iako jedan od najznačajnijih) nije i presudan činilac (ne)svrstavanja određene države/jedinice u okvir Zapadnobalkanskog regionalnog potkompleksa. Stoga Hrvatska, iako predstavlja članicu EU, zaslužuje da bude tretirana kao deo Zapadnobalkanskog potkompleksa usled dubokih istorijskih, političkih, bezbednosnih, ekonomskih i kulturoloških veza koje ostvaruje sa ostalim susednim državama. Na kraju, Lipovac ističe kako je na ovako shvaćen način RBPK Zapadni Balkan „kvalitativno drukčiji od Zapadnog Balkana evropskih birokrata“ (2003, 168) s obzirom na to da je kriterijum članstva u EU, u smislu TRBK, samo jedan od njegovih karakteristika. Drugim rečima, specifična regionalna bezbednosna dinamika na Zapadnom Balkanu daleko je kompleksnija da bi se mogla svesti samo na kriterijum (ne)članstva u Evropskoj uniji. Tako da će se, u konkretnom slučaju, Zapadni Balkan posmatrati shodno formuli „bivša SFRJ minus Slovenija plus Albanija“. Ovakva klasifikacija, naravno, ne znači nužno da druge balkanske zemlje (poput Grčke, Mađarske, Rumunije i Bugarske) ne ostvaruju veze sa zapadnobalkanskim državama – ovde je prvenstveno reč o kvalitativno dubljim i intenzivnijim relacijama između zapadnobalkanskih zemalja koje ga čine odgovarajućim RBPK unutar Evropskog regionalnog bezbednosnog kompleksa i razlikuju od ostalih jedinica u okruženju.

Posmatrano u terminima moći, zapadnobalkanske države mogu se okarakterisati kao male, odnosno kao slabe ukoliko se klasifikuju shodno kriterijumu snage. Takve države karakterišu ograničene mogućnosti te su njihovi bezbednosni interesi i aktivnosti uglavnom usmereni na bliske susede (Buzan and Wæver 2003, 46), što znači da im takvi kapaciteti omogućavaju najdalje regionalno prostiranje i delovanje.⁹ Ovakvi materijalni faktori, u kombinaciji sa istorijskim, političkim i kulturološkim uslovima karakterističnim za određeni (pod)region, daju posebnu kvalitativnu odliku takvom regionalnom klasteru i omogućavaju analizu njegove (bezbednosne) dinamike na nivou „između sistemskog i nacionalnog“. Drugim rečima, ono što zapadnobalkanske zemlje čini regionalnim potkompleksom u bezbednosnom smislu jeste takav stepen bezbednosne međuzavisnosti koji ih istovremeno povezuje u jedan skup i razlikuje od okolnih bezbednosnih regiona.¹⁰

---

⁹ Za razliku od supersila i velikih sila koje jedine imaju sposobnost „prodiranja“ (engl. *penetration*) u susedne regione i delovanja na globalnom nivou.

¹⁰ Ili, kako to Buzen i Vejver navode, RBK specifičnim podstrukturama međunarodnog sistema čine „relativni intenzitet bezbednosne međuzavisnosti između grupe jedinica tog regiona i bezbednosna ravnodušnost između te grupe i drugih jedinica iz okruženja“ (2003, 48).

Lipovac takođe govori u prilog Zapadnom Balkanu kao relativno trajnom RBPK budući da dve fokalne tačke njegove regionalne bezbednosne međuzavisnosti – pitanje statusa Kosova i Metohije i Bosne i Hercegovine – najverovatnije neće skoro biti rešene (2016, 168). Ova dva najspornija pitanja, naime, dotiču sve zapadnobalkanske zemlje tako da su „involviranost svih aktera i različiti (nacionalni) interesi u pogledu ‘konačnih rešenja’ za KiM i BiH“ ključni činioci za postojanje Zapadnobalkanskog RBPK (Lipovac 2016, 168), odnosno čine okosnicu bezbednosne međuzavisnosti zapadnobalkanskih država. Ono što ovim pitanjima daje bezbednosnu „težinu“ i tinjajući konfliktni potencijal jesu najpre specifične istorijske i društvene okolnosti poput ratne prošlosti i ratnih zločina, izrazite etničke heterogenosti na malom prostoru, preklapajućih teritorijalnih zahteva i drugih nacionalnih interesa, spornih identitetskih/religijskih pitanja i sl.

Ono što karakteriše Buzenovu i Vejverovu analizu regionalne bezbednosne dinamike na (Zapadnom) Balkanu jeste, između ostalog, pojednostavljen istraživački pristup kompleksnim balkanskim odnosima, ali i česti sporni izvori (Lipovac 2016: 163), što neretko vodi paušalnim i uprošćenim zaključcima. Konkretnije, u svojoj deskripciji balkanske dinamike, autori nigde ne navode klasifikaciju ovog (pod)regiona shodno kriterijumima na osnovu kojih vrše generalne klasifikacije svih ostalih (pot)kompleksa. Međutim, složena zapadnobalkanska regionalna bezbednosna dinamika ne može se posmatrati isključivo kroz materijalističke elemente, odnosno distribuciju moći, imajući u vidu da su sve države koje je generišu male shodno tom kriterijumu, ali i činjenice da je ova dinamika ujedno i posledica već pobrojanih društveno-političkih okolnosti koje baštini konstruktivistička tradicija. Stoga je element socijalne konstrukcije (odnosno obrasci (ne)prijateljstva) ključan u konkretnom slučaju promišljanja zapadnobalkanske bezbednosne dinamike.

Tokom 90-ih godina XX veka Zapadni Balkan je nesumnjivo predstavljao konfliktnu formaciju usled raspada SFRJ i nastanka teritorijalnih sporova praćenih oružanim sukobima, razlikujući se tako u potpunosti od ostatka Evrope.¹¹ Buzen i Vejver navode kako su hrvatsko-

---

¹¹ Buzen i Vejver govore čak o 90-im godinama XX veka kao periodu u kome je Balkan posedovao veliki potencijal da formira poseban RBK (2003, 377), da bi sredinom 90-ih, a naročito nakon 1999. godine, on dobio status RBPK. U takvoj periodizaciji događaja, (Zapadni) Balkan prošao je tri faze u razvoju: zaprečavanje, intervenciju i integraciju (Buzan and Wæver 2003, 395-396).

srpski sukob, sukob tri etničke grupe u BiH, sukob između Albanaca i Srba na prostoru Kosova i Metohije, kao i sukob Makedonaca i Albanaca, zapravo ključni sukobi koji određuju današnju balkansku regionalnu bezbednosnu dinamiku (2003, 384), pri čemu ovi obrasci neprijateljstva nisu nužno na nivou bilateralnih, već vrlo često uključuju i više od dve strane (2003, 386). Tako se sekuritizujući procesi mogu pratiti na liniji Hrvati–Srbi (u Hrvatskoj i BiH), Srbi–Albanci (na KiM i Južnoj Srbiji), Srbi–Bošnjaci (u Srbiji, BiH i Crnoj Gori), Makedonci–Albanci (u Severnoj Makedoniji) i sl. (Lipovac 2016, 169–170), dok su za rešavanje pitanja Kosova* podjednako zainteresovani Srbi u Srbiji, na KiM-u, BiH, Crnoj Gori, Hrvatskoj, odnosno za pitanje BiH su, pored Srba, zainteresovana i hrvatska i bošnjačka strana u BiH, Hrvatskoj, Crnoj Gori itd. Dakle, ključni problemi koji opterećuju zapadnobalkansku bezbednosnu dinamiku dolaze iz socijetalnog sektora u vidu identitetskih pitanja koja imaju značajan potencijal „prelivanja“ (engl. *spillover*) i na druge sektore.

Period koji je usledio nakon oružanih sukoba i izgradnje zapadnobalkanskih država odlikovala je sve veća stabilnost (uz zapaženu ulogu EU u tim procesima), a ovaj prostor dobio je epitet relativno stabilnog (pod)regiona sa tinjajućim konfliktnim potencijalom usled nekih značajnih nerešenih pitanja. Kao što je već rečeno, različiti (bilateralni i multilateralni) formati saradnje između zapadnobalkanskih država i sekuritizacija zajedničkih pretnji (što neretko rezultira udruživanjem u borbi protiv istih) najznačajniji su kriterijumi za klasifikaciju Zapadnog Balkana kao bezbednosnog režima. Stoga je, na ovom mestu, neophodno mapirati ključne zajedničke pretnje i kooperativne mehanizme koje ovaj RBPk kvalitativno razlikuju od konfliktne formacije karakteristične za period 90-ih godina XX veka.

Kako je prethodno pomenuto, bezbednosne prakse ključnih aktera definišu određeni kompleks u bezbednosnim terminima, dok je na analitičarima da te prakse koje se formulišu i preduzimaju u određenom RB(P)K mapiraju i istraže. Tako pregled strateških dokumenata u oblasti bezbednosti/odbrane zapadnobalkanskih država govori u prilog tome da ove zemlje sekuritizuju gotovo istovetne pojave i procese.¹² Posvećenost

---

¹² Izuzetak su pojedinačne pretnje karakteristične isključivo za određene države (poput pretnje u vidu protivpravno jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije kada je u pitanju Republika Srbija).

EU i projektovanom članstvu u ovoj nadnacionalnoj organizaciji vidljiva je i u ovom segmentu usklađivanja strateških bezbednosnih dokumenata sa onim evropskim (odnosno, sa bezbednosnim strategijama EU iz 2003. i 2016. godine).¹³ U tom smislu, kao ključne bezbednosne pretnje zapadnobalkanskih država izdvojene su oružana agresija, organizovani kriminal, terorizam, različiti vidovi ekstremizma, nerešena pitanja teritorijalnog razgraničenja sa susednim državama, proliferacija konvencionalnog i oružja za masovno uništenje, sajber pretnje, ilegalne migracije, energetska zavisnost, negativni trendovi demografskog razvoja, elementarne nepogode, epidemije i pandemije zaraznih bolesti, degradacija životne sredine i sl. (Nacionalna koncepcija za bezbednost i odbrana 2003; NSS RA 2004; Sigurnosna politika BiH 2006; Strategija RH 2017; Strategija CG 2018; Strategija RS 2019).¹⁴ Moguće je primetiti da, iako su mnoge savremene bezbednosne pretnje deteritorijalizovane, veliki broj njih i dalje poseduje značajnu prostornu dimenziju (Paraušić i Stojanović 2017, 98). S obzirom na to da je bezbednost i dalje u velikoj meri vezana za teritoriju, bezbednosne pretnje se brže i lakše prenose kraćim distancama (dakle između fizički bliskih država), što naročito postaje važno u kontekstu regionalne bezbednosti i kada se uzme u obzir efekat „prelivanja“ pretnji iz jednog sektora bezbednosti u drugi. Prošlost ovog regiona opterećena različitim izazovima, a koja može biti izvor daljih tenzija, prepoznata je kao problematična i u samim bezbednosnim strategijama zapadnobalkanskih država, ali i činjenica da ovakve zajedničke bezbednosne zabrinutosti mogu biti tretirane samo putem odgovarajućih mehanizama saradnje.

Povodom rešavanja zajedničkih pretnji koje imaju potencijal „prelivanja“ izvan nacionalnih granica, države se uglavnom međusobno udružuju i saraduju. Osim toga, pretnje sa ovakvim efektom potencijalno mogu imati posledice ne samo po nacionalni i regionalni već i po sistemski nivo. U tom smislu, ne treba prenebregnuti uključenost zapadnobalkanskih zemalja u posebne bezbednosne strukture putem kojih saraduju bilo međusobno bilo

---

¹³ Osim evropskih, postoji i usklađivanje sa ključnim strateškim dokumentima NATO kod onih zapadnobalkanskih država koje su punopravne članice ove Alijanse.

¹⁴ Pomenuto svakako treba uzeti s rezervom budući da su strategije tri države (Bosne i Hercegovine, Severne Makedonije i Albanije) u odnosu na strategije Srbije, Hrvatske i Crne Gore starije za 14 do 16 godina. Međutim, s obzirom na sličnosti u pogledu identifikovanih pretnji u potonjim, „mlađim“ strategijama, kao i slično strateško okruženje koje zapadnobalkanske zemlje dele, moguće je izvesti gorepomenute generalizacije.

sa postojećim velikim silama na ovom prostoru.¹⁵ Popis najznačajnijih regionalnih organizacija i inicijativa čije su članice/posmatrači, između ostalih, i zapadnobalkanske države (Tabela 1), govori u prilog ovoj tezi. Tako prepoznate zajedničke pretnje, poput organizovanog kriminala, korupcije, ilegalnih migracija, ili pak ugrožavanja životne sredine, rezultiraju umrežavanjem bezbednosnih struktura država Zapadnog Balkana. Na ovom mestu nameće se još jedan zaključak – nacionalne bezbednosti zapadnobalkanskih zemalja ne mogu biti razložno analizirane (niti shvaćene) bez njihovog postavljanja u kontekst zapadnobalkanske regionalne bezbednosne dinamike, što zapravo korespondira sa konstatacijom da nacionalne bezbednosti ne mogu biti samostalne budući da je „bezbednosna dinamika suštinski relaciona“ (Buzan and Wæver 2003, 43). Stoga je njih (nacionalne bezbednosti) neophodno analizirati unutar podsistemskog (regionalnog) konteksta. Ovo još više dolazi do izražaja u kontekstu pomenutog efekta „prelivanja“ pretnji iz jednog bezbednosnog sektora u drugi i njihovog prekograničnog karaktera.

Kada je u pitanju saradnja između zapadnobalkanskih država, ne može se prenebregnuti činjenica da ove zemlje danas ostvaruju značajne vidove saradnje (uz, doduše, značajano uslovljavanje Evropske unije). Posebno pitanje je postoji li čisto zapadnobalkanska inicijativa ili su gotovo svi formati saradnje uslovljeni „spolja“, što svakako problematizuje to pitanje u smislu doživljaja nametanja saradnje od strane spoljnih aktera. No, gotovo sve zapadnobalkanske zemlje u svojim strateškim dokumentima jesu opredeljene za održavanje i razvijanje dobrosusedskih odnosa. Bilateralni odnosi i određene regionalne inicijative pokrivaju najrazličitije oblasti – od čisto ekonomskih, infrastrukturnih, energetskih, ekoloških do političkih i bezbednosnih. U nastavku teksta (Tabela 1) dat je unakrsan pregled trenutnog angažovanja zapadnobalkanskih država u regionalnim inicijativama gde su predstavljene isključivo one koje podrazumevaju prisustvo svih zapadnobalkanskih zemalja (ili gotovo svih).

---

¹⁵ U vezi sa ovim, svakako je najznačajnija organizacija NATO u koju su zapadnobalkanske zemlje uključene bilo punopravnim članstvom bilo putem mehanizma Partnerstva za mir.

Tabela 1: Regionalne organizacije i inicijative čije su članice/posmatrači države ZB

RB	Naziv regionalne organizacije/inicijative	Države ZB ¹⁶
1.	Centralno-evropska inicijativa (CEI)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
2.	Organizacija za crnomorsku ekonomsku saradnju (BSEC)	[3], [5], [6]
3.	Proces saradnje ministara odbrane JIE (SEDM)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
4.	Inicijativa za saradnju u JIE (SECI)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
5.	Proces saradnje u JIE (SEECF)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
6.	Evro-mediteransko partnerstvo (EuroMed)	[1], [2], [4]
7.	Centar za sprovođenje zakona u JIE (SELEC)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
8.	Jadransko-jonska inicijativa (AII)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
9.	Regionalna antikorupcijska inicijativa	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
10.	Inicijativa za pripravnost i prevenciju katastrofa u JIE (DPPI)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
11.	Centar za bezbednosnu saradnju (RACVIAC)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
12.	Zdravstvena mreža JIE (SEEHN)	[2], [3], [4], [5], [6]
13.	Udruženje šefova policije JIE (SEPCA)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
14.	Savetodavna grupa tužilaca JIE (SEEPAG)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
15.	Jadranska povelja	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
16.	Transportni opservatorij za JIE (SEETO)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
17.	Inicijativa za migracije, azil i izbeglice (MARRI)	[2], [3], [4], [5], [6]
18.	Inicijativa za reformu obrazovanja u JIE	[1], [2], [3], [4], [5], [6]

¹⁶ Kako cilj nije prikazati apsolutno sve članice/posmatračke pobrojanih inicijativa i organizacija, navedene su isključivo zapadnobalkanske države kao njihove članice/posmatrači i to prema sledećem redosledu: [1] Hrvatska, [2] BiH, [3] Srbija, [4] Crna Gora, [5] Severna Makedonija, [6] Albanija.

RB	Naziv regionalne organizacije/inicijative	Države ZB
19.	Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj u JIE (SWG)	[2], [3], [4], [5], [6]
20.	Međunarodna komisija za sliv reke Save (ISRBC)	[1], [2], [3]
21.	Savet ministara kulture JIE	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
22.	CEFTA	[2], [3], [4], [5], [6]
23.	Centar javnih službi za zapošljavanje zemalja JIE	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
24.	Sekretarijat Energetske zajednice	[2], [3], [4], [5], [6]
25.	Zajedničko evropsko vazduhoplovno područje	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
26.	Konvencija o policijskoj saradnji u JIE	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
27.	Jedinstveno evropsko nebo u JIE	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
28.	Regionalni savet za saradnju (RCC)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
29.	Investicioni fond za Zapadni Balkan	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
30.	Regionalna škola za javnu upravu	[2], [3], [4], [5], [6]
31.	Strategija EU za Podunavlje (EUSDR)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
32.	Brdo-Brioni proces	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
33.	Berlinski proces	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
34.	Strategija EU za Jadransko-jonski region (EUSAIR)	[1], [2], [3], [4], [5], [6]
35.	Fond za Zapadni Balkan (WBF)	[2], [3], [4], [5], [6]
36.	Regionalna kancelarija za saradnju mladih (RYCO)	[2], [3], [4], [5], [6]
37.	Regionalno ekonomsko područje	[2], [3], [4], [5], [6]
38.	Mini-Šengen	[3], [5], [6]
39.	Zajedničko regionalno tržište	[2], [3], [4], [5], [6]

Izvor: BPRG 2021; sopstveno istraživanje.

ULOGA EVROPSKE UNIJE U TRANSFORMACIJI RBPK ZAPADNI BALKAN

Za razliku od malih i slabih država čiji kapaciteti omogućavaju njihovo najdalje regionalno delovanje, mehanizam „prodora“ (penetracije) karakteriše prisustvo globalnih sila u različitim regionima širom sveta.¹⁷ Budući da, kako je prethodno pomenuto, obrasci sukoba prisutni u nekom RBK potiču od autohtonih faktora (odnosno unutrašnje bezbednosne dinamike), uobičajeno je da spoljne sile ne mogu značajno uticati na desekuritizaciju i reorganizaciju takvog regiona (Buzan and Wæver 2003, 47). Međutim, unipolarnost predstavlja izuzetak od tog pravila. Naime, „kada su dve strane uključene u lokalni sukob zavisne od iste spoljne sile, moguće je da ta sila izvrši pritisak da suprotstavljene strane otpočnu mirovni proces“ (Buzan and Wæver 2003, 47). To je, npr. bio slučaj sa Paktom za stabilnost Jugoistočne Evrope 1999. godine gde je došla do izražaja upravo evropska unipolarnost, odnosno ključna spoljna sila u vidu Evropske unije. Takva unipolarnost, dakle, podrazumeva postojanje jedne spoljne sile zbog koje bi drugi akteri pristali na određene ustupke i međusobnu saradnju. Ova konstatacija značajna je i u kontekstu postavljene hipoteze, odnosno analize odlučujućeg uticaja EU i njenih pristupnih procesa u reorganizaciji Zapadnobalkanskog RBPK u pravcu njegovog izgradnje kao bezbednosnog režima.

Kako se može primetiti, Buzan i Vejver (2003, 52) naglašavaju ulogu globalnih sila u regionalnim konfliktnim obrascima. U vezi s tim, bitno je napomenuti da je prostor na kome egzistiraju zapadnobalkanske države umnogome zavisio od interesa koje su ostvarivale (i ostvaruju) velike sile. Na ovom mestu svakako treba dotaći i ključne međunarodne aktere prisutne na ovom prostoru u vidu SAD, EU, Rusije, Kine, pojedinih evropskih država, Turske i NATO. Drugim rečima, Zapadni Balkan danas (kao ni ranije) nije oslobođen prisustva velikih sila – ovim prostorom dominiraju EU i SAD (NATO), ali postoji i alternativa u obliku Rusije i Kine. Glavna

---

¹⁷ Pojava „prodora“ ili penetracije postoji kada spoljne sile vrše bezbednosno usklađivanje sa državama/jedinicama unutar određenog RBK (Buzan and Wæver 2003, 46). Sa druge strane, „prekrivanje“ se dešava kada interesi velike sile prevazilaze puko prodiranje i toliko dominiraju u postojećem RBK da njegovi lokalni obrasci bezbednosnih odnosa praktično prestaju da postoje (Buzan and Wæver 2003, 61). S obzirom na to da prodor/prekrivanje može doći samo od strane spoljne, globalne sile, ove mehanizme ne treba mešati sa silom koja predstavlja pol centriranog RBK.

pretpostavka Buzena i Vejvera, prema kojoj su SAD na prvom mestu kada se raspravlja o ključnim faktorima međunarodne zajednice na balkanskom prostoru (2003, 387), svakako je uzdrmana navedenom hipotezom da EU predstavlja dominantnu veliku silu na teritoriji zapadnobalkanskih država. Međutim, njihov stav nije i nužno netačan – SAD i NATO zaista jesu bili ključni spoljni akteri u zapadnobalkanskoj bezbednosnoj dinamici krajem 90-ih godina XX veka,¹⁸ ali je uloga EU u ovom potkompleksu postala odlučujuća nakon početka 2000-ih. EU je na ovom prostoru prisutna primarno kroz sopstvene integracione, pristupne i reformske politike što njen uticaj čini najvidljivijim upravo na Zapadnom Balkanu više nego u bilo kom drugom (pod)regionu. Takođe, Buzen i Vejver jasno potcrtavaju da su na zapadnobalkanskom prostoru SAD i Rusija prisutne ne *per se*, već isključivo kroz sopstvenu „evropsku projekciju“ (2003, 391). Drugim rečima, (Zapadni) Balkan je primarno viđen kao evropska bezbednosna laboratorija – prostor za rešavanje posthladnoratovskih evropskih bezbednosnih pitanja, poput odnosa između EU i NATO, odnosno između Zapada i Rusije. Međutim, u pogledu ovih ključnih aktera, a u vezi sa aktuelnim trendovima, ugrubo se mogu izvesti sledeći zaključci – interesovanje SAD za ovaj prostor primarno je vezano za kosovsko pitanje,¹⁹ dok je prisustvo Rusije trenutno najvidljivije kroz energetska prizmu (uz nešto jači uticaj u Srbiji i, donekle, BiH); zainteresovanost Kine za ovaj region (tačnije za ovaj region unutar Inicijative 17+1) poraslo je tokom poslednje decenije, uz napomenu da je Kina na ovim prostorima trenutno prisutna isključivo ekonomski i da (za sada) ne pokazuje značajniju političko-bezbednosnu zainteresovanost; Turska tradicionalno iskazuje interesovanje za zapadnobalkanski prostor primarno oličeno u vidu Sandžaka i Kosova* u Srbiji, kao i BiH, prvenstveno zbog identitetske/religijske bliskosti sa bošnjačkim stanovništvom, ali bez zapaženijeg uspeha usled njenih skromnijih kapaciteta kao regionalne sile,²⁰

---

¹⁸ Navedenom stavu doprinosi i sam period bezbednosne analize, kao i datum Buzenove i Vejverove publikacije (2003), odnosno period koji se poklapa sa krajem oružanih sukoba na Zapadnom Balkanu.

¹⁹ Ovaj interes za kosovsko pitanje primarno je oličeno u vidu instituta specijalnog izaslanika za kosovsko pitanje, kao i dalje prisutnih snaga KFOR na Kosovu*. Osim toga, skoro potpisan Vašingtonski sporazum o normalizaciji ekonomskih odnosa između Beograda i Prištine (2020) dodatno govori o zainteresovanosti SAD za rešavanje ovog pitanja. Međutim, kako je ovaj Sporazum potpisan za vreme poslednjeg Trampovog mandata, ostaje da se vidi odnos Bajdenove administracije prema ovom pitanju.

²⁰ Svi prethodno opisani spoljni akteri kategorisani su kao velike sile.

unutrašnjih političkih problema i omeđenosti od Zapadnog Balkana Bugarskom i Grčkom. Tako se uloga EU svakako nameće kao ključna usled različitih formata u kojima je prisutna na Zapadnom Balkanu, kao i zbog činjenice da sve države koje tvore Zapadnobalkanski RBPK jesu opredeljene za članstvo u Evropskoj uniji i samim tim u njene „političke, ekonomske i bezbednosne strukture“ (Veličkovski Stojanovski 2019, 9).

Teza Buzena i Vejvera da su ishod oružanih sukoba u bivšoj SFRJ tokom 90-ih godina (a samim tim i tip RBPK) odlučili sekuritizujući potezi spoljnih sila, a ne unutrašnja (zapadno)balkanska dinamika (2003, 377), svakako da dovodi u pitanje pomenuti stav o unutrašnjoj bezbednosnoj dinamici kao ključnom faktoru za uspostavljanje određenog RB(P)K. Međutim, kako je već pomenuto, autori ne odriču uticaj globalnih sila u procesima koji bezbednosnu dinamiku određenih (pod)regiona guraju u pravcu konfliktne formacije ili bezbednosnog režima (Lipovac 2016, 168). Štaviše, usled prisustva nekoliko globalnih sila u anarhičnom međunarodnom sistemu, kao i (Evropskoj uniji bliskog) geografskog položaja Zapadnog Balkana, takav uticaj je i očekivan.²¹ Drugim rečima, „regionalni konfliktni obrasci oblikuju puteve intervenisanja globalnih sila“ (Buzan and Wæver 2003, 52).²² U vezi s tim, uloga EU na prostoru Zapadnog Balkana svakako je bila jedna od ključnih u procesu podsticanja izgradnje bezbednosnog režima (naročito nakon 2000-ih). Dodatno, ako se politika proširenja EU (definisana najpre kroz sporazume o stabilizaciji i pridruživanju sa zapadnobalkanskim državama) posmatra kao mehanizam „prodora“ u zapadnobalkansku regionalnu bezbednosnu dinamiku (Kovačević 2011, 57), onda ona (EU) nesumnjivo ostvaruje ključnu ulogu u ovom potkompleksu, a s obzirom na spoljnopolitički kurs država Zapadnog Balkana usmeren ka članstvu u ovoj nadnacionalnoj organizaciji i prihvaćenost svih uzusa po kojima ona funkcioniše.

Da EU danas čini ključnog spoljnog aktera Zapadnobalkanskog RBPK naglašava najpre činjenica da je sam Zapadni Balkan deo većeg, Evropskog RBK čiji je glavni (i jedini) pol upravo Evropska unija. Osim toga, „evropska

---

²¹ Dakle, međupovezanost anarhične međunarodne strukture i posledica ravnoteže moći, s jedne strane, i lokalne geografske blizine, s druge strane (Buzan and Wæver 2003, 45), jeste ono što utiče na formiranje RB(P)K i daje novi kvalitet njegovoj unutrašnjoj dinamici.

²² Sprega nacionalnog, regionalnog i globalnog možda je najoličnija u konstataciji da se bezbednost države i intervencije globalnih sila mogu razumeti samo razumevanjem regionalne bezbednosne dinamike (Wæver 2005, 156).

perspektiva“ država Zapadnog Balkana zvanično je i potvrđena 2003. godine na Samitu EU u Solunu putem tzv. Solunske agende za Zapadni Balkan (EC 2003). U svom istraživanju baziranom na tri studije slučaja (Hrvatska, Srbija i BiH), Anastasia Kudlenko (*Anastasiia Kudlenko*) (2018) ukazala je na presudnu ulogu EU u procesima reformi sektora bezbednosti na Zapadnom Balkanu. U tom smislu, EU se smatra ključnim drajverom niza reformi koje su zahvatile zapadnobalkanske države počev od 2000-ih godina.²³ U sličnom maniru, Kovačević (2011) posmatra EU kao najznačajnijeg „penetratora“ u bezbednosnu dinamiku Zapadnog Balkana u periodu nakon raspada SFRJ, odnosno evropski proces proširenja kao najznačajniji mehanizam pomoću koga Evropska unija ostvaruje uticaj u ovom regionu. Dodatno, sveobuhvatnim istraživanjem svih država koje čine Zapadni Balkan, Veličkovski Stojanovski (2019) ustanovila je da je upravo EU primarni faktor koji je pomogao uspostavljanju bezbednosnog režima na Zapadnom Balkanu u vojno-bezbednosnom, diplomatskom, ekonomskom i simboličkom aspektu (odnosno aspektu meke moći). Kako ova autorka navodi, danas je Zapadni Balkan bliži konfliktnoj formaciji nego bezbednosnoj zajednici „zbog veoma slabog napretka u rešavanju sporova, spore implementacije mirovnih sporazuma, odsustva volje da se sprovedu demokratske reforme, veoma slabe regionalne saradnje, političke nestabilnosti, ekonomske stagnacije, diskriminacije manjina i široko rasprostranjene međuetničke netrpeljivosti“ (2019, rezime). Međutim, konfliktni potencijal regiona (primarno oličen kroz pitanja budućeg statusa Kosova* i BiH), iako prisutan nije i nužno odlučujući – on danas predstavlja tek dovoljan kriterijum za poimanje Zapadnog Balkana u terminima bezbednosnog režima.

Uloga EU na zapadnobalkanskom prostoru možda se najbolje može razumeti kroz mehanizam upravljanja (engl. *governmentality*). Originalno shvaćen kao izvoz evropskih pravila i vrednosti izvan sopstvenih granica, ovaj mehanizam objašnjava i trenutnu politiku uslovljavanja EU na Zapadnobalkanskom RBPK. Svi pristupni mehanizmi EU, počev od iniciranja Procesu stabilizacije i pridruživanja 1999. godine i prvog samita država Zapadnog Balkana u Zagrebu 2000. godine, preko pomenute Solunske agende (2003) pa sve do poslednje „Strategije kredibilne perspektive proširenja i pojačanog angažovanja EU na Zapadnom Balkanu“ (2018), naglašavaju ključne principe i vrednosti EU i potcrtavaju evropsku

---

²³ Tačnije od 2003. godine usled preuzimanja vojnih misija *Althea* u BiH i *Concordia* u Makedoniji, postajući tako sukcesor vojnih misija Severnoatlantske alijanse.

perspektivu ovog (pod)regiona. Proces stabilizacije i pridruživanja, između ostalog, predstavlja i jedan vid uslovljavanja zapadnobalkanskih država od strane EU u cilju ostvarivanja jake regionalne saradnje i minimizacije rizika od nastanka potencijalnih konflikata. Zauzvrat, ispunjavanjem predviđenih kriterijuma, zapadnobalkanske države postepeno stižu uslove da postanu punopravne članice ove nadnacionalne organizacije. Osim što godišnji izveštaji Evropske komisije o napretku u procesu pristupanja država kandidata Evropskoj uniji predstavljaju neophodnu birokratsku stavku, oni su značajni i iz jednog drugog razloga – eksplicitna potreba za usaglašavanjem politika zemalja kandidata sa evropskim postaje osnova upravljanja EU i izvan sopstvenih granica u vrednosnom smislu, a zaključci Komisije bitan deo javnih narativa političkih elita u državama kandidatima.

Već je pomenuto da „prodor“ spoljnih sila može biti indirektan (najrazličitije vrste pomoći državama) i direktan (učešće stranih vojnih snaga, ekonomska pomoć itd.) (Kovačević 2011, 55). Vodeći se ovim formatima „prodora“, bitno je istaći da su, u vojnom smislu, spoljne sile (prvenstveno EU i SAD) danas na Zapadnom Balkanu prisutne u formi misija EUFOR Alteja u BiH i UNMIK i KFOR na Kosovu*, uz doduše znatno smanjene kapacitete u odnosu na period njihovog početnog mandata. Drugim rečima, prisustvo stranih vojnih snaga u BiH i na Kosovu* dodatno govori u prilog tezi da ove dve tačke Zapadnobalkanskog RBPK jesu njegov najosetljiviji deo zbog koga on i dalje poseduje konfliktni potencijal.²⁴ Dalje, proces reformi bezbednosnih sektora koji je zahvatio Zapadni Balkan pod pokroviteljstvom EU nakon 2000-ih korespondira sa usaglašavanjem ovih zemalja sa evropskim *acquis communautaire* u oblasti spoljne politike, bezbednosti i odbrane tako da se ovaj proces dodatno može posmatrati kao svojevrsan mehanizam „penetracije“ EU u Zapadnobalkanski RBPK. Osim toga, diplomatske inicijative EU, poput Dijaloga Beograd–Priština i Berlinskog procesa, imaju za cilj rešavanje spornih pitanja i podsticanje regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu. U smislu ekonomske pomoći, EU se nalazi na prvom mestu kada su u pitanju različiti mehanizmi finansijskog upliva stranih aktera u državama Zapadnog Balkana. Tokom poslednjih dvadeset godina, EU je kroz različite programe, poput CARDS (2000–2006), a potom i Instrumenata pretpristupne pomoći (IPA I i IPA II), ostvarila značajan finansijski uticaj na zapadnobalkanske države. Primera

---

²⁴ Dodatno, na ovim prostorima bile su prisutne i evropske civilne policijske misije u vidu EUPM (BiH), *Proxima* i EUPAT (Makedonija) i EULEX (Kosovo*).

radi, ukoliko se u obzir uzmu oba perioda IPA instrumenata (2007–2013 i 2014–2020), u proteklih petnaest godina, Hrvatskoj²⁵ je bilo namenjeno 998 miliona evra, Bosni i Hercegovini 1.162,2 miliona evra, Srbiji (sa Kosovom*) 4.161,9 miliona evra, Crnoj Gori 5.14,7 miliona evra, Severnoj Makedoniji 1.223,8 miliona evra i Albaniji 1.230,7 miliona evra (EC n.d.). Za to vreme, prema podacima platnog bilansa dostupnim na internet stranicama zvaničnih institucija zapadnobalkanskih država, ostale spoljne sile (u prvom redu SAD, Rusija i Kina) ostvarile su značajno manje finansijskog upliva u države Zapadnog Balkana.²⁶

Prethodno je istaknuto kako su pod pokroviteljstvom EU od početka 2000-ih na Zapadnom Balkanu uspostavljene mnoge inicijative posvećene regionalnoj saradnji. Integrativni proces EU je, ako ne u potpunosti, onda barem najvećim delom uticao na uspostavljanje saradnje između zapadnobalkanskih zemalja povodom najrazličitijih pitanja – od obaveštajnog rada preko jačanja carinske i policijske saradnje i sl. Ova „integrativna“ uloga EU na Zapadnom Balkanu dodatno je pojačana i skorašnjim usvajanjem Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan (tzv. *Connectivity Agenda*) kojim se predviđa devet milijardi evra za period 2021–2027 (EC COM[2020] 641 final) i 20 milijardi evra u zajmovima za ekonomski oporavak i integraciju zapadnobalkanskih zemalja u oblasti transporta, energije, zeleni i digitalne tranzicije (EC 2020, 5). Kako se može primetiti, razvoj dobrosusedskih odnosa i podsticanje saradnje između zapadnobalkanskih zemalja i dalje ostaje osnova evropskih integracionih i reformskih politika prema ovom delu evropskog kontinenta.

U svetlu skicirane analize, gotovo izvesnom se čini konstatacija Buzena i Vejvera prema kojoj je očigledno da „Balkan neće biti prepušten sam sebi“ gde Zapad (primarno EU, prim. aut.) preuzima glavnu ulogu stabilizatora (2003, 377–378). To je bilo očigledno tokom 90-ih godina u vidu vojnog prisustva na ovom prostoru, a potom i otpočinjanja reformi sektora bezbednosti zapadnobalkanskih zemalja pod pokroviteljstvom EU i njihove

---

²⁵ Podaci za Hrvatsku se odnose na period 2007–2013 budući da je ona 2013. godine postala članica Evropske unije.

²⁶ S obzirom na to da obim rada ne dozvoljava detaljniji uvid u svaku državu investitora ponaosob, ovi podaci mogu se pronaći putem sledećih izvora: HNB 2021; NBS 2021; CBCG 2021; NBRNM n.d.; BA n.d. Takođe, za poređenje su uzeti isključivo pokazatelji koji se odnose na strane direktne investicije jer one predstavljaju najpoželjniji vid finansijskog upliva jedne države u drugu.

potonje integracije u evropske i NATO strukture. Stoga spoljna sila u vidu EU (odnosno centralizovana institucija u vidu Evropske unije) jeste ključni „penetrator“ u RBPK Zapadni Balkan te je, kao takva, odlučujuće uticala na transformaciju Zapadnog Balkana, odnosno na razvoj Zapadnobalkanskog bezbednosnog režima.

Moguće transformacije RBPK Zapadni Balkan

Način na koji Buzen i Vejver sprovode sopstvenu analizu regionalnih bezbednosnih (pot)kompleksa širom sveta vodio je i ovo istraživanje. Nakon deskriptivnog dela, sledi prediktivni deo o potencijalnim scenarijima kretanja Zapadnobalkanskog RBPK. I dok održavanje *statusa quo* podrazumeva izostanak bitnijih promena u esencijalnoj strukturi postojećeg RBPK, Buzen i Vejver, govoreći o potencijalnim budućim trajektorijama (Zapadnog) Balkana, ističu kako je najverovatnije da on doživi unutrašnju transformaciju te tako postane deo šireg, Evropskog RBK. Logično, ovakva integracija Zapadnog Balkana u Evropski RBK označila bi i njegovu determinaciju u terminima bezbednosne zajednice budući da EU upravo predstavlja najeklatantniji primer iste.²⁷ Stoga je jedan od mogućih pravaca transformacije RBPK Zapadni Balkan upravo njegova unutrašnja transformacija, odnosno njegova potpuna integracija u Evropski RBK. To bi se primarno desilo pristupanjem zapadnobalkanskih država Evropskoj uniji, te nastavak njihove egzistencije i funkcionisanja prema uzusima EU kao bezbednosne zajednice. U tom slučaju, Zapadni Balkan bi se deklarativno mogao okarakterisati kao bezbednosna zajednica (s obzirom na „ugrađenost“ u evropsku bezbednosnu zajednicu), ali bi suštinski predstavljao neki vid nametnute bezbednosne zajednice. Naime, iako određeni formati političke i ekonomske saradnje i institucionalnog povezivanja zaista postoje (uglavnom usled upliva EU), zapadnobalkanske države ne karakteriše određeni vid zajedničkog regionalnog identiteta (niti postoji naznaka da bi se u skorije vreme on mogao razviti), a što je od ključne važnosti za klasifikaciju određenog (pod)regiona kao bezbednosne zajednice.²⁸ Imajući u vidu da je za nastanak određenog (pod)regiona u

---

²⁷ Ovakva klasifikacija ne znači nužno negiranje postojanja konflikata u regionu, već nastojanje za njihovim mirnim rešavanjem uvek i u svakom slučaju.

²⁸ Đukanović navodi kako je ključna prepreka stvaranju zajedničkog, Zapadnobalkanskog identiteta „kreiranje antagonizujućih identiteta država i nacija Zapadnog Balkana tokom

terminima predstavljene teorije neophodna bezbednosna dinamika koja se kreće duž vertikale odozdo-na gore, za poimanje Zapadnog Balkana kao bezbednosne zajednice potrebno je da nepostojanje bezbednosne dileme, desekuritizacija suseda i zajednički, regionalni identitet „dolaze“ iznutra, odnosno da budu rezultat interne bezbednosne dinamike. No, kako je već prikazano u analitičkom delu teksta, ne može se odreći značaj EU koja „gura“ bezbednosnu dinamiku Zapadnobalkanskog RBPK u određenom smeru. U tom smislu, bezbednosna zajednica koja bi nastala integracijom zapadnobalkanskih država u EU (kao i u NATO strukturu), „ne bi bila odraz autentične volje“ ovih zemalja, već pre rezultat kompromisa realnih ekonomskih interesa i zahteva spoljnih aktera (Lipovac 2016, 180). Međutim, ovde se opravdano postavlja pitanje – postoji li u međunarodnim odnosima takav institut kao što je „autentična volja“, naročito kada su u pitanju male i slabe države kao što su zapadnobalkanske? Osim toga, pregled strateških dokumenata iz oblasti bezbednosti i odbrane država Zapadnog Balkana i njihove analizirane prakse govore u prilog tome da su ove zemlje eksplicitno privržene integraciji u evropske političke i bezbednosne strukture. Stoga bi u slučaju integracije zapadnobalkanskih zemalja u EU bilo primerenije govoriti o „utapanju“ zapadnobalkanske regionalne bezbednosne dinamike u širu – evropsku, te gubitku svojevrstne regionalne bezbednosne dinamike koja ga je činila zasebnim RBPK.

Sa druge strane, imajući u vidu postignute rezultate tokom poslednje dve decenije, kao i dominantan uticaj EU, povratak Zapadnog Balkana na konfliktnu formaciju malo je verovatan. Ono što ovom RBPK i dalje daje konfliktni potencijal i epitet bezbednosno osetljivog regiona jesu sveža ratna prošlost i budući statusi Kosova* i BiH. Nijedna od zainteresovanih strana nije u potpunosti zadovoljna trenutnim rešenjima ova dva pitanja, što dugoročno prolongira njihovo finalno rešavanje. Sporadični diskursi o potencijalnim promenama granica samo su dodatni argument koji ide u prilog toj tezi. Stoga ovaj kratak osvrt na potencijalne pravce transformacije Zapadnobalkanskog RBPK dozvoljava da se kao najverovatniji scenario ispostavi upravo održanje *statusa quo*, odnosno odsustvo bilo kakvih značajnih promena unutar ovog RBPK (barem kratkoročno posmatrano). Imajući u vidu gotovo ujednačene kapacitete zapadnobalkanskih država i u pogledu moći i

---

raspada bivše jugoslovenske federacije“ (2015, 349). Paradoksalno, izvesnije je da se regionalni (zapadno)balkanski identitet gradi na zajedničkim problemima, a ne na zajedničkim interesima (Todorova 1999, 298).

u pogledu snage, kao i nemogućnost da iste uvećaju u narednom periodu, *status quo*, odnosno nastavak funkcionisanja Zapadnog Balkana kao bezbednosnog režima, za sada, ispostavlja se kao najizgledniji scenario.

ZAKLJUČAK

Zapadni Balkan se danas nalazi između konfliktne formacije i bezbednosne zajednice, odnosno predstavlja bezbednosni režim. Postojeći konfliktni potencijal Zapadnog Balkana najpre je vidljiv kroz dva bezbednosna pitanja kao ključnim preprekama za trajno prevazilaženje problema regionalne nestabilnosti – kroz konačno rešenje statusa Kosova i Metohije, s jedne, i statusa Bosne i Hercegovine, s druge strane (uz još poneke teritorijalne sporove i međuetnička trvenja). Međutim, u poređenju sa periodom 90-ih godina XX veka, Zapadni Balkan danas zaista odlikuje veći stepen mira i stabilnosti, ali još uvek ne u toj meri da bi se mogao smatrati bezbednosnom zajednicom. Drugim rečima, današnji formati saradnje između zapadnobalkanskih država, kao i sekuritizacija zajedničkih pretnji koja neretko rezultira udruživanjem ovih država povodom njihovog rešavanja, dovoljan su kriterijum da isti razlikuju od konfliktne formacije, ali ne i za njegovo svrstavanje u red bezbednosnih zajednica. Za potonje je potrebno da države/jedinice koje tvore Zapadnobalkanski RBPK ne sekuritizuju jedna drugu, kao i da poseduju značajan stepen zajedničkog regionalnog identiteta, što trenutno (ili barem u skorijoj budućnosti) još uvek nije izgledno. Sprovedena analiza govori u prilog postavljenoj hipotezi da EU čini ključnog spoljnog aktera koji je (rečeno terminologijom TRBK) „progurao“ zapadnobalkansku regionalnu bezbednosnu dinamiku ka bezbednosnom režimu, odnosno uticao na promenu regionalne bezbednosne dinamike u pravcu saradnje između šest država. U pogledu daljih transformacijskih potencijala RBPK Zapadni Balkan, sam čin integracije zapadnobalkanskih zemalja u EU označio bi promene u esencijalnoj strukturi uspostavljenog RBPK, dok bi EU učinio definitivnom silom i jedinim polom takvog regionalnog klastera. U tom smislu, EU u svakom slučaju predstavlja ključnog spoljnog aktera u kontekstu zapadnobalkanske regionalne bezbednosne dinamike – u slučaju očuvanja *statusa quo* predstavlja silu penetratora i garanta postojećeg bezbednosnog režima, dok bi u slučaju unutrašnje transformacije RBPK Zapadni Balkan u pravcu eventualne izgradnje bezbednosne zajednice ona (EU) označila

definitivnu silu i jedini pol, odnosno faktor „gušenja“ do tada postojeće unutrašnje, zapadnobalkanske regionalne bezbednosne dinamike.

BIBLIOGRAFIJA

- Buzan, Barry and Ole Wæver. 2003. *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [BA] Bank of Albania. n. d. Foreign direct investments flow. https://www.bankofalbania.org/Statistics/External_sector_statistics/Foreign_Direct_Investments/Foreign_direct_investments_flow.html
- [BPRG] Balkans Policy Research Group. 2021. Regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu: Komparativna analiza regionalnog ekonomskog područja, „mini-Šengena“ i zajedničkog regionalnog tržišta. Januar 2021. https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2021/02/Regionalna-saradnja-na-Zapadnom-Balkanu_KOMPARATIVNA-ANALIZA-REGIONALNOG-EKONOMSKOG-PODRU%C4%8CJA-%E2%80%9E-MINI-%C5%A0ENGENA%E2%80%9C-I-ZAJEDNI%C4%8CKOG-REGIONALNOG-TR%C5%BDI%C5%A0TA_WEB-1.pdf
- [CBCG] Centralna banka Crne Gore. 2021. Platni bilans. <https://www.cbcg.me/me/statistika/statisticki-podaci/ekonomski-odnosi-sa-inostranstvom/platni-bilans>
- Deutsch, Karl W., Sidney A. Burrell, Robert A. Kann, Maurice Lee Jr., Martin Lichterman, Raymond E. Lindgren, Francis L. Loewenheim and Richard W. Van Wagenen, eds. 1957. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton University Press.
- Đukanović, Dragan. 2015. „Zapadni Balkan: stalni usud evropske periferije“. *Međunarodni problemi* LXVII (4): 349–364.
- [EC] European Commission. n.d. European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations. Overview – Instrument for Pre-accession Assistance. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en
- [EC] European Commission. 2003. EU-Western Balkans Summit Thessaloniki. June 21. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163

- [EC] European Commission. 2020. An Economic and Investment Plan for the Western Balkans, COM(2020) 641 final, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, October 6. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/communication_on_wb_economic_and_investment_plan_october_2020_en.pdf
- [EC] European Commission. 2020. Investments for the Future: EU Connectivity Agenda for the Western Balkans. November 2020. https://wbif.eu/storage/app/media/Library/6.%20Connectivity%20Agenda/brochure_wb_connectivity_agenda_en.pdf
- European Commission. n.d. "Stability Pact for South-Eastern Europe". Accessed 13 April 2021. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/stability-pact_en
- [HNB] Hrvatska narodna banka. 2021. Inozemna izravna ulaganja – imovina o zemljama ulaganja. <https://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/sektor-inozemstva/inozemna-izravna-ulaganja>
- Kovačević, Marko. 2011. „Uticaj izgradnje države na bezbednosnu dinamiku u okviru teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa“. *Bezbednost Zapadnog Balkana* 6 (21): 51–61.
- Kudlenko, Anastasiia. 2018. *The impact of the EU on security sector reform in the Western Balkans*. Doctoral dissertation. Canterbury Christ Church University.
- Lipovac, Milan. 2016. *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu.
- Nacionalna koncepcija za bezbednost i odbrana. 2003. *Службен весник на Република Македонија*, No. 42/2001 i 5/2003 (Jun 11). http://morm.gov.mk/?attachment_id=39383
- [NBS] Narodna banka Srbije. 2021. Platni bilans. Strana direktna ulaganja, po zemljama (BPM6). https://nbs.rs/sr_RS/drugi-nivo-navigacije/statistika/platni_bilans/
- [Sigurnosna politika BiH] Sigurnosna politika Bosne i Hercegovine. 2006. *Službeni glasnik BiH*, No. 88/05 (Februar 6). http://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_1_Sigurnosna%20politika%20BiH.pdf

- [Strategija CG] Strategija nacionalne bezbednosti Crne Gore. 2018. Decembar 18. <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/522/1814-11450-00-38-18-1-4.pdf>
- [Strategija RH] Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. 2017. *Narodne novine*, No. NN 73/2017 1772 (Jul 14). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html
- [Strategija RS] Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije. 2019. *Službeni glasnik RS*, No. 94 (Decembar 27). <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>
- [NBRNM] National Bank of the Republic of North Macedonia. n.d. Direct Investment in the Republic of North Macedonia. <https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-direktni-investiciji-vo-republika-makedonija--metodologija-bpm6-en.nsp>
- [NSS RA] The National Security Strategy of the Republic of Albania. 2004. https://www.files.ethz.ch/isn/155586/albania_english-2004.pdf
- Parašić, Ana i Filip Stojanović. 2017. „Geopolitički elementi u strateškim dokumentima u oblasti bezbednosti i odbrane Republike Srbije“. *Vojno delo* 69 (7): 87–99.
- Svilar, Predrag. 2010. „'Zapadni Balkan' – politički kontekst i medijska upotreba“. *Sociološki pregled* XLIV (4): 503–540.
- Todorova, Maria. 1999. *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Veličkovski Stojanovski, Ivana. 2019. *Uticao Evropske unije na transformaciju regionalnog bezbednosnog potkompleksa Zapadni Balkan*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu.
- Wæver, Ole. 2005. “The Constellation of Securities in Europe”. In: *Globalization, security, and the nation state: paradigms in transition*, edited by Ersel Aydinli and James N. Rosenau, 151-174. Albany: State University of New York Press.
- Williams, Michael C. 2003. “Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics”. *International Studies Quarterly* 47 (4): 511–531.

THE WESTERN BALKANS:
BETWEEN CONFLICT AND STABILITY

Abstract: Given the complex historical, political and security environment of the Western Balkans, this paper focuses on examining the transformation of this region along with the conflict formation – security community spectrum. Additionally, the role of the EU within this process is analyzed ditto, considering it a key external driver of transformation pathways. Therefore, the main hypothesis could be defined as follows: *The Western Balkans was transformed from a conflict formation into a security regime, and the role of the EU was crucial in that process.* According to the conceptual tools used in this research, the theoretical framework consists of the Regional Security Complex Theory and its concepts. While the theoretical goal of this paper is directed towards the contribution to the overall discussion on regional security theme and key analytical tools, the empirical goal is dedicated to mapping all those important forms of cooperation between the Western Balkans countries and their common threats that separate them from conflict formation and enable their classification as the security regime. The key research methods refer to the literature review, content analysis of the relevant corpus of research material, as well as the scenario method.

Keywords: The Western Balkans, European Union, Regional Security Complex Theory, Regional Security Subcomplex, conflict formation, security regime, security community, transformation.

REGIONALNI BEZBEDNOSNI KOMPLEKS BLISKOG ISTOKA

Stefan JOJIĆ¹

Apstrakt: Sa akcentom na regionalnom nivou analize i ključnom uticaju regionalnih interakcija na bezbednosne ishode, teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa (TRBK) pruža originalno polazište za izučavanje mnogih pitanja koja opterećuju savremenu međunarodno-političku zbilju. Kako bi izašla na kraj sa izazovima koje protok vremena i izuzetna dinamika međunarodne bezbednosti ispostavljaju pred TRBK, neophodno je izvršiti usklađivanje njenih teorijskih postavki i aparature prema impulsima iz empirije. Kao jedan od, u bezbednosnom smislu, najdinamičnijih regiona sveta izdvaja se Bliski istok, gde su ratovi, promene u raspodeli moći i specifični bezbednosni izazovi tokom protekle dve decenije uticali na promenu bezbednosne konfiguracije regiona. Konkretnije, dogodile su se manje ili veće promene u svim elementima esencijalne strukture regionalnog bezbednosnog kompleksa, čije detektovanje i objašnjenje predstavlja cilj ovog rada. Pojava novih i nestanak nekada ključnih činilaca regionalne bezbednosne dinamike, kao i prestrukturisanje savezništava na bezbednosnoj slici Bliskog istoka, signaliziraju promene u obrazcima prijateljstava i neprijateljstava i raspodeli moći u regionu. Iako je većina starih obrazaca zadržana, dolazi do promene u pojedinim i stvaranja novih. Sa druge strane, i raspodela moći je narušena pojavom nedržavnih aktera, nestankom starih i jačanjem novih polova moći na bezbednosnoj mapi regiona. Neki od tradicionalnih obrazaca neprijateljstava, poput arapsko-izraelskog, potpali su u drugi plan, ustuknuvši pred pragmatičnom potrebom nekadašnjih neprijatelja za zajedničkim obuzdavanjem Irana. Raspodela moći je, takođe, izmenjena i aktivnim uključivanjem izolatora u regionalnu bezbednosnu dinamiku, gde

---

¹ Student doktorskih studija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd.
E-mail: stefan.jojic@yahoo.com

se Turska pojavljuje kao akter koji se tokom protekle decenije odlučujuće mešao u neka od gorućih pitanja regionalne konvencionalne i energetske bezbednosti. Specifična uloga Turske u Bliskoistočnom RBK nameće potrebu za preispitivanjem njene uloge insulatora/izolatora. Naposljetku, kao posledica promena u prethodnim činiocima esencijalne strukture, došlo je do značajnih promena granica samog regionalnog bezbednosnog kompleksa. Specifična uloga koju Turska vrši proteklih godina dovela je do promene spoljnih granica njenim direktnim uključivanjem u bezbednosnu dinamiku Bliskog istoka. Takođe, iako su i dalje prisutni faktori koji vezuju bezbednosnu dinamiku na širokom prostoru od Atlantika do Avganistana, držeći tako RBK Bliskog istoka na okupu, specifične podregionalne dinamike dovele su do promene unutrašnjih granica kompleksa, spajanjem i rekonfiguracijom potkompleksa.

Ključne reči: regionalni bezbednosni kompleks, Bliski istok, rat u Siriji, Turska, Iran.

UVOD

Niz protesta širom Bliskog istoka 2011. godine, poznatiji i kao „Arapsko proleće“, u početku naizgled liberalnog karaktera, a potom ubrzo otuđenih od strane raznih ekstremističkih grupa, doveli su do urušavanja nekih od najznačajnijih država ovog prostora. Među državama koje su doživele najveću devastaciju je Sirija, gde je režim Bašara el Asada (*Bashar al-Assad*) na proteste odgovorio oštro, nakon čega su prodemokratski protestanti ubrzo ustuknuli pred radikalnim organizacijama koje su pokazale spremnost da učestvuju u eskalaciji nasija i prevođenju građanskog nezadovoljstva u oružani sukob. Dok je militarizacija sirijske revolucije od sredine 2011. godine imala presudnu ulogu u destabilizaciji regiona, akter čiji koreni leže u Iraku pojavio se kao značajan izazov njegovoj dugoročnoj stabilnosti (Lister 2014, 4). Reč je o tzv. Islamskoj Državi (u daljem tekstu: ID) koja je na prostoru Sirije i Iraka nastojala da uspostavi državnu tvorevinu kao odskočnu dasku za krajnji cilj uspostave globalnog kalifata. Proces formiranja države je, ipak, pre bio karakterisan ekstremnim nasiljem nego izgradnjom institucija (Laub 2018). Pojava ID dala je povod za direktno mešanje nekih od regionalnih, ali i spoljnih sila, čemu je doprinosila i, često iznuđena, brutalnost Asadovog režima koja se u više navrata pojavila i kao direktan izgovor za intervenciju pojedinih država Zapada. Zapadne sile, pre svih Sjedinjene Američke Države (SAD) i

pojedine evropske zemlje, u sukobima poput sirijskog videle su priliku za restrukturiranje regiona u skladu sa sopstvenim vrednosnim sistemom, odnosno zamenu problematičnih lidera. Asad svakako spada u jednog od njih, čija je nelojalnost, a ne stil vladavine, suštinski razlog koji se krije iza svrstavanja Sirije u grupu „otpadničkih država“, kojoj je presuđeno još u vreme američke invazije na Irak 2003. godine. Imperativ angažovanja imala je i Rusija, koja je sa Iranom najzaslužnija za Asadovu „pirovu pobjedu“ u ratu sa najvećim brojem državnih i nedržavnih učesnika u istoriji. Pored potrebe da sačuva saveznika i osigura svoje prisustvo u predelu istočnog Mediterana, Moskva je dominacijom na vojnom i diplomatskom poprištu sirijskog rata uspela da se, nakon dve decenije tavanja, na velika vrata vrati na svetsku pozornicu (Janković 2020). Kao regionalni akter sa najkonkretnijim vojnim uplivom u tok rata, uz Iran, izdvaja se Turska, koja je, isprovocirana formiranjem kurdske autonomne oblasti na severu Sirije, u više navrata pokretala vojne operacije na ovom prostoru, što je za rezultat imalo da se značajni delovi severa zemlje i kurdskih etničkih prostora i dalje nalaze pod neposrednom kontrolom Ankare i njoj bliskih grupa.

Iako nije ni izbliza jedini bezbednosno interesantan događaj na Bliskom istoku u poslednjih dvadeset godina, sam rat u Siriji daje dovoljno povoda da se o regionalnoj bezbednosnoj dinamici na koju se fokusira teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa (u daljem tekstu: TRBK) gleda iz drugačije perspektive. Ova teorija, koja naglašava značaj regionalnog nivoa analize u promišljanju bezbednosnih ishoda i postupaka država, nudi izgrađen aparat za razumevanje te dinamike, njenog porekla i interakcije sa susednim regionima. Regioni, odnosno, regionalni bezbednosni kompleksi (u daljem tekstu: RBK) određeni su elementima svoje esencijalne strukture koji pružaju jasne kriterijume za razumevanje njegovih svojstava i diferencijaciju u odnosu na druge RBK. Kompleksi su, kroz promene u tim elementima, i sami podložni promenama, iako predstavljaju stabilne strukture. Ovo je naročito moguće usled značajnih promena u bezbednosnoj konfiguraciji pojedinih regiona, čemu su skloniji oni sa više polova moći i učestalim bezbednosnim izazovima, kakav je i Bliski istok. Cilj ovog rada je da utvrdi na koji su način značajna bezbednosna pitanja u prethodne dve decenije, poput rata u Siriji, uticala na esencijalnu strukturu Bliskoistočnog RBK, odnosno, elemente te esencijalne strukture – granice, raspodelu moći i obrasce prijateljstava i neprijateljstava. S obzirom na očigledno postojanje mnoštva samostalnih aktera, anarhija, četvrti element esencijalne strukture, neće biti posebno razmatran.

Naredna poglavlja predstavljaju pokušaj da se, osvrtno na neke od najznačajnijih događaja i novih okolnosti, „ažurira“ bezbednosna slika regiona Bliskog istoka, koju su autori Kopenhaške škole predstavili pre skoro dvadeset godina. Prvo poglavlje daje pregled osnovnih teorijskih postavki TRBK, sa posebnim osvrtom na tada definisano mesto Bliskog istoka kao regiona u svetu regionalnih bezbednosnih kompleksa. Drugo poglavlje se bavi unutrašnjim promenama u bliskoistočnom RBK – distribucijom moći, obrascima prijateljstava i neprijateljstava i promenama unutrašnjih granica kompleksa. Treće poglavlje bavi se spoljašnjim promenama kompleksa. Preciznije, ono razmatra novu ulogu Turske u RBK, koja je kao aktivni izolator² poslednjih godina sve više uključena u regionalnu bezbednosnu dinamiku.

TEORIJA REGIONALNOG BEZBEDNOSNOG KOMPLEKSA I MESTO BLISKOG ISTOKA U NJOJ

Sa fokusom na regionalni nivo analize, TRBK nudi pristup razmatranja međunarodne bezbednosti decentralizovan od globalnog nivoa, koji je tokom perioda Hladnog rata imao mnogo veću ulogu u definisanju bezbednosnih ishoda. Prestankom nadmetanja dve supersile, pale su i ideološke stege koje su, protezanjem širom svetskih regiona, nametale politiku u skladu sa dihotomijom „sa ili protiv nas“. Nove okolnosti su dovele do veće samostalnosti manjih sila, dajući više prostora njihovim sopstvenim interesima u razmatranju za koju se od politika opredeliti u odnosima prema svom susedstvu. Empirijske izazove su prepoznali teoretičari Kopenhaške škole, koji su kroz više radova postepeno zaokruživali TRBK (Buzan 1983; Buzan 1991), da bi ona definitivno bila uobličena u kapitalnom delu *Regions and Powers: The Structure of International security* iz 2003. godine (Buzan and Wæver 2003). Pored toga što predstavlja ishodište njihovih teorijskih napora, svojim celovitim pristupom i fokusom na sve regione sveta, ova publikacija nudi pregled najvažnijih bezbednosnih pitanja za svaki od tih regiona.

TRBK predstavlja spoj neorealizma i konstruktivizma. Sa neorealizmom deli strukturalni pristup i fokus na raspodeli moći, s tom razlikom što logiku uravnoteživanja sa globalnog preslikava na regionalni nivo.

---

² Izolator, odnosno insulator jesu termini koji se, u smislu ove teorije, sinonimno koriste.

Zajedničko sa konstruktivizmom TRBK ima u sekuritizaciji i načinu na koji se na nivou jedinica definišu pitanja koja će se naći na bezbednosnoj agendi. Regionalni bezbednosni kompleks autori definišu kao „set jedinica čiji su glavni procesi sekuritizacije, desekuritizacije ili oba, toliko povezani da se njihovi bezbednosni problemi ne mogu ispravno analizirati ili rešavati odvojeno jedni od drugih“ (Buzan and Wæver 2003, 44). Anarhija, zajedno sa malom distancom, generiše regione, odnosno, klastere država gde je bezbednosna međuzavisnost znatno intenzivnija između članica samog klastera, nego što je to slučaj kada se radi o njihovim odnosima sa zemljama susednih regiona (Buzan and Wæver 2003, 46). U odsustvu regionalne integracije, dve ili više autonomnih jedinica, iliti država, zbog geografske bliskosti sklonije su da se suočavaju sa sličnim ili istim bezbednosnim izazovima. Naravno, mnogi od savremenih bezbednosnih izazova su globalne prirode i deli ih najveći broj država, ali oni tradicionalni oblici se i dalje najintenzivnije ispoljavaju na regionalnom nivou – poput preliivanja lokalnih ratova, rivalstava manjih sila sa regionalnim domašajem ili suočavanja država sa nekim od pretnji regionalnog karaktera. Države izolatori, locirane na obodima snažnih obrazaca sekuritizacije, razdvajaju bezbednosne dinamike susednih regiona (Buzan and Wæver 2003, 41). Izolatori su na izvestan način i sami uključeni u bezbednosne dinamike svoga okruženja, ali sa znatno manjim intenzitetom i nikako kao jedan od centralnih subjekata regionalne sekuritizacije. Ujedno, oni predstavljaju branu preliivanja bezbednosnih izazova iz jednog regiona u drugi.

U zavisnosti od prirode odnosa između članica, pravi se razlika između standardnih i centriranih RBK (Buzan and Wæver 2003, 55). Standardni RBK je sastavljen od dva ili više aktera, čijom bezbednosnom agendom dominiraju klasična vojno-politička pitanja. Bliski istok je tipičan primer multipolarnog standardnog RBK. Centrirani, s druge strane, podrazumeva izvorište bezbednosne međuzavisnosti u postojanju izrazito dominantne sile, kakav bi bio Postsovjetski RBK okupljen oko Rusije, ili u postojanju institucionalne integracije koja drži članice na okupu, kakva je Evropska unija. Alternativa postojanju RBK u određenim regionima su situacije gde on još uvek nije formiran usled nepostojanja bezbednosne međuzavisnosti između susednih država i društava, ili situacije gde su, zbog protezanja uticaja neke velike spoljne sile, regionalne bezbednosne dinamike skrajnute u drugi plan ili praktično ukinute, kakva je bila situacija sa prostorima kolonizovanim od strane evropskih država.

Esencijalna struktura je ono što regionalnom bezbednosnom kompleksu daje osobenost. Anarhija je prvi element esencijalne strukture i podrazumeva postojanje dve ili više autonomnih jedinica u RBK (Buzan and Wæver 2003, 53). Granice su ono što razdvaja jedan kompleks od drugog i izolatori se, ukoliko postoje, nalaze upravo na tim linijama razgraničenja dva regiona. Kompleksi imaju i unutrašnje granice koje razdvajaju potkomplekse, odnosno delove RBK sa nekom sebi svojstvenom bezbednosnom dinamikom, ili one prostore na kojima je regionalna bezbednosna dinamika različitog intenziteta u odnosu na druge delove kompleksa. Treći element esencijalne strukture je polaritet koji govori o raspodeli moći između jedinica kompleksa (Buzan and Wæver 2003, 53). Poslednji element je vezan za socijalnu konstrukciju i obrasce prijateljstava i neprijateljstava koji definišu bezbednosnu dinamiku, a samim tim i regionalne bezbednosne komplekse.

Promene u elementima esencijalne strukture dovode do transformacije RBK (Buzan and Wæver 2003, 53). Unutrašnja transformacija podrazumeva promene u okviru postojećih spoljnih granica kompleksa. Promena anarhične strukture, usled regionalne integracije, mogla bi da bude jedna vrsta unutrašnje transformacije. Promena polariteta je čest oblik unutrašnje transformacije RBK, s obzirom na to da su dezintegracija država, njihovo spajanje ili rapidno jačanje uobičajene pojave u međunarodnim odnosima. Takođe, promene u obrascima sekuritizacije su jedan od čestih oblika unutrašnje transformacije, budući da je nekada samo promena vlasti u jednoj državi dovoljna da izmeni način na koji ona percipira okruženje, i obratno. Kao unutrašnja transformacija RBK može se uzeti i promena njenih unutrašnjih granica, promenom članstva u potkompleksima, njihovim nestankom ili stvaranjem novih. Spoljašnja transformacija RBK podrazumeva promenu njenih spoljnih granica, promenom članstva u kompleksu, raspadom kompleksa ili njegovim spajanjem sa drugim RBK (Buzan and Wæver 2003, 53). Spoljašnja transformacija, sasvim izvesno, podrazumeva promene i u drugim elementima esencijalne strukture.

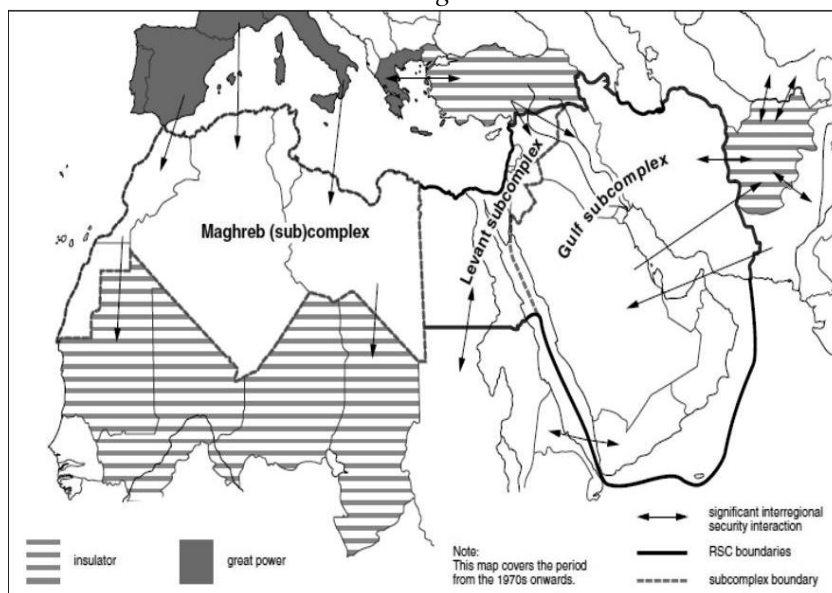
Bliski istok u svetu regionalnih bezbednosnih kompleksa

Dominantni obrasci sekuritizacije na Bliskom istoku, raširena neprijateljstva i rivalstva, i odsustvo regionalnih bezbednosnih organizacija i režima, čine da regionalna bezbednosna konstelacija odgovara konfliktnoj formaciji. Radi se o regionu gde su „obrasci bezbednosne međuzavisnosti oblikovani strahom od rata i očekivane upotrebe nasilja u političkim

odnosima“ (Buzan and Wæver 2003, 489). Bliskoistočna konfliktna formacija vođena je tradicionalnom agendom teritorijalnih sporova, ideološkim nadmetanjem, rivalstvima oko moći i statusa i etničkim i kulturnim podelama (Buzan and Wæver 2003, 193–194). Uprkos kulturnoj, društvenoj i verskoj sličnosti i postojanju pregršt regionalnih organizacija, debata o statusu Bliskog istoka se često svodi na ocene da se radi o „regionu bez regionalizma“ (Aarts 1999; Santini 2017). Upravo suprotno regionalizaciji, region Bliskog istoka se od procesa dekolonizacije nalazi u nekoj vrsti permanentnog regionalnog hladnog rata, ali sa državama regiona kao glavnim akterima, kada su popustile stege koje je nametnulo nadmetanje supersila.

Bliskoistočni RBK prostire se od Atlantika na zapadu Severne Afrike do Irana na istoku, i sastoji se od tri potkompleksa – zalivskog, levantskog i potkompleksa Magreba (Karta 1). Ono što je omogućilo povezivanje bezbednosnih dinamika na tako velikom prostoru jesu postojanje arabizma i islama, kao zajedničkih karakteristika najvećeg broja država, i fokus na konflikt sa Izraelom (Buzan and Wæver 2003, 191).

Karta 1: Prikaz regionalnog bezbednosnog kompleksa Bliskog istoka iz 2003. godine

Izvor: Buzan and Wæver 2003, 189.

Budući da se na prostoru od Maroka do Iraka nalaze države nastanjenje arapskom populacijom, u periodu nakon dekolonizacije došlo je do nadmetanja država za primat u arapskom svetu. Nekada živa ideologija pan-arabizma ili pan-arapskog nacionalizma, značila je borbu između tada najmoćnijih arapskih država za mesto pijemonta arapskog nacionalnog okupljanja, odnosno otpor takvom poduhvatu od strane pojedinih država koje tu ideologiju nisu delile sa Naserovim Egiptom ili sekularnom i socijalističkom *Baas* partijom. Bez etničkih i lingvističkih sličnosti, sama interakcija, a samim tim i bezbednosna međuzavisnost između Egipta i Iraka, bila bi znatno nižeg intenziteta. Arabizam tako predstavlja trajni vezivni element na širokom prostoru Magreba i Mašreka.

Činjenica da se, sem Izraela, radi o dominantno muslimanskim zemljama, drugi je vezivni element Bliskoistočnog RBK. To je često značilo da se despotski vladari širom Bliskog istoka suočavaju sa istim izazovima za očuvanje sopstvene vlasti. Islamistički politički pokreti su se decenijama nametali kao alternativa kako sekularnim, socijalističkim vlastodršcima, tako i monarsima koji su se oslanjali na podršku Zapada. Iako se ne radi o arapskoj zemlji, upravo je jedan takav pokret doveo do kraja vladavina šaha u Iranu 1979. godine. Od tada, zbog svoje podrške „islamskom buđenju“ širom Bliskog istoka, Iran se od strane mnogih država percipira kao pretnja regionalnom *statusu quo*. Među islamskim pokretima se svakako izdvaja Muslimansko bratstvo, od čijeg političkog delovanja podjednako zaziru u Kairu i Rijadu. Veliki broj pokreta se opredelio i za nasilne metode političke borbe, pa transnacionalni islamski terorizam ili mogućnost oružane pobune od strane istih predstavlja jedan od izazova sa kojim se suočavaju zemlje Bliskoistočnog RBK.

Fokus na izraelsko-palestinskom sukobu je jedan od nosećih stubova bezbednosne dinamike Bliskog istoka. Ovaj sukob je često bio centralna tema sastanaka regionalnih arapskih i islamskih organizacija, poput Arapske lige ili Organizacije islamske saradnje. On se nalazi i kao izvorište unutrašnjeg legitimiteta u pojedinim državama, kao što je slučaj sa politizacijom izraelsko-palestinskog sukoba u Iranu. Fokus na borbu za prevlast u „Svetoj zemlji“ podrazumevao je trajnu angažovanost arapskih država i Irana od 1979. godine, bilo da se radi o političkoj podršci bilo o pružanju materijalne potpore vojno-političkim organizacijama koje se bore sa Izraelcima – Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji, Hamasu i Hezbolahu (Buzan and Wæver 2003, 190–193). Takođe, antiizraelski motivi

su se našli kao direktan povod za nekoliko arapsko-izraelskih ratova, često vođenih od strane koalicije arapskih država.

Bez ova tri vezivna elementa, verovatno ne bi bilo ni Bliskoistočnog RBK, već bi udaljenost država jednih od drugih diktirala postojanje dva ili tri manja kompleksa, formirana oko Persijskog zaliva, Levanta i Magreba (Buzan and Wæver 2003, 191). Pored deljenja tri zajednička elementa sa ostalim, Zalivski potkompleks ima i specifičnu unutrašnju bezbednosnu dinamiku, formiranu kao rezultat nadmetanja tri najveće države Persijskog zaliva – Saudijske Arabije, Iraka i Irana. Postojanje Levantskog potkompleksa diktira geografska blizina Izraelu i znatno veća fokusiranost okolnih država na izraelsko-palestinski sukob. Geografija, odnosno udaljenost od specifičnih unutrašnjih bezbednosnih dinamika druga dva potkompleksa, glavni je razlog zbog koga je i Magreb prepoznat kao poseban potkompleks.

Avganistan je jedna od država koju su autori prepoznali kao izolatora, dodeljujući mu ulogu razgraničenja između Bliskoistočnog i regionalnog bezbednosnog kompleksa Južne Azije. Mnogo značajniju ulogu Buzan i Vejver su dodelili Turskoj, koja razdvaja Bliskoistočni od Evropskog i Postsovjetskog RBK. Prema njima, turska sposobnost da izoluje jedne od drugih bezbednosnih dinamika je dodatno pojačana njenom prozapadnom orijentacijom koju je utemeljio Ataturk, čime je okrenula leđa svojoj prošlosti i znatno smanjila nivo političkog angažovanja u svom susedstvu (Buzan and Wæver 2003, 187). S obzirom na to da je u trenucima pisanja ove knjige Turska već uveliko radila na širenju svog uticaja širom svog okruženja, autorski dvojac joj je dodelio ulogu aktivnog izolatora.

UNUTRAŠNJE PROMENE U REGIONALNOM BEZBEDNOSNOM KOMPLEKSU BLISKOG ISTOKA

Raspodela moći

Promene u raspodeli moći u Bliskoistočnom RBK odvijale su se dvosmerno – kako gubitkom materijalnih sposobnosti od strane pojedinih država, tako i akumulacijom tih kapaciteta. Najznačajniji događaj za prvi proces svakako predstavlja „Arapsko proleće“ i čitav niz građanskih ratova u koje su pojedine države Bliskog istoka utonule ubrzo po eskalaciji nasilja na protestima. Kao rezultat, Jemen i Libija danas praktično ne postoje kao

države. Jemen se od kraja 2014. godine nalazi u građanskom ratu između nekoliko frakcija, potpomognutih od strane zainteresovanih spoljnih aktera. Uprkos rasprostranjenosti oružanih formacija širom zemlje, razorena zemlja, koja je već godinama suočena sa humanitarnom katastrofom, suštinski ne postoji kao politički subjekat i teško da se može uzeti kao značajan akter u Zalivskom potkompleksu. Situacija je slična i u Libiji, gde se za prevlast bore grupacije koje sebe vide kao legitimnog predstavnika zemlje u međunarodnim odnosima. Međutim, posledice proistekle po raspodeli moći u Bliskoistočnom RBK su daleko veće u slučaju Libije, budući da je ona bila značajan akter potkompleksa Magreba i država sa znatno većim političkim uticajem na Bliskom istoku. Sličnu sudbinu bi doživela i Sirija da predsednik Asad, uz pomoć Rusije i Irana, nije uspeo da povрати kontrolu nad najvećim delom zemlje. Zemlja je, ipak, razorena i trebaće joj decenije da povрати politički uticaj i vojnu moć koju je imala pre izbivanja sukoba. Ona to neće moći da postigne bez znatne podrške međunarodnog faktora, što joj samo po sebi ne garantuje uspeh, tim pre što će na putu ka obnovi celovitosti morati da sklapa kompromise koji će umanjiti unutrašnju političku moć centralne vlasti u Damasku. Takođe, od perioda kada su autori Kopenhaške škole formulisali RBK Bliskog istoka, značajne promene u moći pretrpeo je i Irak. Samom invazijom koalicije predvođene Sjedinjenim Državama 2003. godine, Irak je skliznuo na poziciju drugorazredne sile u Persijskom zalivu, prepustivši Iranu i Saudijskoj Arabiji pozicije „motora“ regionalne bezbednosne dinamike Zalivskog potkompleksa. Irak je, zapravo, utonuo u deceniju unutrašnjih nestabilnosti, gde su razne etničke i verske grupe nastojale da ostvare svoje međusobno suprotstavljene interese (Saouli 2016, 93). Rat sa Islamskom državom od 2011. godine samo je udaljio nekada moćnu zalivsku zemlju od mogućnosti da u budućnosti ponovo postane relevantan igrač na bezbednosnoj mapi Bliskog istoka.

Od prelaska Iraka sa značajnog relevantnog subjekta regionalne politike na status objekta i poprišta borbe za moć drugih zemalja, najveću neposrednu političku korist ostvario je Iran. Preuzimanjem moći u zemlji od strane šiita Iran je, pored Sirije i Hezbolaha, potencijalno dobio još jednu kariku u svojoj osovini otpora Izraelu i zapadnom imperijalizmu. Ovo je dočekano sa negodovanjem u arapskim monarhijama koje su u novim okolnostima videle samo jedan u nizu postupaka koji signaliziraju jasnu iransku ekspanziju u regionu. Povod za zabrinutost monarhija iz Persijskog zaliva svakako predstavlja i iranska vojna sila, čija su tri stuba sajber

sposobnosti, pomorske snage i balistički projektili (Bahgat and Ehteshami 2017, 90). Iranska vojska je naročito prepoznatljiva po velikom broju balističkih projektila u svom posedu, koje su rezultat ulaganja u domaću odbrambenu industriju. Čak i kada su naoružani konvencionalnim bojevim glavama, projektili imaju moć da nanesu nesagledivu štetu njihovim rivalima sa druge strane Zaliva. Mogućnosti za agresiju ili odmazdu Irana su utoliko veće što su iranskim projektilima kratkog i srednjeg dometa naoružani njihovi ne-državni saveznici i grupe koje materijalno pomažu, poput Hamasa, Hezbolaha ili Huta u Jemenu. Kao najvažnije ograničenje za dalji rast iranske vojne sile i uvoz sofisticirane opreme, mora se uzeti impotentnost njihove ekonomije usled ekonomskih sankcija sa Zapada kojima su godinama izloženi.

Vojna sila Saudijske Arabije izgrađena je na sasvim drugačiji način. Za razliku od Irana, Rijad itekako ima finansijskih sredstava za nabavku naoružanja iz inostranstva – ukupan uvoz oružja Irana za period od 2009–2018. godine predstavlja tek 3,5% onoga što je Saudijska Arabija uvezla za isti period (Wezeman and Kuimova 2019, 2). Prema podacima Stokholmskog međunarodnog instituta za istraživanje mira, Saudijska Arabija se poslednjih godina nalazi u samom vrhu zemalja po izdvajanjima za odbranu, bilo da se radi o apsolutnim novčanim iznosima ili opterećenju bruto domaćeg proizvoda tim izdacima (SIPRI 2020). Kao rezultat ulaganja petrodolara u odbranu, Saudijska Arabija je danas među najjačim vojnim silama na Bliskom istoku. Verovatno najveću pažnju privuklo je nedavno sklapanje sporazuma o nabavci naoružanja sa SAD, čemu je kumovalo insistiranje tadašnjeg američkog predsednika Trampa da saveznici moraju da snose deo opterećenja za bezbednosni kišobran koji im pruža Amerika (Jojić 2019). Na putu akumulacije vojnih sposobnosti, Saudijsku Arabiju u stopu prate manje saveznice iz Saveta za saradnju zemalja Persijskog zaliva (Wezeman 2011; Wezeman and Kuimova 2019), koje sa Rijadom dele veliki broj bezbednosnih izazova i interesa u regionu, i koje su i same u vrhu liste zemalja sveta po izdacima za odbranu.

Vojne sile Izraela i Egipta predstavljaju priču o stagnaciji kada se radi o periodu od poslednjih dvadeset godina, međutim, sa potpuno različitih polaznih osnova. Uprkos svojoj veličini i primatu koji je nekada imala, egipatska vojska se nikada nije oporavila od poraza od Izraela u Šestodnevnom ratu 1967. godine i nekoliko ratova koji su usledili. Ratno vazduhoplovstvo nekada najmoćnije arapske države tada je gotovo u potpunosti uništeno, a ekonomske neperilike nisu dozvoljavale Egiptu da

povrati status koji je imao pre serije poraza koje je pretrpeo od Izraela. Sa druge strane, Izrael je i dalje prvorazredna vojna sila na Bliskom istoku, sa najsofisticiranijom vojnom opremom i najrazvijenijom odbrambenom industrijom. Upravo je domaća industrija ono što daje kvalitativnu prednost izraelskoj vojsci u odnosu na svoje arapske susede i Iran (Hassan-Yari 2016, 103–104). Pored mogućnosti za izvoz i zaradu, izraelska vojna industrija je garant da će jevrejska država i u budućnosti biti jedan od glavnih činilaca regionalne bezbednosne dinamike.

Izrael je i jedina nuklearna sila na Bliskom istoku, iako to nikada zvanično nije potvrđeno. Procene u broju izraelskog nuklearnog oružja se kreću u rasponu od 60 pa čak do 400 nuklearnih bojnih glava (Fitzpatrick 2011, 3). Postojanje „jevrejske bombe“ silno je motivisalo islamske države iz regiona da posegnu za nekim od primeraka nekonvencionalnog strateškog naoružanja. Najdalje je u tom pravcu otišao Iran, koji je tokom prve decenije XXI veka ostvario izuzetan napredak na polju obogaćivanja uranijuma (Rezaei 2017, 82). Program obogaćivanja uranijuma, koji je vremenom postao simbol suvereniteta i prkosa Irana Zapadu, Teheran je 2015. godine istrgovao za delimično ukidanje sankcija od strane zapadnih država. Međutim, nakon jednostranog napuštanja sporazuma od strane SAD, Iran je nastavio sa obogaćivanjem uranijuma preko granice dogovorene Zajedničkim sveobuhvatnim akcionim planom, poznatijim kao „Iranski nuklearni sporazum“. Izrael i Saudijska Arabija su zemlje koje najviše negoduju zbog iranskog nuklearnog programa i sasvim je sigurno da neće nemo posmatrati kako njihov arhineprijatelj pribavlja najrazornije oružje. Izostanak trajnog rešenja ovog problema sa sobom nosi potencijal za dalju destabilizaciju regiona, bilo da se radi o mogućnosti preventivnog udara neke od zabrinutih država, bilo o daljoj proliferaciji nuklearnog naoružanja.

Obrasci prijateljstava i neprijateljstava

Zategnuti odnosi Saudijske Arabije i Irana predstavljaju jedan od najtrajnijih i najvažnijih obrazaca neprijateljstva koji je profilisao bezbednosnu dinamiku Zalivskog potkompleksa, ali i Bliskoistočnog RBK u celini. Sukob dve najveće države Persijskog zaliva svoje izvoriste ima najpre u identiteskim razlikama, budući da su sukobi Persijanaca i Arapa za prevlast nad Zalivom stariji od najvećeg broja država tog prostora. Identitetske nesuglasice se mogu sagledati i u verskim razlikama jer je Iran najveća šiitska zemlja, dok je Saudijska Arabija većinski sunitska zemlja, u

kojoj se nalaze Meka i Medina, dva najsvetija grada za islam. Kasnije, nakon Islamske revolucije u Iranu 1979. godine, sukob je dobio i ideološku dimenziju, s obzirom na isključivost vahabizma prema drugim islamskim učenjima i tadašnju težnju Rijada da svoj verski pravac izveze širom islamskog sveta. Insistiranje na verskom puritanizmu i podsticanje islamskog buđenja širom Bliskog istoka od srane Teherana su, pored pojačanog nadmetanja dve strane, doveli u pitanje i usklađenost politike kuće Sauda sa islamskim idealima koje propagiraju (Axworthy 2017, 24). Pored identitetsko-ideološke komponente, saudijsko-iranski sukob imao je podsticaj i u geopolitičkim okolnostima. Sa jedne strane, Iran je u Rijadu video produženu ruku SAD, svog dojučerašnjeg saveznika, a nakon revolucije 1979. godine svog najvećeg spoljnopolitičkog protivnika. Sa druge, Saudijska Arabija, ali i pojedine države Zaliva, imaju značajan deo šiitske populacije i to baš na onim delovima teritorije koji su bogati energentima – oko polovine njihovih naftnih rezervi nalazi se u regionima sa šiitskom većinom (Oktav 2011, 138). Ove okolnosti su same po sebi upućivale na strah da bi ta populacija mogla da bude instrumentalizovana od zemlje koja se percipira kao lider šiitskog sveta.

Nedugo nakon neuspelih pokušaja da se odnosi dve zemlje poprave u vreme mandata iranskih predsednika Rafsanžanija (*Akbar Hashemi Rafsanjani*) i Hatamija (*Mohammad Khatami*), po svrgavanju Sadama Huseina odnosi Saudijske Arabije i Irana su krenuli silaznom putanjom. S obzirom na rasplet iračke krize koji je išao na ruku Teheranu, Iran se od strane arapskih monarha ubrzo našao optužen za stvaranje „šiitskog polumeseca“ – prostora od Avganistana do Mediterana pod dominacijom Teherana (Wright and Beker 2004). Po izbijanju „Arapskog proleća“ odnosi se dodatno zaoštravaju, budući da je u očima arapskih vlastodržaca Iran prepoznat kao potencijalno najveći dobitnik smena vlasti koje su potresale prostor Bliskog istoka. I jedna i druga strana su podržavale samo one revolucije koje su išle na ruku njihovim političkim interesima. Na primer, Iranci su u padu Mubaraka u Egiptu videli „islamsko buđenje“, dok su na islamističku alternativu koja se nametala socijalisti Asadu gledali kao podvalu zapadnog imperijalizma. Slična analogija se preslikava i na način na koji su u Rijadu gledali na revolucije u ove dve zemlje. Usledila je borba za suzbijanje uticaja druge strane i čitav niz ratova preko zastupnika (*proxy wars*). Nakon što su „kupili“ socijalni mir na svojoj teritoriji, Saudijski su 2011. godine vojno intervenisali u Bahreinu, zalivskoj državi gde je većinsko šiitsko stanovništvo pretilo da zbaci vladajući sunitiski režim (Mabon 2012, 89). U

Siriji su Saudijski podržavali grupe suprotstavljene Asadu, sa primarnim ciljem da se suzbije uticaj Hezbolaha i Irana. Slične motive imali su i za uključenje u jemenski građanski rat, s obzirom na to da je šiitski Huti pokret viđen kao potencijalni proksi Irana, ali ovoga puta u saudijskom dvorištu.

Celokupno nadmetanje dve zemlje zasniva se na principima „igre sa zbirom 0“, gde se dobici za jednu stranu opažaju kao gubici za drugu. Neretko, nadmetanje je prevazilazilo ratovanje preko zastupnika, imajući u vidu da se iranska nuklearna i postrojenja saudijske naftne kompanije Aramko često nalaze na udaru sajber napada (Sullivan 2016, 74). Pored proksi sukoba i korišćenja savremenih metoda ratovanja, mogućnost eskalacije oružanih sukoba dve strane ostaje opasnost po bezbednost čitavog prostora Persijskog zaliva. Saudijski su svojevremeno zagovarali preventivne udare na iranska nuklearna postrojenja, kako bi se jednom za svagda stavila tačka na njihovu mogućnost da jednom naprave bombu. Iranci, s druge strane, često prete upotrebom svojih projektila protiv arapskog suseda, kao što je bio slučaj pretnje iranskog visokog zvaničnika da će, u slučaju potrebe za odmazdom, Meka i Medina ostati jedini neporušeni gradovi na teritoriji Saudijske Arabije (*Tasnim News Agency* 2017). Navedeni primeri govore o meri u kojoj su dva aktera sekuritizovala jedan drugog kao pretnje sopstvenom opstanku. Ukoliko bi retorika kojom se služe dve strane bila pretočena u konkretne postupke, usledila bi razaranja velikih razmera, što čitavom sukobu daje težinu u procesu definisanja regionalne bezbednosne dinamike.

Drugi značajan i trajan obrazac sekuritizacije predstavlja neprijateljstvo Izraela i okolnih muslimanskih zemalja, odnosno neprijateljstvo Izraelaca i Palestinaca u prvom redu. Dokle god izostaje konačno rešenje ovog sukoba, sasvim je izvesno da će dve strane jedna drugu opažati kao pretnje sopstvenom ostanku. Bez postizanja apsolutne prevlasti jedne od strana ili pak trajnog razgraničenja, delovanje Izraela, s jedne, i palesinskih političkih organizacija poput Hamasa ili umerenijeg Fataha, s druge strane, biće jedan od ključnih faktora nestabilnosti na Bliskom istoku. U ovu računicu treba uzeti i Hezbolah koji, pored nadmetanja za moć u Libanu, za jedan od spoljnopoličkih prioriteta ima oponiranje cionizmu.

Neprijateljstvo između Izraela i okolnih arapskih zemalja, kako ono očigledno u diskursu koje strane neguju o drugoj tako i ono koje se može sagledati iz konkretnih političkih ishoda, znatno je oslabilo u poslednjih dvadeset godina, a naročito u poređenju sa onim iz perioda Hladnog rata kada je samo postojanje Izraela posmatrano kao prvorazredni bezbednosni

problem za okolni islamski svet. Deo razloga u tome zasigurno se krije u činjenici da je relativna moć Izraela spram svog neposrednog okruženja znatno uvećana, kao rezultat ulaganja u sopstvene kapacitete, ali i kao posledica slabljenja tradicionalnih neprijatelja. Sirija zadugo neće moći da u ozbiljno razmatranje uzme težnju da povрати okupiranu Golansku visoravan, a još manje da sopstvenim zalaganjem doprinese rešavanju sukoba u korist palestinske braće. Egipat je daleko slabija država u odnosu na period kada je bio perjanica antiizraelske koalicije na Bliskom istoku. Dodatno, Kairo je danas više zabrinut za svoju unutrašnju stabilnost i, posledično, više je zagledan u svoju zapadnu granicu nego liniju koja razdvaja Izrael od Sinajskog poluostrva. Nakon nekoliko izgubljenih ratova od Izraela, koji su za rezultat imali i sve veću marginalizaciju palestinskog političkog faktora na tom prostoru, impulsi za ozbiljniju vojnu ili političku intervenciju okruženja su splasnuli. Sa nesmanjenim rizikom u odnosu na prethodne intervencije, danas je maksimum koji se može izvući iz združene antiizraelske akcije daleko niži nego što je to bio slučaj do Izraelske okupacije i naseljavanja Zapadne obale jevrejskom populacijom. Naravno, svako rasplamsavanje sukoba između izraelskih snaga i neke pro-palestinske vojno-političke organizacije nosi sa sobom rizik od zaoštavanja odnosa sa susednim arapskim državama. Međutim, zaoštavanje, kao po pravilu, ostaje na retorici a levantske države, do juče najveći zagovornici palestinskih prava, nisu ni izbliza među najagresivnijim u svojoj reakciji.

I monarhije iz Persijskog zaliva su sve manje raspoložene za agresivnu reakciju u slučaju eskalacije nasilja u Palestini, a još manje za agresivno obuzdavanje Izraela u periodima kada oružana borba u svetoy zemlji izostaje. Nekada značajni sponzori palestinske borbe protiv okupacije, poslednjih godina su značajno ublažili retoriku kada se radi o izraelsko-palestinskom sukobu. Štaviše, Saudijska Arabija je na sastancima Arapske lige svojevreteno zagovarala postizanje mirnog rešenja ovog sukoba (Blanga 2017, 45). Razlog zagovaranja konačnog rešenja od strane Rijada može se naći u tome što trenutna situacija najviše pogoduje Iranu. Postojanje izraelsko-palestinskog konflikta i povremena eskalacija nasilja pruža Iranu podlogu za legitimizaciju svog prisustva širom Bliskog istoka i isticanje negativne uloge SAD na Bliskom istoku. Takve okolnosti na izvestan način delegitimišu i uticaj Saudijske Arabije pred arapskom javnošću, s obzirom na njenu pasivnost i oslonac na aktere sa Zapada. Istovremeno, nerešavanje sukoba otvara prostor za dalje prisustvo Irana na Levantu preko svojih proksija – Hamasa i Hezbolaha.

Razlog za otopljanje odnosa zalivskih monarhija i Izraela, koje datira u proteklih nekoliko godina, može se naći u njihovom zaoštavanju odnosa sa Iranom. Iran danas daleko više ugrožava bezbednost i interese Saudijske Arabije nego što je to slučaj sa Izraelom. Otuda i ne čudi što se sve češće govori o stvaranju koalicije Izraela i članica Saveta za saradnju zemalja Persijskog zaliva, s ciljem obuzdavanja sve agresivnije iranske regionalne politike (Beck 2019; Beck 2020). Intenziviranje spekulacija o stvaranju antiiranske osovine na Bliskom istoku poklapa se sa mandatom američkog predsednika Donalda Trampa, koji je, za razliku od svog prethodnika Obame, spoljnu politiku na Bliskom istoku rasteretio insistiranja na poštovanju ljudskih prava, što je dovelo do popravljanja odnosa sa Izraelom i Saudijskom Arabijom. Napuštanjem Obamine politike zbližavanja sa Iranom, odnosno njenim potpunim izokretanjem u politiku obuzdavanja, stvoreni su uslovi za približavanje dojučerašnjih neprijatelja. Tokom 2020. godine došlo je do potpisivanja sporazuma o normalizaciji odnosa Izraela i Ujedinjenih Arapskih Emirata (Alsaafin 2020), što bi moglo da predstavlja prvi korak u široj normalizaciji odnosa Izraela i arapskih država, pre svih Saudijske Arabije. U novembru iste godine, svetski mediji su preneli informaciju o tajnoj poseti izraelskog premijera Rijadu, gde se navodno sastao sa saudijskim prestolonaslednikom (Holmes 2020), što su Saudijci demantovali. Podsticaji za približavanje postoje, a u ovom trenutku kao prepreka punoj normalizaciji odnosa ostaje nerešen izraelsko-palestinski sukob, čije će rasplamsavanje u maju 2021. godine svakako privremeno zaustaviti taj proces. Ipak, eskalacija nasilja u pojasu Gaze teško da će trajno narušiti odnose dve strane, smrtno zabrinute zbog pretnje koja stiže iz Teherana.

Od svih muslimanskih zemalja Bliskog istoka, Iran je ostao najdosledniji i najčvršći u svom anticionizmu, bilo da se radi o retorici ili konkretnim postupcima na terenu. Nema sumnje da dve države jedna drugu vide kao pretnje sopstvenom opstanku. Dok Izraelci sprovode sajber napade na iranska nuklearna postrojenja, preteći čak i strateškim napadom, uništenje Izraela je često pominjana tema u visokoj politici persijske države (Taha 2021). Uprkos velikoj udaljenosti, dve strane imaju kapaciteta da naude jedna drugoj (Wezeman 2011, 4–7) pa se obostrane pretnje ne mogu uzeti kao puko retoričko dizanje očekivanja domaće i međunarodne javnosti. Kroz ovu prizmu treba gledati i zabrinutost Izraela zbog prisustva Irana na Mediteranu i njihove podrške Hezbolahu. Angažovanje Irana i Hezbolaha u sirijskom građanskom ratu za cilj ima očuvanje Asada na

vlasti, i tako kontinentalne veze između njih i bitne karike u osovini otpora izraelskoj i američkoj dominaciji na Bliskom istoku (Kizilkaya 2017, 211–222). Sa druge strane, povremeni napadi Izraela na Siriju tokom poslednjih deset godina su upravo izvedeni na način da nanose gubitke Iranu, Hezbolahu i njihovom savezniku Asadu, bez koga teško da bi bilo i njihovog prisustva na terenu.

Za razliku od promena koje su se dogodile u prethodna dva obrasca, zaziranje bliskoistočnih despotskih režima od političkog islama pokazalo se kao trajan obrazac sekuritizacije RBK Bliskog istoka, a celom procesu je dosta doprinelo poistovećivanje sopstvenog opstanka na vlasti sa bezbednošću države. Tako sa „Arapskim prolećem“ dolazi do promene diskursa o spoljnoj pretnji bezbednosti države ka većem naglašavanju lokalnih i regionalnih pretnji (Koch 2019, 6–7). Ako su se tokom Hladnog rata Egipat i Saudijska Arabija složili da je Izrael njihova velika regionalna pretnja, danas je to slučaj sa Muslimanskim bratstvom. Kao rezultat, ubrzo je formirana koalicija aktera različitih ideoloških profila, ali sa zajedničkim interesima. Dok su u Egiptu sekularni vojni krugovi zbacili islamističkog predsednika Morsija, koalicija okupljena oko Saudijske Arabije radila je na suzbijanju uticaja Muslimanskog bratstva u Zalivu, dovodeći u pitanje odnose sa nekim od tradicionalnih saveznika, poput Katara. Islamisti su se pojavili kao najozbiljnija alternativa vlasti i u drugim revolucijama „Arapskog proleća“, ali primer Muslimanskog bratstva sam po sebi dovoljno govori u prilog tezi o univerzalnosti jednog od obrazaca neprijateljstava na Bliskom istoku. Na izvestan način, sekuritizacija islamističke opozicije od strane vladara Bliskog istoka, nakon 2011. godine, pokazala je da na širokom prostoru od Atlantika do Avganistana postoji specifičan oblik bezbednosne međuzavisnosti.

Promena unutrašnjih granica regionalnog bezbednosnog kompleksa Bliskog istoka

Transformacija unutrašnjih granica u regionalnom bezbednosnom kompleksu vezuje se za promene u obrascima sekuritizacije i njihova je posledica. U tom smislu, one (granice) su relativna kategorija, i već sa samom promenom vlasti u jednoj zemlji može doći do promene granica između potkompleksa.

S obzirom na značajne promene u obrascima prijateljstava i neprijateljstava u Bliskoistočnom RBK, čini se da se granica između Zalivskog i Levantskog potkompleksa može obrisati. Najpre, sukob

Saudijske Arabije i Irana, jedan od najdominantnijih obrazaca sekuritizacije na prostoru Zaliva, prelio se i na prostor Levanta, gde su se u Siriji dve zemlje indirektno borile za prevlast, odnosno suzbijanje uticaja druge strane. Drugi značajan obrazac sekuritizacije je sukob Izraela i Irana, koji je sada bezmalo jedan od najznačajnijih odnosa sa potencijalnim implikacijama na bezbednost čitavog Bliskog istoka. Ne samo da se Izrael bori da izbací Iran iz Sirije i Libana, već dve zemlje u kontinuitetu prete jedna drugoj ratnim razaranjima na suparnikovoј teritoriji. Bezbednosne interakcije između Izraela i Irana su danas većeg intenziteta nego one između Izraela i Jordana; da ne govorimo o Egiptu, koji je, zabrinut za održanje vladajućeg režima, više zagledan na zapad nego na severoistok. U tom smislu, i samo članstvo Egipta u Levantskom potkompleksu deluje kao problematično, tim pre što je ono bilo diktirano geografskom blizinom Izraelu i zaokupiranošću palestinskim pitanjem. Danas, kada je Egípat više zainteresovan za ishod građanskog rata u Libiji nego za ishod izraelsko-palestinskog sukoba, malo je osnova za svrstavanje Egipta u isti koš sa državama poput Sirije. Naposletku, ostaje prostora za diskusiju o statusu potkompleksa Magreba unutar šireg, Bliskoistočnog regionalnog bezbednosnog kompleksa. Buzan i Vejver su i sami Magreb okarakterisali kao (pot)kompleks (sa zagradom), dajući jasnu aluziju na niži stepen zavisnosti ovog prostora u odnosu na bezbednosna pitanja koja dominiraju istočnim delom kompleksa i mogućnost da i sam jednog dana možda preraste u regionalni bezbednosni kompleks. Ipak, vreme je potvrdilo njegov status potkompleksa, upravo zbog arabizma, islama i deljenja zabrinutosti zbog islamističke opozicije sa najvećim brojem država iz istočnog dela kompleksa. Uprkos slabljenju vezivne uloge koju izraelsko-palestinski sukob ima za celovitost Bliskoistočnog RBK, „Arapsko proleće“ je potvrdilo visok stepen bezbednosne međuzavisnosti Magreba i Mašreka koju su prepoznala ova dvojica autora.

SPOLJAŠNJA TRANSFORMACIJA REGIONALNOG BEZBEDNOSNOG KOMPLEKSA BLISKOG ISTOKA

Spoljašnja transformacija RBK događa se promenom njegovog sastava, bilo da se radi o ulasku novih članova, izlasku postojećih, podeli ili spajanju sa drugim kompleksom. Poslednjih dvadeset godina, kao najozbiljniji kandidat za ulazak u Bliskoistočni RBK nametnula se Turska, koja je od

strane Buzana i Vejvera prepoznata kao izolator koji razdvaja bezbednosne dinamike tri okolna kompleksa. Budući da su izolatori uvek potencijalni kandidati za spoljašnju transformaciju RBK (Buzan and Wæver 2003, 487), njihove pozicije su itekako podložne uticaju protoka vremena, naročito ako se radi o aktivnom i ambicioznom izolatoru kakav je Turska. Ni dvadeset godina nakon definitivnog formulisanja teorije, njene izolacione sposobnosti se ne mogu zanemariti, iako su itekako stavljene pred izazov „Arapskim prolećem“ i migrantskom krizom koja je ubrzo usledila. Ankara je uspela da stavi migrantsku krizu pod kontrolu, za šta je diplomatskim kanalima izdejsvovala obilatu finansijsku pomoć od EU (Janković 2016a). Nadgornjavanje oko izbeglica, mahom sa prostora Sirije, dovoljno govori o nameri Turske da naplati svoju ulogu izolatora, odnosno o spremnosti EU da Turskoj plati za obavljanje te funkcije. Povremene pretnje da će se pustiti da kriza izmakne kontroli, ipak govore da izolacija bezbednosne dinamike nije datost koja je rezultat samo određenih geopolitičkih okolnosti, već da u velikoj meri zavisi od agende vladajuće strukture u državi izolatoru.

Uloga Turske kao izolatora nije dovedena u pitanje samo prelivanjem bezbednosnih izazova iz jednog kompleksa u drugi, kakva bi svakako bila upotreba migranata u svrhu pritiska na EU čije su pojedine članice sekuritizovale migrantsko pitanje kao pretnju sopstvenoj društvenoj stabilnosti. Povod za preispitivanje te uloge može se naći i u njenoj sve većoj uključenosti u bezbednosnu dinamiku Bliskoistočnog RBK. Namera Erdogana i njegove partije AK da Tursku pozicioniraju kao lidera u islamskom svetu dobro je poznata. Međutim, u poslednjih deset godina Turska je intenzivirala svoje bezbednosno prisustvo na Bliskom istoku do mere da je važniji činilac regionalne bezbednosne dinamike nego mnoge članice Bliskoistočnog RBK.

Upadi turskih snaga na sever Sirije i Iraka kako bi se obračunala sa Radničkom partijom Kurdistanista datiraju još od devedesetih godina (Jojić, 2018), ali stepen njene umešanosti danas daleko prevazilazi ranije ograničene intervencije. Turska je od početka građanskog rata u Siriji pokrenula tri velike vojne operacije protiv Kurda, koje za rezultat imaju okupaciju delova severa zemlje. Na taj način, ona je uspela da se izbori za ulogu nezaobilaznog faktora u nastojanjima da se diplomatskim ili vojnim putem dođe do okončanja sukoba. Negativan odnos prema političkoj autonomiji Kurda u svom okruženju nosi sa sobom potencijal da trajno veže Tursku za bezbednosna pitanja severnih krajeva Bliskog istoka. Ankara je,

uz Iran, glavni zagovornik prava Palestinaca, često se zalažući za stvaranje širokog fronta islamskih zemalja za politički obračun sa Izraelom. Ona je, takođe, aktivni učesnik rata u Libiji, gde pruža podršku islamističkoj vladi u Tripoliju, kao i jedan od glavnih učesnika nadmetanja oko energenata u istočnom Mediteranu, sa više nego očiglednim bezbednosnim implikacijama. Takođe, Turska je uzela aktivno učešće u sukobu Saudijske Arabija i Katara, gde je čak stacionirala i deo oružanih snaga, s ciljem pružanja podrške Kataru u tom političkom sukobu.

Turska je, dakle, poslednju deceniju najdirektnije vezana za bezbednosnu dinamiku istočnog potkompleksa. Široka lepeza aktivnosti sa očiglednim posledicama na bezbednost regije govori u prilog tome, a ambicije aktuelne vladajuće garniture u Ankari sugerišu da će tako biti i u budućnosti.³ Regionalnoj sili je potreban region, a Bliski istok se nameće kao prirodan izbor, tim pre što Erdoganova partija ima jasne ambicije da Tursku pozicionira kao lidera islamskog sveta. Centralna Azija je daleko, a Rusija je u nedavnom ratu između Jermenije i Azerbejdžana potvrdila dominaciju na prostoru Kavkaza. Ujedno, sve većim udaljavanjem od Evropske unije tokom protekle decenije, Turska se postepeno isključuje iz evropske bezbednosne dinamike, ukoliko izuzmemo nadgornjavanje sa Grčkom u Egeju, koje će najverovatnije ostati samo na retorici. Čak i kada je povremeno izbijala u prvi plan evropske bezbednosne agende, kao u slučaju migrantske krize, to je bilo iznuđeno turskom geografskom blizinom Bliskom istoku. Kako je njena vezanost za Bliskoistočni RBK više trajnog karaktera, Turska bi se danas pre mogla odrediti kao član kompleksa koji vrši određene izolacione funkcije, nego kao aktivni izolator koji često penetrira u regionalnu bezbednosnu dinamiku. Njeno članstvo povlači sa sobom i posledice po ostale elemente esencijalne strukture RBK Bliskog istoka – raspodelu moći, unutrašnje granice i obrasce prijateljstava i neprijateljstava.

ZAKLJUČAK

Tokom poslednjih dvadeset godina na Bliskom istoku došlo je do značajnih događaja, koji su ostavili posledice na esencijalnu strukturu tamošnjeg regionalnog bezbednosnog kompleksa. Najvažniji među njima

---

³ Više o regionalnim i globalnim ambicijama savremene Turske videti u: Janković 2016b.

je „Arapsko proleće“ i serija unutrašnjih promena koje su potresale države Bliskog istoka, sa značajnim regionalnim implikacijama. Vezana sopstvenim ambicijama i fokusom na kurdsko pitanje Turska je danas ravnopravni član RBK, što je proizvelo posledice i po ostale elemente esencijalne strukture. Ova vrsta spoljašnje transformacije RBK dovela je i do promene u raspodeli moći unutar samog kompleksa, pa je Turska danas uz Saudijsku Arabiju, Izrael i Iran, jedan od četiri dominantna pola unutar novoformiranog istočnog potkompleksa. Do promena u polaritetu unutar potkompleksa, ali i u okviru šireg Bliskoistočnog regionalnog bezbednosnog kompleksa, došlo je i urušavanjem velikog broja država. Kao najdrastičniji primeri u opadanju moći mogu se uzeti Sirija, Irak, Libija i Jemen. Sa druge strane, tokom poslednje dve decenije došlo je do značajne akumulacije moći od strane monarhija iz Persijskog zaliva, u prvom redu Saudijske Arabije. Značajni uzroci transformacije kompleksa mogu se naći i u promenama obrazaca prijateljstava i neprijateljstava. Novi član, Turska, danas je uz Iran, palestinske organizacije i Hezbolah nosilac antiizraelske osovine na Bliskom istoku. Privrženost ovom obrascu sekuritizacije slabi u slučaju drugih islamskih zemalja, nekada nosilaca anticionističke histerije u regionu. Egipat je danas više zagledan ka zapadu, dok je Saudijska Arabija fokusirana na sukob sa Iranom, koji je i samu gura bliže Izraelu i Sjedinjenim Državama. Novi obrasci diktiraju i promenu unutrašnjih granica kompleksa, koji se danas može podeliti na dva potkompleksa – Zapadni i Istočni. Zapadni, ili afrički potkompleks, obuhvata države Magreba i Egipat, dok se Istočni, azijski potkompleks, sastoji od država nekadašnjeg Levantskog i Zalivskog kompleksa, sa izuzetkom Egipta i uz prisustvo novog člana – Turske. „Arapsko proleće“ je potvrdilo značaj arabizma i islama kao vezivnog faktora za regionalnu bezbednosnu dinamiku Bliskoistočnog RBK, pa se uprkos slabljenju značaja izraelsko-palestinskog sukoba i dalje može govoriti o jedinstvenom regionalnom bezbednosnom kompleksu Bliskog istoka. Sama dinamičnost političko-bezbednosnih događanja i permanentna tranzicija u kojoj se Bliski istok nalazi, međutim, ostavljaju veliki prostor za dalje promene u budućnosti.

BIBLIOGRAFIJA

- Aarts, Paul. 1999. "The Middle East: a region without regionalism or the end of exceptionalism?". *Third World Quarterly* 20 (5): 911–925.
- Alsaafin, Linah. 2020. "How did Israel and the UAE get to normalizing relations?", *Aljazeera*, 14 August. <https://www.aljazeera.com/news/2020/8/14/how-did-israel-and-the-uae-get-to-normalising-relations>
- Axworthy, Michael. 2017. "Islam's great schism", *New Statesman*, August 29.
- Bahgat, Gawdat and Anoushiravan Ehteshami. 2017. "Iran's Defense Strategy: The Navy, Ballistic Missles and Cyberspace". *Middle East Policy* 24 (3): 89–103.
- Beck, Martin. 2019. *Israel and the Arab Gulf: An Israel-Saudi Alliance in the Making*. Odense: SDU's Resource Center on Middle East Studies.
- Beck, Martin. 2020. "The Aggravated Struggle for Regional Power in the Middle East: American Allies Saudi Arabia and Israel versus Iran". *Global Policy* 11 (1): 84–92.
- Blanga, Yehuda U. 2017. "Saudi Arabia's Motives in the Syrian Civil War". *Middle East Policy* 24 (4): 45–62.
- Buzan, Barry. 1983. "Regional Security as a Policy Objective: The Case of South and Southwest Asia". In: *The Great Game: The Rivalry in the Persian Gulf and South Asia*, edited by Alvin Z. Rubinstein, 261–278. New York: Praeger.
- Buzan, Barry. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the post-Cold War Era*. Colorado: Lynnee Rienner Publishers.
- Buzan, Barry and Ole Wæver. 2003. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press.
- Fitzpatrick, Mark. 2011. *Nuclear capabilities in the Middle East*. Brussels: EU Non-Proliferation Consortium.
- Hassan-Yari, Houchang. 2016. "Middle East Warfighting Capabilities in 2025". In: *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*, edited by Erika Holmquist and John Rydqvist, 100–108. Stockholm: FOI.
- Holmes, Oliver. 2020. "Netanyahu hold secret meeting with Saudi crown prince", *The Guardian*, 23 November. <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/23/benjamin-netanyahu-secret-meeting-saudi-crown-prince-mohammed-bin-salman>

- Janković, Slobodan. 2016a. „Izbegličko-migrantska kriza: uzrok, posledice i smisao“. *Nacionalni interes* 25 (1): 69–102.
- Janković, Slobodan. 2016b. “Vectors of Turkish foreign policy: What remains of the strategy for 2023? “. *Međunarodni Problemi* 68 (1): 7–23.
- Janković, Slobodan. 2020. “The South and East Mediterranean power struggle: cases of Libya and Syria”. *The Review of International Affairs* 71 (1178): 79–97.
- Jojić, Stefan. 2018. “Turkey’s Kurdish Conflict: Genesis and a Political Context”. *The Review of International Affairs* 69 (1171): 49–63.
- Jojić, Stefan. 2019. „Mesto Persijskog zaliva u spoljnoj politici Donalda Trampa“. U: *Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri*, uredili Vladimir Trapara i Aleksandar Jazić, 178–198. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Kizilkaya, Yafer. 2017. “Hiybullah’s Moral Justification of Its Military Intervention in the Syrian Civil war”. *The Middle East Journal* 71 (2): 211–228.
- Koch, Christian. 2019. *The Evolution of the Regional Security Complex in the MENA Region*. Abu Dhabi: Emirates Diplomatic Academy.
- Laub, Zachary. 2018. “The Islamic State”, *Council on Foreign Relations*, August 10. <https://www.cfr.org/backgrounders/islamic-state>
- Lister, Charles. 2014. *Profiling the Islamic State*. Doha: Brookings Doha Center.
- Mabon, Simon. 2012. “The Battle for Bahrain: Iranian-Saudi Rivalry”. *Middle East Policy* 19 (2): 84–97.
- Oktav, Ozden Zaynep. 2011. “The Gulf States and Iran: A Turkish Perspective”. *Middle East Policy* 18 (2): 136–147.
- Rezaei, Ferhad. 2017. “Sanctions and Nuclear Rollback: The Case of Iran”. *Middle East Policy* 24 (2): 74–90.
- Santini, Ruth H. 2017. “A New Regional Cold War in the Middle East and North Africa: Regional Security Complex Theoriz Revisited”. *The International Spectator* 52 (4): 93–111.
- Saouli, Adham. 2016. “Armaed Political Movements in the Middle East”. In: *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*, edited by Erika Holmquist and John Rydqvist, 90–99. Stockholm: FOI.

- [SIPRI] Stockholm International Peace Research Institute. 2020. "Sipri Military Expenditure Database". Accessed 29 April 2021. <https://www.sipri.org/databases/milex>
- Sullivan, Paul. 2016. "Energy, Politics, and Security in the Middle East and North Africa". In: *The Future of Regional Security in the Middle East: Expert Perspectives on Coming Developments*, edited by Erika Holmquist and John Rydquist, 68–77. Stockholm: FOI.
- Taha, Rawad. 2021. "Iran parliament discusses bill to 'eliminate Israel by March 2041'", *Al Arabiya*, 4 January. <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2021/01/04/Iran-parliament-discusses-bill-to-eliminate-Israel-by-March-2041->
- Tasnim News Agency*. 2017. "Iran's Defense Minister Warns Saudis of Harsh Reaction" 8 May. <https://www.tasnimnews.com/en/news/2017/05/08/1400962/iran-s-defense-minister-warns-saudis-of-harsh-reaction>
- Wright, Robin and Peter Beker. 2004. "Iraq, Jordan See Threat to Election From Iran", *The Washington Post*, 8 December. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/>
- Wezeman, Pieter D. 2011. *Conventional strategic military capabilities in the Middle East*. Brussels: EU Non-Proliferation Consortium.
- Wezeman, Pieter D. and Alexandra Kuimova. 2019. *Military Spending and Arms Imports by Iran, Saudi Arabia, Qatar and the UAE*. Solna: SIPRI.

THE MIDDLE EAST REGIONAL SECURITY COMPLEX

Abstract: With an emphasis on the regional level of analysis and the key impact of regional interactions on security outcomes, the Theory of Regional Security Complex provides an original standing point for studying many of the issues that burden contemporary international political reality. In order to cope with the challenges posed by time flow and the extraordinary dynamics of international security, it is necessary to harmonize its theoretical settings and apparatus according to impulses from empiricism. One of the most dynamic regions of the world in terms of security is the Middle East, where wars, changes in the distribution of

power, and specific security challenges over the past two decades have influenced the change in the security configuration of the region. More specifically, there have been minor or major changes in all elements of the essential structure of the regional security complex. Their detection and explanation are the aims of this article. The emergence of new and the disappearance of once key factors in regional security dynamics, as well as the political realignments in the Middle East, signal changes in the patterns of amity and enmity and the power distribution in the region. Although most of the old patterns are retained, there is a change in some of them and the creation of new ones. On the other hand, the balance of power has been disrupted by the emergence of non-state actors, the disappearance of old ones, and the strengthening of new power poles on the security map of the Middle East. Some of the traditional patterns of enmity, such as the Saudi-Israeli one, have fallen into the background, receding in the face of the pragmatic need of former enemies to confront Iran. The distribution of power has also changed with the active inclusion of insulators in regional security dynamics, where Turkey is emerging as an actor that has decisively interfered in some of the burning issues of regional conventional and energy security over the past decade. Turkey's specific role in the Middle East RSC imposes the need to reconsider the role of insulators. Finally, as a consequence of changes in the previous factors of the essential structure, there have been significant changes in the boundaries of the regional security complex itself. Turkey's specific role in recent years has led to a change in external borders through its direct involvement in the security dynamics of the Middle East. Also, although factors that bind security dynamics over a wide area from the Atlantic to Afghanistan are still present, specific subregional dynamics have led to changes in the internal boundaries of the complex, merging and reconfiguring the subcomplexes.

Keywords: regional security complex, the Middle East, the War in Syria, Turkey, Iran.

GERILSKE GRUPE KAO TRAJNA BEZBEDNOSNA PRETNJA ZA LATINOAMERIČKE ZEMLJE

Rajko PETROVIĆ¹

Apstrakt: Predmet našeg istraživanja jeste delovanje gerilskih grupa na prostoru Latinske Amerike i bezbednosni izazovi koje ono sa sobom nosi. Polazimo od pretpostavke da su već 70 godina različite nacionalne i mahom levičarske paravojne gerilske grupe najveća bezbednosna pretnja, kako za tamošnje države pojedinačno tako i za latinoamerički region u celini. Rezultati istraživanja ukazuju na to da su neke gerilske grupe posle godina, pa čak i decenija, borbe odbacile oružanu borbu kao metod osvajanja vlasti i transformisale se u legalizovane političke pokrete ili partije, ali i da neke od njih i dalje deluju i ugrožavaju najpre bezbednost pojedinih država i celog regiona, a potom i političku stabilnost i ekonomski razvoj u njima. Zaključak je da su socijalna nejednakost, visoka stopa siromaštva, endemska korupcija i nedostatak razvijene demokratske kulture preduslovi koji pogoduju opstanku gerilske borbe zarad ostvarivanja političkih ciljeva u Latinskoj Americi, ali i garanti da će ovaj bezbednosni izazov i dalje biti prisutan na njenoj teritoriji. U teorijsko-pojmovnom smislu objasnimo pojam i značaj gerile, latinoameričkog modela diktature (kaudiljizam) i latinoameričke levice. U metodološkom smislu koristimo se metodom studije slučaja, komparativnom metodom i metodom analize.

Ključne reči: Latinska Amerika, gerila, Montoneros, Revolucionarne oružane snage Kolumbije, Vojska za nacionalno oslobođenje, latinoamerička levica, kaudiljizam.

---

¹ Istraživač saradnik, Institut za evropske studije, Beograd.
E-mail: rajko.petrovic@ies.rs

UVOD

Nakon završetka Drugog svetskog rata Latinska Amerika postaje politički i ekonomski nestabilno područje u kome se za vlast bore levičarske i desničarske političke partije i pokreti, ali i vojni krugovi (najčešće privrženi političkoj desnici) i paravojne levičarske organizacije inspirisane marksističkim revolucionarnim učenjem. Državni udari, vojni pučevi i stvaranje diktatorskih režima postali su realnost za većinu tamošnjih zemalja. Stoga nastaju gerilske grupe kao reakcija na desničarske diktature podržane vojskom poput diktature Augusta Pinočea (*Augusto Pinochet*) u Čileu, Horhea Rafaela Videle (*Jorge Rafael Videla*) u Argentini, Alfreda Stresnera (*Alfredo Stroessner*) u Paragvaju ili Anastasija Somoze (*Anastasio Somoza*) u Nikaragvi.

Decenijama unazad latinoameričke gerilske grupe bile su među najpoznatijima na svetu – Montoneros u Argentini, Tupak Katari (*Túpac Katari*) u Boliviji, Revolucionarne oružane snage Kolumbije (FARK), Patriotski front Manuel Rodrigez (*Manuel Rodríguez*) u Čileu, Front za nacionalno oslobođenje Farabundo Marti (*Farabundo Martí*) u El Salvadoru, Sandinistički front za nacionalno oslobođenje u Nikaragvi, Tupamaros u Urugvaju i drugi. Gerilski način ratovanja mnogima od njih donosio je velike uspehe, čemu je pogodovao niz uslova poput konfiguracije terena, zbijenih sirotinjskih gradskih četvrti, povodljivosti siromašnog i neobrazovanog stanovništva i sl. Vremenom su neke gerilske grupe odustale od ideje osvajanja vlasti nasilnim putem i kroz pregovore sa vlastima u datim zemljama uspele da se transformišu u zakonom priznate političke partije ili pokrete. To se desilo sa FARK-om u Kolumbiji, Farabundo Marti frontom u El Salvadoru, Manuel Rodrigez frontom u Čileu, sandinistima u Nikaragvi i Tupamarosima u Urugvaju. Sa druge strane, neke od latinoameričkih gerilskih grupa ne samo da su opstale, već i dalje sprovode nasilne akcije i na taj način ugrožavaju kako bezbednosnu tako i političku i ekonomsku stabilnost u pojedinim zemljama ili čak regionu u celini. Takav je slučaj sa gerilcima poput Vojske paragvajskog naroda (EPP) u Paragvaju, Zapatista u Meksiku, Vojske za nacionalno oslobođenje (ELN) u Kolumbiji i Sendero Luminoso u Peruu.

Nedovoljno razvijena demokratska politička kultura, izraženo raslojavanje između ekstremno bogatih i ekstremno siromašnih, tradicionalna sklonost latinoameričkih naroda ka militarizmu i skretanju u diktaturu, permanentno prisustvo Sjedinjenih Američkih Država u regionu

shvaćenom kao „njihovo dvorište“, klanovski kriminal i korupcija najgore vrste, te sklonost ka zavodljivosti širokih masa populizmom ključni su faktori koji pogoduju nastanku, razvoju i većem ili manjem uspehu gerilskih grupa na tim prostorima. Stoga one predstavljaju permanentan bezbednosni izazov za gotovo sve zemlje Latinske Amerike.

Nema sumnje da je najuspešnija i najčuvenija latinoamerička gerilska grupa bio Pokret 26. jul (M-26-7), predvođen Fidelom Kastrom (*Fidel Castro*), koji je tokom Kubanske revolucije zbacio sa vlasti diktatora Fulhensija Batistu (*Fulgencio Batista*) i uspostavio komunistički režim koji i danas traje. Ona je ostavila ogroman uticaj na gerilske grupe širom regiona i dala im nadu da se oružanom borbom mogu ostvariti željeni ciljevi. Ipak, smatramo da je reč o pokretu i događaju koji zavređuju posebnu i detaljniju pažnju, a za koja u ovako koncipiranom istraživanju nije bilo mesta.

TEORIJSKO-POJMOVNI OKVIR

Gerilsko ratovanje predstavlja specifičan oblik oružane borbe koji je primenjivan vekovima, ali se o njemu u teorijskom smislu govori tek s kraja XVIII i početkom XIX veka. Pisani tragovi govore da su gerilski način ratovanja primenjivali drevni Sumeri, zatim Egipćani protiv Hiksa, robovi u staroj Grčkoj i Rimu, kao i Sloveni protiv Vizantije. Sam termin i teorijski koncept gerile dolazi iz vremena Napoleonovih ratova u Evropi, a posebno u vreme francuskog osvajanja Španije. Tada je otpor španskog naroda zavojevaču nazvan *guerrilla*, što na španskom jeziku znači mali rat (Milašinović and Putnik 2007, 327). Gerila se definiše kao „oblik oružanog otpora stanovništva ili njegovog dela, grupa u jednoj zemlji ili području u uslovima u kojima nije moguće vođenje adekvatne borbe protiv jačeg, materijalno i silom nadmoćnijeg protivnika koji je ili osvajač ili vladajuća struktura sopstvene zemlje“ (Milašinović and Putnik 2007, 328). Shvaćena kao borba za samoopredeljenje, pokret otpora ili partizansko ratovanje, gerila je priznata u okviru međunarodnog ratnog prava. Prema Dopunskom Protokolu I iz 1977. godine status boraca koji bi se mogli označiti terminom gerilci je ozakonjen, odnosno stavljen pod ingerencije međunarodnog ratnog prava (Milašinović and Putnik 2007, 329–330). Gerila se često meša sa terorizmom, što je pogrešno. Iako i gerila i terorizam spadaju oblike političkog nasilja, među njima postoji bitna razlika. Naime, gerila po definiciji predstavlja zakonitu borbu protiv okupatora, a gerilci

načelno borce za slobodu koji streme građanskim slobodama kao cilju borbe. Sa druge strane, teroristi se u ostvarivanju svojih ciljeva služe nasiljem i strahom, a meta su im neretko i civili. U tom smislu, terorizam najčešće ima negativnu konotaciju, a gerila pozitivnu ili bar neutralnu, iako i sami gerilci neretko primenjuju istu taktiku borbe kao i teroristi, poput atentata, otmica i podmetanja bombi na javnim mestima (Krstić 2015, 520–521). Gerilske grupe su tokom XX veka bile prisutne na praktično svim delovima planete – od Crnačke oslobodilačke vojske (*Black Liberation Army*) u Sjedinjenim Američkim Državama, preko tzv. Oslobodilačke vojske Kosova u Evropi, preko Somalijskog nacionalnog pokreta (*Somali National Movement*) u Africi i Tamilskih tigrova (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*) u Aziji, sve do Revolucionarne vojske Bugejnvila (*Bougainville Revolutionary Army*) u Okeaniji. Ako zanemarimo mnoštvo gerilskih pokreta na afričkom kontinentu, koji su bili prirodan deo procesa dekolonizacije tog prostora u XX veku, videćemo da je Latinska Amerika prostor na kome se, zapravo, u okviru postojećih međunarodno priznatih zemalja (koje su se oslobodile evropskih kolonijalnih sila još u XIX veku) javio najveći broj gerilskih grupa, od kojih su mnoge i danas aktivne.

Latinska Amerika je prostor na kome su države u XIX veku stekle samostalnost od nekadašnjih evropskih kolonijalnih sila, pre svih Španije i Portugala. Iako je lokalno stanovništvo predvođeno kreolima krenulo u proces izgradnje država po francuskom i američkom demokratskom receptu, specifična autoritarna politička kultura nastala u vreme kolonijalizma ostala je još dugo dominantna matrica društveno-političkih odnosa. Nekadašnji kacikizam (*caciquismo*), koji je označavao sistem u kome lokalni vlastodržac (*cacique*) ima punu kontrolu nad političkim, ekonomskim i društvenim tokovima, u XIX i XX veku je zamenjen kaudiljizmom (*caudillismo*). Reč je o političkom fenomenu specifičnom za latinoameričko podneblje u kome je vlast koncentrisana u rukama harizmatičnog vođe (*caudillo*) dopadljivog širokim masama, populističke retorike i delovanja, sklonog represivnim merama protiv neistomišljenika i političkih protivnika, te neretko i zavođenju diktature (Castro 2007, 10). Kaudiljizam je u savremenoj Latinskoj Americi najčešće imao desničarsko, militantno i ksenofobično ruho. Nesporno je da je i latinoamerička levica iznedrila lidere koji se uklapaju u matricu kaudiljizma, poput Uga Čaveza (*Hugo Chávez*) ili Eva Moralesa (*Evo Morales*), ali ih je daleko više bilo na desnom političkom spektru, verovatno procentualno najviše u odnosu na ostatak sveta. Augusto Pinoče, Horhe Rafael Videla, Alfredo Stresner,

Anastasio Somoza i Rafael Truhiljo (*Rafael Trujillo*) najpoznatiji su protagonisti latinoameričkog kaudiljizma i neki od najpoznatijih diktatora u XX veku uopšte. Desničarski režimi koji su krajem XIX i tokom celog XX veka nicali jedan za drugim na ovom prostoru imali su manje-više identične karakteristike – apsolutna vlast koncentrisana u pojedincu, gušenje slobode političke misli i delovanja, kontrola ekonomskih tokova u zemlji, snažna sprega vlasti i vojske, fasadna demokratija oličena u postojanju institucija provizornog karaktera i brisanje granica između javne i privatne sfere (Castro 2007, 15–20). Posebno je zanimljiv njihov izrazito negativan i agresivan odnos prema marksističkim levičarskim ideologijama na njihovom tlu sa kojima su se nemilosrdno obračunavali. Dovoljno je uzeti primer Čilea, gde je za vreme militarističke diktature Augusta Pinočea ubijeno oko 3.000, mučeno 30.000 i uhapšeno 130.000 Čileanaca koje je je režim dovodio u vezu sa „antidržavnim“ levičarskim organizacijama (Петровић 2020, 17).

Levičarske ideologije oduvek su imale plodno tle u Latinskoj Americi, što nije čudno, s obzirom na izraženo socijalno raslojavanje stanovništva, stepen ekonomske nejednakosti između bogatih i siromašnih, mešanje Sjedinjenih Američkih Država u unutrašnja pitanja datih država (latinoamerička levica je po pravilu nacionalistička) i sl. Desničarske diktature su, međutim, bile idealno „pogonsko gorivo“ za razvoj i širenje marksističkih ideja prilagođenih potrebama latinoameričkog podneblja. Represivna i militaristička desnica na vlasti je po prirodi stvari rađala levicu sklonu različitim oblicima političkog nasilja, među koje spada i gerila. Tako su mnogi levičarski pokreti u Latinskoj Americi na vlast dolazili revolucijama, poput Kubanske (1959) i Sandinističke (1979). Gotovo svi militantni levičarski pokreti na ovom prostoru služili su se gerilom. Bez obzira na to da li su bili motivisani lošim socio-ekonomskim stanjem u zemlji, nedostatkom političkih prava i sloboda, ili pak željom za emancipacijom i poboljšanjem sveukupnog položaja urođeničkih naroda, svim tim pokretima se gerilska borba činila kao idealno sredstvo za ostvarivanje ciljeva. Mirno osvajanje vlasti na demokratskim izborima u nekim slučajevima bilo je skoro pa nemoguće, dok je u drugim bilo moguće tek nakon što su gerilci svojom borbom stvorili uslove za iste. Usled nedostatka materijalnih i ljudskih resursa, te u skladu sa konfiguracijom terena (prašume, nepristupačne planine i sl.) i gustinom naseljenosti (stanovništvo koncentrisano mahom u priobalnim gradovima, koji su bili

striktno podeljeni na bogate i siromašne četvrti), strategija gerilskog ratovanja se nametala kao efikasna i svrsishodna.

GERILSKE GRUPE U LATINSKOJ AMERICI: NASTANAK I OSNOVNE KARAKTERISTIKE

Političko nasilje je, u svojim različitim oblicima, vekovima bilo prisutno na prostoru Latinske Amerike. Uz pomoć njega Španci, Portugalci i drugi evropski kolonizatori uspešno su kontrolisali taj prostor preko 300 godina. Revolucije za nacionalno oslobođenje latinoameričkih zemalja same po sebi su proizvele ogromnu količinu političkog nasilja. Sa proterivanjem kolonizatora nasilna komponenta političkog života nije nestala, naprotiv, veliki broj novostvorenih zemalja je prošao kroz tragična iskustva građanskih ratova ili međusobnih sukoba. Čak su i latinoameričke zemlje koje važe za „najevropskije“, poput Argentine i Čilea, odmah po sticanju nezavisnosti utonule u građanske ratove, a potom i ratove sa susedima. Neokolonijalna matrica odnosa moći zadržala se i posle odlaska Španaca i Portugalaca, ispoljavajući se kroz nasilne političke obračune, zavođenje diktatura, upotrebu vojske u političke svrhe, te kroz stvaranje uske političke, vojne i ekonomske elite koja je kontrolisala sve tokove u datim zemljama. U tom kontekstu treba razumeti i nastanak i razvoj gerilskih grupa širom Latinske Amerike.

Uopšteno govoreći, gerilske grupe postaju široko rasprostranjen fenomen na tom prostoru od 1950-ih i na desetine ih nastaje do 1980-ih. Teško je precizirati kada se tačno javlja prva gerilska grupa na tom prostoru. Ukoliko u obzir uzmemo one čije delovanje je izazvalo ne samo interesovanje šire javnosti, već i proizvelo dugoročne posledice, onda se može reći da je prva nastala u Nikaragvi, predvođena Augustom Sandinom² (*Augusto Sandino*) 1920-ih, a nedugo za njom i u El Salvadoru,

---

² Upravo je po Augustu Sandinu ime poneo Sandinistički front nacionalnog oslobođenja (FSLN), nikaragvanska marksistička gerilska grupa osnovana 1961. godine s ciljem borbe protiv diktatorskog režima Anastasija Somoze. Sandinisti su najpre tokom 1970-ih izveli niz gerilskih napada, da bi 1979. godine pokrenuli sveopštu revoluciju u kojoj su srušili tadašnji režim. Nakon toga su se transformisali u političku partiju sa istim nazivom, koja je vladala sve do 1990. godine. Na vlast se ponovo vraća 2006. godine predvođena Danijelom Ortegom (*Daniel Ortega*), gde je ostala sve do danas (Salgado 2018).

predvođena Farabundom Martijem. Prvi nikaragvanski gerilci, na čelu sa čovekom po čijem će prezimenu kasnije naziv poneti jedna od najuticajnijih gerilskih grupa u Latinskoj Americi, a potom i revolucija i najsnažnija nikaragvanska politička partija, bili su zapravo paradigmatičan primer latinoameričke levičarske gerile. Sandino je bio predvodnik radničkog i siromašnog sloja Nikaragve u pobuni protiv režima Anastasija Somoze i otporu protiv okupacije te zemlje od strane Sjedinjenih Američkih Država (1927–1933). Prvi nikaragvanski gerilci su se, dakle, borili protiv represije desničarske diktature, surovog ekonomskog liberalizma u kome je malobrojna elita bila povlašćena, odnosno za poboljšanje socijalnog statusa najranjivijih društvenih grupa, ali i protiv narušavanja suvereniteta Nikaragve od strane zvaničnog Vašingtona, koristeći zasede kao najefikasniji metod borbe (Grossman 2008). Ovo je kasnije manje-više postala „lična karta“ svih latinoameričkih levičarskih gerilaca, uz obavezan kult vođe revolucije koji je svoj život položio za slobodu naroda i otadžbine, kao što se desilo sa Sandinom koji je ubijen po Somozinom naređenju 1934. godine. Isti obrazac se ponovio i u slučaju El Salvadora. Tamo je marksistički revolucionar Farabundo Martí³ organizovao lokalne radnike i seljake u gerilske grupe kako bi pružili otpor diktatorskom režimu Maksimilijana Ernandeza Martineza (*Maximiliano Hernández Martínez*) tokom Masakra seljaka 1932. godine, kada je državna armija izvršila etnocid nad urođeničkim Pipli narodom. Baš kao u Nikaragvi, i ovde su se gerilci borili protiv domaće diktature podržane spoljnom američkom intervencijom, i bili organizovani hijerarhijski i podeljeni u veći broj manjih grupa koje su vršile zasede i napadale strateške tačke vojno nadmoćnijeg protivnika (Arias Gómez 2012).

S obzirom na to da ćemo na narednim stranama analizirati pojedinačne gerilske grupe, ovde ćemo ukazati na njihove zajedničke karakteristike. Prvo, rane latinoameričke gerilce ne treba posmatrati kao teroriste ili političke ekstremiste, jer oni nisu imali druge mogućnosti u situaciji u kojoj su diktatorski režimi blokirali svaku mogućnost za mirne i demokratske

---

³ Po Farabundo Martiju je ime dobio Farabundo Martí front za nacionalno oslobođenje (FMLN), salvadorska marksistička gerilska grupa formirana 1980. godine ujedinjenjem nekoliko manjih levičarskih grupa. Bila je jedan od glavnih učesnika u Salvadorskom građanskom ratu (1979–1992), koji je završen primirjem između desničarske vlade i levičarskih pobunjenika. FMLN je transformisan u političku partiju i vršio je vlast u periodu između 2009. i 2019. godine (Álvarez 2011).

promene (Larson 1977, 112). Drugo, latinoameričke gerilske grupe su po mnogo čemu sličnije afričkim ili azijskim, negoli evropskim – zbog neokolonijalnog konteksta, stranog intervencionizma i socio-ekonomskih okolnosti (Larson 1977, 112). Treće, one imaju nacionalistički, antiglobalistički i antineoliberalni karakter (Joxe 1997). Četvrto, savremene gerilske grupe su daleko bolje naoružane i imaju razvijeniju logistiku i infrastrukturu nego što je to bio slučaj sa starim. Isto tako, imaju daleko više slobode i autonomije, jer u ideološkom i političkom smislu nisu vezane za spoljne faktore, kao što je to bio slučaj ranije zbog pomoći od strane komunističkih režima širom sveta (Joxe 1997). Peto, ruralno stanovništvo je mahom predstavljalo okosnicu svih gerilskih grupa u Latinskoj Americi, jer upravo ono neguje tradiciju različitih vidova pobune protiv vlasti (Hobsbawm 1970, 51). Šesto, istorijski posmatrano, latinoameričke gerilske grupe su imale i imaju značajan revolucionarni potencijal (Hobsbawm 1970, 53).

STUDIJE SLUČAJA

Montoneros

Studije slučaja, koje će nam pomoći da razumemo značaj gerilskih grupa i njihovu opasnost (kako nekada tako i sada) po bezbednost latinoameričkih zemalja i Latinske Amerike kao svetskog regiona uopšte, započecemo sa argentinskim gerilcima zvanim Montonerosi. Nakon što je vojnim udarom 1955. godine, predvođenim Eduardom Lonardijem (*Eduardo Lonardi*), prekinut drugi mandat vlade Huana Perona (*Juan Perón*), a sam Peron proteran u Španiju, Argentina je ušla u gotovo dvodecenijski period unutrašnjih sukoba između peronista i antiperonista, gde dolazi do čestih smena između civilne i vojne vlasti. U takvoj atmosferi krajem 1960-ih godina nastaje ova levičarska peronistička gerilska grupa. Iako veza između samog Perona u egzilu i ove grupe nikada do kraja nije rasvetljena, Montoneros se zalagao za njegov povratak i za povratak tekovina „Peronove revolucije“ u javnu sferu (Amorin 2005). Ovi gerilci su od samog početka svog višegodišnjeg delovanja (1970–1981) primenjivali nasilne metode borbe, smatrajući da će na takav način izazvati revolt vlasti i ogoliti njen diktatorski karakter. Iako nikada nije uspeo da mobliše široke narodne mase, Monteneros je svojim aktivnostima uneo veliku pometnju u ionako nestabilno argentinsko društvo. Pažnju javnosti dobili su već 1970. godine

kada su oteli i ubili bivšeg argentinskog diktatora Pedra Euhenija Aramburua (*Pedro Eugenio Aramburu*) i njegove saradnike, a koje su teretili za masakr nad neistomišljenicima i ubistvo argentinskog generala Huana Hosea Valjea (*Juan José Valle*) 1956. godine. Dve godine kasnije postavili su eksploziv na Trg Svetog Isidra u Buenos Ajresu (i tom prilikom ubili jednu, a ranili nekoliko osoba), a potom izazvali eksploziju u jednom od prestižnih hotela u prestonici. Godine 1973. ponovo su uzburkali argentinsku javnost ubistvom pukovnika Hektora Irabarena (*Héctor Irabarren*), jednog od čelnih ljudi argentinske obaveštajne službe (Lewis 2002).

Peronisti su 1973. godine osvojili vlast na prvim demokratskim izborima posle dužeg vremena pauze, kada se i sam Peron vraća iz Španije. Iako su Montonerosi za to imali značajne zasluge, Peron se najpre distancirao od njih, a potom ih i izbacio iz svoje Justicijalističke partije 1974. godine. Izabela Peron (*Isabel Perón*), Peronova supruga i predsednica Argentine od 1974. do 1976. godine dekretom je proglasila Montonerose subverzivnom grupom i naredila njihovo uklanjanje. Montoneros je u međuvremenu nastavio sa gerilskom borbom. Godine 1974. ubili su šefa peronista u gradu Rosariju Teodora Ponseu (*Teodoro Ponce*), a zatim i bivšeg argentinskog ministra spoljnih poslova Artura Mora Rođa (*Arturo Mor Roig*). Nastavili su sa sabotazama u fabrikama, sredstvima javnog prevoza, ali i sa otmicama protivnika i predstavnika biznis klase (Jenkins and Johnson 1976, 2). Pored ubistava istaknutih pojedinaca, Montoneros je 1975. godine izveo i veliku vojnu operaciju „Primisija“, kada su oteli jedan avion i napali vojne barake u argentinskoj provinciji Formosa, ubivši i ranivši desetine vojnika i civila. Pored vojnih objekata i pripadnika oružanih snaga, napada nisu bili pošteđeni ni novinari i njihove redakcije. Međutim, već 1976. godine na vlast dolazi vojna hunta predvođena generalom Horhe Rafaelom Videlom. Videla se na vlasti zadržao sve do 1981. godine, a protiv svojih političkih protivnika je vodio nemilosrdnu i nasilnu borbu tokom čuvenog Prljavog rata u kome je život izgubilo nekoliko desetina hiljada ljudi. Na najvećem udaru vojne hunte našao se upravo Montoneros, tada predvođen Mariom Firmeničem (*Mario Firmenich*). Usledili su višegodišnji ulični ratovi, otmice, bombaški napadi, zarobljavanja i mučenja u kojima je stradalo na hiljade civila, nekoliko hiljada gerilaca, ali i na desetine vojnika i policajaca, kao i ljudi iz samog vrha politike i vojske (Muñoz 2011).

Uprkos velikom otporu Montonerosa, Videla je uspeo da do 1981. godine u potpunosti neutrališe ovu grupu. Videla je ubrzo zbačen sa vlasti, a poraz od Britanaca u Folklandskom ratu 1982. godine označio je kraj militarističke

ere i početak demokratske tranzicije Argentine u kojoj više nije bilo prostora za ozbiljnije gerilsko delovanje. Možemo zaključiti da se Montoneros služio tipičnom taktikom za latinoameričke gerilce – otmice i ubistva visokih političkih i vojnih funkcionera (ali i novinara), bombaški napadi na javnim mestima, strateški napadi na vojne i policijske centrale, te uništavanje proizvodnih pogona i saobraćajne infrastrukture. Montoneros je paradigma snažne latinoameričke gerilske grupe koja, uprkos tome što je imala veliki broj pripadnika i sposobnost da ozbiljno ugrožava funkcionisanje političkog poretka u zemlji, nije uspela da opstane kako zbog rešenosti države da je neutrališe tako i zbog nadolazećeg procesa demokratizacije države i društva.

FARK-EP

Revolucionarne oružane snage Kolumbije – Vojska naroda (FARC-EP), u široj javnosti poznatije pod skraćenicom FARK, jedna su od najpoznatijih gerilskih grupa u istoriji Latinske Amerike. FARK je osnovan davne 1964. godine i delovao je sve do 2016. godine, kada je postignut dogovor o miru sa vladom Kolumbije, gde se FARK godinu dana kasnije transformisao u zakonom priznatu političku partiju pod nazivom Zajednička alternativna revolucionarna snaga (*Fuerza Alternativa Revolucionaria del Común*), čija je skraćena ostao FARK. Ova grupa, dakle, spada u red onih latinoameričkih gerilskih grupa koje su svojim relativno uspešnim višedecenijskim vojnim delovanjem naterale vladu svoje zemlje da sa njima potpiše primirje i prizna ih kao relevantnu i zakonski priznatu političku snagu. Treba istaći da je FARK nastao na marksističko-lenjinističkim ideološkim osnovama, te s ciljem pretvaranja Kolumbije u socijalističku državu. Uzroci njegovog nastanka sežu u daleku 1948. godinu, kada su desničarske elite podržane narko-kartelima ubile lidera kolumbijskih socijalista Horhea Eliesera Gajetana (*Jorge Eliécer Gaitán*), čoveka veoma popularnog u narodu i viđenog kao budućeg predsednika Kolumbije. Usledilo je desetogodišnje nasilje i obračuni (*La Violencia*) između desničarske vlasti i levičarskih pokreta i partija u kojima je živote izgubilo preko 200.000 ljudi. FARK nastaje u uslovima kada vlada Kolumbije planira da zabrani rad ostalih političkih partija u zemlji. Radničko i seljačko stanovništvo je kao odgovor na ovakav potez vlade krenulo sa osnivanjem „komunističkih republika“ širom zemlje, a nakon što je vojska krvavo ugušila jednu od njih u Maketaliji nastaje FARK predvođen Pedrom Antoniom Marinom (*Pedro Antonio Marín*) i počinje poluvekovni građanski rat (Offstein 2003, 101-105).

FARK se decenijama služio klasičnim gerilskim metodama borbe protiv kolumbijske vlade – napadima na vojne i policijske trupe, atentatima, bombaškim napadima, kidnapovanjima, ali i preuzimanjem dela lanaca trgovine drogom. Vlada Kolumbije i međunarodne organizacije tokom višedecenijskog delovanja teretile su FARK i za čitav niz kršenja ljudskih prava, među kojima su i masakri čitavih sela, progon stanovništva na teritoriji pod njihovom kontrolom, mučenje i ubijanje zatvorenika i silovanje žena i devojčica. Treba istaći da je FARK bila veoma brojna gerilska grupa, koja je u nekim trenucima imala skoro 20.000 naoružanih i dobro obučanih boraca, a nikada ispod nekoliko hiljada. Zbog svega ovoga FARK je dugo vremena važio za najopasniju gerilsku grupu na zapadnoj hemisferi. Vladine vojne i policijske snage, potpomognute desničarskim paravojnim formacijama i narko-kartelima neretko su uzvraćale istom merom. Pored FARK-a, sa vladinim snagama su se sukobljavale i druge gerilske grupe (poput ELN-a), ali je on definitivno bio njen najmoćniji i najopasniji neprijatelj. Ukupan rezultat višedecenijskih sukoba jesu milioni raseljenih i izbeglih lica, 215.000 poginulih civila, 46.800 poginulih boraca na obe strane, 70.000 nestalih, 37.000 otetih i 15.000 silovanih žena (Romero 2018). Ovo su podaci koji svedoče o razornoj moći ove gerilske grupe, kao i o ogromnom uticaju koji je ostavila na celokupnu savremenu istoriju Kolumbije.

FARK je za pola veka svog delovanja izveo na stotine atentata, masakara, otmica i bombaških napada. Neki od njegovih najznačajnijih bombaških napada bili su napad na antigerilsko vojno postrojenje u El Doradu 2002. godine (29 poginulih), napad na klub „El Nogal” u Bogoti 2003. godine (36 poginulih i preko 200 ranjenih) i napad na palatu pravde u Kaliju 2008. godine (4 poginulih i 26 ranjenih). Od atentata se izdavao pokušaj ubistva predsednika Kolumbije Alvara Uribea (*Alvaro Uribe*) u blizini aerodroma u Neivi 2003. godine, kada je poginulo 15 i ranjeno 66 ljudi. Samo tokom leta 2015. godine, tik uoči potpisivanja primirja sa vladom Kolumbije, FARK je izveo čak 64 napada (*Defensoría del Pueblo* 2015). Od preko 9.000 otmica, najpoznatija je bila otmica tadašnje kandidatkinje za mesto predsednika Kolumbije Ingrid Betankur (*Ingrid Betancourt*) 2002. godine, a koja je oslobođena tek 2008. godine (Betancourt 2010). Od preko 240 počinjenih masakara, najpoznatiji su oni u kanjonu reke Ata, Pavarando Grandeu, Behukalesu, Apartadu, Tieralti, Bohaji, Narinju i El Saladu (Nubia Bello 2013, 47–56).

Sve prethodno rečeno ukazuje na vojnu, organizacionu i logističku snagu FARK-a tokom njegove poluvekovne istorije. S obzirom na činjenicu da vlada Kolumbije nije uspevala da eliminiše ovu pretnju (koristila je razne

načine, poput infiltriranja svojih ljudi među gerilce, lažnog primirja 1980-ih, opsežnih vojnih i policijskih akcija), započela je konačne mirovne pregovore 2012. godine koji su rezultirali primirjem potpisanim 2016. godine. FARK je transformisan u političku partiju koja se obavezala da će se mirnim i demokratskim putem boriti za vlast, iako je ostalo par manjih grupa unutar kolumbijske teritorije koje su odbile poslušnost. Nova partija je pripremala Rodriga Londonja (*Rodrigo Londoño*) kao kandidata na predsedničkim izborima 2018. godine, ali se od kandidature odustalo zbog njegovih zdravstvenih problema. Političko „krštenje“ imala je na lokalnim izborima 2019. godine, gde je osvojila dva gradonačelnička mesta (Pupiales 2019). Još uvek, međutim, vlada nepoverenje između vlade i bivših gerilaca, iako je FARK gotovo u potpunosti razoružan i već godinama ne izvodi napade. U svakom slučaju, ovo je primer gerilske grupe koja je, poput pomenutih u Nikaragvi i El Salvadoru, imala dovoljno snage da se nametne kao relevantan politički faktor priznat od strane zvaničnih vlasti.

ELN

Vojska za nacionalno oslobođenje (*Ejército de Liberación Nacional*), poznatija pod skraćenicom ELN, jedna je od najmoćnijih i najdugotrajnijih aktivnih gerilskih grupa u Latinskoj Americi, te kao takva predstavlja idealan primer onih koje vlasti nisu uspele da poraze vojničkim putem, niti da sa njima uspostave trajno primirje. Ova kolumbijska gerilska grupa je formirana davne 1964. godine i zasnovana je na marksističko-lenjinističkoj i gevarističkoj ideologiji uz primese „teologije oslobođenja“. Cilj grupe od samog početka bilo je osvajanje vlasti oružanim putem i uspostavljanje komunističkog poretka u Kolumbiji. Shodno tome, grupa se našla na udaru kako kolumbijske vlasti, tako i paravojnih desničarskih formacija (Azzellini 2009, 1081–1084). Isto tako, proglašena je terorističkom organizacijom u Sjedinjenim Američkim Državama (protiv čijeg se navodnog imperijalizma u Kolumbiji bori), Kanadi, Evropskoj uniji i susednom Peruu. Sa druge strane, ELN je tokom decenija delovanja imao različite formalne i neformalne saveznike – FARK (do potpisivanja primirja 2016), zatim u prošlosti i Sovjetski Savez, Kinu i Kubu, a danas računa na podršku jedino Madurove (*Nicolás Maduro*) Venecuele⁴ (ICG 2019, 5). Zanimljivo je to da je

---

⁴ Venecuelanska opozicija predvođena samoproglšenim predsednikom Venecuele Huanom Guaidom (*Juan Guaidó*) ELN smatra terorističkom organizacijom.

ELN od samog početka privukao veliki broj sveštenika rimokatoličke crkve koji su se protivili ideologiji vladajuće elite, od kojih su neki postali jedni od čelnih ljudi grupe, poput Kamila Toresa Restrepa (*Camilo Torres Restrepo*) i Manuela Pereza Martineza (*Manuel Pérez Martínez*).

Sa svojih nekoliko hiljada dobro obučениh boraca, ELN je izveo na stotine bombaških napada, atentata i otmica širom zemlje. Na meti su mu bili političari, vojnici, policajci, novinari, ali i građani za koje se sumnjalo da saraduju sa vlašću u borbi protiv njega. On je najpre surovo kažnjavao sve bivše članove grupe za koje se smatralo da su saradnici sa vlašću i izdajnici. Tako su 1968. godine zbog navodne izdaje ubijena tri uticajna člana ELN – Viktor Medina Moron (*Víctor Medina Morón*), Húlio Sesar Kortés (*Julio César Cortés*) i Eliodoro Očoa (*Heliodoro Ochoa*). Tri godine kasnije ubijen je i Haime Arenas Rejes (*Jaime Arenas Reyes*), vođa kolumbijskih studenata, jer je napustio grupu i zalagao se za dijalog sa vlašću (Arenas Reyes 1971). Vidimo, dakle, da je ova gerilska grupa od samog početka insistirala na unutrašnjoj koheziji i nije dozvoljavala nikakva odstupanja od ideoloških postulata formulisanih još u Manifestu iz Simakote, gradu u provinciji Santander u kome je ELN izvršio svoj prvi oružani napad 1964. godine. Baš kao i FARK i ELN je bio sposoban da vojnički zauzme čitava sela ili manje gradove. Tako je, primera radi, 1970. godine zauzeo gradić Simitaru na severoistoku zemlje u provinciji Santander. Sa atentatima na visokopozicionirane Kolumbijce počeli su vrlo rano. Prvi koji je odjeknuo u javnosti bio je neuspeli atentat na Alvara Valensiju Tovara (*Álvaro Valencia Tovar*), jednog od vodećih kolumbijskih oficira, ispred zgrade ministarstva odbrane u Bogoti 1971. godine. Kolumbijska vlada je ELN shvatila kao ozbiljnu pretnju i 1972. godine je započela „Operaciju Anori“, prvu veliku operaciju protiv ove gerilske grupe u kojoj je uhapšeno preko 200 osoba koje su dovedene u vezu sa njom. ELN je od 1978. do 1998. godine vodio sveštenik Manuel Perez Martinez (*Manuel Pérez Martínez*), koji je uspeo da mudrim rukovođenjem pomiri zavađene frakcije unutar grupe, a serijom pljački nekoliko evropskih multinacionalnih kompanija finansijski osnaži i vojno modernizuje ELN. Tokom 1980-ih ELN se udružuje sa FARK-om i drugim levičarskim gerilskim grupama u Kolumbiji i učestvuje u nekoliko napada na kolumbijsku vojsku i njene objekte, od kojih se izdvaja napad na vojnu bazu u El Bagreu, gde je ubijeno 15 vojnika. Nakon neuspelih pregovora sa vladom Kolumbije početkom 1990-ih, ova decenija je bila obeležena nizom ofanzivnih napada ELN-a, među kojima su napadi u Usmeu, Mutati i

Guikanu koji su odneli nekoliko desetina života. Uz to, ELN je sredinom 1990-ih započeo sa akcijama sabotaže rada vladinih naftnih postrojenja sa prilično velikim uspehom. Nakon neuspelih pregovora sa vladom predsednika Alvara Uribea (*Álvaro Uribe*) početkom 2000-ih grupa je nastavila sa napadima na vojsku, policiju i strateški važne objekte u zemlji, učvršćujući svoju saradnju sa manjim gerilskim grupama i narko-kartelima suprotstavljenim vlastima, ali se istovremeno obračunavala sa FARK-om zbog taktičkih i strateških mimoilaženja (Echandía Castilla 2013). Svi naredni mirovni pregovori između ELN-a i vlade Kolumbije, uključujući i one od 2015. do 2017. godine su propali, uprkos najvećim postignućima do tada (razmena zatvorenika, stvaranje uslova za dolazak pape Fransiska u Kolumbiju 2017. i sl.). Za razliku od FARK-a, ELN nije pristao na poslednje uslove primirja koje je ponudila vlada u Bogoti i time je od 2016. godine postao najsnažnija gerilska grupa u zemlji.

ELN i danas izvodi napade u raznim delovima Kolumbije, posebno u severoistočnom na granici sa Venecuelom. Iako su najavljeni novi pregovori u 2021. godini, prethodna godina je bila obeležena sa nekoliko akcija ELN-a, gde su u poslednjoj ubijena dva mlada vojnika u gradiću Tibu u provinciji Severni Santander. Aktuelni predsednik Kolumbije Ivan Duke (*Iván Duque*) optužuje režim Nikolasa Madura u Karakasu da je odgovoran za nemogućnost postizanja trajnog mira sa ELN-om, jer ga materijalno pomaže i dozvoljava njegovim pripadnicima da nesmetano prelaze granicu između dve zemlje. Uz to, obuka, finansiranje i obaveštajna pomoć ELN-u pripisuje se i Komunističkoj partiji Kube (Demarest 2020, 86). Upravo zato su, između ostalog, Sjedinjene Američke Države nedavno stavile Kubu na spisak država koje podržavaju terorizam. U svakom slučaju, ELN je bez ikakve sumnje danas najveća pretnja za bezbednost, političku stabilnost i ekonomski razvoj Kolumbije. Njegove snage u ovom trenutku efektivno kontrolišu oko 10% kolumbijske teritorije, odnosno njen severoistočni deo i južni deo pacifičke obale. Bez dogovora sa ELN-om, nemoguće je govoriti o normalizaciji političkih prilika u Kolumbiji, a napeti politički odnosi između zvanične Bogote i Karakasa, odnosno Havane dodatno usložnjavaju ovaj problem.

OSTALE LATINOAMERIČKE GERILSKE GRUPE DANAS

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da i danas na prostoru Latinske Amerike postoji značajan broj aktivnih gerilskih grupa. Neke od njih i dalje

vode oružanu borbu protiv vlada država u kojima se nalaze, a neke su napustile metode nasilne borbe i transformisale se u političke partije i pokrete. Opasnost od ovih prvih je nesumnjiva, ali godine, pa čak i decenije nasilja koje su iza sebe ostavile ove druge ne uliva poverenje ni građanima ni vlastima sa kojima su potpisale primirje da se u nekim novim okolnostima ne bi ponovo latile oružja. U poređenju sa ove dve kategorije zajedno, manji je broj onih koje su bile objektivna pretnja po svoje države, a koje je država uspeła da trajno eliminiše ili koje su se same raspale.

*Tabela 1: Uništene ili raspadnute gerilske grupe
u Latinskoj Americi⁵*

<i>Naziv gerilske grupe</i>	<i>Država</i>
Brigada 2506	Kuba
Narodna revolucionarna vojska (ERP)	Argentina
Takuara nacionalistički pokret (MNT)	Argentina
Peronističke oružane snage (FAP)	Argentina
Montoneros	Argentina
Zarate Viljka oružane snage za oslobođenje (FAL-ZW)	Bolivija
Nacionalna oslobodilačka vojska Bolivije (ELN)	Bolivija
Tupak Katari gerilska vojska (EGTK)	Bolivija
Lautaro omladinski pokret (MJL)	Čile
Partija siromašnih (PdIP)	Meksiko
Tupak Amaru revolucionarni pokret (MRTA)	Peru

⁵ Tabela je sačinjena prema podacima dobijenim iz: Johnson 1964; Campos Gómez 1987; Brooke 1996; Rolando Torrico 1996; Bardini 2002; Pérez 2003; Arreche 2008; López et al. 2009; Muñoz 2011; Escárzaga 2012; Stavale 2012.

Tabela 2: Latinoameričke gerilske grupe transformisane u legalizovane političke partije i pokrete⁶

Naziv gerilske grupe	Država
FARC-EP	Kolumbija
Pokret 19. april (M-19)	Kolumbija
Sandinistički front nacionalnog oslobođenja (FSLN)	Nikaragva
Farabundo Marti front za nacionalno oslobođenje (FMLN)	El Salvador
Tupamaros (MLN-T)	Urugvaj
Gvatemalska nacionalna revolucionarna unija	Gvatemala
Patriotski front Manuel Rodrigez (FPMR)	Čile

Tabela 3: Aktivne gerilske grupe na prostoru Latinske Amerike⁷

Naziv gerilske grupe	Država
Vojska za nacionalno oslobođenje (ELN)	Kolumbija
Narodna oslobodilačka vojska (EPL)	Kolumbija
Vojska paragvajskog naroda (EPP)	Paragvaj
Zapatistička vojska nacionalnog oslobođenja (EZLN)	Meksiko
Narodna revolucionarna vojska (EPR)	Meksiko
Sendero Luminoso	Peru
Narodna vojska Borikua	Portoriko
Bolivarijanske oslobodilačke snage	Venecuela

⁶ Tabela je sačinjena prema podacima dobijenim iz: Álvarez 2011; Spooner 2011, 276; Sánchez Viesca 2015; Salgado 2018; Pupiales 2019; Duque Daza 2020; Петровић 2020.

⁷ Tabela je sačinjena prema podacima dobijenim iz: Azzellini 2009; ICG 2011, 16–17; *InSight Crime* 2018; Smink 2020; Henriquez 2020; Zavala 2020; *El Periódico* 2020; Muñoz Lima 2020.

Naši rezultati istraživanja pokazuju da je tokom proteklih decenija uništeno ili se raspalo 11 relevantnih gerilskih grupa. Od toga, najviše ih je nestalo u Argentini (4) i Boliviji (3). To je sasvim razumljivo, s obzirom na to da je Argentina vodila Prljavi rat (1976–1983) protiv levičarskih gerilaca i levičara uopšte, dok je Bolivija decenijama bila pod kontrolom vojne vlasti koja se žestoko obračunavala sa levičarima. Vredna pomena je višegodišnja borba vlade Perua protiv Tupak Amaru revolucionarnog pokreta, marksističko-lenjinističke i antiimperijalističke gerilske grupe koja je bila aktivna od 1982. do 1997. godine. Nakon talačke krize u zgradi ambasade Japana u Limi 1996. godine, kada su gerilci držali kao taoce nekoliko stotina diplomata i vojnika, tadašnji predsednik Perua Alberto Fuhimori odlučio je da kroz nekoliko odlučnih i munjevitih akcija neutrališe Tupak Amaru, što je i učinjeno uz veliku podršku građana (Meza Bazán 2012, 386–398). Ostale nabrojane gerilske grupe bile su nešto manje vojne snage i političkog uticaja, izuzev Brigade 2506 koju su činile kubanske izbeglice potpomognute od strane CIA, a koje su snage Fidela Kastru uništile tokom invazije na Zaliv svinja 1961. godine.

Sa druge strane, do danas je opstalo ukupno 15 relevantnih gerilskih grupa širom Latinske Amerike, od kojih se sedam transformisalo u legalizovane političke partije, dok je osam njih i dalje aktivno na terenu i u sukobu sa vladama njihovih zemalja. Transformacije ovih prvih nisu bili znaci njihove slabosti već, naprotiv, njihove snage, odnosno nemoći njihovih protivnika da ih eliminišu. Već smo pomenuli transformaciju i legalizaciju FARK-a, kao i FSLN-a i FMLN-a. Pored FARK-a, vlada Kolumbije je još 1990. godine sklopila primirje sa levičarskim i nacionalnim gerilskim Pokretom 19. april, koji je tada bio drugi po snazi u zemlji. Danas je M-19 relevantna politička partija čiji je kandidat na predsedničkim izborima u ovoj zemlji 2018. godine Gustavo Petro (*Gustavo Petro*), pripadnik M-19 još iz vremena gerilske borbe, bio drugoplasirani sa 4,8 miliona glasova (Duque Daza 2020, 259). Vredna pomena je i transformacija Tupamarosa, urugvajskog marksističkog gerilskog pokreta koji je sa oko 5.000 boraca u proseku vodio rat sa diktatorskim režimom u Urugvaju tokom 1960-ih i 1970-ih, da bi 1989. godine bio transformisan u političku partiju pod nazivom Pokret za narodno učešće (MPP). Danas je ova partija deo šire levičarske koalicije pod nazivom Široki front (*Frente Amplio*), a jedan od bivših pripadnika Tupamarosa (koji je bio zatvaran i mučen od strane diktatorskog režima) je i nadaleko poznati doskorašnji predsednik Urugvaja Hose Muhika (*José Mujica*) (Петровић 2020, 22).

Nasuprot pomenutima, gerilske grupe koje su i dalje aktivne predstavljaju jednu od najznačajnijih bezbednosnih pretnji za njihove zemlje, a neke od njih (poput pomenutog ELN-a) i za region. Sem Pokreta revolucionarne levice u Čileu, koji je 2016. godine konačno pokrenuo proces legalizacije, ostali gerilci su i dalje aktivni na terenu. Pored ELN-a, vlada Kolumbije se i dalje obračunava sa pripadnicima EPL-a, takođe marksističkom levičarskom grupom. Ona deluje prevashodno u provinciji Severni Santander i procenjuje se da ima oko 140 aktivnih i naoružanih gerilaca. Iako je u poslednjih nekoliko godina izgubila čak trojicu lidera, i dalje predstavlja realnu bezbednosnu pretnju u tom regionu, ali i za Venecuelu čiju granicu neretko prelazi podstičući na pobunu tamošnje lokalno stanovništvo (*InSight Crime* 2018).

Slične probleme ima i Paragvaj sa EPP-om. Iako je ova gerilska grupa koja se zalaže za uspostavljanje socijalističke i antiimperijalističke države nastala tek 2008. godine, te ima tek oko 100 pripadnika, izvela je do sada nekoliko desetina operacija u kojima je ubila oko 70 policajaca, vojnika i civila. Napadi iz zaseda i otmice su njihovi najčešći metodi borbe. Tako su u jednoj zasedi vojnog konvoja 2016. godine ubili 8 vojnika, a 2020. godine su oteli bivšeg potpredsednika Paragvaja Oskara Denisa (*Óscar Denis*). Paragvajska javnost već godinama optužuje vlasti u Asunsionu da su nesposobne da eliminišu ovu malu, ali očigledno moćnu gerilsku grupu. Zahvaljujući intenzivnom stvaranju novih ćelija i nepristupačnosti terena na kome se inače kreću, paragvajski gerilci vešto uspevaju da budu ispod radara vojske i policije (Smink 2020).

U Meksiku od 1994. godine do danas deluje EZLN, odnosno zapatistička vojska. I ovde je reč o levičarskoj gerilskoj grupi koja ima naglašenu antiimperijalističku, antikapitalističku i antiglobalizacijsku komponentu. Deluje na prostoru južne meksičke države Čiapas i procenjuje se da broji preko 7.000 pripadnika (vojnika i civila). Većinu pripadnika grupe koja nosi naziv po čuvenom meksičkom agrarnom reformatoru Emilijanu Zapati (*Emiliano Zapata*) čine Maje, te ona spada u red grupa koje se bore za veća prava autohtonih naroda. Zapatisti su se prvi put pobunili januara 1994. godine nezadovoljni socioekonomskim i političkim položajem Maja u Čiapasu (isprovocirani NAFTA sporazumom između Meksika i SAD), zauzevši čak grad San Kristobal de las Kasas. Meksička vojska je povratila grad, ali je pod pritiskom međunarodne javnosti došlo do potpisivanja San Andrejskog sporazuma sa gerilcima. Tako su zapatisti dobili izvesni stepen autonomije koji su iskoristili da izgrade sopstveni

sistem opština, zadruga, ali i paralelan zdravstveni i socijalni sistem (Meneses et al. 2012). Već 27 godina traje nategnuto primirje između meksičke vlade i zapatista, gde vlada nema punu kontrolu nad bar 1/3 teritorije Čiapasa. Danas nema otvorenih oružanih sukoba između zapatista i vladine vojske i policije (iako su zapatisti i dalje naoružani i imaju punktove na ulazu u njihove teritorije), ali je ELZN već godinama na udaru desničarskih paramilitaraca u Čiapasu (Orcao), koji im napadaju punktove, centrale, ali i otimaju i muče članove (Henríquez 2020). Uprkos tome, postojanje bilo kakvog paralelnog sistema i institucija na teritoriji neke zemlje samo po sebi je velika i ozbiljna opasnost za njeno funkcionisanje u celini, posebno u kontekstu drugih bezbednosnih izazova sa kojima se Meksiko suočava (poput međusobnih obračuna narko-kartela, kao i obračuna sa vojskom i policijom). Pored ELZN-a, Meksiko ima probleme i sa EPR-om u saveznom državama Gerero i Oaksasa na jugu. Reč je o marksističko-lenjinističkim gerilcima koji se zalažu za stvaranje socijalističkog Meksika. Pored meksičke vlade, EPR je suprotstavljen i narko-kartelima Gereros Unidos i Golfskom kartelu, a saraduju sa pomenutim zapatistima. Deluju od 1996. godine izvodeći atentate, bombaške napade, praveći zasede i uopšte vodeći rat niskog intenziteta. Iako su federalni agenti 2007. godine eliminisali njihova dva lidera, grupa i dalje deluje na terenu (posebno u Oaksasu), mada su procene o broju njihovih pripadnika i vojnoj snazi neprecizne. Grupa se trenutno tretira kao aktivna i u fazi konsolidacije zarad budućih napada (Zavala 2020).

U centralnom delu Perua još uvek je aktivan Sendero Luminoso, militantna komunistička gerilska grupa. Iako je osnovana još 1960-ih, ova grupa je bila najaktivnija tokom 1980-ih i početkom 1990-ih godina kada ju je vodio Abimael Guzman (*Abimael Guzmán*). Zalažući se za stvaranje komunističke države u Peruu po uzoru na maoistički model u Kini i kulturnu revoluciju, te snažno podupirući ideju internacionalne revolucije, Sendero Luminoso je, zajedno sa Tupak Amaru revolucionarnim pokretom, 17. maja 1980. godine započeo oružani sukob protiv vlade Perua. Taj sukob je zvanično trajao sve do 2002. godine i odneo je skoro 70.000 života. Posle građanskog rata u Kolumbiji, bio je to najduži oružani sukob na prostoru Latinske Amerike. Sendero Luminoso je vršio atentate, bombaške napade i otvorenu uličnu (gerilsku) borbu protiv vladinih vojnih i policijskih snaga. Do početka 1990-ih Sendero Luminoso je brojao nekoliko hiljada pripadnika. Za vreme vladavine Alberta Fuhimorija paravojne desničarske formacije su legalizovane i one su, zajedno sa vojskom i policijom, u seriji

jakih vojnih ofanziva gotovo u potpunosti potukle gerilce (Escárzaga 2001). Od 2003. godine do danas, Sendero Luminoso je u opadanju i podeljen je na nekoliko manjih grupa koje mahom deluju u unutrašnjosti Perua. Uprkos tome, opasnost od istog je i dalje prisutna. Vlada Perua Sendero Luminoso tretira kao aktivnu terorističku organizaciju, a kao takvu su je još pre označile i vlade SAD, Kanade, Evropske unije i Japana. Tako je peruanska policija 2. decembra 2020. godine izvela opsežnu akciju hapšenja 70 osoba povezanih sa Sendero Luminosom, a koje su razvijale nove terorističke ćelije kako bi izvele napade u Limi i drugim većim peruanskim gradovima (*El Comercio* 2020). Samo dvadesetak dana kasnije, Sendero Luminoso je u znak odmazde u zasedi ubio jednog, a ranio tri peruanska vojnika u regionu Junin. Ono što posebno zabrinjava peruansku vladu jeste to što su se gerilci povezali sa kriminalnim klanovima koji švercuju drogu, kojima obezbeđuju zaštitu pri transportu robe, a koji ih zauzvrat finansiraju. Upravo zato je ministarka unutrašnjih poslova Perua, Nurija Esprach (*Nuria Esprach*), najavila još odlučniju borbu države protiv ove grupe u narednom periodu (*El Periódico* 2020).

Na tlu Portorika još od 1976. godine deluje Narodna vojska Borikua, nacionalistička gerilska grupa koja se zalaže za nezavisni i socijalistički uređeni Portoriko, odnosno njegovu dekolonizaciju. Stoga je glavni neprijatelj ove grupe zvanični Vašington, premda sa negodovanjem gleda i aktuelnu guvernersku vlast u San Huanu. Stoga su popularni „mačeterosi“ svoje napade izvodili ne samo na tlu ostrva, već i u kontinentalnoj SAD. Za njih je specifično da deluju preko svojih malih ćelija koje broje svega nekoliko ljudi, premda je na vrhuncu svoje moći brojala skoro 6.000 pripadnika. Tokom proteklih decenija izvodili su brojne akcije u kojima su napadali američke vojnike stacionirane u Portoriku, vršili pljačke državne imovine i sabotirali rad važnih strateških objekata poput aerodroma, elektrana i sl. (Ojeda Ríos 2008). Danas, međutim, petnaest godina nakon ubistva njihovog lidera Filiberta Ohede Riosa (*Filiberto Ojeda Ríos*), grupa ne beleži značajnije aktivnosti iako se svrstava u aktivne gerilske grupe. Broj njenih pripadnika danas nije poznat, kao ni njena opremljenost i logistika, a pretpostavka je da je grupa napustila klasični vojni metod borbe i da se fokusirala na infiltriranje svojih članova u obaveštajne službe SAD (Muñoz Lima 2020).

Bolivarijanske oslobodilačke snage jedina su relevantna aktivna gerilska grupa na tlu Venecuele. Nastala je 1992. godine i, uprkos tome što se zalaže za socijalizam, bolivarijanizam i antiimperijalizam, nije obustavila svoje

aktivnosti nakon što su čavisti došli na vlast. Štaviše, svoju najpoznatiju akciju je izvela 2003. godine kada je izvela napad na ambasadu Španije i konzulat Kolumbije u Karakasu. Smatra se, ipak, da je bila blisko povezana sa režimom Uga Čaveza i da mu je služila za zaštitu granice sa Kolumbijom u slučaju pokušaja kopnene invazije na Venecuelu dirigovane od strane zvaničnog Vašingtona. Sa druge strane, otkako je Nikolas Maduro nasledio Čaveza 2013. godine odnosi između vlade i gerilaca su se zaoštrili. Nema preciznih podataka o broju pripadnika Bolivarijanskih oslobodilačkih snaga. Pouzdano se zna da su 2005. godine brojale oko 4.000 pripadnika prevashodno koncentrisanih u saveznoj državi Apure na granici sa Kolumbijom (ICG 2011, 16–17). Međutim, baš kao i u slučaju portorikanskih mačeterosa, iako se ova gerilska grupa i dalje smatra aktivnom, teško je danas proceniti njenu snagu i opasnost koja od nje preti. Dugo godina je saradivala sa kolumbijskim FARK-om, te bila u sukobu sa ELN-om koji i do danas traje, a što može biti dodatni izazov u ionako napetom odnosu između zvaničnog Karakasa i Bogote.

ZAŠTO LATINOAMERIČKA GERILA IMA BUDUĆNOST?

Gerilske grupe su deo prošlosti i sadašnjosti latinoameričkog prostora, a mnogi indikatori ukazuju na to da će neizostavno biti deo i njene budućnosti. Bez iole bezbednog okruženja teško je govoriti o političkom, ekonomskom i socijalnom razvoju u Latinskoj Americi u doglednoj perspektivi, a aktivne gerilske grupe značajno doprinose remećenju bezbednosne kulture. Nekoliko je faktora zbog kojih će Latinska Amerika i dalje morati ozbiljno da računa na gerilske pokrete na svojoj teritoriji, a to su faktori koji su i pogodovali njihovom nastanku, odnosno negativni politički i socio-ekonomski faktori koji ni do danas nisu iskorenjeni.

Nedostatak razvijene demokratske kulture

Latinoameričke zemlje još od njihovog osamostaljenja početkom XIX veka karakteriše politička nestabilnost. Sve one su prošle kroz neki oblik građanskog rata i kroz diktatorske ili vojne režime. Visok stepen demokratske političke kulture nikada nije izgrađen. Borba za vlast često se svodila na uzak krug ljudi čiji je cilj bio da državu pretvore u privatno vlasništvo i da sve njene sisteme stave u svoju i službu uskog partijskog

kruga. Većina zemalja ima nestabilne političke sisteme i polarizovane partijske sisteme, gde je teško zamisliti saradnju političke levice i desnice zarad odbrane nekih vitalnih nacionalnih interesa. Nasilni politički protesti, pučevi i prevrati i danas su prisutna pojava širom Latinske Amerike. Dovoljno je samo videti nedavna dešavanja tokom svrgavanja Eva Moralesa sa vlasti u Boliviji ili sukobe tokom protesta u Venecueli, Čileu i Kolumbiji. Kada tome dodamo istorijski prisutan politički revanšizam, jasno je da u političkom smislu postoje preduslovi za upotrebu nasilnih metoda zarad osvajanja vlasti, gde je gerilska borba jedna od ustaljenih metoda.

Američki imperijalizam i neokolonijalizam

SAD već dva veka vode imperijalističku i neokolonijalnu politiku u Latinskoj Americi i teško je za očekivati da će se ona u dogledno vreme promeniti. Od Monroove doktrine (1823) prema kojoj „Amerika pripada Amerikancima“, preko *de facto* kolonijalne uprave na Kubi i Portoriku, pa sve do niza tajnih operacija američkih tajnih službi u svrgavanju njima nepodobnih režima i likvidaciji levičarskih grupa pod kodnim imenom „Kondor“, zvanični Vašington je imao agresivan pristup prema ovom prostoru, što izaziva revolt tamošnjeg stanovništva. Sve pomenute gerilske grupe, uključujući i one koje su i danas aktivne, imaju izrazite antiameričke, antiimperijalističke i antineokolonijalne stavove. Pored negativnog odnosa prema političkim i vojnim institucijama SAD, levičarski nastrojeno stanovništvo Latinske Amerike protivi se delovanju američkih multinacionalnih korporacija, koje ne samo da vide kao deo vašingtonske političke i obaveštajne agenture, već i kao besomučne eksploatatore latinoameričkih prirodnih resursa i njene radne snage. S obzirom na to da su SAD, pa čak i njene multinacionalne kompanije u Latinskoj Americi, neretko upotrebljavale različite oblike političkog nasilja zarad ostvarivanja svojih ciljeva, jasno je da je to jedan od važnih uzroka postojanja gerilskih levičarskih grupa na tom prostoru i gerile kao metoda borbe.

Socijalna nejednakost i visoka stopa siromaštva

Latinska Amerika je region sa najizraženijom socijalnom nejednakošću na svetu. Najveće razlike u visini prihoda tokom 2019. godine, prema izveštaju Programa za razvoj Ujedinjenih nacija, zabeležene su upravo u ovom regionu (dakle, veće nego u npr. subsaharskoj Africi). Tako 10%

najbogatijih u Latinskoj Americi dobija 37% od ukupnih prihoda, dok 40% siromašnih dobija 13% od ukupnih prihoda. U posebno osetljive grupe spada urođeničko stanovništvo i stanovništvo afričkog porekla, s obzirom na to da su u najvećem riziku da budu siromašni i ostanu bez formalnog obrazovanja. Tako je stopa siromaštva urođeničkog stanovništva 2018. iznosila čak 49%, duplo više u odnosu na ostale etničke grupe. U Meksiku, gde urođenici čine 15% stanovništva, $\frac{3}{4}$ ih živi u uslovima siromaštva, a čak 43% onih kojima je neki od lokalnih jezika maternji nisu završili ni osnovnu školu (Lissardy 2020). U uslovima u kojima je veliki deo stanovništva neobrazovan i živi u (ekstremnom) siromaštvu za očekivati je da gerilske grupe svojim ideološkim delovanjem, programima socijalne pomoći, ali i pretnjama i prinudom mogu ostvariti značajan uticaj (regrutacija boraca, skrivanje, uspostavljanje paralelnih sistema vlasti itd.). U uslovima opšte socijalne i ekonomske krize u kojima se latinoamerički region nalazi, te usled nerazvijene demokratske političke kulture, nasilje vrlo lako postaje jedini kanal za iskazivanje ogromnog nezadovoljstva.

Endemska korupcija, kriminal i narkokriminal

Zemlje Latinske Amerike spadaju među najkorumpiranije prema podacima za 2020. godinu. Ukupno gledano, na skali od 0 do 100, Latinska Amerika kao region beleži korupciju od 67,65. Sem Urugvaja (26), Čilea (30) i Kostarike (42), sve ostale zemlje beleže vrednosti korupcije preko 50, s tim što je ona veoma izražena u Venecueli (97), na Haitiju (89), u Nikaragvi (86), Hondurasu (80) i Gvatemali (80) (CESLA 2020). Čak 33% kriminalnih slučajeva na svetskom nivou otpada na Latinsku Ameriku, iako u njoj živi tek 8% ukupne svetske populacije, što je čini najnasilnijim regionom na svetu. Od 2000. do 2015. godine stopa ubistava u Latinskoj Americi porasla je za 12%. Primera radi, 2016. godine 17 od 20 zemalja i 47 od 50 gradova sa najviše ubistava bilo je upravo iz Latinske Amerike. Ovome je u značajnoj meri doprinela viska urbanizacija stanovništva (80% Latinoamerikanaca živi u gradovima) i stvaranje sve većih siromašnih i nebezbednih predgrađa, poput favela u Brazilu (Medellín 2020). Trgovina drogom je posebno bolna tačka Latinske Amerike. Prema izveštaju UN-a za 2018. godinu, čak 85% zaplenjene količine droge otpada na ovaj region. Tako se u prvih pet zemalja po količini zaplenjene droge nalaze četiri latinoameričke – Kolumbija (1. mesto u svetu), Meksiko, Peru i Brazil (*Telesur* 2020). Nekada su kolumbijski narko-karteli poput Medeljina i Kalija bili jedni od

najmoćnijih na svetu, a danas je Meksiko država koja je dom narko-kartela koji važe za najopasnije i najuticajnije u regionu – Sinaloa kartel, Halisko nova generacija, Zetas, Zalivski kartel i dr. Meksiko još od 2006. godine vodi rat protiv narko-kartela, u kome je svih ovih godina učešće uzelo nekoliko stotina hiljada ljudi, a na desetine hiljada su izgubile živote (Rosen and Zepeda Martínez 2015). Gerilske grupe često sarađuju sa narko-kartelima jer imaju zajedničke neprijatelje i uslovi poput ovih u Meksiku i te kako pogoduju njihovom razvoju (sami meksički narko-karteli imaju mnoge osobine gerilskih grupa, premda im nedostaje ideologija, odnosno politička dimenzija delovanja).

ZAKLJUČAK

Gerilske grupe danas predstavljaju objektivnu bezbednosnu pretnju za prostor Latinske Amerike. Iako je značajan broj u proteklih nekoliko decenija rasformiran ili uništen, te iako se nekoliko najznačajnijih gerilskih grupa transformisalo u političke partije koje su legalizovane, još uvek postoji značajan broj onih koje su aktivne i koje u većoj ili manjoj meri ugrožavaju bezbednost date zemlje, a neretko i onih okolnih. Kolumbija, Paragvaj, Meksiko, Peru, Portoriko i Venecuela zemlje su u kojima, pored niza drugih problema i izazova, bezbednost građana ugrožavaju i gerilci. Posebno je simptomatičan primer Kolumbije, zemlje koja je nekoliko decenija vodila građanski rat sa FARK-om, ali koja i posle potpisivanja primirja sa istim vodi borbu sa drugim gerilskim grupama, od kojih je ELN verovatno najmoćnija ne samo u toj državi, već i u celom regionu. Paragvaj ima sve više problema sa EPP-om koji preti da postane glavni bezbednosni izazov za zemlju koja ima višedecenijsko iskustvo surovog obračunavanja diktature sa levičarskim organizacijama. Isti je slučaj sa Peruom koji, uprkos tome što je početkom 2000-ih i zvanično dobio rat protiv pobunjenih komunističkih gerilaca, i dalje ne uspeva da u potpunosti neutrališe Sendero Luminoso. Štaviše, već izneti podaci ukazuju na to da se ova gerilska grupa polako, ali sigurno konsoliduje i sprema za nove napade. Glavna pretnja za bezbednost građana Meksika su narko-karteli, ali izazov za vladu u Meksiko Sitiju predstavlja i postojanje zapatističkih gerilaca koji su na značajnom delu teritorije savezne države Čiapas izgradili paralelne političke i ekonomske institucije, uz to vojno pokrivajući prostor za koji se smatra da je izvan kontrole vlade. Gerilske grupe u Venecueli i Portoriku

predstavljaju daleko manju pretnju po bezbednost istih u odnosu na pomenute gerilske grupe, ali ih svakako treba uzeti u obzir, posebno kada je reč o Venecueli, gde unutrašnja politička i ekonomska nestabilnost, kao i napeti odnosi sa SAD i Kolumbijom mogu eskalirati u otvoreni vojni sukob. Zaključno, treba istaći da postoji čitav niz nepovoljnih faktora koji daju osnov za pretpostavku da će Latinska Amerika i ubuduće biti plodno tlo za delovanje gerilskih grupa. Tu pre svega mislimo na nedostatak razvijene demokratske kulture, američke imperijalističke i neokolonijalne interese na tom prostoru, socijalnu nejednakost i visoku stopu siromaštva, te endemsku korupciju, kriminal i narko-kriminal.

BIBLIOGRAFIJA

- Álvarez, Alberto Martín. 2011. "De guerrilla a partido político: El Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional". *Historia y Política* 25 (1): 207-233.
- Amorin, José. 2005. *Montoneros: la buena historia*. Buenos Aires: Catálogos.
- Arenas Reyes, Jaime. 1971. *La guerrilla por dentro: análisis del ELN colombiano*. Bogotá: Tercer Mundo.
- Arias Gómez, Jorge. 2012. "Farabundo Martí biografía (1893-1932)". *Cuaderno de El Socialista Centroamericano* 14 (1): 1-79.
- Arreche, Mariano. 2008. "A 32 años de la caída en combate del comandante Mario Roberto Santucho y de la dirección histórica del PRT-ERP", *CEDEMA*, July 13. <http://www.cedema.org/ver.php?id=2713>
- Azzellini, Dario. 2009. "Ejército de Liberación Nacional, Colombia". In: *International Encyclopedia of Revolution and Protest*, edited by Immanuel Ness, 1081-1084. Hoboken: Blackwell Publishing.
- Bardini, Roberto. 2002. *Tacuara, la pólvora y la sangre*. México: editorial Océano.
- Betancourt, Ingrid. 2010. *No hay silencio que no termine*. Ciudad de México: Aguilar.
- Brooke, James. 1996. "The Rebels and the Cause: 12 Years of Peru's Turmoil", *The New York Times*, December 19. <https://www.nytimes.com/1996/12/19/world/the-rebels-and-the-cause-12-years-of-peru-s-turmoil.html?auth=login-facebook>

- Campos Gómez, Eleazar. 1987. *Lucio Cabañas y el Partido de los Pobres: una experiencia guerrillera en México*. Ciudad de México: Nuestra América.
- Castro, Pedro. 2007. "El caudillismo en América Latina, ayer y hoy". *Política y Cultura* 27 (1): 9–29.
- [CESLA] Círculo de Estudios Latinoamericanos. 2020. Indicador de corrupción para América Latina. <https://www.cesla.com/pdfs/Informe-de-corrupcion-en-Latinoamerica.pdf>
- Defensoría del Pueblo. 2015. "Cómo fueron los 64 atentados perpetrados por las FARC en los últimos dos meses". Accessed 25 January 2021. <https://www.defensoria.gov.co/es/nube/enlosmedios/3878/Cómo-fueron-los-64-atentados-perpetrados-por-las-FARC-en-los-últimos-dos-meses.htm>
- Demarest, Geoff. 2020. "The National Liberation Army (ELN), Early 2020". *Military Review* 100 (4): 86–98.
- Duque Daza, Javier. 2020. "Las elecciones presidenciales de Colombia en 2018: candidatos, autocandidatos y seudocandidatos". *Revista Colombiana de Ciencias Sociales* 11 (1): 234–266.
- Echandía Castilla, Camilo. 2013. *Auge y declive del Ejército de Liberación Nacional (ELN). Análisis de la evolución militar y territorial de cara a la negociación*. Bogotá: Fundación Ideas para la paz.
- El Comercio*. 2020. "Policía capturó a más de 70 personas que estarían vinculadas a Sendero Luminoso y Movadef esta madrugada". December 2. <https://elcomercio.pe/lima/policiales/policia-captura-a-70-personas-vinculadas-a-sendero-luminoso-y-movadef-esta-madrugada-nndc-noticia/>
- El Periódico*. 2020. "'No va a quedar aquí', dice la ministra de Perú tras el ataque a las fuerzas armadas". December 23. <https://www.elperiodico.com/es/internacional/20201223/quedar-dice-ministra-peru-ataque-11418360>
- Escárzaga, Fabiola. 2001. "Auge y caída de Sendero Luminoso". *Bajo el Volcán* 3 (2): 75–97.
- Escárzaga, Fabiola. 2012. "El Ejército Guerrillero Tupak Katari (EGTK), la insurgencia aymara en Bolivia". *Pacarina del Sur*, March 11. <http://www.pacarinadelsur.com/home/oleajes/441-el-ejercito-guerrillero-tupak-katari-egtk-la-insurgencia-aymara-en-bolivia?>

- Grossman, Richard. 2008. "The nation is our mother: Augusto Sandino and the construction of a peasant nationalism in Nicaragua, 1927–1934". *Journal of Peasant Studies* 35 (1): 80–99.
- Henríquez, Elio. 2020. "Denuncian ataques armados de Orcao a pueblos zapatistas", *La Jornada*, November 14. <https://www.jornada.com.mx/ultimas/estados/2020/11/14/denuncian-ataques-armados-de-orcao-a-pueblos-zapatistas-7627.html>
- Hobsbawm, Eric. 1970. "Guerrillas in Latin America". In: *The Socialist Register*, edited by Ralph Miliband and John Saville, 51–61. Dublin: Merlin Press.
- [ICG] International Crisis Group. 2011. Violence and Politics in Venezuela. Latin America Report No. 38. <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/38-violence-and-politics-in-venezuela.pdf>
- [ICG] International Crisis Group. 2019. Gold and Grief in Venezuela's Violent South. Latin America Report No. 73. <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/073-gold-and-grief.pdf>
- InSight Crime*. 2018. "EPL". March 14. <https://www.insightcrime.org/colombia-organized-crime-news/epl/>
- Jenkins, Brian M. and Janera A. Johnson. 1976. "International Terrorism: A Chronology (1974 Supplement)". *ARPA Order* 189 (1): 1–23.
- Johnson, Haynes. 1964. *The Bay of Pigs: The Leaders' Story of Brigade 2506*. New York: W.W. Norton & Co Inc.
- Joxe, Alain. 1997. "Siete características de las guerrillas norteamericanas". *Chiapas* 5 (1): 41–46.
- Krstić, Marko. 2015. „Motivi terorističkog delovanja“. *Specijalna edukacija i rehabilitacija* 14 (4): 519–524.
- Larson, Judith. 1977. "La guerrilla en América Latina ¿terrorismo o guerra popular?". *Revista de Sociología* 7 (1): 91–112.
- Lewis, Paul H. 2002. *Guerrillas and generals: the "Dirty War" in Argentina*. Westport: Praeger.
- Lissardy, Gerardo. 2020. "Por qué América Latina es "la región más desigual del planeta", *BBC News Mundo*, February 6. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-51390621>
- López, A., J. Herrera and P. Carrera. 2009. "Muere Guillermo Ossandón, fundador del Lautaro y líder subversivo más buscado en los 90", *La*

- Tercera, July 26. https://web.archive.org/web/20160819043435/http://www.latercera.com/contenido/654_161165_9.shtml
- Medellín, Paola. 2020. "Criminalidad y violencia ¿Una epidemia en América Latina?", *Universidad Nacional de Colombia*, March 6. <http://ieu.unal.edu.co/medios/noticias-del-ieu/item/criminalidad-y-violencia-una-epidemia-en-america-latina>
- Meneses, Aldo, Alain Demanet, Constanza Baeza and Javier Castillo. 2012. "El movimiento zapatista: impacto político de un discurso en construcción". *Revista Enfoques* 16 (10): 151–174.
- Meza Bazán, Mario Miguel. 2012. *El Movimiento Revolucionario Túpac Amaru (MRTA) y las fuentes de la revolución en América Latina*. Doctoral dissertation. Centro de Estudios Historicos, El Colegio de México.
- Milašinović, Radomir and Nenad Putnik. 2007. „Gerila kao specifični vid društvenog konflikta“. In: *Guerrillas in the Balkans*, edited by Momčilo Pavlović, Tetsuya Sahara and Predrag J. Marković, 327–338. Belgrade and Tokyo: University Meiji – Institute for Disarmament and Peace Studies, Institute for Contemporary History and Faculty of Security Studies.
- Muñoz, Carmen. 2011. "Las víctimas del terror montonero no cuentan en Argentina", *ABC*, December 12. https://www.abc.es/internacional/abci-victoria-villarruel-entrevista-201112280000_noticia.html?ref=https:%2F%2Fen.wikipedia.org%2F
- Muñoz Lima, Rosa. 2020. "¿Qué guerrillas siguen activas en América Latina?", *Deutsche Welle*, September 7. <https://www.dw.com/es/qué-guerrillas-siguen-activas-en-américa-latina/a-54846709>
- Nubia Bello, Martha. 2013. *¡BASTA YA! Colombia: Memorias de guerra y dignidad*. Bogotá: Imprenta Nacional.
- Offstein, Norman. 2003. "An Historical Review and Analysis of Colombian Guerrilla Movements: FARC, ELN and EPL". *Desarrollo y Sociedad* 52 (1): 99–142.
- Ojeda Ríos, Filiberto. 2008. *Escritos macheteros (Selección de textos)*. Caracas: Fundación Editorial El perro y la rana.
- Pérez, Cristián. 2003. "El ejército del Che y los chilenos que continuaron su lucha". *Estudios Públicos* 89: 225–256.
- Петровић, Рајко. 2020. *Политичке идеологије у Латинској Америци*. Београд: Поредак, Институт за европске студије и Друштво хиспаниста.

- Pupiales, Juan. 2019. "Estos son los excombatientes de las FARC que serán alcaldes en Colombia", *France 24*, October 28. <https://www.france24.com/es/20191028-excombatientes-farc-alcaldias-colombia-paz>
- Rolando Torrico, Erick. 1996. "Bolivia: izquierdas en transición". *Nueva Sociedad* 141 (1): 156–165.
- Romero, César. 2018. "262.197 muertos dejó el conflicto armado", *Centro Nacional de Memoria Histórica*, August 2. <https://centrodememoriahistorica.gov.co/262-197-muertos-dejo-el-conflicto-armado/>
- Rosen, Jonathan Daniel and Roberto Zepeda Martínez. 2015. "La guerra contra el narcotráfico en México: una guerra perdida". *Rev. Reflexiones* 94 (1): 153–168.
- Salgado, María Mercedes. 2018. "Activismo de alto riesgo: el Frente Sandinista de Liberación Nacional (FSLN) ¡Patria libre o morir!". *Anuario de Estudios Centroamericanos* 44 (1): 367–398.
- Sánchez Viesca, Ángel Fernando. 2015. *La construcción del sujeto revolucionario: 30 años de la Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca – URNG – en Guatemala (1982–2012)*. Master thesis. Escuela de Ciencia Política, Universidad de San Carlos de Guatemala.
- Smink, Veronica. 2020. "Por qué Paraguay no ha logrado derrotar al EPP, el grupo guerrillero que mantiene secuestrado a un exvicepresidente", *BBC News*, September 17. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-54182505>
- Spooner, Mary Helen. 2011. *The General's Slow Retreat: Chile After Pinochet*. Oakland: University of California Press.
- Stavale, Mariela. 2012. *Las Fuerzas Armadas Peronistas y su experiencia alternativa (1964–1979)*. Trabajo final de grado. Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, Universidad Nacional de La Plata.
- Telesur. 2020. "Narcotráfico según la ONU: Los patrones en América Latina". July 2. <https://www.telesurtv.net/news/america-latina-drogas-venezuela-colombia-20200701-0021.html>
- Zavala, Juan Carlos. 2020. "EPR, la guerrilla con 26 años en resistencia por la que está prófugo un exprocurador oaxaqueño", *El Universal*, August 3. <https://oaxaca.eluniversal.com.mx/sociedad/03-09-2020/epr-la-guerrilla-con-26-anos-en-resistencia-por-la-que-esta-profugo-un>

GUERRILLA GROUPS AS A PERMANENT SECURITY THREAT FOR LATIN AMERICAN COUNTRIES

Abstract: The activities of guerrilla groups in Latin America, as well as the security challenges they pose, are the focus of our research. We start from the assumption that for 70 years now, various national and mostly left-wing paramilitary guerrilla groups have been the biggest security threat both to the countries there individually and to the Latin American region as a whole. The results of the research indicate that some guerrilla groups, after years and even decades of struggle, rejected armed struggle as a method of gaining power and transformed into legalized political movements or parties, but also that some of them continue to act and endanger the security of individual states and the whole region, and then political stability and economic development in them. The conclusion is that social inequality, high poverty rate, endemic corruption and lack of developed democratic culture are preconditions that affect the survival of guerrilla warfare in order to achieve political goals in Latin America, but also guarantee that this security challenge will continue to exist on its territory. In the theoretical-conceptual sense, we will explain the concept and significance of guerrilla warfare, the Latin American model of dictatorship (caudilism) and the Latin American left. In the methodological sense, we will use the case study method, the comparative method and the analysis method.

Keywords: Latin America, guerrillas, Montoneros, Revolutionary Armed Forces of Colombia, National Liberation Army, Latin American left, caudilism.

„TRKA ZA ARKTIK“ - ODMERAVANJE MOĆI ILI PUT SARADNJE ZA NOVI MEĐUNARODNI POREDAK?

Duško DIMITRIJEVIĆ¹

Apstrakt: Arktik je sastavljen pretežno od zaleđenih morskih površina koje se nalaze duž severnih kopnenih oblasti američkog, azijskog i evropskog konitinenta. S obzirom na to da je arktičke površine nemoguće faktički zauzeti, već duže vreme postoje sporovi oko njegovog razgraničenja. Ovo pitanje, zajedno sa pitanjima zaštite životne sredine i obezbeđenja održivog ekonomskog razvoja, aktuelizovano je sa procesom klimatskih promena. Budući da se Arktik nalazi na relativno bliskom odstojanju od civilizacije i da poseduje ekonomski neiscrpne izvore prirodnih bogatstava, naročito rezervi nafte i gasa te da predstavlja strateški i saobraćajno veoma značajan region ne samo za države „Arktičkog kruga“ (Rusiju, SAD, Kanadu, Norvešku, Švedsku, Dansku, Finsku i Island), već i za druge države duž pacifičko-atlantske paralele, utvrđivanje međunarodnih granica ka Arktiku, a potom i njegovog međunarodnopravnog statusta, predstavlja *conditio sine qua non* za usaglašavanje novog sistema bezbednosti u svetu. Na pomenutoj postavci zasnovano je i predmetno istraživanje čija početna hipoteza polazi od faktičkog stanja nastalog otopljanjem Arktika, kao jednom ireverzibilnom procesu koji može negativno uticati na životnu sredinu, pa time i na bezbednost čitavog čovečanstva. Sa druge strane, otopljanje omogućava da se nekad neprohodni arktički pravci otvore većim delom godine za razvoj pomorskog saobraćaja, međunarodne trgovine, ribarstva, rudarstva i energetike. U tom smislu, otopljanje može imati pozitivne

---

¹ Naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta: „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2021. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2021. godine.

efekte na razvoj nacionalne privrede i međunarodnih ekonomskih odnosa. Primenom odgovarajućih naučnih metoda, predmetna studija pruža objašnjenja u vezi sa istorijskom evolucijom pravnog regulisanja granica na Arktiku, kroz primenu tradicionalnih principa sektorske podele, a potom i mogućih primena kodifikovanih pravila međunarodnog prava mora. Takođe, studija detaljnije razrađuje probleme u vezi sa teritorijalnim sporovima koji postoje na Arktiku, a koji u nekom momentu u budućnosti mogu biti transponovani u prava bezbednosna žarišta. U studiji se pruža i uporedna analiza arktičkih strategija koje predstavljaju najzačajnije smernice za spoljnopolitičko delovanje arktičkih i drugih država prema Arktiku. U novouspostavljenoj konstelaciji međunarodnih odnosa, u kojoj dolazi do ubrzane militarizacije ovih prostora, rešavanje komplikovanih problema delimitacije državnih suvereniteta i dogradnje postojećeg međunarodnog pravnog poretka kroz ustanovljavanje jedinstvenog pravnog režima za zajedničko korišćenje prirodnih bogatstava Arktika, pretpostavlja prethodno uspostavljanje efikasnijih modela međunarodne saradnje. Dok do ovoga ne dođe, prema shvatanju autora, neće biti moguće ni uspostaviti trajnu stabilnost i poverenje među stranama, a „trka za Arktik“ sve će više udaljavati ovaj prostor od pravnog i približavati ga geopolitičkom delovanju velikih sila, koje se u praksi manifestuje kroz odmeravanja njihovih realnih moći (pre svega između SAD, Rusije i Kine).

Gljučne reči: Arktik, međunarodno pravo, međunarodna politika, međunarodna bezbednost.

UVOD

Arktik predstavlja severnu polarnu oblast Zemljine kugle, čiju južnu granicu čini tzv. *Arktički krug* na 66,5° geografske širine ili linija julske izoterme od 10° Celzijusa.² Geografski posmatrajući, arktičke oblasti nisu pravilnog oblika i obuhvataju kopnene delove Sibira, severne Evrope i severne Amerike i Arktički ili Severni ledeni okean površine 17,7 miliona kvadratnih kilometra. Arktik obuhvata evropska ostrva – Jan Majen,

---

² Etimološko poreklo naziva „Arktik“ ima korene u grčkoj reči *arktos*, koja u prevodu znači „medved“, a otud, u prenosnom značenju, Arktik predstavlja „zemlju medveda“. U geografiji i astronomiji ovo pojmovno određenje odnosi se i na dve grupe zvezdanih sazveđa Velikog i Malog Medveda (*Ursa Major* i *Ursa Minor*), u kojima je locirana zvezda Severnjača, koja je najbliža severnom nebeskom polu Zemlje (*Polaris*).

Medveđe ostrvo, Novu Zemlju, arhipelag Svalbard i Franklinovo ostrvo i Bafinovu zemlju. Arktička ledena kapa od 26 miliona kvadratnih kilometara pretežno obuhvata zamrznute morske površine locirane u blizini obala Sjedinjenih Američkih Država, Kanade, Danske (Grenlanda), Islanda, Norveške, Švedske, Finske i Rusije. Zbog nepristupačnosti, surovih klimatskih uslova i dejstava jakih okeanskih struja, arktička područja nije lako savladati, a još manje faktički zauzeti ili podeliti. Međutim, i pored te činjenice, za područja koje se nalaze severno od Arktičkog kruga oduvek je postojalo veliko interesovanje. Ovo ne samo stoga što se područja nalaze relativno blizu civilizacije, već i zato što imaju ekonomski veoma bogate izvore prirodnih bogatstava. Značaj arktičkih područja naročito je porastao sa procesom globalnog zagrevanja, kada su mnoge države pokazale interesovanje za kontrolu maritimnih ruta bitnih za međunarodnu trgovinu, pomorski saobraćaj, istraživanja i eksploataciju rudnih, energetskih i drugih prirodnih bogatstava (Lindholt 2006, 27–37; Zellen 2017). Narasli ekonomski interesi utiču na novo geopolitičko pozicioniranje država u svetu, a koje ne može proći bez jasnijeg međunarodnopravnog definisanja statusa Arktika. Do danas, međutim, status Arktika ostao je određen difuznim sistemom pravila o suverenitetu koja ne pružaju osnova za ujednačeno delovanje država u ovom delu sveta. Zbog toga se u međunarodnim odnosima sve više ističu zahtevi za uspostavljanjem novog režima Arktika (Rothwell 2008, 241–253).

PRVI POKUŠAJI UTVRĐIVANJA MEĐUNARODNOG STATUSA ARKTIKA

Još od antičkih vremena kada je grčki geograf, matematičar i astronom Piteja krenuo na put ka „Poslednjoj zemlji“ (*Ultima Thule*), pa sve do XIX veka kada su velike pomorske sile pokrenule niz ekspedicija na Severni pol, pokušaji regulisanja statusa pojedinih arktičkih područja bili su zasnovani na državnim strateškim interesima, a ne na valjanim pravnim razlozima (Marshall 2016, 268–270). Tako, sve dok američki istraživač Robert Edvin Piri (*Robert Edwin Peary*) nije došao do granica Severnog pola 6. aprila 1909. godine, države su isticale svoje teritorijalne pretenzije ka Arktiku pozivajući se na „pravo otkrića“. U osnovi, ovo nije bilo nikakvo pravo, već jedna pravna fikcija koju su države koristile ne bi li dokazale pravo prvenstva prilikom isticanja teritorijalnih zahteva nad područjima

koja do tada nisu bila zaposednuta (*terra nullius*). Prezumpcija da otkriće ničije zemlje predstavlja valjan pravni osnov za uspostavljanje suvereniteta, u međunarodnoj praksi se ispoljavalo kroz „prvo viđenje“, „prvi prelaz“ ili „prvi dodir“ sa novootkrivenom teritorijom. Suštinski posmatrano, „pravo otkrića“ predstavljalo je jedno „golo pravo“ (*nudum ius*) koje je proisteklo iz potrebe za teritorijalnom dominacijom, a ne iz valjanog pravnog osnova. U imperijalističkoj fazi kapitalizma, sasvim je bilo normalno da države ističu svoje teritorijalne pretenzije pozivajući se na otkrića nekih teritorija koje nisu pripadale drugim državama. Na taj način, države su pripremale teren za buduća teritorijalna osvajanja. Uglavnom se to činilo formalnim izražavanjem namere zaposedanja (*animus domini*) koja se u praksi manifestovala notifikacijama upućenim drugim državama. S obzirom na to da su druge države imale mogućnost da ističu razne pravne manjkavosti otkrića, pravo prvenstva zaposedanja nije bilo ničim zagarantovano (Jennings 1963, 4). U istorijskom i pravno evolucionističkom smislu „pravo otkrića“ ponekad je pratila i delimična okupacija novootkrivenih područja, bez potpunog uspostavljanja državnog suvereniteta (Hyde 1934, 287). Primera radi, Dansko-Norveška unija je okupacijom proširila svoj pravni poredak nad Grenlandom 1721. godine, bez faktičkog zaposedanja čitave teritorije. Poredak je trajao sve do raskida unije na osnovu Sporazuma u Kilu iz 1814. godine, nakon čega je nad Grenlandom kontrolu preuzela Danska (Hackworth 1940, 450). U ranijoj međunarodnoj praksi bilo je pokušaja da se Arktik podeli po osnovu zaključenja međunarodnih ugovora. Neretko se u međunarodnopravnoj literaturi tako pominje Sporazum o trgovini, slobodnoj plovidbi i ribolovu iz 1824. godine, kojim su SAD i Rusija utvrdile granicu na morskom području uz Aljasku na 54°40' severne geografske širine. Sličan Sporazum zaključila je i Rusija u Sankt Peterburgu 1825. godine, kojim je definisala graničnu liniju sa Velikom Britanijom na severnim granicama Aljaske, tj. na prostoru Britanske Kolumbije. U Ugovoru o cesiji Aljaske Sjedinjenim Američkim Državama, koji je Rusija zaključila 1867. godine, opisana je linija razgraničenja koja se kretala duž Beringovog moreuza na 65°30' severne geografske širine i dalje meridijanom koji razdvaja ostrvo Kruzenštern ili Ignaluk (Mali Diomed), na jednakoj udaljenosti od ostrva Ratmanov ili Nunarbuk (Veliki Diomed) i dalje u „u ravnoj liniji i bez utvrđivanja jasne granice prema severu, sve dok se potpuno ne izgubi u Arktičkom okeanu“ (Жильцов 2014, 133). Sledstveno pomenutoj međunarodnoj praksi, vremenom je iskristalisano shvatanje o mogućoj sektorskoj podeli arktičkih

oblasti. Sektorska podela se zasnivala na temelju već zauzetih delova kopnenih područja koji su omogućavali arktičkim državama da posegnu za ostrvskim i morskim područjima prema Severnom polu koja se *stricto sensu* ne nalaze pod njihovom stvarnom vlašću. Na taj način, već početkom XX veka, arktičke države su izvršile delimitaciju arktičkih obala, ostrva i arhipelaga pozivajući se na nepravne razloge poput koncepta interesnih sfera, morskog zaleđa (*Hinterland*) i stečenih istorijskih prava (Hayton 1956, 653). Posebno je zanimljivo da su za prostore tzv. *epikontinentalnih platoa*, koji se nalaze van državne jurisdikcije, arktičke države opravdanje tražile u teorijama geografskog susedstva i geološkog jedinstva. Navedeni koncepti polaze od prezumpcije da je državno područje arktičkih država u neposrednoj geografskoj blizini ili u kontinuitetu sa arktičkim područjima, odnosno da je u prirodnoj ili geološkoj vezi sa njima. Otud, prostim očitavanjem i bez efektivnog zaposedanja, arktičke države su smatrale da imaju pravo da proglase površine morskog dna i podzemlja za svoj teritorijalni domen. Iako su pomenutim pristupom teritorijalne pretenzije država bile zaodnute u pravno ruho, njime se uveliko odstupalo od uobičajene prakse sticanja teritorijalnog suvereniteta (Bartoš 1956, 228–229). Pa i pored toga, države vođene najrazličitijim interesima (strategijskim, ekonomskim, vojnim i drugim), na bazi navedenih doktrinarnih pristupa, jednostranim proklamacijama proglašavale su granice svojih arktičkih poseda (RIAA 1928, 855).

SEKTORSKA PODELA ARKTIKA U PRAKSI

U međunarodnoj praksi, sektorsku podelu Arktika prvi je promovisao kanadski Senat 1907. godine, a na osnovu predloga senatora Paskala Poarjea (*Pascal Poirier*). Princip sektorske podele podrazumevao je delimitaciju duž linije meridijana između zapadnih i istočnih rubova severne kanadske granice u pravcu ka Severnom polu (Reid 1975, 115). Tokom 1909. godine, Kanada je potvrdila ovu sektorsku podelu opisom linije koja ide duž sliva reke Jukon preko obala Hadsonovog i Džejmsovog zaliva, obuhvatajući prostor od 60° severne geografske širine. Na pomenuti način, Kanada je obuhvatila čitav prostor od njenih granica zapadno od Grenlanda do Severnog pola. U toku 1921. godine, Kanada je izdala proklamaciju kojom je potvrdila da su sve zemlje i ostrva severno od kanadskog kopna pod njenim suverenitetom. Zahtev je ponovila i 1925.

godine prilikom usvajanja amandmana na Zakon o severozapadnim teritorijama, kojim se zabranjuje svim stranim državama da se bave bilo kojom aktivnošću u kanadskim arktičkim područjima bez posebne dozvole kanadske vlade. Tokom 1926. godine, kraljevskim dekretom svi pomenuti zahtevi za kopnenim oblastima unutar označenog sektora bili su potvrđeni (Hyde 1945, 350; O'Connell 1965, 517). Rusija je 1916. godine uputila zvaničnu notu savezničkim državama u kojoj je izrazila pretenziju na sva ostrvska i druga područja severno od Sibirske visoravni. Isti stav ponovila je i sovjetska vlada u noti iz 1918. godine. U Dekretu Prezidijuma Centralnog komiteta iz 1926. godine, Sovjetski Savez je ponovio svoj teritorijalni zahtev kojim se prisvaja prostor Arktika linijom duž obala Severnog ledenog okeana preko područja Murmanska, Čukotke do Severnog pola. Ovim zahtevom, Sovjetski Savez je istakao pretenzije prema svim kopnenim i ostrvskim područjima koja su otkrivena ili koja će tek biti otkrivena u budućnosti (Mouton 1962, 197–198). Sličnu praksu sledile su i SAD. One su 1924. godine proklamovale da polažu suverena prava nad područjem Arktika na osnovu činjenice da to područje predstavlja prirodni produžetak Aljaske (Барцеров 2002, 23–38). Ovakvim pristupom, sve oblasti smeštene zapadno i severno od sliva reke Jukon – Porkupin i Kuskokvim, potom Aleutska ostrva i delovi Severnog ledenog okeana (Čukotsko, Beringovo i Boforovo more), ušli su u sektorsko područje Sjedinjenih Američkih Država. Nakon što je Norveška 1931. godine nasilno okupirala istočni Grenland, Danska se obratila Stalnom sudu međunarodne pravde sa zahtevom da joj se vrati suverenitet nad ovim područjem. Presudom Stalnog suda međunarodne pravde, iz 1933. godine, Danska je povratila suverenitet nad Grenlandom i nad grupom Farskih ostrva (PCIJ 1933). Time je dobila mogućnost da protegne svoja teritorijalna potraživanja i na druga područja Arktika. Sa druge strane, Norveška je jednostrano proglasila suverenitet nad Špicberškom ostrvu unutar Svalbardskog arhipelaga 1920. godine. Kao glavni argument za ovaj čin Norveška je istakla dugotrajnu eksploataciju mineralnih sirovina na tom području. Pariskim sporazumom, zaključenim iste godine, sa Sjedinjenim Američkim Državama, Danskom, Velikom Britanijom, Francuskom, Italijom, Japanom, Holandijom, Švedskom i Sovjetskim Savezom, Norveškoj su priznata suverena prava nad Svalbardskim arhipelagom. Ujedno je ovim sporazumom uspostavljen poseban međunarodni režim u pogledu eksploatacije i istraživanja prirodnih resursa na ostrvu Špicberg.

Nakon Drugog svetskog rata, sektorska podela Arktika povlačenjem graničnih linija duž meridijana bila je konačno formulisana na način da je norveški sektor obuhvatio prostor od 10° zapadne geografske dužine do 32° istočne geografske dužine, sovjetski sektor od 32° istočne geografske dužine do 169° zapadne geografske dužine, američki sektor od 169° do 141° zapadne geografske dužine, kanadski sektor od 141° do 60° zapadne geografske dužine i danski sektor od 60° do 10° zapadne geografske dužine. Sve granice sektora sastajale su se u Severnom polu za koji se smatra da predstavlja zajedničko dobro čovečanstva – *res communis omnium* (Vujnović 1980, 285–286). Međutim, pošto ova podela Arktika nije bila opšteprihvaćena niti je bila međunarodnopravno priznata, sa novim društvenim kretanjima u drugoj polovini XX veka došlo je i do promene stava međunarodne zajednice prema utvrđenoj sektorskoj podeli Arktika. Nova otkrića izvora nafte i gasa, kao i nalazišta drugih važnih strateških sirovina, dovela su do novog pozicioniranja država u arktičkom području. Tako je, primera radi, Norveška prva koja je ispoljila teritorijalne pretenzije prilikom preuzimanja obaveza iz Smernica o eksploataciji nafte i gasa u *off shore* zonama 1997. godine. Njen novi teritorijalni zahtev obuhvatio je područja severno od 65° severne geografske širine, što je značilo da Norveška potražuje ne samo kopnenu, već i pomorski sektor oko Svalbardskog arhipelaga (Voronchihina 2015, 103). Norveški pristup odrazio se i na poziciju Rusije koja je, kao naslednica Sovjetskog Saveza u Pariskom sporazumu, zadržala ekskluzivna prava eksploatacije rude uglja na Špicberškom ostrvu. Budući da Rusija tretira arktičko područje kao svoju resursnu bazu neophodnu za društveno-ekonomski razvoj zemlje, ona je u svojim strateškim projekcijama, a pozivajući se na pravila međunarodnog prava, proširila svoj sektor na kopnene delove republike Saka (Jakutije), Murmanske i Arhangelske oblasti, pokrajine Krasnojarskog kraja, Neneckog, Jamalo-Neneckog i Čukotskog autonomnog okruga uz sva „otkrivena i neotkrivena ostrva“ i pripadajuće pomorske oblasti u Severnom ledenom okeanu naznačene u ranije pomenutom Dekretu Prezidijuma Centralnog komiteta Sovjetskog Saveza iz 1926. godine (AKH 2008).

PRAVOVAŽNOST SEKTORSKE PODELE ARKTIKA

Sledstveno prethodno iznetim činjenicama, može se zaključiti da sektorska podela Arktika nije definisana u skladu sa važećim

međunaradnim pravom *stricto sensu*. Arktičke države su na jednostranoj osnovi izdelile sva arktička područja putem primene sektorskog principa. Iako između arktičkih država postoji načelna saglasnost u vezi sa sektorskom podelom, u međunarodnoj praksi postoje oprečni zahtevi koji ne govore u prilog njenoj pravnoj valjanosti. S jedne strane, u doktrini međunarodnog prava ističe se da sektorski princip protekom vremena nije mogao postati opšteobavezujuće pravno pravilo iz razloga što princip nije praćen pravnom svešću o opštoj obaveznosti (*opinion juris sive necessitatis*). Otud je evidentno da je sektorska podela proizašla iz fluktuirajuće i partikularne državne prakse (Harris 2010; Crawford 2019, 241). S druge strane pak, smatra se da ovaj princip nije pravni već politički, i da se njime određuju političke a ne pravne pozicije država prema određenim delovima Arktika (Shaw 2008, 535). Budući da je u međunarodnoj praksi sticanje teritorijalnog suvereniteta moguće jedino mirnim i efektivnim zauzimanjem područja koje nije osporavano od drugih strana, odsustvo navedenog uslova u slučaju Arktika, uprkos objektivnim razlozima koji proizilaze iz ekstremnih klimatskih prilika i surovog prirodnog okruženja, ne može biti nadomešteno jednostranim proklamacijama država o njegovoj sektorskoj podeli. U tom pogledu, ni usvajanje unutrašnjih pravnih akata, ni zaključivanje međunarodnih ugovora ograničenog broja država o teritorijalnom razgraničenju na Arktiku ne predstavlja dovoljno relevantan dokaz o postojanju valjanog pravnog naslova priznatog od šire međunarodne zajednice. Sledstveno, ni maksimalistički zahtevi nad sektorskim područjima Arktika kojim bi Rusiji pripalo 161°, Kanadi 81°, Danskoj 69°, Sjedinjenim Američkim Državama 28° i Norveškoj 21° geografske širine, nisu merodavni iz aspekta važećeg međunarodnog prava. Međutim, ovi zahtevi predstavljaju izraze namera zainteresovanih država za uspostavljanjem sopstvenog teritorijalnog suvereniteta (Andrassy 1990, 210; Krivokapić 2017, 728). Uvažavajući navedene činjenice i okolnosti koje sprečavaju isticanje pravovaljanog pravnog *titulusa* za sticanje suvereniteta na područjima Arktika, postavlja se pitanje da li je uopšte moguće regulisati režim Arktika na osnovu postojećeg međunarodnog prava. Čini se da su rešenja, barem većim delom, sadržana u pravilima i principima međunarodnog prava mora, o kojima će više reći biti u nastavku ove studije.

POKUŠAJ USPOSTAVLJANJA MEĐUNARODNOG REŽIMA ARKTIKA KROZ PRIMENU MEĐUNARODNOG PRAVA MORA

Iz prethodno iznetog izlaganja vidi se da je *status quo* sektorske podele Arktika doveden u pitanje onog trenutka kada je sa tehnološkim dostignućima nakon Drugog svetskog rata došlo do otkrića novih nalazišta energenata i strateški važnih sirovina. Ove okolnosti potakle su na nova promišljanja o mogućnostima komercijalizacije arktičkih područja ili barem, njegovog delimičnog iskorišćavanja u strategijske i odbrambene svrhe. Razvoj međunarodne trgovine i, posebno, međunarodnog pomorskog saobraćaja ubrao je ova nastojanja. O izvesnom napretku na ovom planu govori i činjica da su pod okriljem Ujedinjenih nacija, tokom Prve konferencije o pravu mora održane 1958. godine u Ženevi, usvojene četiri važne konvencije, i to: Konvencija o teritorijalnom moru i spoljnom morskom pojasu, Konvencija o otvorenom moru, Konvencija o epikontinentalnom pojasu i Konvecija o ribolovu i očuvanju živih bogatstava otvorenog mora (UN TS No. 7477; UN TS No. 6465; UN TS No. 7302; UN TS No. 8164). Značaj ovih međunarodnih pravnih instrumenata donekle su pomračili strategijski interesi velikih sila koji su ometali dalje usvajanje i implementaciju jedinstvenih rešenja, zbog čega na Drugoj Konferenciji održanoj u Ženevi 1960. godine nisu postignuti nikakvi vidljivi rezultati. Kada su se političke prilike promenile, Ujedinje nacije su sazvale novu Konferenciju koja je održana u Njujorku od 1973. do 1982. godine. Rezultat te Konferencije bilo je prihvatanje Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, kojom su utvrđena opšta pravila o povlačenju granica na moru (UN TS No. 31363; Rudolf 1985, 56–84). Odredbe ove Konvencije prihvatile su sve arktičke države izuzev Sjedinjenih Američkih Država koje su, iz geopolitičkih razloga, odbile da to učine. Međutim, iako nisu strana ugovornica, SAD smatraju da Konvencija sadrži važna pravila u pogledu pomorske delimitacije, zaštite morskog okruženja, slobode plovidbe, naučnih istraživanja i eksploatacije mora (sa izuzetkom dubokog morskog dna i podzemlja), što implicitno upućuje da se Konvencija kao izvor međunarodnog običajnog prava može primeniti na regulisanje statusa Severnog ledenog okeno (Golitsyn 2014).

Konvencija o pravu mora stupila je na snagu 1994. godine. Prema rešenjima sadržanim u konvenciji, svako svetsko more predstavlja fizički jedinstven organizam koji može biti izdvojen na morske pojaseve (*corpus separatum*). Morski pojasevi pak predstavljaju institucionalizaciju državnih

zahteva za teritorijalnom vlašću nad morskim prostorima. Za određivanje tih pojaseva služe osnovne polazne linije, koje su ujedno i spoljne granice unutrašnjih voda (*mare proximum*), koje obuhvataju različite forme morskih područja poput ušća reka, zaliva, morskih površina između ostrva i kopna, ili između ostrva, ili između linija oseke i plime itd. Pravila o povlačenju granica na moru obuhvataju kodifikovane kriterijume i praktične metode koje se mogu koristiti u svakom konkretnom slučaju (Đuro Degan 1989, 102–114). Prema opštem međunarodnom pravu, suverenitet države preko kopnenog dela teritorije proteže se i na unutrašnje morske vode, teritorijalno more uz obalu, a potom i na vazdušni prostor iznad njega, kao i na dno i podzemlje mora. Navedeno pravilo potvrđuje da je suverenost nad morskim prostorima u zavisnosti od suverenosti nad kopnom po kom osnovu more predstavlja njegov pripadak ili akcesorijum (*mare est ejus, cujus est terra*). Ujedno, to je i međunarodnopravni osnov od kog polaze svi zahtevi pomorskih država za utvrđivanjem državnih granica na moru (Scott 1916, 121–140). Zahtevi arktičkih država u pogledu delimitacije u morima i okeanima Arktika sledstveno se zasnivaju na istom osnovu. Međutim, ne bi trebalo izgubiti iz vida da su razlozi socijalno-ekonomske, političko-strategijske, naučne i filantropske prirode usloveli da se u Konvencijama iz 1958. godine, i u Konvenciji o pravu mora iz 1982. godine, napusti princip efektivnosti u korist principa adjacencije, tj. običajni pravni *titulus* sticanja teritorijalnog suvereniteta na osnovu stvarne i efektivne okupacije u korist kvazipravnog osnova koji proizilazi iz koncepta geografskog susedstva. Time je teritorijalni domen državnog suvereniteta na moru ostao determinisan geografskim položajem države, a tek potom mogućnošću uspostavljanja efektivne državne vlasti. Pomenuti pristup uzrokovao je proširivanje državnih nadležnosti na arktičkim morima i okeanima, uprkos činjenici da se pretežno radilo o zamrznutim i teško dostupnim morskim područjima čiji je pravni status, prema međunarodnom pravu, izjednačen sa bilo kojim drugim morskim oblastima (Pharand 1979, 49–116; Cinelli 2011, 7). Konačno, to je dovelo i do umnožavanja pravnih režima na arktičkim morskim područjima u pogledu kojih su države imale određena suverena prava koja su se sukcesivno smanjivala idući od kopna prema pučini. Za determinaciju pravnog statusa Arktika od značaja je činjenica da je kodifikovanim pravom mora omogućeno postizanje balansa između interesa obalnih država i čitave međunarodne zajednice. Otud obalne države imaju pravo da odrede ne samo širinu svog teritorijalnog mora (do 12 nautičkih milja), već i pravo da proglase druge morske pojaseve u skladu

sa međunarodnim pravom mora.³ U tom smislu, i arktičkim državama pružena je ista mogućnost što su one i iskoristile povlačenjem normalnih ili pravih polaznih linija. Od pet arktičkih država koje se graniče sa Severnim ledenim okeanom, samo su Sjedinjene Američke Države prihvatile mogućnost da povuku normalne linije za određivanje morskih pojaseva, dok su ostale iskoristile pravo na povlačenje pravih polaznih linija (Bobrova et al. 2012, 12). Prema kodifikovanom međunarodnom pravu mora, arktičke države su imale mogućnost da proglase spoljni morski pojas (*zona contigue*) u širini do 24 nautičke milje polazeći od linije od kojih se meri širina teritorijalnog mora. U ovom pojasu države imaju pravo nadzora nad primenom fiskalnih, carinskih, sanitarnih i imigracionih propisa.⁴ U međunarodnoj doktrini i praksi, smatra se da ovaj pojas predstavlja deo otvorenog mora sve do momenta dok država ne proglasi svoju isključivu ekonomsku zonu. Proglašavanjem isključive ekonomske zone (*exclusive economic zone*) do granice od 200 nautičkih milja od polaznih linija za merenje širine teritorijalnog mora, arktičke države su stekle suverena prava da istražuju i ekonomski iskorišćavaju ovaj morski prostor. Takođe, države su stekle i prava na podizanje i upotrebu veštačkih ostrva, uređaja i naprava, na naučna istraživanja mora, na zaštitu i očuvanja morske okoline, kao i na očuvanje i upravljanje živim i neživim prirodnim bogatstvima mora, dna i podzemlja.⁵ Nezavisno od proglašenja isključive ekonomske zone, arktičkim državama pružena je još mogućnost da proglase sopstveni epikontinentalni pojas (*continental shelf*) koji one poseduje *ipso facto* i *ab initio*, na osnovu geološkog jedinstva i susedstva sa obalnom državom. Režim epikontinentalnog pojasa obuhvata prava obalnih država da iskorišćavaju i istražuju morsko dno i podzemlje, ne dirajući u pravni režim voda iznad tog pojasa i vazdušnog prostora nad njima (Marotta Rangel 1987, 365–387). Granice pružanja epikontinentalnog pojasa kreću se van teritorijalnog mora arktičke države, preko čitavog prirodnog produžetka kopnenog područja, sve do

---

³ Suverenitet nad teritorijalnim morem ograničen je pravilom o neškodljivom prolasku brodova drugih država. Prema Konvenciji o pravu mora iz 1982. godine, prolazak je neškodljiv ako ne dira u sigurnost ili red i mir obalne države.

⁴ Spoljni pojas nalazi se van teritorijalnog i otvorenog mora, i podvrgnut je posebnom pravnom režimu utvrđenom po prvi put u međunarodnom pravu delom V Konvencije o pravu mora iz 1982. (UN TS No. 31363, član 55–75).

⁵ Zagarantovana prava plovidbe, preleta i polaganja kablova i cevovoda ostalih država time su praktično ograničena.

spoljne ivice kontinentalnog ruba ili do udaljenosti od 200 nautičkih milja, računajući od polaznih linija od kojih se meri širina teritorijalnog mora u slučajevima gde spoljna ivica kontinentalnog ruba ne doseže do te udaljenosti.⁶ Epikontinentalni pojas koji se pruža van pomenutih 200 nautičkih milja ostavlja mogućnost arktičkim državama da naznače njegove spoljne granice i do udaljenosti od 350 nautičkih milja od polazne linije, ili izvan 100 milja od linije koja spaja tačke dubine od 2.500 metara (tzv. izobate 2.500 metara), osim ako se radi o prirodnim uzvišenjima kao prirodnim delovima kontinentalnog ruba. Ovo su, naravno, bile samo izuzetne situacije kada su se arktičke države (Rusija, Norveška, Kanada i Danska) obraćale Komisiji UN za granice epikontinentalnog pojasa, budući da se prema međunarodnom pravu mora generalno smatra da morski prostor izvan zone od 200 nautičkih milja predstavlja otvoreno more (*mare liberum*). U tom delu morskog prostranstva, Konvencija o pravu mora unosi jednu novinu, tj. uvodi pravni režim međunarodne Zone za morsko dno i podmorje izvan granica epikontinentalnih pojaseva u kojem države nemaju pravo da ističu niti da ostvaruju svoja suverena prava i jurisdikciju. Vlast nad Zonom vrši i nadzire posebna međunarodna organizacija – Vlast za morsko dno, a sva prava nad prirodnim bogatstvima Zone pripadaju čovečanstvu u celini (*res communis omnium*) (Kreća 2020, 381–385).

Shodno navedenom, jasno je da su rešenja sadržana u kodifikovanom pravu mora pružila mogućnost arktičkim državama da uspostave više pravnih režima nad arktičkim morskim prostorima. Sa institucionalizacijom morskih pojaseva, arktičke države stekle su određena ekskluzivna prava koja se ne mogu poistovetiti sa vršenjem teritorijalnog suvereniteta. Primenjena konvencionalna rešenja stoga su samo delimično zadovoljila državne aspiracije na Arktiku. Veći deo morskih prostranstava Arktika ostao je i dalje u režimu otvorenog mora ili u režimu međunarodne Zone. Budući da granice Zone još nisu tačno određene, pojedine obalne države ne prezaju da istaknu teritorijalne zahteve kojima traže proširenje svojih epikontinentalnih pojaseva. Imajući u vidu takve tendencije, kao i tendencije isticanja zahteva nearktičkih država za iskorišćavanjem prirodnih i energetskih resursa Arktika, čini se da usvojena rešenja nisu u dovoljnoj

---

⁶ Kontinentalni rub (*margin*) predstavlja rezultat geografskih i geoloških istraživanja. Prema međunarodnom pravu mora, kontinentalni rub obuhvata potopljeni produžetak kopnenih masa pomorskih država koji se sastoji od kontinentalne ravnine (*shelf*), strmine (*slope*) i kosine (*rise*).

meri zaštitila zajedničke interese međunarodne zajednice. U takvim okolnostima, i pored činjenice da ne postoje neki veći problemi oko spornih arktičkih područja, postoji zebnja da ta područja u budućnosti mogu predstavljati ozbiljne izazove za međunarodni mir i bezbednost. Sporovi oko arktičkih područja motivisani su ne samo političkim težnjama za teritorijalnom dominacijom, već i ekonomskim i socijalnim razlozima koji su bitni za strateško pozicioniranje država u savremenim međunarodnim odnosima. Iz tih razloga, bilo bi važno izložiti okolnosti u kojima su ti sporovi nastali kako bi se shvatio značaj zauzetih strateških pozicija pojedinih država prema Arktiku.

TERITORIJALNI SPOROVI NA ARKTIKU KAO POTENCIJALNA BEZBEDNOSNA ŽARIŠTA

Aktuelizacija teritorijalnih sporova na pojedinim delovima Arktika može imati za posledicu narastanje političkih tenzija između arktičkih država. Ovakav razvoj situacije ne isključuje mogućnost daljeg preoblikovanja političkih tenzija u ozbiljna bezbednosna žarišta, tim pre jer su tenzije u prethodnom periodu bile praćene povećanom militarizacijom arktičkog regiona, što ne govori u prilog mirnom rešavanju otvorenih pitanja već ukazuje na narušenu bezbednosnu stabilnost u arktičkom regionu (Filijović 2011a). U cilju prevazilaženja političkih tenzija, arktičke države su nastojale pronaći puteve za prevazilaženje teritorijalnih problema najpre kroz unapređenje međusobne saradnje, a potom i kroz usvajanje sopstvenih nacionalnih strategija o Arktiku. U narednom delu studije najpre ćemo posvetiti pažnju teritorijalnim sporovima, a potom i analizi strateških dokumenata arktičkih država i drugih političkih aktera koji mogu ukazati na moguće pravce razvoja međunarodnih odnosa u arktičkom regionu.

Spor oko ostrva Hans

Ostrvo Hans locirano je u Kenedijevom kanalu, delu Neresovog moreuza između severozapadnog Grenlanda i ostrva Elsmir. Spor između Danske i Kanade oko ovog ostrva nastao je 1973. godine kada su dve strane, pregovarajući o delimitaciji svojih epikontinentalnih pojaseva dužine od 1.450 nautičkih milja, povukle granicu linijom niske vode na jednoj i drugoj

strani ostrva ostavljajući jedan prazan prostor veličine 875 metara između njegovih najsevernijih i najjužnijih tačaka (Gray 1997, 61). U zajedničkoj izjavi iz 2005. godine, dve strane su potvrdile da se spor odnosi samo na kanadsko i grenlandsko kopno, tj. samo na ostrvo Hans, a ne i na okolno morsko dno ili vodeni stub u pogledu kojeg važe rešenja stipulisana u Ugovoru iz 1973. godine (Byers 2015). Ova rešenja predviđaju povlačenje središnje linije između epikontinentalnih pojaseva i ribolovnih zona ugovornih strana, odnosno utvrđivanje jedne višenamenske pomorske granice (Gray 1997, 69). Nakon toga, Kanada i Danska dale su izjavu da će zajednički raditi na postizanju dugoročno prihvatljivih rešenja za ostrvo Hans. U argumentaciji, povodom opravdavanja svog teritorijalnog zahteva, Danska se pozvala na pravo otkrića. Potom se pozvala i na suverenitet nad Grenlandom koji je potvrđen odlukom Stalnog suda međunarodne pravde iz 1933. godine. Konačno, Danska je istakla i činjenicu da grenlandsko domorodačko stanovništvo Inuita naseljava sporno područje ostrva Hans. Sve navedene razloge Kanada je osporila. Prvo, Kanada je istakla da Danac Hans Hendrik (*Hans Hendrik*) nije otkrio ostrvo 1853. godine, delujući u ime Danske, već u ime američke ekspedicije čiji je bio član. Odluka Stalnog suda međunarodne pravde iz 1933. godine, koja potvrđuje danski suverenitet nad Grenlandom, u obrazloženju se poziva na notu britanske vlade koja je u „kritičnom periodu“ predstavljala Kanadu u spoljnim odnosima. Ta nota, po shvatanju Kanade, ne potvrđuje činjenicu da je Velika Britanija zastupala kanadske interese u odnosu na ostrvo Hans, već samo prema Grenlandu. Uz to, Kanada nije priznala posebnost grenlandskih Inuita u odnosu na kanadske domorodce iste etničke grupe, budući da se, prema njenom shvatanju, radi o migratornim grupama koje su menjale prebivališta seleći se s jednog ostrvskog područja na drugo. Kanada je još istakla da ostrvo Hans pripada njoj na osnovu britanske cesije severnoameričkih arktičkih ostrva iz 1880. godine (izuzev Grenlanda). Upinjući se da dokažu postojanje suvereniteta na spornom području, obe strane su preduzimale razne simbolične radnje, od podizanja zastava na isturenim tačkama, organizovanja istraživačkih misija, do raspoređivanja vojnih brodova i nadletanja aviona, što u krajnjem nije imalo nekog većeg značaja za dokazivanje postojanja teritorijalnog osnova (Byers and Baker 2013, 10–15). Osporavanje međusobnih zahteva uglavnom se svodilo na uručivanje diplomatskih nota. U novijem periodu izneti su predlozi da se ostrvo podeli na dva jednaka dela, ili pak da se uspostavi zajednički dansko-kanadski kondominijum.

Spor oko Svalbardskog arhipelaga

Arhipelag Svalbard nalazi se u Barenčovom moru, severno od Arktičkog kruga, između norveškog kopna i Severnog pola. Ostrva zauzimaju površinu od oko 62 hiljade kvadratnih kilometara, a na njima dominira Špicberško ostrvo. Sporazumom iz 1920. godine, kome je prethodila mirovna konferencija u Parizu iz 1919. godine, Svalbard je trajno demilitarizovan a Norveškoj su priznata suverena prava nad čitavim arhipelagom (Byers and Baker 2013, 17). Od 1925. godine, kada je Norveška donela Uredbu kojom se potvrđuje njen suverenitet na ostrvima, na Svalbardu je počeo delovati dogovoreni međunarodni režim koji omogućava svim ugovornim stranama da se bave ekonomskim aktivnostima, odnosno istraživanjem i eksploatacijom prirodnih resursa. Pored Norveške, koja je prema Sporazumu dobila mogućnost da proširi svoj pravni poredak na Svalbard, još četrdesetak ugovornih strana (među kojima sve vodeće svetske sile i susedne države, uključujući Indiju, Kinu i Japan), steklo je mogućnost utilizacije ostrvskog područja. Međutim, Rusija je jedina među njima koja je svoja privilegovana prava na eksploataciju uglja u ruskom naselju Barenburg na Špicbergu zaista i koristila, počevši od tridesetih godina prošlog veka. Norveška je, uvođenjem ribolovne zone od 200 nautičkih milja 1977. godine, pokrenula pitanje slobodnog ekonomskog pristupa drugih ugovornih strana njenoj proširenoj, isključivo ekonomskoj zoni na grebenu Gakel. Delujući selektivno, Norveška je potvrdila da ne priznaje u jednakom obimu sva zajamčena ekonomska prava ugovornih strana. Njen stav se svodio na mišljenje da se ova prava odnose isključivo na ostrvsko područje Svalbarda i njegovo teritorijalno more do 12 nautičkih milja. Kako ovakvo stanovište nije bilo privatljivo za neke druge ugovorne strane, poput Rusije ili Islanda koji su tvrdili da Norveška po osnovu Pariskog sporazuma iz 1920. godine u stvari i nema prava da proširi svoju isključivu ekonomsku zonu i epikontinentalni pojas, odnosno Velike Britanije koja je zastupala stanovište da se zajamčena ekonomska prava pružaju duž svih oblasti na kojima se proteže norveški suverenitet, spor je eskalirao. Nakon pronalaska novih nalazišta nafte i gasa, strane ugovornice su proširile svoje zahteve i na područja morskog dna i podzemlja norveškog epikontinentalnog pojasa koji prelazi širinu od 200 nautičkih milja. Uzimajući u obzir činjenicu da koncepti isključive ekonomske zone i epikontinentalnog pojasa nisu postojali u vreme zaključenja Sporazuma iz 1920. godine, Norveška se usprotivila takvim zahtevima. Njeno stanovište, međutim, nije bilo opravdano iz aspekta

argumentacije koju je, nešto pre, iznela povodom delimitacije morske granice sa Danskom i povodom podnošenja zahteva za proširenjem epikontinentalnog pojasa Komisiji UN. Tokom vremena, tenzije između strana su popustile, tako da su Rusija i Island, kao glavni oponenti Norveške, napustile svoju raniju tvrdnu i isključivu poziciju. U 2009. godini Komisija UN pozitivno je odgovorila na norveški zahtev za proširenjem epikontinentalnog pojasa severno od arhipelaga Svalbard. Značajno je da ni Rusija ni Island, niti bilo koja druga strana ugovornica, nisu izrazile protivljenje preporukama Komisije, što je prejudiciralo na zaključak da su njene preporuke postale konačne i obavezujuće (Byers and Baker 2013, 21).

Za Rusiju je, međutim, ostalo otvoreno pitanje međusobne delimitacije epikontinentalnih pojaseva u Barentovom moru. Sporna površina u krugu od 200 nautičkih milja od obale iznosi 155 hiljada kvadratnih kilometara ili otprilike 11% površine Barentovog mora (Byers 2015). Rusija je povodom ovog spora iznela mišljenje da granicu u Barentovom moru treba povući duž sektorske linije na 32°04'35" istočne geografske dužine. Oslonac za ovakvu tvrdnju Rusija je pronašla u odredbama članova 74 i 83 Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, i u odlukama Međunarodnog suda pravde u slučajevima povodom razgraničenja epikontinentalnih pojaseva u Severnom moru između SR Nemačke i Danske, a potom i SR Nemačke i Holandije na osnovu tzv. *posebnih okolnosti* (ICJ 1969, 3). Ruski pristup pretpostavlja postizanje pravičnih rešenja koja treba da vode računa o konfiguraciji i dužini ruske obale, veličini stanovništva, ribolovnim kapacitetima, ekonomskim interesima, kao i činjenici da je Sporazum iz 1920. godine ograničio mogućnost da se najisturenije tačke na Špicbeškom ostrvu koriste za pomorsko razgraničenje. Sa druge strane, Norveška je tvrdila da pravično razgraničenje zahteva razmatranje dodatnih geografskih karakteristika i povlačenje srednje linije od Varangerfjorda, kao granične tačke na njenoj obali, do najistočnijih ivica Špicberškog ostrva u Svalbardskom arhipelagu. U cilju prevazilaženja spora, strane su u julu 2007. godine postigle dogovor o povlačenju pomorskih granica na približno 20 nautičkih milja od obale. Tokom 2010. godine, Rusija i Norveška zaključile su u Murmansku Sveobuhvatni sporazum o delimitaciji i saradnji u Barentovom moru. Predviđena linija razgraničenja, prema ovom Sporazumu, kreće se uskom središnjom linijom kojom se implicitno prihvata norveški suverenitet nad Svalbardom. Ovo pravo generiše dodatno i pravo na proglašenje isključive ekonomske zone od 200 nautičkih milja. Rusija je prihvatanjem ovakvog rešenja utvrdila krajnje tačke svoje

zapadne arktičke granice, iskazujući ujedno želju za uspostavljanjem čvršće saradnje na polju regulacije ribolovnih prava i prava eksploatacije energetske resursa. Rusija je, takođe, ovakvim pristupom potvrdila svoju načelnu opredeljenost za poštovanjem međunarodnog prava (Arild et al. 2011). Rešenje graničnog problema omogućilo je početak istraživanja i eksploatacije novih energetske nalazišta na površini od oko 110 hiljada kvadratnih kilometara.

Spor oko Grenlanda

Grenland je najveće svetsko ostrvo površine 2,1 miliona kvadratnih kilometara. Skoro 80% površine Grenlanda pokriveno je ledenim pokrivačem. Od zaključenja Sporazuma u Kulu iz 1814. godine, Danska je vršila kontrolu nad većim ostrvskim delom Grenlanda. Godine 1916. Danska je pristala da proda Devičanska ostrva Sjedinjenim Američkim Državama. Tim činom, ona je odobrovoljila američkog državnog sekretara Roberta Lansinga (*Robert Lansing*) da javno izjavi da „Vlada Sjedinjenih Američkih Država nema ništa protiv toga da Danska proširi svoje političke i ekonomske interese na ceo Grenland“ (Byers and Baker 2013, 22). Taj čin značio je priznanje Danskog suvereniteta na Grenlandu. Međutim, tokom 1931. godine, Norveška je jednostrano proširila suverenitet nad Istočnim Grenlandom, što je bio povod za dansko iniciranje postupka pred Stalnim sudom međunarodne pravde. Sud je našao da suverenitet nad Grenlandom pripada Danskoj (PCIJ 1933, 46). Od 1953. godine, Grenland je ušao u sastav Kraljevine Danske. Počev od 1979. godine, Grenland je dobio širi obim autonomije, ali je Danska zadržala ključna ovlašćenja u oblasti odbrane i spoljnih poslova. U odnosima sa susednim državama, Grenland je bio povod za više teritorijalnih sporova.

Prvi grenlandski spor – razgraničenje u Linkolnovom moru

Od ranih sedamdesetih godina XX veka potegnuto je pitanje razgraničenja između Danske (Grenlanda) i Kanade na području Linkolnovog mora koje predstavlja ivično more Severnog ledenog okeana. Pošto strane nisu mogle naći zadovoljavajuće rešenje, Kanada je 1977. godine istakla zahtev za ribolovnom zonom u Severnom ledenom okeanu čija se granica na istoku pružala do rta Moris Džesup na Grenlandu. Ovakav pristup bio je zasnovan na principu ekvidistance, po kojem se linija

razgraničenja vuče duž linije niske vode na obalama preko najviših tačaka na obližnjim ostrvima. Nakon tri godine od isticanja kanadskog zahteva, Danska je utvrdila osnovne linije duž Grenlanda pomerajući na taj način liniju razgraničenja prema zapadu u pravcu rta Kolumbija na ostrvu Elsmir. Zbog suzdržanosti strana, spor oko razgraničenja Linkolnovog mora ostao je dugo vremena nerešen. Tokom 2012. godine grenlandske vlasti su postigle dogovor sa kanadskom vladom o uspostavljanju zajedničke zone upravljanja nad energetske izvorima. To nije uticalo na pitanje pomorske delimitacije, pre svega u pogledu pružanja granica proširenog spoljnog morskog pojasa na više od 200 nautičkih milja od obale (Byers and Baker 2013, 54).

Drugi grenlandski spor - razgraničenje između Grenlanda i Jan Majena

Drugi spor koji se ticao Grenlanda odnosio se na delimitaciju ribolovnih zona i epikontinentalnih pojaseva između Norveške i Danske, u području između istočne obale Grenlanda i nenaseljenog ostrva Jan Majen. Vlada Danske pokrenula je 1988. godine postupak protiv Norveške pred Međunarodnim sudom pravde. Danska je tražila od Suda da povuče liniju razgraničenja u skladu sa međunarodnim pravom tako što bi granica spornog područja od 200 nautičkih milja išla od obale Grenlanda, dok je Norveška zatražila od Suda da utvrdi granicu povlačenjem dve podudarne srednje linije kojom bi se sporna područja razgraničila. Obrazlažući svoje navode, Norveška je istakla da je sporno područje već razgraničeno na osnovu bilateralnog ugovora iz 1965. godine i na osnovu Konvencije Ujedinjenih nacija o epikontinentalnom pojasu iz 1958. godine. Ispitujući navode strana u sporu, Međunarodni sud je odbacio tvrdnju Norveške u vezi sa bilateralnim ugovorom iz 1965. godine, smatrajući da sporazum nije zabeležio nikakvu nameru strana da se obavežu da će primeniti srednju liniju za bilo koju od razgraničenja epikontinentalnog pojasa. U presudi iz 1993. godine, Sud je našao da treba povući privremeno liniju ekvidistance kao polazište za delimitaciju pre nego što je ispitaju svi faktori koji opravdavaju moguće izmene granične linije u skladu sa „relevantnim okolnostima“ (ICJ 1993). U tom smislu, Sud je utvrdio dva faktora koji mogu uticati na povlačenje granične linije. Prvi se odnosi na odsustvo proporcionalnosti u dužini suprotstavljenih obala strana u sporu, dok se drugi faktor odnosi na osiguranje pristupa ribolovnim zonama gde bi primena srednje linije dovela do očigledno nejednakih rezultata. Konačno,

razmatrajući sve relevantne okolnosti, posebno Slobodan pristup resursima, Međunarodni sud pravde povukao je graničnu liniju pripisujući Norveškoj 57%, a Danskoj 43% od ukupno 64,6 hiljada kvadratnih kilometara sporne zone (Byers 2015).

Treći grenlandski spor – razgraničenje epikontinentalnih pojaseva na grebenu Lomonosov

Usko povezan sa područjem Grenlanda jeste i spor koji se odnosi na razgraničenje epikontinentalnih pojaseva Danske, Rusije i Kanade na prostoru grebena Lomonosov. Greben Lomonosov otkrili su sovjetski istraživači 1948. godine. Isti se proteže se na oko 1,7 hiljada kilometara i deli Severni ledeni okean na dva dela. Geografski, greben polazi od Novosibirskih ostrva pružajući se preko Severnog pola do Grenlanda, ostrva Elsmir i kanadskog arhipelaga, gde se sužava i završava na 2,4 kilometra dubine. Zahtev za produžetkom epikontinentalnog pojasa na greben Lomonosov Danska zasniva na tezi da on predstavlja produžetak kopnene mase Grenlanda. Rusija to negira i ističe da je ovaj planinski venac u stvari nastavak evroazijskog kontinenta, odnosno sibirskog arhipelaga severno od Zemlje Franje Josifa. Kanada opet, sa svoje strane, tvrdi da je greben Lomonosov geološki produžetak ostrva Elsmir i njenog područja Nunavut. Sporno područje koje svojataju sve tri zemlje pruža se na 54.850 kvadratnih milja oko Severnog pola (Byers and Baker 2013, 105–107). Prema najnovijim istraživačkim procenama, ovo područje poseduje bogata nalazišta nafte i gasa. Budući da odredba člana 76 Konvencije o pravu mora iz 1982. godine ne definiše na precizan način šta čini podmorske grebene i podmorska uzvišenja (koja su prirodne komponente epikontinentalnih pojaseva sve tri države), one su u cilju obezbeđenja svojih teritorijalnih zahteva (koji u nekim pravcima prelaze propisane granice) podnele odgovarajuće podneske sa dokazima Komisiji UN za granice epikontinentalnih pojaseva, a koja povodom istih do danas nije dala neke relevantne pravne zaključke niti preporuke za razjašnjenje sporne situacije. Međutim, ono što je javno ozvaničeno odnosi se na zahtev Rusije prema grebenima Alfa, Mendeljejev i Lomonosov koji, prema ruskom stanovištu, predstavljaju prirodne produžetke evroazijskog platoa na koje se ne primenjuje predviđeno ograničenje iz Konvencije o pravu mora iz 1982. godine. Zahtev za proširenjem epikontinentalnog pojasa preko ovih grebena otud se širi preko granice od 350 nautičkih milja za više stotina kilometara prema severu. U

verbalnoj noti upućenoj Sekretarijatu UN 2002. godine, Kanada je izjavila da nije u mogućnosti da se izjasni povodom ruskih tvrdnji, čime nije dovela u pitanje razgraničenje njihovih epikontinentalnih pojaseva. U mapi koju je tom prilikom izradila, Kanada je indicirala da sporni grebeni nisu ni podmorski ni okeanski grebeni i da predstavljaju prirodne nastavke njenog, epikontinentalnog pojasa. Danska je, u verbalnoj noti upućenoj Sekretarijatu UN iz iste godine, izjavila da nije u mogućnosti da se izjasni povodom ruskog zahteva jer njena relevantna procena podrazumeva sveobuhvatnije podatke. Međutim, ovo mišljenje ne znači da se Danska složila sa ruskom pravnom argumentacijom i mogućnošću da jednostrano proširi svoj teritorijalni zahtev nauštrb njenog epikontinentalnog pojasa. Pritom, Danska smatra da preporuke Komisije ne mogu prejudicirati pitanja koja se odnose na razgraničenje epikontinentalnih pojaseva država sa suprotnim ili susednim obalama. Zanimljivo je i da su se i SAD umešale u ovaj spor nakon što su geološka istraživanja pokazala da se u ovim arktičkim oblastima kriju rezerve od 5 do 10 milijardi tona ugljovodoničnog goriva. Smatrajući da grebeni Alfa-Mendeljejev u stvari predstavljaju sistem povezanih grebena vulkanskog porekla, SAD su negirale da taj prostor čini deo epikontinentalnih područja bilo koje od ovih arktičkih država. Za greben Lomonosov, SAD su iznele stanovište da isti predstavlja samostalnu geološku celinu u dubokom okeanskom delu Arktičkog okeana, a ne prirodni produžetak kontinentalnih rubova Rusije i drugih obalnih država. Iako SAD nisu strana ugovornica Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, i po tom osnovu nisu u obavezi da podnesu zahtev Komisiji UN za epikontinentalni pojas, one su ipak iznele zahtev da, na osnovu odredbe iz člana 76 Konvencije, mogu proširiti svoje epikontinentalno područje koje polazi od obala Aljaske preko podmorskog uzvišenja u Čukotskom moru u pravcu Severnog pola do širine od 600 nautičkih milja. Navedena pretenzija, međutim, nema neko međunarodnopravno utemeljenje pa čak ni u običajnom međunarodnom pravu, zbog čega se može tumačiti isključivo kao voluntaristički motivisani zahtev koji proizilazi iz geopolitičkog pozicioniranja SAD u odnosu na Arktik (Golitsyn 2014).

Spor oko ostrva Sverdrup

Ostrva Sverdrup predstavljaju deo ostrvskog područja Kraljice Elizabete u severozapadnoj oblasti Nunavut, koja pripada kanadskom arktičkom području sastavljenom delom od kopna, a većim delom od

arktičkog arhipelaga. Iako je ostrva otkrio čuveni norveški moreplovac Oto Sverdrup (*Otto Sverdrup*) između 1898. i 1902. godine, Norveška nije pokazivala neko veliko interesovanje za ova ostrva. Međutim, vlada Velike Britanije, u periodu kada je vršila svoje funkcije u ime kolonijalnog područja Kanade, iskazivala je teritorijalne aspiracije za zaposedanjem ovih ostrva. Tako je tokom 1930. godine, pre nego što je Kanada dobila pun međunarodnopravni subjektivitet, vlada Velike Britanije odlučila da reguliše ovo pitanje u neposrednim pregovorima sa Norveškom. Nakon pregovora, Norveška je kroz razmenu nota sa Velikom Britanijom priznala kanadski suverenitet nad Sverdrupskim ostrvima. Potom je uslovila ovo priznanje poštovanjem ribolovnih, lovnih, trgovinskih i drugih komercijalnih prava. Navedeno kondicioniranje dovelo je do izbijanja pravnog spora. Iako je donošenjem novog imperijalnog Statuta Velike Britanije iz 1926. godine dominion Kanade stekao viši stepen unutrašnje autonomije (koja je Vestminsterskim statutom iz 1931. godine proširena na međunarodnom pravnom planu), Kanada je ostala vezana odredbama naredbodavnih akata britanskog Saveta, koji su sprečavali aktivnosti koje bi ugrožavale domorodačko stanovništvo na Sverdrupskim ostrvima (Byers and Baker 2013, 24–26). Ovakva situacija se promenila tek nakon postizanja nezavisnosti Kanade 1982. godine i donošenja propisa o stranim ulaganjima. Konačno rešenje teritorijalnog spora, međutim, nije postignuto.

Spor oko Severozapadnog prolaza

Kanada i SAD spore se oko sektora u Boforovom moru veličine 21.436 kvadratnih kilometara, koji je smešten severoistočno od kopnene granice između Aljaske i teritorije Jukon. Ovaj spor nije bio toliko očigledan sve dok američka vlada nije protestovala zbog kanadske upotrebe granične linije utvrđene Sporazumom iz 1825. godine između Rusije i Velike Britanije, a kojim je izvršena delimitacija njihovih poseda na severozapadnoj obali Amerike (odnosno na Aljasci i Kanadi). Istočna granica Aljaske utvrđena je u Sporazumu na način da se kreće linijom meridijana na 141° produžavajući dalje u pravcu zaleđenog okeana. Kanada, koja je ovu graničnu liniju iskoristila prilikom izdavanja koncesija za naftu i gas 1976. godine, tvrdi da pomorska granica, poput kopnene, prati meridijan od 141° pravo prema severu.

Američka pozicija je suprotna kanadskoj budući da polazi od stava da granična linija prati liniju meridijana ali samo do obale, te da opšti princip

pravičnosti zahteva da svaka tačka na granici bude jednake udaljenosti od dve susedne obale (linija ekvidistance). Kako obala Aljaske, Jukon i severozapadne teritorije naginju ka istoku i jugoistoku, linija ekvidistance omogućila bi SAD izlaz u više okeana. S obzirom na to da je Severozapadni prolaz postao atraktivan za međunarodni saobraćaj u okolnostima koje su nadošle sa globalnim otopljavanjem, spor između Kanade i SAD je, u izvesnoj meri, eskalirao. Tako, nakon što je Kanada proglasila vode Arktičkog arhipelaga za svoje unutrašnje vode 1985. godine, pozivajući se na „istorijska prava“, SAD su izdale notu u kojoj su izrazile protest (Pharand 2007, 53). Naime, SAD smatraju da Severozapadni prolaz mora imati status moreuza u kojem je dopušteno pravo prolaza (Byers 2015). Da bi se predupredilo dalje pogoršanje odnosa između dve zemlje, zaključen je Sporazum o arktičkoj saradnji u januaru 1988. godine. Sporazumom je utvrđena obaveza olakšavanja saobraćaja kroz Severozapadni prolaz, bez prejudiciranja konačnog pravnog statusa ovog područja (VanderZwaag 2014, 87). U toku 2010. godine, Kanada je uvela obavezni sistem izveštavanja za određene kategorije plovila koja planiraju da se kreću unutar Severno-kanadske zone (NORDREG). Iznoseći stav da ima pravo da usvoji takve mere na osnovu člana 234 Konvencije o pravu moru iz 1982. godine, Kanada je iznela i nove zahteve koji su bili usmereni na povećanje bezbednosti plovidbe i kontrolu brodova koji prevoze opasne materije za životnu sredinu. SAD i neke druge zemlje izrazile su zabrinutost u Međunarodnoj pomorskoj organizaciji da pomenuta regulativa nije u potpunosti u skladu sa međunarodnim pravom mora.

Spor oko Severoistočnog prolaza

Severoistočni prolaz ili Severni morski put predstavlja morski pravac koji povezuje Atlantski i Tihi okean. Prostire se od Beringovog prolaza, koji povezuje Severni ledeni i Tihi okean, do Norveškog mora koje odvaja Island od Norveške. Rusija, prema svom unutrašnjem zakonodavstvu, tretira Severni morski put za sopstveno morsko područje koje se graniči sa morskim područjem Sjedinjenih Američkih Država (Kolodkin et al. 2008). Prolaz je na istoku ograničen paralelom rta Dežnjov u Beringovom prolazu, a na zapadu meridijanom rta Želanija do arhipelaga Nova Zemlja, istočnom obalnom linijom arhipelaga Nova Zemlja i zapadnim granicama prolaza Matočkin Šar, Kara i Jugorski Šar. Plovidba Severoistočnim prolazom vrši se u skladu sa ruskim zakonodavstvom i pravilima međunarodnog prava

mora koje uključuje pravo neškodljivog prolaska stranih brodova. Budući da je granica u Beringovom i Čukotskom moru sa SAD bila otvoreno pitanje u međusobnim odnosima, dve strane su zaključile Sporazum 1990. godine, kojim su utvrdile liniju razgraničenja (DTI 1990). Utvrđena linija razgraničenja sledi granicu opisanu u Ugovoru o cesiji Aljaske iz 1867. godine. Tako, prvobitno ugovorno rešenje definiše zapadnu granicu unutar područja odakle polazi linija razgraničenja počev od tačke u Beringovom moreuzu na paraleli 65°30' severne geografske širine, na preseku meridijana na pola puta između ostrva Kruzenštern ili Ignaluk, na jednakoj udaljenosti od ostrva Ratmanov ili Nunarbuk, i dalje u ravnoj liniji prema severu bez utvrđivanja jasne granice u Severnom ledenom okeanu. Ova zapadna granica, koja započinje na istoj početnoj tački, nastavlja se u smeru jugozapadno kroz Beringov moreuz i Beringovo more, tako da prolazi sredinom između severozapadne tačke ostrva Svetog Lorensa i jugoistočne tačke Čukotskog rta, do meridijana 172° zapadne geografske dužine pa dalje presekom tog meridijana, u smeru jugozapada, sredinom između Kormandorskih ostrva Atou i Cooper ili grupe ostrva u severnom Tihom oceanu, do meridijana 193° zapadne geografske dužine, tako da uključuje teritorije Aleutskih ostrva istočno od tog meridijana. Pošto ova prvobitna linija razgraničenja nije bila mapirana, dve strane nisu mogle da se saglase o njenom preciznom pravcu kretanja. Ta situacija je dovela do spora na približno 15 hiljada nautičkih milja granične linije. U Ugovoru iz 1990. godine dve strane su podelile spornu zonu otprilike na pola, s tim što je nova linija eksplicitno razgraničila nadležnosti u oblasti ribarstva i korišćenja resursa dna i podzemlja mora. Prema Ugovoru, linija razgraničenja polazi severno od tačke u centru Beringovog moreuza na 65°30' severne geografske dužine i na 168°58'37" zapadne geografske širine, dalje prateći meridijan i ulivajući se u Severni ledeni okean do granice koja je dozvoljena međunarodnim pravom. S obzirom na to da je Ugovorom uspostavljen režim „specijalnih zona“, koje su predstavljale proširenja isključivih ekonomskih zona na delovima morskih površina na kojima su postojali konkurentski zahtevi, SAD su relativno brzo ratifikovale ovaj Ugovor. Sa druge strane, Sovjetski Savez, a potom i Rusija kao njen pravni sledbenik, odbili su to da učine budući da nisu bili zadovoljni razgraničenjem u Beringovom moru gde je granica povučena znatno zapadnije od mesta gde bi se inače nalazila linija ekvidistance (Konyshev and Sergunin 2014, 64–65). Praktično, Rusija se u noti koju je dala prilikom potpisivanja ovog Ugovora obavezala da će poštovati uslove Ugovora do

njegovog stupanja na snagu, načelno se izjašnjavajući za poštovanje ugovorenih obaveza, a istovremeno se protiveći postignutim rešenjima koja je smatrala suprotnim njenim interesima. Od 2007. godine, dve strane nastavile su pregovore radi regulisanja otvorenih pitanja (Byers and Baker 2013, 143–146).

STRATEGIJE O ARKTIKU

Ruska arktička strategija

Rusija je 19. septembra 2008. godine donela Uredbu o „Osnovama državne politike na Arktiku do 2020. godine i u budućoj perspektivi“ (AKH 2008). Uz Energetsku strategiju donetu iste godine i Strategiju nacionalne bezbednosti usvojenu 2009. godine, pomenuti politički akt o Arktiku predstavlja „kamen temeljac“ za uspostavljanje dugoročne strategije prema ruskom arktičkom području (Trenin and Baev 2010, 9). Uredba definiše osnovne nacionalne interese, ciljeve, zadatke i strateške prioritete ruske nacionalne politike na Arktiku. Ruska arktička zona, prema Uredbi, tretira se kao strateška resursna baza namenjena socijalnom i ekonomskom razvoju zemlje. U tom smislu, Severni morski put koji ide od Barentsovog mora do Beringovog moreuza za Rusiju ima ekonomski najvažniju ulogu na Arktiku. Sve do klimatskih promena nije bilo moguće koristiti ovaj put bez ulaska u ruske teritorijalne vode. Nakon toga, ova trasa postala je otvorena za međunarodni pomorski saobraćaj. Pokazalo se da je profitabilnost ovog morskog pravca izuzetno velika budući da se saobraćaj njime odvija znatno brže na skraćenoj putanji između Tihog i Atlantskog okeana, odnosno između Azije, Evrope i Amerike. Severni morski put, kao nacionalno objedinjena transportna linija komunikacije, time u izvesnom smislu postaje i konkurencija Sueckom kanalu, iako Rusija tvrdi suprotno. U cilju osnaženja svoje liderske pozicije na Arktiku, Rusija planski jača svoju pomorsku flotu, naročito onu na nuklearni pogon koja je u stanju da, uz dobru logističku i infrastrukturnu podršku, održava Severni morski put plovitim tokom većeg dela godine. Na taj način, Rusiji je omogućen lakši pristup Aziji, što je čini manje zavisnom od Evrope. Pored ekonomske namene, ruska arktička zona treba da bude u funkciji očuvanja jedinstvenog ekološkog sistema Arktika. Rusija se u tom pogledu obavezala da poštuje međunarodne standarde kako bi prilikom istraživanja i eksploatacije

prirodnih bogatstava izbegla veće incidente vezane za zaštitu životne sredine. Konačno, prema Osnovama državne politike na Arktiku, Arktik za Rusiju predstavlja područje mira i saradnje, a ne konfrontacije. Strateški prioriteti Rusije na Arktiku podrazumevaju stoga uzajamno poštovanje i sporazumevanje sa svim zainteresovanim stranama, pre svega sa arktičkim državama. Međutim, ovakav pristup ne isključuje u potpunosti obnavljanje i postupno proširivanje ranije instaliranih i strateški važnih vojnih infrastrukturnih kapaciteta. U istom pravcu idu i odredbe nove Strategije usvojene 2013. godine. U vezi sa njom, Rusija planira odbrambene aspekte svog nastupa na Arktiku obezbeđenjem potrebnog nivoa gotovosti oružanih snaga, u skladu sa postojećim i predvidivim vojnim opasnostima i pretnjama, a radi strateškog odvracanja i osiguranja ostvarivanja svojih suverenih prava, koja *inter alia* obuhvataju sprovođenje svih planiranih aktivnosti na područjima isključive ekonomske zone i epikontinentalnog pojasa Ruske Federacije na Arktiku (Strategy RF 2013). U skladu sa navedenim smernicama, Rusija je pojačala svoje bezbednosno prisustvo na Arktiku (Vojinović i dr. 2020). Kao opravdanje za ubrzanu militarizaciju ovih prostora, Rusija navodi napete odnose sa Zapadom i gomilanje vojnih snaga NATO u blizini svojih granica. Uz to, Rusija ističe i kao neuravnotežene političke sankcije uvedene protiv njenih energetskih interesa na Arktiku (Rumer et al. 2021).

Arktička strategija Sjedinjenih Američkih Država

Sjedinjene Američke Države donele su predsedničku Direktivu o nacionalnoj bezbednosti 9. januara 2009. godine (WH 2009). Direktivom se definiše američka politika nacionalne bezbednosti prema arktičkom regionu. Pored ostalog, ukazuje se na obaveze zaštite arktičkog okruženja i očuvanje njegovih bioloških resursa, osiguranje ekonomskog razvoja kroz ekološki održivo upravljanje prirodnim resursima, ojačavanje institucija za saradnju između osam arktičkih država, uključivanje domorodačkog stanovništva u proces donošenja odluka i poboljšavanje naučnog praćenja i istraživanja lokalnih, regionalnih i globalnih problema životne sredine. Direktivom se garantuje sloboda mora kao glavni prioritet SAD, a Severozapadni prolaz se definiše kao pomorski pravac otvoren za međunarodnu plovību. S obzirom na posledice globalnog otopljanja, predviđa se da bi ovaj pomorski pravac mogao postati alternativa Panamskom kanalu budući da se njime skraćuju ruta između Azije,

Amerike i Evrope. Za Severni morski put naglašava se potreba otvorenog pristupa i korišćenja od strane svih arktičkih država. U Direktivi se dalje predviđa potreba definisanja područja arktičkog morskog dna i podzemlja u kojem SAD mogu ostvarivati svoja suverena prava nad prirodnim bogatstvima kao što su nafta, prirodni gas, metanski hidrati, minerali i žive morske vrste. Iako SAD nisu strana Konvencije UN iz 1982. godine, u kojoj su pravila međunarodnog običajnog prava mora kodifikovana i progresivno razvijana, to stanje ne menja njenu sposobnost da bude akter u rešavanju svih otvorenih pravnih pitanja o Arktiku, u skladu sa važećim međunarodnim pravom mora. Takođe, to ne isključuje razvoj njenih bezbednosnih kapaciteta neophodnih za zaštitu granica u arktičkom regionu sa kopna, mora i iz vazduha. O tome, uostalom, govori i arktička strategija SAD usvojena 2013. godine, u kojoj se za najviše nacionalne prioritete proglašava zaštita američkih državljana, zaštita teritorijalnog suvereniteta i suverenih prava i interesa nad prirodnim resursima (SP US 2013). Implementacija navedenih bezbednosnih prioriteta usledila je 2014. godine, kada je usvojen akcioni plan za realizaciju arktičke strategije (Filijović i Kilibarda 2016, 41). Sa izmenjenim geopolitičkim okolnostima u svetu nakon tog perioda, SAD su procenile da bi bilo politički celishodno pokrenuti izradu novih arktičkih strategija na nivou ministarstva odbrane, ratnog vazduhoplovstva, američke mornarice i obalske straže, čiji bi krajnji cilj bilo uspostavljanje bezbedno stabilnog regiona u kojem bi nacionalni interesi bili sačuvani, država zaštićena, a savezničke nacije upućene na različite modele saradnje u cilju prevazilaženja svih izazova na Arktiku.

Kanadska arktička strategija

Pored Rusije i SAD, i Kanada je donela svoju strategiju prema Arktiku 11. marta 2009. godine pod simboličnim nazivom „Naš Sever, naše nasleđe, naša budućnost“. Kanadska strategija počiva na četiri stuba koji obuhvataju vršenje suvereniteta, promovisanje ekonomskog i socijalnog razvoja, zaštitu ekološke baštine i poboljšanje upravljanja arktičkim oblastima (GC 2009). U odnosu na vršenje suvereniteta, Strategija potvrđuje kanadsko prisustvo na Arktiku na kojem postoje dovoljni bezbednosni kapaciteti za zaštitu kanadske teritorije. Strategija je naknadno proširena spoljnopolitičkom izjavom od 20. avgusta 2010. godine, kojom se nastoje unaprediti pomenuta četiri stuba kroz definisanje spoljnopolitičkih ciljeva koji se *inter alia* odnose i na angažovanje na rešavanju graničnih problema, obezbeđenje

međunarodnog priznanja proširenih granica kanadskog epikontinentalnog pojasa i efikasnije upravljanje arktičkim oblastima kroz osiguranje javne bezbednosti. Za Norvešku posebno mesto u realizaciji spoljnopolitičkih ciljeva prema Arktiku zauzima i stvaranje uslova za održivi razvoj, podsticanje trgovine i investicija, promovisanje slobodnog pristupa Arktiku, podržavanje napora na zaštiti ekosistema i životne sredine, podsticanje naučnih istraživanja, zaštita arktičkog nasleđa, podržavanje autohtonih organizacija i pružanje podrške u cirkumpolarnom dijalogu. U odnosu na definisanje uloge aktera koji ne potiču iz arktičkog regiona, Kanada je zauzela stav da oni ne mogu biti bitni faktori u upravljačkoj strukturi Arktika. Počev od 2019. godine, Kanada je inicirala usvajanje novog političkog okvira za Arktik.

Norveška arktička strategija

Norveška arktička strategija iz 2009. godine predviđa slična rešenja kao i kanadska arktička strategija (NG 2009). Strategija, naime, pridaje veliku važnost održavanju vidljivog vojnog prisustva na Arktiku. Njome se potvrđuje da Norveška ima odgovarajuće kapacitete da vrši suverenitet, štiti suverena prava u isključivoj ekonomskoj zoni i epikontinentalnom pojasu od 200 nautičkih milja. Takođe, njome se potvrđuju i ovlašćenja Norveške da vrši nadzor, obaveštajne i druge zadatke, uključujući i zadatke koji se odnose na upravljanje kriznim situacijama u arktičkom području. Pritom, NATO predstavlja osnovu nacionalne bezbednosti i odbrambene politike Norveške na Arktiku. U Beloj knjizi, koju je Norveška obelodanila 2020. godine, podvlači se značaj bilateralne, regionalne i multilateralne saradnje sa susedima i partnerima na Arktiku. Prema ovom strateškom dokumentu, ciljevi održivog razvoja UN i Pariski sporazum o klimi pružaju opšte smernice za politiku Norveške na Arktiku, dok Arktički savet, Barentsov evro-arktiki savet, Savet država Baltičkog mora, Severna dimenzija i prekogranični programi Evropske unije, omogućavaju praktičnu i izbalansiranu saradnju na rešavanju svih otvorenih pitanja (NG 2021).

Danska arktička strategija

Danska je usvojila dugoročnu strategiju za Arktik za period od 2011. do 2020. godine (GG 2011). Budući da Danska ima specifičnu situaciju sa sprovođenjem svog suvereniteta na krajnjem severu preko teritorija

Grenlanda i Farskih ostrva, koja predstavljaju njene autonomne oblasti, Danska je ovom strategijom nastojala da zaštiti njihove zajedničke interese koji, između ostalog, uključuju bezbednost i ekonomske odnose. Prema danskoj arktičkoj strategiji, sprovođenje suvereniteta je primarni zadatak danskih oružanih snaga na Arktiku i nivo prisustva na tom području određuje se u skladu s tim interesima (GG 2011). Jedinice vojske, mornarice i vazduhoplovstva izvršavaju zadatke na Arktiku kroz vršenje nadzora u grenlandskim i farskim teritorijalnim vodama, vazдушnom prostoru, kao i u isključivoj ekonomskoj i ribolovnoj zoni Grenlanda kako ne bi došlo do sistematskog kršenja danskog teritorijalnog suvereniteta. Upravljanje i eksploatacija prirodnih resursa na Arktiku, prema ovoj Strategiji, trebalo bi da se odvija u skladu sa prihvaćenim međunarodnim obavezama. Predviđeni mehanizmi saradnje bi trebalo da budu unapređeni u skladu sa zaključcima Ilustitske deklaracije iz 2008. godine, kojom su se priobalne države Severnog ledenog okeana politički obavezale da će sva otvorena pitanja regulisati kroz međusobne pregovore i saradnju koju karakterišu poverenje i uzajamno korisna partnerstva. U skladu sa izmenjenim geopolitičkim okolnostima, Danska poslednjih godina radi na usvajanju inovirane verzije arktičke strategije za naredni period.

Arktičke strategije drugih arktičkih država

Za razliku od obalnih arktičkih država, Finska, Švedska i Island u svojim arktičkim strategijama ne postavljaju u prvi plan pitanja vezana za suverenitet nad arktičkim područjima. Strategije se, u tom smislu, više koncentrišu na pitanja klimatskih promena, zaštitu životne sredine, domorodačke narode i izgleda za unapređenjem multilateralne saradnje, a manje na bezbednosna pitanja. Tako, primera radi, arktička strategija Finske iz 2013. godine veću pažnju poklanja održavanju visoke spremnosti svojih oružanih snaga nego bezbednosnim pitanjima *stricto sensu* (PMO 2013). Arktička strategija Švedske iz 2011. godine, s druge strane, naglašava tri glavna politička prioriteta: zaštitu životne sredine, ekonomski razvoj i humanu dimenziju (GOS 2011). Iako održavanje mira u arktičkom regionu za Švedsku predstavlja jedan od prioriteta, taj prioritet, po njenom viđenju, valja postići civilnim a ne vojnim sredstavima. U tom smislu, u švedskoj strategiji za Arktik naglašava se uloga Arktičkog saveta kao centralnog multilateralnog foruma za saradnju. U kontekstu novih izazova i mogućnosti, Švedska je donela noveliranu strategiju 2020. godine, u kojoj

je istakla svoje učešće u mirnom, stabilnom i održivom razvoju Arktika (GOS 2020). Poseban naglasak u Strategiji daje se širokom konceptu bezbednosti koji treba da počiva na univerzalnim međunarodnopravnim pravilima. Pravci budućeg delovanja na Arktiku definisani su kroz razvoj međunarodne saradnje, očuvanje bezbednosti, zaštitu životne sredine, unapređenje naučnih istraživanja, postizanja dobrih uslova za život i održivi ekonomski razvoj. Islandski Parlament usvojio je u martu 2011. godine rezoluciju o politici prema Arktiku (PR IAP 2011). Ovaj dokument predviđa zaštitu različitih aspekata nacionalnih interesa na Arktiku. Rezolucijom se promoviše jačanje saradnje unutar Arktičkog saveta i prevazilaženje teritorijalnih sporova primenom međunarodnog prava mora. U pogledu očuvanja bezbednosti, Rezolucija kao rešenje predviđa demilitarizaciju arktičkog regiona.

Iz pregleda navedenih strateških dokumenata Finske, Švedske i Islanda može se još zaključiti da sve tri države posvećuju dužnu pažnju razvoju odnosa unutar Nordijske odbrambene saradnje (*Nordic Defence Cooperation*), koja obuhvata još Norvešku i Dansku. Odnosi solidarnosti unutar ovog institucionalnog oblika saradnje za Finsku i Švedsku ne znače ujedno i vojno svrstavanje, već naprotiv – zadržavanje neutralnog statusa prema vojnopoličkim blokovima. Uzimajući u obzir da su obe države i članice Evropske unije, strateške političke smernice EU u pogledu Arktika imaju poseban značaj za njihovo pozicioniranje prema neregulisanim pitanjima Arktika.

Strateške smernice Evropske unije o Arktiku

S obzirom na povećano interesovanje nearktičkih država za pravno regulisanje statusa Arktika, i države članice EU potaknute ovim razvojnim procesom poslednjih decenija progresivno su radile na definisanju „evropske arktičke strategije“. Prvi dokument u tom pogledu pripremila je Komisija 2008. godine. U Saopštenju pod nazivom, „Evropska unija i arktički region“, napominje se da je Unija neraskidivo vezana za arktički region jedinstvenom kombinacijom istorije, geografije, ekonomije i naučnih dostignuća (EC COM[2008] 763 final). Uz to, tri njene države članice – Danska (Grenland), Finska i Švedska ujedno su i arktičke države, a Island i Norveška su članice Evropskog ekonomskog prostora, dok su Kanada, Rusija i SAD njeni strateški partneri. U Saopštenju Komisije dalje se naglašava da, s obzirom na ulogu klimatskih promena kao „multiplikatora

pretnji“, promene životne sredine menjaju geostratešku dinamiku Arktika sa potencijalnim posledicama po međunarodnu stabilnost, te stoga evropski bezbednosni interesi zahtevaju razvoj arktičke politike EU (EC COM[2008] 763 final). U tom smislu, predlažu se akcije država članica na postizanju tri glavna cilja i to: na zaštiti i očuvanju Arktika, promovisanju održive upotrebe resursa i poboljšanju multilateralnog upravljanja Arktikom. Sledstveno utvrđenim pravcima budućeg razvoja politike EU prema Arktiku, Evropski parlament je 20. januara 2011. godine usvojio rezoluciju o održivoj politici Unije za krajnji sever. U njoj se naglašava potreba za jedinstvenom i koordiniranom politikom u kojoj arktička strategija mora biti jasno definisana. U novom saopštenju Evropskom parlamentu i Savetu pod nazivom „Razvoj strategije Evropske unije prema arktičkoj regiji: razvoj od 2008. i sledeći koraci“, naglašava se posvećenost očuvanju životne sredine na Arktiku kroz konstruktivni dijalog i saradnju sa arktičkim zemljama, uz znatna finansijska ulaganja (EC JOIN[2012] 19 final). U ažuriranoj verziji saopštenja iz 2016. godine, Komisija i Visoki predstavnik za spoljnu politiku fokusirali su se na tri glavne oblasti u kojima bi valjalo napraviti određeni napredak i to na: suzbijanje klimatskih promena i zaštitu arktičkog okruženja, otvaranje naučnih i inovacionih potencijala za održivi razvoj regiona i produbljivanje regionalne i multilateralne saradnje (EC JOIN[2016] 21 final).

Kineske spoljnopolitičke smernice o Arktiku

Uzimajući u obzir moguće političke, pravne, ekonomske i bezbednosne implikacije koje klimatske promene sa sobom nose, i Kina je, kao nearktička država ali i kao sila u usponu, još krajem XX veka preduzela niz značajnih koraka u vezi sa formulisanjem svojih spoljnopolitičkih prioriteta u odnosu na Arktik. Najpre je preduzela mere na jačanju svojih naučnih kapaciteta uspostavljanjem istraživačkih centara, instituta i istraživačkih stanica na terenu, kao i određenih administrativnih tela poput Kineske uprave za Arktik i Antarktiku (*Chinese Arctic and Antarctic Administration*). Nakon što je procenjeno da Arktik sadrži 30% svih svetskih neotkrivenih rezervi gasa i oko 13% neotkrivenih rezervi nafte, da poseduje značajne zalihe strateški važnih ruda (uglja, nikla, bakra, olova, cinka, zlata, srebra, dijamanta, mangana, hroma i titanijuma itd.), te da u periodu do 2060. godine može postati potpuno prohodan za međunarodni pomorski saobraćaj, Kina je preusmerila svoje interesovanje na razvoj ekonomskih odnosa sa arktičkim

državama (pre svega sa Rusijom, Norveškom i Islandom) (Filijović 2011b, 392–416). U svojoj spoljnopolitičkoj doktrini Kina, kao i arktičke države, zastupa stav da teritorijalne sporove na Arktiku treba rešavati mirnim putem i u skladu sa pravilima međunarodnog prava mora. Uvažavajući uticaj klimatskih promena na međunarodne odnose, Kina smatra i da bi neka od kodifikovanih pravila međunarodnog prava valjalo razviti u skladu sa promenjenim okolnostima. Pritom, Kina smatra i da bi u pogledu proširenja spoljnih epikontinentalnih pojaseva arktičke države morale voditi računa ne samo o svojim uskim nacionalnim interesima, već i o interesima međunarodne zajednice u celini. Iz ovakvog narativa proizilazi zaključak da Kina može dovesti u pitanje svaki teritorijalni zahtev arktičkih država koji bi bio u koliziji sa važećim pravilima međunarodnog prava. Drugim rečima, iako Kina nema jasno formulisane strategiju o Arktiku, iako nije punopravna članica Arktičkog saveta kao najvažnijeg međunarodnog foruma za saradnju arktičkih i nearktičkih država, Kina ipak može raditi na multilateralnom rešavanju svih otvorenih međunarodnih pravnih pitanja koja se tiču Arktika. Primera radi, 2017. godine, na sastanku Arktičkog kruga, Kina je u svoju stratešku razvojnu inicijativu *Jedan pojas, jedan put* uvrstila i pitanja Arktika. U Beloj knjizi o arktičkoj politici publikovanoj 2018. godine, Kina je i zvanično promovisala „Polarni put svile“, čime je dala do znanja da ne želi da bude marginalizovana po pitanju rešavanja problema Arktika (SC PRC 2018). Smatrajući sebe značajnim akterom međunarodnih odnosa, kao i „bliskom arktičkom zemljom“ (*near-Arctic state*), Kina je u svom poslednjem Petogodišnjem planu razvoja potvrdila značaj aktivne participacije u svim polarnim aktivnostima (Lanteigne 2021). Ovakav strateški pristup nije beznačajan jer ukazuje da Kina ozbiljno računa da uzme učešće u globalnom upravljanju Arktikom (u istraživanjima, eksploataciji i distribuciji energenata i drugih prirodnih resursa). Takođe, njeni geoekonomski interesi šire se i u pravcu razvoja međunarodnog pomorskog saobraćaja i međunarodne trgovine budući da, prema njenim procenama, „Polarni put svile“ obećava značajne uštede kroz smanjenje vremena putovanja i diverzifikaciju uskih grla na pravcu Malake, Sueckog kanala, Bab el-Mandeba, Bliskog istoka i Severne Afrike. Na bezbednosnom planu pak Kina smatra da Arktik treba da ostane oaza mira i stabilnosti (SC PRC 2018).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA – SARADNJA ILI KONFLIKT?

Poslednjih decenija proces klimatskih promena doveo je do globalnog otopljanja leda na Arktiku. Ovaj prirodni fenomen aktuelizovao je pitanje zaštite životne sredine, a potom i obezbeđenja održivog ekonomskog razvoja. Budući da se Arktik nalazi na relativno bliskom odstojanju od civilizacije i da poseduje ekonomski značajne izvore prirodnih bogatstava, te da je strateški i saobraćajno veoma bitan region ne samo za države „Arktičkog polarnog kruga“ (Rusiju, SAD, Kanadu, Norvešku, Švedsku, Dansku, Finsku i Island) već i za druge države duž pacifičko-atlantske paralele, njegov geopolitički značaj naglo je porastao. Uporedo sa ovom tendencijom, rastu i razvijaju se konkurentski odnosi na državnom, regionalnom i sub-regionalnom planu, a koji utiču na formulisanje strateških pozicija i spoljnopolitičkih smernica različitih arktičkih igrača. Novi kurs prema Arktiku često je odraz geopolitičkih zbivanja u svetu, tako da međunarodne odnose na Arktiku karakteriše dinamika globalnih međunarodnih procesa koji fluktuiraju između konfrontacije i saradnje (Trenin and Baev 2010; Miere and Mazo 2013). U nastojanju da pronađu zajedničke oblasti saradnje, arktičke države su institucionalizovale Međunarodni arktički naučni komitet, Barenčov evro-arktiki region, Konferenciju parlamentaraca arktičke regije i Arktički savet. Ovaj poslednji oblik institucionalne saradnje imao je najvećeg uticaja na razvoj konstruktivnih međudržavnih odnosa na Arktiku. Arktički savet je osnovalo osam država „Arktičkog kruga“ 1996. godine usvajanjem Deklaracije o uspostavljanju međuvladinog foruma za saradnju na visokom nivou (tzv. Otavske deklaracije). Otavska deklaracija je poslužila za pribavljanje podrške namenjene unapređenju saradnje između arktičkih država u svrhu rešavanja otvorenih arktičkih pitanja. Usvajanjem Ilulisatske deklaracije 2008. godine, pet obalnih arktičkih država – Danska, Norveška, Rusija, SAD i Kanada – izrazile su stav da pitanja teritorijalnih zahteva i proširivanja nadležnosti na arktičkim morskim prostorima treba rešavati pregovorima u okviru postojećeg međunarodnog pravnog poretka. U tom smislu, ove države ne vide potrebu za razvojem novog sveobuhvatnog međunarodnog pravnog režima za upravljanje Severnim ledenim okeanom (*Arctic Portal* 2008). Prema njihovom shvatanju, ne treba dozvoliti slobodnu „trku za Arktik“. Ovakvo stanovište naišlo je na zabrinutost drugih arktičkih država – Islanda, Finske i Švedske, koje su smatrale da takav pristup odlaže odluku o budućnosti ovog regiona (Østerud and Hønneland 2014, 165). Dugotrajne

diskusije u Arktičkom savetu ukazuju da je za formiranje jednog prihvatljivog institucionalnog rešenja o statusu Arktika potrebno dosta vremena. Iskorak je napravljen 8. decembra 2009. godine kada je Arktički savet, izjašnjavajući se o predlozima EU, prihvatio da politika prema Arktiku bude zasnovana na efikasnoj primeni mera potrebnih za ublažavanje klimatskih promena. Svi zainteresovani akteri u ovom procesu imali su otud dužnost da rade na jačanju međunarodne uprave na Arktiku kroz doslednu primenu instrumenata međunarodnog prava, naročito međunarodnog prava mora. U formulisanju i sprovođenju akcija i politika koje utiču na Arktik moraju se uvažavati njegove jedinstvene karakteristike, a posebno osetljivost arktičkog ekosistema i interesi domorodačkog stanovništva. Arktik mora ostati u tom smislu i područje mira i stabilnosti, a ne mesto konfrontacije. Da bi se ovaj cilj zaista i postigao, nužno je odgovorno, održivo i oprezno preduzimanje akcija s obzirom na nove mogućnosti za transport, eksploataciju prirodnih i rudnih bogatstava, kao i preduzimanje drugih aktivnosti povezanih sa globalnim otopljanjem i drugim efektima klimatskih promena. Navedeni pristup dobio je na značaju kada su Francuska, Nemačka, Holandija, Poljska, Španija, Velika Britanija, Kina, Italija, Japan, Koreja, Singapur i Indija, kao i devet međuvladinih i jedanaest nevladinih organizacija, dobile status stalnog posmatrača u Arktičkom savetu. Omasovljavanje Arktičkog saveta nearktičkim državama i drugim zainteresovanim političkim akterima doprinelo je učvršćivanju suvereniteta, suverenih prava i jurisdikcije arktičkih država u arktičkom regionu. Međutim, to nije eliminisalo destabilizujuće faktore, poput međusobnih teritorijalnih potraživanja, nereguliranih pomorskih granica i sučeljavanja sa ostvarivanjem prava stalnog suvereniteta nad prirodnim bogatstvima. Uz povećanu zainteresovanost velikih sila za iskorišćavanjem arktičkih energetskih resursa i novih pomorskih i trgovinskih ruta, geopolitička ravnoteža u ovom delu sveta dovedena je u pitanje. To se najpre manifestovalo kroz ubrzanu militarizaciju arktičkih područja, a potom i kroz širenje sfera uticaja država koje ne pripadaju „Arktičkom krugu“ (prvenstveno Kine). S obzirom na to da navedena situacija, uz nedostatak posebnog režima kontrole naoružanja (osim kontrole strateškog naoružanja), dovodi u opasnost ne samo regionalnu već i međunarodnu bezbednost, arktičke države su prihvatile da uspostave efikasnije modele saradnje kako bi doprinele izgradnji međusobnog poverenja i bezbednosti. U tom smislu, u široj međunarodnoj zajednici, razmišlja se i o donošenju sporazumno usaglašenog okvira o statusu Arktika koji bi doveo do

rešavanja mnogobrojnih otvorenih pitanja u vezi sa korišćenjem njegovih prirodnih resursa. Pošto se ovi resursi, bar u onom delu koji se prema kodifikovanom međunarodnom pravu mora smatra za zajedničko dobro, ne mogu tretirati kao isključivo vlasništvo arktičkih država, međunarodni režim Arktika *de lege ferenda*, po svemu sudeći, moraće pored postojećeg međunarodnog pravnog okvira uvažiti i nove realnosti i potrebe međunarodne zajednice, koje zahtevaju fleksibilnija rešenja sadržana u međunarodnopravnom konceptu o upravljanja zajedničkim prostorima (*the Law of Common Spaces*) (Crawford 2019). Do tada, međutim, Arktik će biti u međunarodnom fokusu ne samo zbog izazova prouzrokovanih klimatskim promenama, već i drugih bezbednosnih pretnji koje ga sve više udaljavaju od periferije i približavaju središtu savremenih međunarodnih odnosa.

BIBLIOGRAFIJA

- [AKH] Arctis Knowledge Hub. 2008. "Basics of the state policy of the Russian Federation in the Arctic for the period till 2020 and for a further perspective". Accessed 16 April 2021. <http://www.arctis-search.com/Russian+Federation+Policy+for+the+Arctic+to+2020>
- Andrassy, Juraj. 1990. Međunarodno pravo. Zagreb: Školska knjiga.
- Arctic Portal. 2008. "Ilulissat Declaration", May 28. <https://arcticportal.org/images/stories/pdf/Ilulissat-declaration.pdf>
- Arild, Moe, Daniel Fjærtøft and Indra Øverland. 2011. "Space and Timing: Why was the Barents Sea Delimitation Dispute Resolved in 2010?". *Polar Geography* 34 (3): 145–162.
- Барсегов, Юрий Георгиевич. 2002. *Арктика: интересы России и международные условия их реализации*. Москва: Наука.
- Bobrova, Julia, Mariusz Mieczkowski, Irini Papanicolopulu and Tullio Scovazzi. 2012. "Zones of National Jurisdiction". In: *Identification of major legal issues relating to the operation of a pan-European research vessel in the Arctic*, edited by Lidwien Van der Valk and Anastasiya Kozubovskaya-Pellé, 12–18. Ericson AB.
- Bartoš, Milan. 1956. *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Kultura.
- Byers, Michael and James Baker. 2013. *International Law and the Arctic*. Cambridge: University Press.

- Byers, Michael. 2015. "Arctic Region", *Oxford Public International Law*, July 2019. <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e96?rskey=syz8AC&result=1&prd=OPIL>
- Cinelli, Claudia. 2011. "The Law of the Sea and the Arctic Ocean". *Arctic Review on Law and Politics* 2 (1): 4–24.
- Crawford, James. 2019. *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford: University Press.
- [DTI] Delimitation Treaties Infobase. Agreement between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the maritime boundary. June 1, 1990. <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/USA-RUS1990MB.PDF>
- [EC] European Commission. 2008. The European Union and the Arctic Region, COM[2008] 763 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, November 20. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0763:FIN:%20EN:PDF>
- [EC] European Commission. 2012. Developing a European Union policy towards the Arctic region: progress since 2008 and next steps, JOIN[2012] 19 final, Joint Communication to the European Parliament and the Council, June 26. https://eeas.europa.eu/archives/docs/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf
- [EC] European Commission. 2016. An integrated European Union policy for the Arctic, JOIN[2016] 21 final, Joint Communication to the European Parliament and the Council, April 27. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0021&from=EN>
- Đuro Degan, Vladimir. 1989. *Međunarodno pravo mora i izvori međunarodnog prava*. Zagreb: Informator.
- Filijović, Marko. 2011a. „Militarizacija Arktika – budućnost koja je već počela“. *Vojno delo* 63 (3): 9–24.
- Filijović, Marko. 2011b. „Kineska '(velika) polarna igra'“. *Međunarodni problemi* LXIII (3): 392–416.
- Filijović, Marko i Zoran Kilibarda. 2016. „Arktička strategija Sjedinjenih Američkih Država – razvoj, izazovi i perspektive“. *Vojno delo* 68 (3): 29–58.

- [GC] Government of Canada. 2009. "Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future". Accessed 16 April 2021. <http://www.northernstrategy.gc.ca/cns/cns-eng.asp>
- [GG] Government of Greenland. 2011. "Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011-2020". Accessed 16 April 2021. <https://naalakkersuisut.gl/en/Naalakkersuisut/Departments/Udenrigsanliggende/Kongerigets-Arktiske-Strategi>
- Golitsyn, Vladimir. 2014. "The Legal Regime of Arctic". In: *The IMLI Manual on International Maritime Law: The Law of the Sea*, edited by David J. Attard, Malgosia Fitzmaurice and Norman A. Martínez Gutiérrez, 484–508. Oxford: University Press.
- [GOS] Government Offices of Sweden. 2011. "Sweden's Strategy for the Arctic region". Accessed 17 April 2021. <https://www.government.se/4ab1ed/contentassets/85de9103bbbe4373b55eddd7f71608da/swedens-strategy-for-the-arctic-region>
- [GOS] Government Offices of Sweden. 2020. "Sweden's Strategy for the Arctic region". Accessed 17 April 2021. <https://www.government.se/4aaec5/contentassets/85de9103bbbe4373b55eddd7f71608da/swedens-strategy-for-the-arctic-region-2020.pdf>
- Gray, David H. 1997. "Canada's Unresolved Maritime Boundaries". *IBRU Boundary and Security Bulletin* 5 (3): 61–69.
- Hackworth, Green. 1940. *Digest of International Law*. Washington: Government Printing Office.
- Harris, David. 2010. *Cases and Materials on International Law*. London: Sweet and Maxwell Publishers.
- Hayton, Robert. 1956. "The American Antarctic". *American Journal of International Law* 50 (3): 603–607.
- Hyde, Charles Cheney. 1934. "Acquisition of Sovereignty over Polar Areas". *Iowa Law Review*, 19 (2): 286–294.
- Hyde, Charles Cheney. 1945. *International Law*. Boston: Little, Brown & Co.
- [ICJ] International Court of Justice. *North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic Of Germany v. Denmark; Federal Republic of Germany v. Netherlands)*, 20 February 1969. <https://www.icj-cij.org/en/case/51>
- [ICJ] International Court of Justice. *Maritime Delimitation in the Area between Greenland and Jan Mayen (Denmark v. Norway)*, 14 June 1993. <https://www.icj-cij.org/en/case/78>

- Jennings, Robert Yewdall. 1963. *The Acquisition of Territory in International Law*. Manchester: University Press.
- Kolodkin, L. Anatolii, Vasilii N. Gutsuliak, Iulia V. Bobrova and William E. Butler. 2008. *The World Ocean: International Legal Regime*. The Hague: Kluwer.
- Konyshv, Valery and Alexander Sergunin. 2014. "Russia's Policies on the Territorial Disputes in the Arctic". *Journal of International Relations and Foreign Policy* 2 (1): 55–83.
- Kreća, Milenko. 2020. *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Pravni fakultet.
- Krivokapić, Boris. 2017. *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Poslovni i pravni fakultet i Institut za uporedno pravo.
- Lanteigne, Marc. 2021. "The Polar Policies in China's New Five-Year Plan", *The Diplomat*, March 12. <https://thediplomat.com/2021/03/the-polar-policies-in-chinas-new-five-year-plan/>
- Lindholt, Lars. 2006. "Arctic natural resources in a global perspective". *The Economy of the North*: 27–37.
- Marotta Rangel, Vicente. 1987. *La plateu continental dans la Convention de 1982 sur la Droit de la mer*. Hague: Hague Academy of International Law.
- Marshall, Tim. 2016. *Prisoners of Geography*. Croydon: CPI Group Ltd.
- Miere, Christian and Jeffrey Mazo. 2013. *Arctic Opening: Insecurity and Opportunity*. London: Routledge.
- Mouton, Martinus Willem. 1962. *The international regime of the polar regions*. Leiden: Hague Academy of International Law.
- [NG] Norwegian Government. 2009. "New Building Blocks in the North: The Next Step in the Government's High North Strategy". Accessed 17 April 2021. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/nordomradene/new_building_blocks_in_the_north.pdf
- [NG] Norwegian Government. 2021. "The Norwegian Government's Arctic Policy: People, opportunities and Norwegian interests in the Arctic – Abstract". Accessed 17 April 2021. https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/arctic_policy/id2830120/
- O'Connell, Daniel Patrick. 1965. *International Law*. London: Stevens & Sons Limited.
- Østerud, Øyvind and Geir Hønneland. 2014. "Geopolitics and International Governance in the Arctic". *Arctic Review on Law and Politics* 5 (2): 156–176.

- [PCIJ] Permanent Court of International Justice. *Legal Status of Eastern Greenland (Norway v. Denmark)*, Ser. A/B, No. 53, 5 September 1933. <https://www.ijl.org/wp-content/uploads/2016/08/Excerpts-from-Eastern-Greenland-Case-PCIJ-1933.pdf>
- Pharand, Donat. 1979. *The Legal Status of the Arctic Regions*. Hague: Hague Academy for International Law.
- Pharand, Donald. 2007. "The Arctic Waters and the Northwest Passage: A Final Revisit". *Ocean Development and International Law* 38 (1-2): 3-69.
- [PMO] Prime Minister's Office. 2013. "Finland's Strategy for the Arctic Region". Accessed 16 April 2021. https://vnk.fi/documents/10616/1093242/J1613_Finland%E2%80%99s+Strategy+for+the+Arctic+Region.pdf/cf80d586-895a-4a32-8582-435f60400fd2?version=1.0
- [PR IAP] A Parliamentary Resolution on Iceland's Arctic Policy. March 2011. <http://library.arcticportal.org/1889/1/A-Parliamentary-Resolution-on-ICE-Arctic-Policy-approved-by-Althingi.pdf>
- Reid, S. Robert. (1975). "The Canadian Claim to Sovereignty over the Waters of the Arctic". *Canadian Yearbook of International Law* 12 (1): 111-136.
- [RIAA] Reports of International Arbitral Awards. Island of Palmas Case, 4 April 1928, Volume II. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf
- Rothwell, Donald R. 2008. "The Arctic in International Affairs: Time for a New Regime". *Brown Journal of World Affairs* 15 (1): 241-253.
- Rudolf, Davorin. 1985. *Međunarodno pravo mora*. Zagreb: Jugoslovenska Akademija znanosti i umjetnosti.
- Rumer, Eugene, Richard Sokolsky and Paul Stronski. 2021. "Russia in the Arctic - A Critical Examination", *Carnegie Endowment for International Peace*, March 29. <https://carnegieendowment.org/2021/03/29/russia-in-arctic-critical-examination-pub-84181>
- Scott, James B. 1916. *The Hague Court Reports*. New York: Oxford University Press.
- Shaw, Malcolm N. 2008. *International Law*. Cambridge: University Press.
- [SC PRC] The State Council the People's Republic of China. 2018. "Full text: China Arctic Policy". Accessed 15 April 2021. http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm

- [SP US] Seal of the President of the United States. 2013. "National Strategy for the Arctic Region". Accessed 17 April 2021. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/nat_arctic_strategy.pdf
- [Strategy RF] Strategy of Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensurance of National Security till 2020. 2013. <http://government.ru/info/1836>
- Trenin, Dmitri and Pavel K Baev. 2010. *The Arctic: A View From Moscow*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- [UN TS] UN Treaty Series. Convention on the Continental Shelf, No. 7302, Vol. 499, June 10, 1964. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-4&chapter=21&clang=_en
- [UN TS] UN Treaty Series. Convention on the High Seas, No. 6465, Vol. 450, January 3, 1964. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-2&chapter=21
- [UN TS] UN Treaty Series. Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone, No. 7477, Vol. 516, November 22, 1966. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-1&chapter=21
- [UN TS] UN Treaty Series. Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas, No. 8164, Vol. 559, March 20, 1967. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-3&chapter=21
- [UN TS] UN Treaty Series. United Nations Convention on the Law of the Sea, No. 31363, November 16, 1994. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=_en
- VanderZwaag, L. David. 2014. "Canada and the Governance of the Northwest Passage: Rough Waters, Cooperative Currents, Sea of Challenges". In: *Navigating Straits: Challenges for International Law*, edited by David D. Caron and Nilufer Oral, 87-121. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Vojinović, Nemanja, Miloš P. Dimić i Vladimir Lužnjanić. 2020. „Nova ruska arktička doktrina“. *Arhiv za pravne i društvene nauke* (1-2): 255-272.
- Voronchihina, Darya. 2015. *International legal regime of the Arctic*. North Carolina: Lulu Press, Raleigh.
- Vujanović, Dušan. 1980. *Osvajanje Arktika*. Zagreb: Školska knjiga.

- [WH] The White House. 2009. "National Security Presidential Directive and Homeland Security Presidential Directive". Accessed 17 April 2021. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html>
- Zellen, S. Barry. 2017. *Viewpoint: Cold Front Rising: As Climate Change Thins Polar Ice, a New Race for Arctic Resources Begins*. Monterey: Center for Contemporary Conflict.
- Жильцов, Сергей Сергеевич. 2014. „Международно-правовой статус Арктики: итоги и перспективы“. *Науковий вісник Дипломатичної академії України* 21 (2): 133–137.

“ARCTIC RACE”

– MEASUREMENT OF POWER OR PATH OF COOPERATION FOR A NEW INTERNATIONAL ORDER?

Abstract: The Arctic is composed mainly of frozen sea surfaces located along the northern land areas of the American, Asian and European continents. Because the Arctic is impossible to occupy, there have long been disputes over its delimitation for a long time. This issue, together with the issues of environmental protection and ensuring sustainable economic development, has been brought up to date with the process of climate change. Because the Arctic is relatively close to civilization and has economically inexhaustible resources of natural wealth, especially oil and gas reserves, it is a strategically and transportational very important region not only for the countries of the “Arctic Circle” (Russia, the US, Canada, Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland), but also for other countries along the Pacific-Atlantic parallels. The establishment of international borders towards the Arctic, and then its international legal status, is a *conditio sine qua non* for the harmonization of the new security system in the world. This research is based on the mentioned setting, whose initial hypothesis starts from the factual situation caused by the warming of the Arctic, as an irreversible process that can negatively affect the environment, and thus the security of all mankind. On the other hand, global warming allows the once impassable Arctic routes to open for much of the year for the development of maritime transport, international trade, fisheries, mining and energy. In this sense, warming can have positive effects on the development of the national economy and

international economic relations. Using appropriate scientific methods, the subject study provides explanations regarding the historical evolution of the legal regulation of borders in the Arctic, through the application of traditional principles of sectoral division, and then the possible application of codified rules of international maritime law. Also, the study elaborates in more detail the problems related to territorial disputes that exist in the Arctic, and which at some point in the future may be transposed into real security hotspots. The study provides a comparative analysis of Arctic strategies, which represent the most important guidelines for the foreign policy action of the Arctic and other countries towards the Arctic. In the newly established constellation of international relations in which there is an accelerated militarization of these areas, solving complicated problems of delimitation of state sovereignty and upgrading the existing international legal order through the establishment of a single legal regime for joint use of Arctic natural resources presupposes the establishment of more efficient models of international cooperation. Until this happens, according to the author, it will not be possible to establish lasting stability and trust between the parties, and the "race for the Arctic" will increasingly distance this area from the legal one and bring it closer to the geopolitical action of the great powers which is manifested in practice through the measurement of their real forces (primarily between the United States, Russia and China).

Keywords: Arctic, international law, international politics, international security.

ARHTIK KAO SEVERNA MARITIMNA KOMPONENTA KINESKE INICIJATIVE „POJAS I PUT“

Nenad STEKIĆ¹

Apstrakt: Region Arktika postaje sve intenzivnije polje tematizacije u okviru akademskih diskusija u međunarodnim odnosima. U većini slučajeva, Arktik se već označava kao prostor od značaja za globalni mir i stabilnost, ali i kao alternativna globalna tranzitna pomorska ruta. Rastući ekonomsko-politički potencijal Narodne Republike Kine u protekloj deceniji zvanično ju je etablirao kao dominantnog aktera u svim važnijim odnosima koji se tiču ovog regiona. Cilj ovog rada jeste prikaz i analiza deklarirane bezbednosne politike NR Kine za prostor Arktika u protekloj deceniji, kao preduslovu razumevanja trenutnog stanja regionalne bezbednosti na ovom području. NR Kina opredeljuje geografski prostor Arktika kao severno-pomorsku komponentu inicijative „Pojas i put“, zbog čega joj je očuvanje regionalnog mira i stabilnosti od izuzetne važnosti. Zarad ostvarivanja cilja ovog rada biće analizirana strateška i doktrinarna akta NR Kine i prikazani značajniji događaji koji oblikuju sve kompleksniju regionalnu bezbednosnu dinamiku Arktika. Autor primenjuje postulate teorije hegemonске stabilnosti u okviru koje utemeljuje Kinu kao potencijalnog „hegemona“ i usmerava analizu na njene „izazivače“ (*challengers*) u domenu bezbednosno-političkih interakcija. Dodatna konkretizacija istraživanja teče u pravcu identifikovanja odnosa ove azijske države sa državama koje zauzimaju geografski deo Arktika. Na bazi nivoa asertivnosti kineske bezbednosne politike prema ovom regionu, autor diskutuje o tri moguća

---

¹ Istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-mail: nenad.stekic@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2021. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2021. godine.

scenarija koja će oblikovati regionalnu bezbednost ovog područja u narednoj deceniji. Nalazi ovog rada doprineće adekvatnijem razumevanju modaliteta moguće smene dominantnih aktera nad ovim područjem, kao i produbljenoj analizi potencijalnih sporova koji se mogu javiti među njima.

Ključne reči: NR Kina, pomorski Pojas i put, Arktik, regionalna bezbednost, Rusija, teorija hegemonске stabilnosti.

POSTOJI LI VAKUUM MOĆI NA ARKTIKU?

Geografski prostor Arktičkog kruga predstavlja područje unutar paralele koja se nalazi na 66. stepenu severno od ekvatora i koje obuhvata tri kontinenta i teritoriju devet zemalja. Ovaj prostor je već duže vreme predmet naučnih istraživanja zbog njegovih geografskih i bioloških specifičnosti, ali je u protekloj deceniji zauzeo značajno mesto u nauci o međunarodnim odnosima. U okviru akademske literature, Arktik je tematizovan kao entitet na koji je moguće aplicirati postulate većine teorijskih pristupa u okviru nauke o međunarodnim odnosima. Uprkos često tretiranom stanovištu prema kom na prostoru Arktika postoji *vakuum* moći koji otvara mesto za novog suverena (Fenge and Penikett 2009; Wegge 2011; Lukens 2013), region Arktika je već nekoliko decenija u fokusu spoljnopolitičkih ciljeva velikih sila. Studija objavljena tokom 2014. godine opisuje Arktik kao „arenu u kojoj raste gužva supersila u pogledu kontrole nad trgovačkim rutama i resursima“ (Zhan and Ma 2014). Stvaranju ovakve „gužve“ na Arktiku pogodovala su dva uzroka. Prvi se tiče prirodnog spleta okolnosti kojima je globalno otopljanje dovelo do enormnog otapanja leda u delu sveta u kom se isti gotovo nikada nije topio. Proroković karakteriše proces smanjenja površina pod ledom na Arktiku kao „prvorazrednu bezbednosnu pretnju“ čije implikacije će se osetiti i na globalnom nivou (2017, 297). Topljenjem leda, stvaraju se velike maritimne površine slobodne za nesmetanu plovidbu, što će u bliskoj budućnosti dovesti do intenziviranja permanentnih tranzitnih ruta preko Arktika (o prirodnom fenomenu kao uzroku koji pogoduje sekuritizaciji Arktika, videti [Greaves 2019]).²

---

² Usled topljenja leda, broj nedelja tokom kojih je Beringov moreuz plovno kontinuirano raste u poslednjih deset godina. Tokom 2012. godine plovnost je bila moguća tokom 21 nedelje godišnje, dok je tokom šest nedelja na ovom području leda bilo između 10 i 40%,

Druga okolnost jeste asertivnija ekonomska uloga Kine na međunarodnom planu. Višedecenijski proces „otvaranja ka spolja“, uz snažnu izvozno orijentisanu privredu, zaokružen je uspostavljanjem inicijative Pojas i put tokom 2013. godine, koja je ubrzo prerasla i u važan politički multilateralni format. Kina većinu svojih proizvoda plasira pomorskom rutom koja je opterećena brojnim bezbednosnim pretnjama (o čemu će biti reči u nastavku teksta), pa otuda njeno nastojanje za diverzifikacijom trgovačkih i energetske rute ka Evropi. Sudeći po trenutno deklarisanim spoljnopolitičkim ciljevima Kine, područje Arktika predstavljaće njen glavni alternativni pomorski put ka Evropi, a kako je kao dugoročni deklarisan spoljnopolitički cilj identifikovano očuvanje mira i stabilnosti ovog područja, moguće je očekivati asertivniju arktičku politiku Kine. Intenziviranje dinamike političko-ekonomske uključenosti sve većeg broja aktera na Arktiku, u literaturi je otvorilo pitanje o etabliranju novog hegmona ovog prostora. Ima li Kina, kao rastući globalni lider, kapacitet da postane „suveren Arktika“ i koji su modaliteti legitimizacije takvog statusa na međunarodnopolitičkom planu? Odgovor na ovo pitanje je snažno povezan sa raspravama o budućim modalitetima regionalne bezbednosne dinamike Arktika. Dodatne argumente o Arktiku kao području od rastućeg geopolitičkog značaja nude i ostali autori (Røseth 2014; Daniels and Mitchell 2017; Heininen and Finger 2018), koji tvrde da će Arktik predstavljati varijablu koja će biti neizostavni deo analize odnosa između velikih sila u narednoj deceniji. Oni takođe veruju u odsustvo vestfalske (tvrde nacionalne) moći u polarnom krugu, što će dovesti do težnje za ispunjavanjem tog *vakuuma* prisustvom nekog od dominantnih aktera. Heininen i Finger su najoptimističniji u pogledu značaja koji će Arktik imati u bližoj budućnosti, dajući mu attribute „novog geopolitičkog konteksta“ (2018, 2), a neka od identifikovanih svojstava ovog prostora, koji idu u prilog takvoj tvrdnji, jesu tranzitni značaj, ogromne količine bioresursa, opšta dostupnost resursima vode i energetska bezbednost (Proroković 2017, 298).

što omogućava samo delimičnu plovnost (Berkman et al. 2016, 200). Taj broj je tokom 2020. godine narastao na 23 plovne nedelje, dok se procenjuje da će u 2025. godini potpuna plovnost biti moguća tokom 25, a u 2030. godini – tokom 27 nedelja (Berkman et al. 2016, 200). Predikcije takođe ukazuju da od 2030. godine više neće postojati period godine u okviru kog bi plovnost mogla biti obustavljena u celosti (Berkman et al. 2016, 200), što će konačno omogućiti stvaranje permenetnih ruta preko Severnog ledenog okeana.

Zarad pružanja sistematičnog odgovora na ovako postavljen predmet istraživanja, autor ovog članka najpre će diskutovati o inoviranju teorijske paradigme hegemonске stabilnosti. Otvaranje novog pitanja oko kog su intenzivirana sporenja između dve vodeće supersile u svetu – SAD i Kine, zahteva širenje teorijskih premisa ka alternativnim objašnjenjima koja mogu biti primenjiva na ponašanje supersila i na „rotaciju“ pozicije hegemonа. Nakon pružanja teorijskog utemeljenja „borbe“ oko Arktika, autor će predstaviti osnovne postulate na kojima je zasnovana politika kineskog strateškog prisustva u ovom delu sveta. Dva dokumenta kojima Kina legitimizuje svoje prisustvo i angažman na Arktiku su Vizija za pomorsku saradnju u okviru Pojasa i puta (2017), kao i dokument strateškog nivoа – Kineska politika za Arktik (2018). Ovaj segment rada rezultiraće i uvidima o institucionalnom angažmanu Kine na Arktiku, pojedinim strateškim dilemama, kao i ostalim pitanjima koja su u vezi sa potencijalnim širenjem njene fiktivne suverenosti na Polarni krug. Poseban fokus ovog poglavlja analizira Arktik kao tranzitni prostor njene globalne inicijative Pojas i put, koja je u akademskoj literaturi označena sintagmom „polarni Pojas i put“. U poslednjem poglavlju autor diskutuje o implikacijama po „novu arktičku stvarnost“ koje nastaju kao posledica odnosa Kine sa ostalim državama koje su uključene u formulisanje politika u vezi sa Arktikom, a koje su posledica dubljeg kineskog „upliva“ na Arktiku. Na bazi teorijskih premisa orijentisanih na analizu regionalne bezbednosti, autor diskutuje o tri moguća scenarija koja će oblikovati regionalnu bezbednosnu agendu Arktika u narednoj deceniji, smeštajući najintenzivniji nivo interakcija država unutar ovog regiona u teorijsku matricu regionalnog bezbednosnog kompleksа.

INOVIRANJE PARADIGME HEGEMONСКЕ STABILNOSTI

Jedno od najkompleksnijih pitanja u okviru nauke o međunarodnim odnosima problematizuje ostvarivanje uloge globalnog liderstva u međunarodnom sistemu. Kapacitet globalne supersile da igra ulogu dominantnog aktera je polje koje je intenzivirano u okviru akademskog diskursa padom berlinskog zida i razvojem unipolarne organizacije međunarodnog sistema (Layne 2002; Ciută 2006). Rasprave o „ponašanju“ supersile tokom poslednje decenije prošlog veka, račvale su se u dva pravca: *de lege lata* (ka konceptualnoj tematizaciji strukture međunarodnog sistema) i *de lege ferenda* (ka hegemonскоj stabilnosti). Prvi pravac *de lege*

lata opisuje sistem onakvim kakav jeste; sistem je ustrojen činjenicom da se na njegovom čelu nalazi hegemon.³ U anarhičnom sistemu međunarodnih odnosa jedna država se izborila za premoć nad ostalim članicama sistema, koji je stabilan upravo zato što ima „dominantnog čuvara“. Drugi pravac je mahom etabliran u okviru teorije hegemonске stabilnosti i zastupa tezu o poželjnom (ponekada i neophodnom) ponašanju hegemonu u sistemu, zarad ostvarivanja bezbednosti i ukupnog opstanka potonjeg. Ovakvo viđenje predstavlja svojevrsni *desideratum* (željeno stanje) u pogledu stabilnosti međunarodnog sistema. Hegemon može i mora da interveniše ukoliko je stabilnost sistema na čijem je čelu – značajno narušena ili pretil njegovoj liderskoj poziciji. Problematizacija ovog pitanja naročito je intenzivnije proučavana u akademskim studijama čiji su istraživački naporil usmereni ka intervencionističkom delovanju SAD na prelazu između XX i XXI veka. Autori ovog pravca zastupaju (čak i opravdavaju) pojedine aktivnosti koje se tiču upotrebe sile od strane unipola, zarad opstanka i blagostanja sistema (Lakoff 1991; Bjola 2005; Fletcher and Ohlin 2008; Delahunty and Yoo 2009).⁴ Otuda je proistekao derivat hegemonске stabilnosti na temelju kog je razvijena i teza (teorija) o hegemonskoj stabilnosti, koja originalno predstavlja ekonomski koncept obilno apliciran u okviru nauke o međunarodnim odnosima.⁵ Njegov utemeljivač Čarls Kindlberger (*Charles P. Kindleberger*) identifikuje posedovanje moći, snažnu

---

³ Stabilnost i trajanje sistema su dve centralne karakteristike kojima se pridodaje i treća koja se odnosi na strategiju unipola zarad očuvanja takvog *statusa quo* (Monteiro 2014). Ovaj rad je usmeren na prikaz teorije hegemonске stabilnosti i zbog toga se autor neće upuštati u detaljnija određenja karakteristika unipolarne organizacije sistema međunarodnih odnosa.

⁴ Sa druge strane, Flečer i Ohlin su identifikovali šest načela kojima legitimizuju odbranu od agresije: napad mora biti nasilan (mora postojati upotreba vojne sile), mora biti ilegalan u skladu sa međunarodnopravnim normama, dok se odbrana mora zasnivati na odgovoru na napad koji je istovremen. Nije dopušteno da država koja se brani čeka zarad odmazde ili represalija (2008, 90). Samoodbrana mora biti neophodna, kao i proporcionalna, i mora biti planirana odnosno sprovedena voljom države koja se brani (2008, 103).

⁵ Imajući u vidu da je hegemonška stabilnost analitički koncept koji je pozajmljen iz ekonomije, ne može se svrstati u korpus teorija međunarodnih odnosa. Zbog nedostatka jedinstvenog i sistematičnog metoda, kojim se mogu sprovoditi istraživanja međunarodnopolitičke pozicije „hegemon“, kao i zbog činjenice da je u pitanju tvrdnja o sagledavanju međunarodnih odnosa sa pozicije hegemonu, što isključuje sve ostale države, adekvatnije je ovaj koncept tretirati kao tezu o hegemonskoj stabilnosti. Ovo naravno ne znači negiranje *teorijskog* u hegemonskoj staiblnosti.

i rastuću ekonomiju i posvećenost međunarodnom sistemu, kao tri preduslova kojima se država legitimizuje kao hegemon sistema (Kindleberger 1973, 197–198). Prema njegovom stanovištu, sistem je stabilan ukoliko je vođen od strane hegemonu koji je sposoban da u svakom trenutku ima mogućnost da ga stabilizuje na efikasan način (Kindleberger 1973, 198). Pored kapaciteta koji se odnose na državnu tvrdu i meku moć, odnos hegemonu i sistema mora da bude simbiotski, što implicira neophodnu posvećenost hegemonu sistemu. Ukoliko je država sa najvećim korpusom moći (ekonomske, vojne ili političke) izolovana i nema želju da intenzivno „nadzire“ sistem, tada se ne može govoriti o hegemonu u smislu ove teorije. Ovako predstavljeni segmenti hegemonu stabilnosti u izvornom obliku su primenjivani na analize unipolarnosti na čelu sa SAD. Međutim, okolnosti koje se odvijaju tokom protekle decenije na međunarodnom planu, ukazuju na moguću „smenu hegemonu“ u bližoj budućnosti, čiji tron će možda po prvi put biti osvojen isključivo ekonomskim i diplomatskim, a ne vojnim sredstvima, što bi potvrdilo tezu o mogućoj benevolenciji hegemonu stabilnosti (Snidal, 1985). Takva, potencijalno nova realnost sa Kinom, kao vodećom državom sistema u narednoj deceniji, zahtevaće i inoviranje paradigme na kojoj je godinama bila zasnovana teza o hegemonu stabilnosti, a u nastavku je pružen osvrt na segmente koji će se teorijski uobličavati u akademskom diskursu.

Prva promena paradigme hegemonu stabilnosti odnosi se na način kojim hegemon „osigurava“ funkcionisanje sistema. U klasičnom viđenju ovog pitanja, hegemon na raspolaganju ima sve vrste moći, podržane kapacitetom da ih efikasno upotrebi u slučaju značajnijeg narušavanja stabilnosti od strane drugih aktera. Kinesko vojno prisustvo u svetu je u ogromnoj disproporciji sa njenim ekonomsko-političkim potencijalima, zbog čega će njen pristup sistemu će biti značajno drugačiji od SAD ili drugih imperijalnih prethodnika (Heath 2018).⁶ Osim u Džibutiju, u kom Kina ima stalno vojno prisustvo, Hit sugerise da će moguć fokus Kine, kada je reč o

---

⁶ U opsežnom izveštaju korporacije RAND (2018) koji na sistematičan način tretira kinesko vojno prisustvo u svetu, navodi se paradoks koji se tiče terminološkog analitičkog problema kineskog vojnog prisustva. Imajući u vidu da Kina nema doktrinu kojom reguliše upotrebu oružanih snaga izvan svoje teritorije, Timoti Hit (*Timothy R. Heath*) primećuje da je zapadnocentrični termin „globalna projekcija moći u kineskom slučaju neupotrebljiv“, te stoga predlaže alternativnu sintagmu poput „ograničene upotrebe sile izvan teritorije Kine“ (2018, 4).

njenom vojnom prisustvu u drugim delovima sveta, biti usmeren ka bezbednosno osetljivim pomorskim lukama (2018, 30), poput onih u Indiji.⁷ Dodatan inovativni način kojim Kina može osigurati povećanje vojnog prisustva jeste da pomorske luke koje gradi u zemljama u razvoju imaju dualnu upotrebu, poput luke u Šri Lanki (Heath 2018, 30). Transformativni uticaj koji Kina ostavlja na države svog okruženja jeste *sui generis* ovladavanje globalnim sistemom, što u prvi plan postavlja benevolenciju (dobročudnost) u njenom odnosu sa ostalim članicama sistema.

Modalitet kojim se liderska (hegemonska) pozicija menja, predstavlja drugu modifikaciju teze o hegemonskoj stabilnosti. Tumačenjem izvornih postavki teze o hegemonskoj stabilnosti prema kojima je vojna sila (i spremnost za njenu upotrebu) najvažnije preimućstvo koje poseduje hegemon, može se izvesti zaključak prema kom će Kina kao rastuća sila, gotovo izvesno projektovati svoju vojnu moć u slučaju da segmenti meke ili ekonomske moći ne daju „željene“ rezultate u ovom procesu. Međutim, imajući u vidu dosadašnju vojnu inertnost Kine teško je očekivati njenu direktnu vojnu konfrontaciju sa drugim državama u sistemu, a naročito sa velikim silama. Najskoriji primer promene organizacije međunarodnog sistema iz bipolarnog u unipolarni, koji se dogodio početkom poslednje decenije XX veka, pokazuje da direktna vojna konfrontacija između aktuelnog hegemonu i pretendenta ne njegovo mesto nije preduslov etabliranja hegemonu, ali da je vojno „dokazivanje“ posredstvom vojnih intervencija u različitim delovima sveta, koje je karakterisano sukobom ograničenih razmera, neophodno zarad „održanja“ sistema.

Treća, i ujedno poslednja, modifikacija teze o hegemonskoj stabilnosti potencijalno obuhvata dimenziju regionalnog hegemonstva. Uspostavljanje regionalne hegemonije nad određenim područjem ne mora značiti pretenzije ka globalnom hegemonstvu. Otuda ovakva postavka nema veze sa klasičnim geopolitičkim Mekinderovim silogizmom što bi se prvo moglo pomisliti, a koji reguliše uspostavljanje globalne geopolitičke hegemonije postepeno, posredstvom ovladavanja manjim geografskim celinama (Mackinder 1904). Na početku ovog rada izneta je nekolicina argumenata o Arktiku kao regionu sa rastućim međunarodnopolitičkim značajem.

---

⁷ Prema podacima iz izveštaja RAND-a iz 2018. godine, kinesko vojno prisustvo u svetu je veoma skromno. Mesečno angažovanje Narodnooslobodilačke armije Kine, tokom 2017. godine u svetu, nije prelazilo 4.000 pripadnika, a svega šest ratnih brodova isplovilo je izvan teritorijalnih voda Kine (Heath 2018, 32).

Umesto fokusa na tzv. *mainstream* regione, koji u okvirima međunarodnih odnosa zauzimaju „značajno“ i „strateško“ mesto, Kina svoje prisustvo u određenim delovima sveta temelji na pragmatsko-ekonomskoj osnovi. Takva promena motiva za uključivanje u regionalna pitanja u odnosu na modalitete koji su se javljali u prethodnom periodu, predstavlja novu vrstu asertivnosti u međunarodnim odnosima. Sve pobrojane premise, na bazi kojih je izvršena modifikacija originalne zamisli hegemonске stabilnosti, upućuju na sužavanje istraživačkog opsega analiziranih fenomena. Hegemonску stabilnost je moguće aplicirati na objašnjenje unipolarnog sistema i borbu unipola sa pretendentima na njegovu poziciju. Međutim, u protekloj deceniji, na međunarodnopolitičkom planu se NR Kina etablira kao akter sa specifičnim rastom koji je oblikovan intenzivnijim prisustvom u regionima koji naizgled nisu od prvorazrednog međunarodnog značaja, poput Arktika.

POLARNI „POJAS I PUT“: STRATEGIJA KINE ZA ARKTIK

Stvaranje inicijative „Pojas i put“, inicijalno je predstavljalo logističku podršku izvozno orijentisanog industriji Kine na globalnom planu. Tadašnji predsednik Kine, Si Đinping opisao je kao „inovativni pristup u ekonomskoj izgradnji novih kineskih snova“ (Tillman et al. 2018). Ovako postavljen projekat je prema akademskim tumačenjima trebalo da omogući dvostruku globalnu suprematiju Kine nad evroazijskom kopnenom masom, kao i nad pomorskom rutom kroz Indijski okean (Fasslabend 2015, 297). Međutim, ogromna većina kineskog izvoza, nasuprot tradicionalnim kopnenim rutama duž prostora Evroazije, danas se odvija pomorskim alternativnim pravcima, zbog čega je pomorski saobraćaj šire tematizovan u akademskoj literaturi.⁸ Geografski logičan (i doskora jedini) maritimni

---

⁸ Pomorski transport robe preuzeo je primat u odnosu na kopneni već 2015. godine. Prema proračunima Vanga Liehuija (*Wang Liehui*) i saradnika, broj destinacija iz deset najvećih kineskih luka ka istočnoj Africi, južnoj Aziji, Evropi i zapadnoj Aziji u periodu između 1995. i 2015. godine je desetostruko uvećan (Wang et al. 2018). Dodatno, oni primećuju da se od 2010. godine struktura pomorskih ruta iz jednolinearne hijerarhijske (u kom su dominantnu ulogu igrale najveće kineske luke), sada transformisao u mrežne sa više sedišta i izvoznih centara (Wang et al. 2018, 9).

put ka zapadnim tržištima kreće se od kineskih luka preko Malajskog moreuza, dalje obalama Indije i nastavlja ka Persijskom zalivu, ili pak preko Sueca ulazi na područje Sredozemnog mora, odakle ide ka lukama u Evropi. Duž ove rute postoji mnogo bezbednosnih rizika po trgovačke brodove, a najizraženije tačke nesigurnosti su Malajski moreuz, zatim tzv. „indijska ruta“, kao i prolazak međunarodnim vodama (Starr 2013). Referišući na pitanje sigurnosti trgovačke plovidbe, tadašnji kineski predsednik Hu Đintao (*Hu Jintao*) je 2003. godine skovao sintagmu „malajska dilema“, kojom je označio bezbednosnu zebnju Kine u pogledu ovog geografskog područja (naročito Malajskog moreuza), koja se tiče tranzitnih trgovačkih brodova. Obraćajući se prisutnima na ekonomskoj konferenciji Komunističke partije Kine, on je ukazao na mogućnost napada na brodove od strane nedržavnih aktera, poput terorističkih grupa i pirata, i dodao da ostale države mogu namerno opstruirati kontinuiran tranzit na ovom području (Storey 2006). Dilema Malajskog moreuza je intenziviranjem kineskog izvoza reaktuelizovana u protekloj deceniji, a pojedina stanovišta uvažavaju dve brige u vezi s njom: očuvanje strateških interesa Kine u Moreuzu, kao i variranje bilateralnog odnosa sa državama zapadne hemisfere koje bi mogle narušiti sigurnost plovidbe i time ograničile kineski izvoz (Lanteigne 2008, 153).⁹ Iako je inicijalno ispoljena kao briga za sigurnost trgovačke plovidbe, dilema Malajskog moreuza zapravo supstantivno zadire u energetska bezbednost Kine, imajući u vidu da se celokupan prevoz energenata iz država Persijskog zaliva obavlja ovom rutom (Ji 2007; Leung 2011; Zhang 2011). Međutim, Malajski moreuz nije jedini bezbednosni problem za nesmetanu plovidbu kineskih trgovačkih brodova. Tenzije i nestabilnost Bliskog istoka, a naročito politička previranja koja su bila izražena u Egiptu u protekloj deceniji, narušila su bezbednost tranzitnih brodova u Sueckom kanalu (Starr 2013; McNicholas 2016).

Zbog izraženih problema sa tradicionalnom maritimnom rutom i mogućnošću opstrukcije od strane drugih država, ali i geografskih i prirodnih faktora kojima je olakšana plovidba na polarnom krugu, Kina se u poslednjih nekoliko godina fokusirala na formulisanje adekvatne strategije kojom bi omogućila plovidbu alternativnom maritimnom rutom

---

⁹ Podrobnije diskusije u pogledu strateških opcija za zvanični Peking povodom dileme malajskog moreuza, kao i o ostalim faktorima koji oblikuju kinesku politiku prema ovom regionu, videti u: Lanteigne 2008.

koja se prostire duž Arktika. Procene su da bi korišćenje severne pomorske rute skratilo prevoz tereta za 10 do 20 dana u odnosu na korišćenje rute koja uključuje korišćenje Sueckog kanala (Maçães 2018, 55; Lađevac 2020). Rutom kroz Severni ledeni okean prvi put su dva trgovačka broda prošla tokom 2009. godine, dok je do 2012. godine taj broj narastao na 46 brodova (DW 2013). Tranzit prvih brodova 2009. godine okarakterisan je od strane Stokholmskog instituta za proučavanje mira kao „priprema Kine za otopljen Arktik“ (Jakobson 2010). Sistematizovani podaci za broj tranzitnih prelaza u Beringovom moreuzu su dostupni od 2008. godine, kada je zabeleženo 220 brodova koji su prošli kroz moreuz (Fletcher 2016, 16). Od tada, brojke kontinuirano rastu na godišnjem nivou, a 2015. godine je moreuzom prošlo 540 plovila (Fletcher 2016, 16).

Olakšavanje prirodnih uslova za plovidbu i njeno intenziviranje proizveli su potrebu za sveobuhvatnijom kodifikacijom kineske politike za Arktik, koja je izvršena kroz dva značajna akta – Vizije za pomorsku saradnju u okviru inicijative „Pojas i put“ (usvojena 2017. godine), kao i strateškog dokumenta „Kineska politika za Arktik“. Potonji dokument, zbog svoje važnosti, tretira se kao najznačajniji akt koji služi kao osnova za formulaciju trenutne kineske politike na Arktiku. Ovim strateškim aktima prethodila je institucionalizacija učešća Kine u regionalnim pitanjima, imajući u vidu da je 2013. godine Kina dobila status posmatrača u okviru Arktičkog saveta (Arctic Council 2020), jednog od najznačajnijih multilateralnih formata posvećen formulaciji i primeni različitih sektorskih politika na prostoru Arktika.

Vizijom za pomorsku saradnju u okviru inicijative „Pojas i put“, istaknuto je stvaranje tzv. „plavih ekonomskih prolaza“, maritimnih ruta kojima bi se ekonomski dodatno povezale Afrika, Evropa i Okeanija sa Kinom (BRF IC 2017). Jedan od tri plava ekonomska prolaza, koja su identifikovana ovim dokumentom, trebalo bi da poveže Evropu sa Kinom i vodama Severnog ledenog okeana. Kao jedan od principa na kojima počiva ovaj dokument navodi se prosperitet izgrađen na bazi korišćenja pomorskih ruta. Vizija navodi povećanje učešća Kine u pitanjima od značaja za Arktik, poput naučnih proučavanja Arktika i Severnog ledenog okeana kao područja koja imaju značaj za razvoj čovečanstva, navodeći da će Kina aktivno biti involvirana u sve događaje i rad međunarodnih organizacija koje se tiču Arktika (BRF IC 2017). Dodatno, principi na kojima se zasniva ovaj dokument odnose se na izgradnju konsenzusa u pogledu korišćenja prostora Arktika, otvorenosti i saradnje na tom polju (BRF IC

2017). Vizijom su navedeni i praktičnopolitički principi na kojima se zasniva kineska Vizija za pomorsku saradnju u okviru inicijative Pojas i put, kojima je zasnovano učešće u tržišnim potrebama i uključivanje šireg spektra učesnika u ovom procesu, poput nacionalnih vlada, industrije, civilnog društva i privatnih korporacija (BRF IC 2017). Ovaj akt na posredan način tretira uključivanje Kine u arktička pitanja i predstavlja nešto opštiju osnovu kojom se identifikuju njeni pomorski interesi u okviru inicijative Pojas i put.

Konkretizacija arktičke politike Kine učinjena je godinu dana kasnije kada je usvojen tzv. beli papir „Kineska politika za Arktik“. Preambulatorni deo ovog dokumenta naglašava rastuću vrednost ovog regiona na strateškom, ekonomskom, maritimno-plovnom i naučnom potencijalu (SC PRC 2018), pridajući mu attribute regiona čiji značaj prevazilazi geografsko područje država polarnog kruga. Time je ovim dokumentom Arktik označen kao svojevrsni *res communis omnium*, koji, prema stanovištu zvaničnog Pekinga, ne pripada samo državama koje su u njegovom neposrednom geografskom krugu, već celokupnom čovečanstvu. Dokument kojim je Kina ispoljila svoje osnovne principe politike za Arktik sastoji se iz pet celina u kojima se detaljnije razmatraju pitanja kineske pozicije u učešću u pitanjima koja se tiču Arktika, identifikujući kao najznačajnije: produbljivanje istraživanja i razumevanja Arktika, zaštitu životne sredine Arktika, korišćenje arktičkih resursa, aktivno učešće u upravljanju Arktikom, kao i promociju mira i stabilnosti na Arktiku (2018). Dokument konstatuje da je otapanje ledenih površina, uzrokovano klimatskim promenama, otvorilo put ka strateškom razvoju Arktika kao regiona od globalnog značaja za prekomorske tranzitne rute, ali i međunarodnu trgovinu, kao i snabdevanje energentima (SC PRC 2018). Sveukupna nastojanja Kine da se etablira kao relevantan akter na području Arktika, ali i da uspostavi svoje maritimne tranzitne rute, što je izraženo u Strategiji iz 2018. godine sintagmom „Polarni Pojas i put“, postala su opšteprihvaćena u akademskoj literaturi (Tillman et al. 2018; Lim 2018; Blaxekjær et al. 2018; Gladkiy 2020).

Komentarišući beli papir o Arktiku, neposredno nakon njegovog usvajanja 2018. godine, zamenik ministra spoljnih poslova Kine, Suanjou Kong (*Xuanyou Kong*), sumirao je (tada) novousvojen dokument u četiri tačke. Prva se tiče razloga za usvajanje ovog akta; Kina smatra da postoji neophodnost definisanja njenog uključivanja u arktička pitanja, te je stoga formulacija u obliku akta koji odražava zvaničnu politiku – potrebna (MFA PRC 2018). Druga tačka se odnosi na empatiju Kine prema ostalim

državama u međunarodnom sistemu. Kong je istakao da status i pozicionisanje Kine u međunarodnim odnosima predstavlja „zajednički interes svih država međunarodne zajednice“. Treća tačka se tiče poštovanja principa za učešće na Arktiku. Kina, prema rečima Konga, propagira principe poštovanja, saradnje i tzv. „win-win ishoda eksploatacije Arktika i tranzita“ (MFA PRC 2018). Poslednja, četvrta premisa koju je elaborirao Kong tiče se utvrđivanja strateških pozicija Kine u Arktiku, odnosno preciziranje ciljeva kineske spoljne politike i odnosa prema ovom regionu (MFA PRC 2018).

King Lim (*King Lim*) (2018) identifikovao je, na bazi govora zamenika kineskog ministra spoljnih poslova, dva cilja Kine: da ne prekorači svoju geografsku i političku poziciju, i s druge strane da ne ostane inertna po pitanju Arktika. U prvom slučaju Kina će, prema Limovim tvrdnjama, priznati da ne pripada krugu arktičkih država, te stoga „neće intervenisati u pitanjima koja se tiču arktičkih država niti unutar regiona“. Nasuprot tome, stoji princip asertivnosti, koji naglašava da Kina „ne može biti odsutna“, te da će učestvovati u međuregionalnim pitanjima koja se posredno tiču regulisanja odnosa na Arktiku (Lim 2018, 3). Lim pruža argument prema kom je malo izvesno da će, uprkos svom prisustvu na Arktiku, Kina ipak zadržati neutralni pristup po pitanju polaganja prava na suverenost nad pojedinim geografskim područjima koja su sada predmet sporenja (2018, 3).

ASERTIVNOST BENEVOLENTNOG HEGEMONA I REGIONALNA BEZBEDNOSNA DINAMIKA ARKTIKA

Jedna od ključnih slabosti teorije hegemonске stabilnosti bazirana je na preliminarnoj pretpostavci prema kojoj je hegemon „subjekat koji obezbeđuje benefite celoj zajednici“ (Hinnebusch 2007). Hajnbaš (*Hinnebusch*) (2007) navodi da u sistemu međunarodnih odnosa hegemon favorizuje njegov *status quo*, te da svaka potencijalna promena sistema predstavlja izazov njegovoj liderskoj poziciji. Ovakva kritika bazirana je na Snidalovom (*Duncan Snidal*) viđenju hegemonске stabilnosti kao neodrživog koncepta imajući u vidu da teorija hegemonске stabilnosti vidi međunarodni sistem kao „javno dobro“ hegemona, umesto kompleksnog sistema sa velikim brojem jedinica i interakcija među njima (Snidal 1985). Primena postulata teorije hegemonске stabilnosti na rast Kine relativno je

skromna u akademskoj publicistici i oni uglavnom tretiraju opštu politiku ove države kao preduslov i instrument njenog hegemonstva u budućnosti (Kim and Gates 2015; Goh 2019). Jakobson i Peng (2012) smeštaju analizu politike za Arktik u okviru definisanih spoljnopolitičkih ciljeva Kine, što se odnosi na ostvarivanje političke stabilnosti, očuvanje suverenosti i teritorijalne celovitosti, kao i omogućavanje stabilnog ekonomskog i društvenog razvoja Kine. Oni veruju da je u periodu pre 2010. godine, angažman Kine na Arktiku bio motivisan njenim nastojanjima za ekonomskim razvojem kao spoljnopolitičkim ciljem, a ne težnjom za obezbeđivanjem globalnog liderstva (Jakobson and Peng 2012). Međutim, u svetlu novih okolnosti u međunarodnoj zajednici, ovi autori zastupaju tezu prema kojoj je, osim značajno skraćenih pomorskih tranzitnih ruta, uključivanje Kine u arktička pitanja motivisano njenom namerom za samopromovisanjem kao respektabilnog partnera na globalnom planu (Jakobson and Peng 2012, 20). Stvaranje „harmonične (evro)Azije“ uključuje identifikaciju političkog poretka oblikovanog kineskim političkim principima, priznavanje pitanja koja su relevantna za bezbednost Kine, ekonomska integracija predvođena Kinom i jači azijski kulturni identitet (Flint and Zhu 2019, 4). Zbog toga je transformativni potencijal Pojasa i puta označen kao atribut kojim se vrše nastojanja Kine, da posredstvom ove inicijative, izvrši preoblikovanje geografskog područja koje prevazilazi prostor Azije. Konačno, korišćenje severne rute će povećati značaj Beringovog prolaza koji geografski dele dva ključna izazivača Kine na području Arktika – Ruska Federacija i SAD. Imajući u vidu geografske odlike ovog moreuza, postoji nekoliko specifičnosti međunarodnopravnog upravljanja ovim prostorom. Berkman i saradnici (2016) navode da u ovom prolazu ne postoje međunarodne vode, imajući u vidu da, saglasno međunarodnom pravu, obe granične države imaju svoje teritorijalne vode koje se međusobno graniče. Na bilateralnom nivou je 1990. godine dogovoreno da zbog postojanja tri Diomedova ostrva, Beringov prolaz zapravo predstavlja četiri manja moreuza podeljenih između SAD i Ruske Federacije (Berkman et al. 2016, 190). Oni dalje razrađuju primenu međunarodnopravnih normi na tranzitne brodove trećih strana i opisuju ovaj geografski prostor sintagmom „usko pomorsko grlo sveta“ (Berkman et al. 2016, 191).¹⁰ Tendencija Kine da se etablira kao „bliskoarktička“ država

---

¹⁰ Za iscrpnu međunarodnopravnu analizu Beringovog moreuza, videti više u: Owens 2011; Hartsig et al. 2012; Berkman et al. 2016.

u saglasju je sa klasičnim teorijskim postulatima hegemonске stabilnosti i odgovaraju Kindlbergerovom preduslovu o „posvećenosti hegemonа“ sistemu (Kindlberger 1973). Međutim, ovakvo nastojanje nije primilo podršku njenih glavnih „izazivača“ u međunarodnoj areni. U januaru 2021. godine, državni sekretar SAD Majk Pompeo (*Mike Pompeo*) osporio je tvrdnju o Kini kao „bliskoarktičkoj“ državi, tvrdeći da se njene granice nalaze na čak 1.450 kilometara udaljenosti od Polarnog kruga (Langley 2021). Pompeo je ovakvu ideju označio „komunističkom fikcijom“ (Langley 2021). Uspostavljanje novog suverena nad Arktikom može nastati kao posledica tendencije Kine da kreira sigurnu rutu za svoje trgovačke brodove kako bi izbegla ponavljanje dileme Malajskog moreuza. Hamza navodi da će zbog diverzifikacije snabdevanja energentima (kao ključnog podsticaja Kini za potragu za alternativnim rutama), dilema Malajskog moreuza biti oslabljena i marginalizovana u narednoj deceniji (Hamzah 2017).

Takva snažna želja Kine da svim sredstvima očuva bezbednost severne rute, u perspektivi bi mogla atribuirati Arktik kao novi regionalni bezbednosni kompleks. Osim kraćeg vremena koje je potrebno trgovačkim brodovima da dođu do severne Evrope, Rozet identifikuje nedostatak infrastrukture, loše vremenske uslove, kao i znatno nizak nivo mogućnosti za pružanjem usluga potrage i spasavanja u vanrednim okolnostima (Røseth 2014). Nesumnjivo je da se asertivnost Kine ispoljena ka prostoru Arktika uklapa u sve tri predložene modifikacije teorije hegemonске stabilnosti. U pitanju je progresivna dominacija koja favorizuje regionalnu nad globalnom dominacijom; takva hegemonija nije ostvorena vojnom silom, niti ima izgleda da bi ovakav modalitet mogao da se ostvari u skorijoj budućnosti; na kraju, nema izgleda da će hegemonija nad Arktikom uzrokovati sukob većih razmera među velikim silama, izazivačima Kine na ovom prostoru – Ruskom Federacijom i/ili SAD. U zavisnosti od modaliteta ispoljavanja namere za hegemonijom i nivoom asertivnosti Kine na ovom području, moguća su tri izgleda regionalne bezbednosne dinamike Arktika tokom naredne decenije.

Prvi izgled arktičke bezbednosne dinamike uključuje *status quo* – međudržavni odnosi i konstelacija snaga na Arktiku ostaju isti uz stagnaciju malog broja brodova koji prolaze arktičkom rutom i održavanje inertnosti plovidbe. Ovaj modalitet je izvestan u dva slučaja: zbog sprečavanja prisustva ledolomaca na ovom prostoru i usporavanja prirodnog otopljanja leda, i zbog dodatnog međunarodnopravnog regulisanja plovidbe Severnim ledenim okeanom kojim bi se opstruirali tranziti

brodova na ovom području. Pojedine zajedničke aktivnosti, poput izgradnje gasnog postrojenja na ruskom poluostrvu Jamal od strane Rusije i Kine, idu u prilog osiguranju zajedničke saradnje i sprečavanja sporova koji mogu nastati u vezi sa Arktikom. Značaj pojačava i činjenica da ovaj energetska projekat predstavlja prvi završen projekat na Arktiku od uspostavljanja inicijative Pojas i put (Lađevac 2020).

Međutim, ukoliko bi u analizu bila uključena i potencijalna namera Ruske Federacije za revizionističkom agendom Arktika, tada bi se moglo reći da će multilateralni odnosi na Arktiku ići u pravcu drugog modaliteta saradnje. On bi podrazumevao svojevrsni kooperativni model u okviru kog sve države ravnopravno tretiraju Arktik kao *res communis omnium* i koji je karakterisan odsustvom značajnijih sporova na bilateralnom nivou. Ovaj scenario, međutim, ne isključuje sporadične incidente manjeg obima poput opstruiranja plovidbe kineskih brodova koji će zavistiti od nivoa involviranosti Kine. Son Lim sumira dosadašnju akademsku debatu o arktičkim ambicijama Kine na idealiste, koji je vide kao kooperativnog partnera na ovom prostoru (Alexeeva and Lasserre 2012; Liu 2017 navedeno prema: Lim 2018) i na pragmatiski orijentisane autore (Wright 2011 navedeno prema: Lim 2018), koji prema njegovom stanovištu, veruju da postoji znatna diskrepanca između deklariranih spoljnopolitičkih ciljeva i prakse Kine na Arktiku. Imajući u vidu aktuelnu međunarodnopolitičku praksu, koja se već ispoljava na ovom prostoru, može se reći da je ovaj scenario u pojedinim segmentima već zastupljen na Arktiku.

Treći izgled koji bi mogao oblikovati regionalnu bezbednosnu dinamiku Arktika, pretpostavlja stvaranje novog koherentnog regionalnog bezbednosnog kompleksa ovog regiona. U septembru 2015. godine, pet brodova kineske ratne mornarice izvršilo je tranzit preko teritorijalnih voda SAD na području Aleutskog arhipelaga u nameri da prođu Beringov prolaz i uđu u područje polarnog kruga, što je od strane Pentagona, iako u saglasju sa međunarodnim pravom, predstavljalo vojnu provokaciju (Page and Lubold 2015). Imajući u vidu da Arktik definitivno ne predstavlja tipičan region, uslovi koji „pogoduju“ regionalnoj bezbednosti ovog prostora, daleko su od *mainstream*-a (Lanteigne 2016, 3). Lanten argumentuje svoj stav navodeći da geografska i demografska stvarnost ovog prostora negiraju balansiranje posredstvom tvrde, vojne moći (2016, 3). Nurlan Alijev (*Nurlan Aliyev*) (2019) navodi da Rusija od 2000. godine pokušava da povrati svoje vojno prisustvo u regionu Arktika kako bi obezbedila kontrolu nad

prirodnim resursima. On navodi da Rusija ima najveći broj ledolomaca na svetu – 40, koji su pozicionirani u vodama Severnog ledenog okeana.

Literatura o Arktiku kao regionalnom bezbednosnom kompleksu je obilna (Røseth 2014; Chater and Greaves 2014; Greaves 2019). Prema najdominantnijem stavu jedne od mogućih analitičkih teorija koja tretira regionalnu bezbednost, Arktik bi zbog svojih geografskih osobnosti mogao poprimiti odlike tzv. nestrukturisanog bezbednosnog regiona (Buzan and Wæver 2003, 62). Navodi Berija Buzana (*Barry Buzan*) i Ulea Vejvera (*Ole Wæver*) upućuju da geografija kao varijabla predstavlja jednu od dva moguća uzroka za stvaranje nestrukturisanog bezbednosnog regiona, pored niskog kapaciteta država da svoju vojnu moć projektuju izvan svoje teritorije (2003, 62). Arktik se uklapa u Buzanove i Vejverove premise o „geografskoj izolaciji ili područjima odvojenim velikim okeanskim prostranstvima“ (2003, 62), što u praksi onemogućava stvaranje regionalnog bezbednosnog kompleksa. Sa druge strane, pojedini autori poput Vilfreda Grivsa (*Wilfrid Greaves*), vide Arktik kao insulator koji razdvaja severnoamerički, evropski i postsovjetski kompleks (2019, 3).¹¹ On navodi da je arktički bezbednosni kompleks nastao kao posledica desekuritizacije odnosa između supersila početkom poslednje decenije XX veka, i kao posledica prirodnih fenomena koji se tiču globalnog otopljanja (Greaves 2019, 3). Grivs produbljuje svoju analizu praveći distinkciju arktičkog bezbednosnog kompleksa na severnoamerički, evropski i evroazijski. Ovaj autor pojašnjava da potkompleksi u slučaju Arktika ipak nisu toliko nezavisni, već da odnosi i prakse u okviru potkompleksa kojima se oblikuje bezbednosna dinamika tih regiona zavise isključivo od aktera na subregionalnom nivou, a ne na nivou regionalnog „superkompleksa“ (Greaves 2019, 5). Konkretizujući svoje viđenje arktičkog bezbednosnog kompleksa, Grivs utvrđuje geopolitičku matricu mogućeg razvoja Arktika koja se ogleda u dva moguća ishoda – atlantifikaciji ili pacifikaciji (2019, 9–10). U prvom slučaju, bezbednost Arktika će direktno zavistiti od odnosa snaga među partnerima sa obe strane Atlantika – Evrope i SAD, a sam

---

¹¹ Prema navodima tvoraca teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa, insulator je lokacija koju zauzima jedna ili više jedinica, na kojoj se prepliću šire regionalne bezbednosne dinamike (Buzan and Wæver 2003, 41). Buzan i Vejver takođe vrše distinkciju između tradicionalno shvaćene „tampon zone“ i njihovog koncepta insulatora, navodeći da se potonji odnosi na nešto nijansirani vid tampon zone koji karakteriše veća promenljivost (2003, 41).

arktički bezbednosni kompleks će se podeliti na dva manja – severnoamerički i severnoevropski (Greaves 2019, 6–7). Pacifikacija kao drugi mogući ishod, odnosi se na stvaranje jednog subregiona na prostoru Arktičkog okeana, koji je dominiran od strane Evroazije, prevashodno Ruske Federacije i čija će bezbednost zavistiti od konstelacije odnosa na prostoru Evroazije (Greaves 2018, 9). U modelu pacifikacije, bezbednost Arktika će biti određena kroz odnos Rusije i Kine kao dve centralne sile na prostoru Evroazije (Greaves 2018, 10). Na bazi aktivnosti Rusije koje su usmerene na remilitarizaciju Arktika, kao i ispoljene zabrinutosti SAD, Kanade i skandinavskih zemalja zbog pozicioniranja Kine na ovom prostoru, opravdano je pretpostaviti da će treći scenario koji će etablirati Arktik kao regionalni bezbednosni kompleks – biti najizgledniji.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovaj rad je prikazao strateška opredeljenja Kine na području Arktika, koja su intenzivirana prirodnim procesima (topljenje leda i povećanje plovnosti ove rute), ali i njenom težnjom za diverzifikacijom izvoznih pomorskih ruta na globalnom planu. Zbog svih identifikovanih pitanja koja će se javljati u vezi sa Arktikom, ne čude brojni pozivi za daljim empirijskim proučavanjima odnosa među akterima u „arktičkoj utakmici“ (Øverland 2010; Wegge 2011). Prikazom najznačajnijih spoljnopolitičkih prioriteta Kine na prostoru Arktika, ustanovljeno je da se Kina promovise kao dominantna sila kojoj je geografski prostor Arktika neophodan zarad očuvanja funkcionisanja ekonomskog globalnog sistema. Ovo je potvrđeno njenim samodeklarisanjem kao „bliskoarktičke“ države u strategiji iz 2018. godine i potvrdom o njenoj posvećenosti ovom regionu, ne samo u smislu korišćenja tranzitnih prava, već i u naučnim ispitivanjima, održanju ekološke bezbednosti kao i doprinosu u borbi protiv globalnog otopljanja. Dodatno, imajući u vidu da je Ruska Federacija najdominantnija priobalna država, malo je verovatno da bi Kina mogla da obezbedi koherentno i međunarodno priznato vojno prisustvo na ovom prostoru. Maritimne bezbednosne pretnje koje se ispoljavaju u vidu piraterije, kao i ostali konvencionalni vidovi ugrožavanja sigurnosti plovidbe, gotovo izvesno neće biti prisutni na prostoru Severnog ledenog okeana, što ne znači da će ova ruta biti potpuno bezbedna. Najpre, usled logističkih i prirodnih prepreka, poput ogromnih ledenih santi, može da se naruši kontinuitet plovidbe. Dodatno, moguće je

da će na međunarodnopravnom nivou biti inicirano mnoštvo instrumenata kojima će se ograničiti ili bar smanjiti intenzitet plovidbe za kineske brodove. Gotovo je izvesno da će (zapadne) države usled ogromnog rasta Kine, nastojati da osujete potpunu dominaciju nad Arktikom u bližoj budućnosti.

Svi prethodno navedeni faktori će, konačno, uticati na oblikovanje regionalne bezbednosti Arktika u formatu regionalnog bezbednosnog kompleksa čija dinamika će se dalje usložnjavati. U načelu se može prihvatiti Grivsova distinkcija Arktika na dva, odnosno tri potkompleksa, kao i geopolitička matrica ishodišnih procesa na atlantifikaciju i pacifikaciju, prema kojima će se razvijati regionalna bezbednosna dinamika ovog dela sveta. Imajući u vidu da će globalna bezbednost u narednoj deceniji biti izraženo usložnjena, može se očekivati da će se karakteristike odnosa moći „preliti“ i na prostor Arktika u zavisnosti od odnosa na globalnom planu. Stoga je gotovo izvesno da se Arktik neće pretvoriti u prostor sa autentičnom i izolovanom bezbednosnom dinamikom, već će predstavljati svojevrsni odraz onoga što se dešava na globalnom planu. Promovisanje Kine kao suverena Arktika biće ispoljeno u meri u kojoj joj je značajan tranzit, a geopolitička dominacija nad regionom zarad ostvarenja drugih spoljnopolitičkih ciljeva u međunarodnim odnosima, što će postepeno kreirati novu „arктиčku stvarnost“.

BIBLIOGRAFIJA

- Aliyev, Nurlan. 2019. "Russia's Military Capabilities in the Arctic", *ICDS*, June 25. <https://icds.ee/en/russias-military-capabilities-in-the-arctic>
- Arctic Council. 2020. "People's Republic of China". The Arctic Council. Accessed 4 January 2021. <https://arctic-council.org/en/about/observers/non-arctic-states/peoples-republic-of-china>
- Berkman, Artur, Alexander Vylegzhanin and Oran Young. 2016. "Governing the Bering Strait region: current status, emerging issues and future options". *Ocean Development & International Law* 47 (2): 186–217.
- Bjola, Corneliu. 2005. "Legitimizing the use of force in international politics: A communicative action perspective". *European Journal of International Relations* 11 (2): 266–303.
- Blaxekjær, Lau, Marc Lanteigne and Mingming Shi. 2018. "The Polar Silk Road & the West Nordic Region". *Arctic yearbook* 8 (4): 437–455.

- [BRF IC] Belt and Road Forum for International Cooperation. 2017. "Full Text: Vision and actions on jointly building Belt and Road", Accessed 5 January 2021. beltandroadforum.org/english/n100/2017/0410/c22-45.html
- Buzan, Barry and Ole Waever. 2003. *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chater, Andrew and Wilfrid Greaves. 2014. "Arctic Security Governance". In: *Handbook on Governance and Security*, edited by James Sperling, 133–147. London: Elgar Publishing.
- Ciută, Felix. 2006. "What Are We Debating? IR Theory between Empire and the 'Responsible' Hegemon". *International Politics* 43 (2): 173–196.
- Daniels, Kelly and Sara McLaughlin Mitchell. 2017. "Bones of democratic contention: Maritime disputes". *International Area Studies Review* 20 (4): 293–310.
- Delahunty, Robert and John Yoo. 2009. "The Bush Doctrine: Can preventive war be justified". *Harvard Journal of Law and Public Policy* 32 (1): 843–859.
- [DW] Deutsche Welle. 2013. „Kinezi dolaze kroz Ledeno more“. Septembar 9. <https://www.dw.com/sr/kinezi-dolaze-kroz-ledeno-more/a-17075222>
- Fasslabend, Werner. 2015. "The Silk Road: a political marketing concept for world dominance". *European View* 14 (2): 293–302.
- Fenge, Terry and Tony Penikett. 2009. *The Arctic vacuum in canada's foreign policy*. Ottawa: Policy Options.
- Fletcher, George and Jens Ohlin. 2008. *Defending humanity: when force is justified and why*. Oxford: Oxford University Press.
- Fletcher, Sara. 2016. *Bering Sea Vessel Traffic Risk Analysis*. Alaska: Nuka Research and Planning Group.
- Flint, Colin and Cuiping Zhu. 2019. "The geopolitics of connectivity, cooperation, and hegemonic competition: The Belt and Road Initiative". *Geoforum* 99 (1): 95–101.
- Gladkiy, Yu. 2020. "Polar Silk road": *project implementation and geo-economic interests of Russia and China*. Bristol: IOP Publishing.
- Goh, Evelyn. 2019. "Contesting Hegemonic Order: China in East Asia". *Security Studies* 28 (3): 614–644.

- Greaves, Wilfred. 2018. "Colonialism, statehood, and Sámi in Norden and the Norwegian high north". *Human and Societal Security in the Circumpolar Arctic* 12(1): 100–121.
- Greaves, Wilfrid. 2019. "Arctic break up: Climate change, geopolitics, and the fragmenting Arctic security region". *Redefining Arctic Security: Arctic Yearbook* 4 (1): 156–172.
- Hamzah, Bertnard. 2017. "Alleviating China's Malacca Dilemma", *ISDP*, March 13. <https://isdpr.eu/alleviating-chinas-malacca-dilemma>
- Hartsig, Andrew, Ivy Frederickson, Carmen Yeung and Stan Senner. 2012. "Arctic bottleneck: protecting the Bering Strait Region from increased vessel traffic". *Ocean & Coastal* 18 (3): 35–49.
- Heath, Timothy. 2018. *China's pursuit of overseas security*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Heininen, Lassi and Matthias Finger. 2018. "The 'Global Arctic' as a New Geopolitical Context and Method". *Journal of Borderlands Studies* 33 (2): 199–202.
- Hinnebusch, Raymond. 2007. "The US invasion of Iraq: Explanations and implications". *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 16 (3): 209–228.
- Jakobson, Linda. 2010. *China prepares for an ice-free Arctic*. Stockholm: SIPRI Insights on Peace and Security.
- Jakobson, Linda and Jingchao Peng. 2012. *China's Arctic aspirations*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- Ji, You. 2007. "Dealing with the Malacca dilemma: China's effort to protect its energy supply". *Strategic Analysis* 31 (3): 467–489.
- Kim, Woosang and Scott Gates. 2015. "Power transition theory and the rise of China". *International Area Studies Review* 18 (3): 219–226.
- Kindleberger, Charles. 1973. *The World in Depression, 1929-1939*. Oakland: University of California Press.
- Lađevac, Ivona. 2020. „Odgovor Kine na novi bezbednosni izazov“. U: *Čovek, prostor, tehnologija, ideje: međunarodna bezbednost u trećoj dekadi 21. veka*, uredili Vladimir Ajzenhamer i Nebojša Vuković, 126–151. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu i Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.
- Lakoff, George. 1991. "Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the Gulf". *Peace Research* 23 (2): 25–32.

- Langley, William. 2021. "China rejects Mike Pompeo's challenge to its 'near-Arctic nation' claim", *South China Morning Post*, January 6. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3116633/china-rejects-mike-pompeos-challenge-its-near-arctic-nation>
- Lanteigne, Marc. 2008. "China's Maritime Security and the 'Malacca Dilemma'". *Asian Security* 4 (2): 143–161.
- Lanteigne, Marc. 2016. *Ties that Bind: The Emerging Regional Security Complex in the Arctic*. Oslo: Norwegian Institute for International Affairs (NUPI).
- Layne, Christopher. 2002. "The 'Poster Child for offensive realism': America as a global hegemon". *Security Studies* 12 (2): 120–164.
- Leung, Guy. 2011. "China's energy security: Perception and reality". *Energy Policy* 39 (3): 1330–1337.
- Lim, Soom Kong. 2018. "China's Arctic Policy and the Polar Silk Road Vision". *Arctic Yearbook* 13 (2): 420–432.
- Lukens, Chad. 2013. *Cooperation and confrontation in a post-Cold War high north: An international relations approach to Arctic security*. Vermillion: University of South Dakota.
- Mações, Bruno. 2018. *The Dawn of Eurasia: On the Trail of the New World Order*. New Heaven: Yale University Press.
- Mackinder, Halford. 1904. *The geographical pivot of history*. London: Royal Geographical Society.
- McNicholas, Michael. 2016. *Maritime security: an introduction*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- [MFA PRC] Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. 2018. "Vice Foreign Minister Kong Xuanyou Attends Press Conference on the White Paper Titled China's Arctic Policy". Accessed 5 January 2021. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/t1529727.shtml
- Monteiro, Nuno. 2014. *Theory of unipolar politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Øverland, Indra. 2010. "Russia's Arctic energy policy". *International Journal* 65 (4): 865–878.
- Owens, Joshua. 2011. "The Legal Status of the Bering Strait". *China Oceans L. Review* 13 (3): 84–99.
- Page, Jeremy and Gordon Lubold. 2015. "Chinese Navy Ships Came Within 12 Nautical Miles of U.S. Coast", *WSJ*, September 4. <https://www.wsj.com>

- com/articles/chinese-navy-ships-off-alaska-passed-through-u-s-territorial-waters-1441350488
- Proroković, Dušan. 2017. *Regionalna bezbednost i teorija realizma: studija slučaja Arktik*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu.
- Røseth, Tom. 2014. "Russia's China policy in the Arctic". *Strategic Analysis* 38 (6): 841–859.
- [SC PRC] The State Council the People's Republic of China. 2018. "Full text: China Arctic Policy". Accessed 5 January 2021. english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm
- Snidal, Duncan. 1985. "The limits of hegemonic stability theory". *International organization* 14 (2): 579–614.
- Starr, Stephen. 2013. "Attacks in the Suez: Security of the Canal at Risk?". *Journal of Commerce* 7 (1): 1–7.
- Storey, Ian. 2006. "China's 'Malacca Dilemma'", *The Jamestown Foundation*, April 12. <https://jamestown.org/program/chinas-malacca-dilemma/>
- Tillman, Henry, Jang Yang and Egill Nielsson. 2018. "The polar silk road: China's new frontier of international cooperation". *China Quarterly of International Strategic Studies* 4 (3): 345–362.
- Wang, Liehui, Yan Zhu, Cesar Ducruet, Mattia Bunel and Yui-Yip Lau. 2018. "From hierarchy to networking: the evolution of the 'twenty-first-century Maritime Silk Road' container shipping system". *Transport Reviews* 38 (4): 416–435.
- Wegge, Njord. 2011. "The political order in the Arctic: power structures, regimes and influence". *The Polar Record* 47 (2): 165–178.
- Zhan, Li and Pan Ma. 2014. "China's Strategic Vision for the Development of the Northeast Passage". *Dongbei Caijing Daxue Xuebao* 22 (1): 43–51.
- Zhang, Zhong Xiang. 2011. "China's energy security, the Malacca dilemma and responses". *Energy policy* 39 (12): 7612–7615.

THE ARCTIC AS THE NORTHERN MARITIME COMPONENT
OF THE CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE

Abstract: The region of the Arctic is being established as an increasingly intensive field of thematization within the framework of academic discussions in IR. In most cases, the Arctic is designated as a place of growing importance for global peace and stability, as well as an alternative global transit maritime route. The growing economic and political potential of the People's Republic of China has, over the past decade, officially promoted it as a dominant actor in all important occurrences concerning this region. This paper aims to present and analyze the security policy of the People's Republic of China in the Arctic during the past decade as a prerequisite for understanding the current constellation in this area. China defines the geographical area of the Arctic as a North Sea component of its "Belt and Road" initiative, which is why it seeks to preserve regional peace and stability. This study compounds a review of the strategic and doctrinal acts of the People's Republic of China in the field of its foreign policy goals and planned activities for this region. Besides, the significant events that shape the increasingly complex regional security dynamics of the Arctic will be presented. The author applies the postulates of the hegemonic stability theory in which he establishes China as a potential "hegemon" power, and directs the analysis to its "challengers" in the domain of security-political interactions. Additional concretization of the research will be directed towards identification of bilateral relations between China and other countries that lie within the Arctic circle geographically. The findings of this paper will contribute to a more adequate understanding of the peaceful shift of sovereignty over this area and potential disputes that may arise among the key actors.

Keywords: PR China, maritime Belt and Road Initiative, Arctic, regional security, Russia, hegemonic stability theory.

ANTARKTIK: POLARNA I ATIPIČNA BEZBEDNOSNA DILEMA U JUŽNOJ HEMISFERI

Jovanka KUVKALOVIĆ-STAMATOVIĆ¹

Apstrakt: Uspon vojnih aktivnosti u neposrednoj blizini Antarktika tokom poslednjih nekoliko godina potvrđuje tezu da polarne igre velikih sila odlikavaju tekuće promene u savremenom međunarodnom poretku. Rapidno povećanje vojnih ekspedicija u ovom delu sveta čini južni ostrvski lanac bogatijim za još jednu, nuklearnu i geografski najudaljeniju kariku – Kinu. Premda su teorijska uporišta za razumevanje dinamike polarnih nadmetanja najčešće poticala iz realističke škole mišljenja, primena koncepta bezbednosne dileme do sada nije zapažena u ledenom pojasu Južne hemisfere. Situacija u kojoj države akumuliranjem vojne moći podstiču identično ponašanje drugih aktera karakteristična je za oba polarna kruga, pri čemu se osobene karakteristike antarktičke bezbednosne dileme sastoje u: 1) statusu demilitarizovane zone, kojim se vojni manevri i eksploatacija resursa ograničavaju na akvatorijalno i vazdušno prostranstvo u neposrednoj blizini; 2) odsustvu višeg, nadnacionalnog tela koje bi kontrolisalo aktivnosti u oblasti Antarktika; 3) poziciji Antarktika kao geografski najudaljenije tačke kineske polarne strategije. Prema tome, osnovna pretpostavka od koje se polazi u radu je da spirala bezbednosnih interakcija nadomak „južne ledene kape“ ilustruje polarnu i atipičnu bezbednosnu dilemu. Dominantno sledeći kvalitativnu perspektivu rada, analiza je fokusirana na poziciju

---

¹ Istraživač-pripravnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
E-mail: jovankaks@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2021. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2021. godine.

Australije, Argentine, Kine i Brazila. Nepoželjni scenario antarktičke bezbednosne dileme predstavljala bi militarizacija šireg polarnog luka, kao i narušavanje tradicionalnog prijateljstva dveju članica BRIKS-a, zbog čega se preporučuje formiranje Antarktičkog saveta.

Gljučne reči: Antarktik, Kina, polarna bezbednosna dilema.

UVODNA RAZMATRANJA

Antarktik počiva na kopnu koje je u prošlosti pripadalo megakontinentu Gondvana i koje je usitnjavanjem dovelo do nastanka Južne Amerike, Afrike i Okeanije. Na osnovu geoloških parametara procenjuje se da Antarktik obiluje naftom, gasom, bakrom, uranijumom i mnogim drugim vrstama minerala velike komercijalne vrednosti. Takođe, predstavlja glavni rezervoar slatke vode na planeti sa 70% ukupne zapremine, čime doprinosi balansu globalnih temperature (de Aguiar and de Mattos 2018, 198–199). Međutim, poteškoće na koje države nailaze prilikom eksploatacije ovih resursa i dalje čine njihovo komercijalno iskorišćavanje jedva izvodljivim. Kratkim pregledom geostrateških odlika Antarktika započinjemo uvod o ljudskim aktivnostima, odnosno „herojskim“ istraživanjima koja su, nadahnuta ovim prostorom, imala dualnu svrhu – naučnu spoznaju i teritorijalno osvajanje. Krajem XIX veka australijski kolonijalisti su među prvima pogledali na jug ne bi li utvrdili kako „veliki zaleđeni sused“ utiče na australijsku klimu, a potom i ostvarivanje političkih i ekonomskih interesa njihove države (Bray 2016, 260). To je bio jedan od razloga da se Antarktik tokom proteklog stoleća naziva mestom za heroje i otkrića u službi (uglavnom zapadnih) država, „kontinentom nauke“, „Svetskim parkom“ i, paradoksalno, najvećom divljinom (Hemmings 2017, 514).

Krajem devedesetih godina XX veka iskrcavanje prve vojne sile na Antarktik smatralo se velikom prednošću, budući da je čitava njena obala nepristupačna i praktično bez invazivnih plaža. Retrospektivno gledajući, najzlokobnije strateško promišljanje, zabeleženo u to vreme, činila je potencijalna upotreba Antarktika kao mesta za lansiranje interkontinentalnog balističkog sistema rakete. Sa njegovog prostora je ispaljivanje samo jedne balističke rakete imalo dovoljan domet da dosegne bilo koji deo naše planete, zbog čega je Antarktik oduvek predstavljao solidnu bazu za lansiranje termonuklearnog oružja (Joyner 1989, 86). Od

protekle decenije, intenzitet antarktičkih aktivnosti beleži permanentni rast koji prostranstvo „južne ledene kape“ izlaže uvećanom ljudskom pritisku. Samo dva posto kontinenta nije pokriveno ledom što omogućava zainteresovanim državama da svoje baze i aktivnosti grupišu pretežno na ovom području, održavanjem antarktičkih „gradova“ (Joyner and Ewing 1991, 16). Njihov uticaj na životnu sredinu Južne hemisfere postaje sve veći i ozbiljniji, poput komercijalne vrednosti Antarktika na koju direktan uticaj ostvaruje turizam (Frame 2020, 12).² Međutim, antarktički turizam je, do sada, bio uglavnom zapadnjački kontrolisana industrija koja zbog pojave novih, azijskih igrača, trenutno prolazi kroz fazu strukturalnih promena (Hemmings 2017, 515). Decenijama duga rasprava o upravljanju turizmom se, pored antarktičkih resursa, nalazi u središtu savremene antarktičke geopolitike, čija istraživanja prate tendenciju polarne ekspanzije azijskih država. Antarktička geopolitika, u užem smislu, sadrži ideju očuvanja životne sredine koja predstavlja spoj globalnih politika i lokalnih uticaja na biodiverzitet kako bi se redefinisao državni suverenitet nad prirodnim resursima (Ramutsindela et al. 2020, 23). Suparnička nastojanja i politička praksa zainteresovanih aktera pomenutom geopolitičkom spregom razmišljanja i delovanja oblikuju novi sistem upravljanja koji simbolizuje „postkolonijalni Antarktiki“ i prisustvo nečega što se može nazvati „polarni orijentalizam“ (Dodds and Collis 2017, 51–52).³ Substancijalnom pritisku „novih“ azijskih

---

² Ukupni brojevi na Antarktiku povećali su se za preko 50% u pet turističkih sezona od 2014/15. do 2018/19. godine. Prema dosadašnjim procenama, očekuje se da bi procenat turističkih aktivnosti mogao da poraste za još 40% u narednih nekoliko godina. U 2018/19. godini je oko Antarktika plovilo 33 brodova i procenjuje se da će ovaj broj porasti na oko 60 plovila do 2021/22. godine. Novi brodovi imaće povećani operativni kapacitet do 40 dana sa većim kapacitetom probijanja leda korišćenjem hibridnog pogona (brodsko dizel ulje i tečni prirodni gas i električni). Takođe je planirana 71 podmornica, što sugeriše rast krstarenja avanturističkim turizmom (Frame 2020, 12).

³ Rastuće interesovanje supersila za upravljačkim aranžmanima na polarnom kontinentu, u kombinaciji sa materijalnom snagom raketa i projektila, iznedrilo je nastanak antarktičke geopolitike. U literaturi se može zapaziti nekoliko akademskih talasa. Prva dovodi u pitanje ulogu država i pridruženih nacionalnosti koje oblikuju teritoriju Antarktika. Druga intervencija govori o Sistemu antarktičkog sporazuma iz 1959. godine kao obliku kolonijalno-naučnog upravljanja i dovodi ga u pitanje zbog političke dekolonizacije i hladnoratovske geopolitike. Konačno, treći talas – postkolonijalna analiza Antarktika – upozorava ne samo na nasleđe kolonijalne prošlosti savremenih struktura moći i znanja, već i na to kako neokolonijalne sile predstavljaju izazov ranijim evro-

kolonizatora podlegao je i Sistem antarktičkog sporazuma, čije se norme zbog pojačane sekuritizacije antarktičke politike sve više dovode u pitanje (Liu 2019, 6).⁴ Pesimističan scenario Antarktika podstakao je pisanje ovog rada, u kojem se polarni uspon Kine analizira iz perspektive antarktičkih država. Primenom koncepta bezbednosne dileme ispitujemo na koji način Australija, Argentina i Brazil percipiraju akumuliranje kineske vojne moći u regionu Antarktika. Prvi deo teksta je posvećen pravnim aspektima zaštite Antarktika, sa posebnim fokusom na demilitarizovanom statusu ledenog kontinenta i teritorijalnim pravima „novih“ država. Nakon toga se koncept bezbednosne dileme izlaže kao podesan teorijski okvir za razumevanje polarnih nadmetanja. Centralni deo rada čini kvalitativna analiza regionalne bezbednosne dinamike na Antarktiku, oličena u vojnim, tehnološkim i drugim parametrima polarnog nadmetanja. U zaključku se konstatuje polarna, atipična bezbednosna dilema i daju preporuke za njeno ublažavanje.

PRAVNI STATUS ANTARKTIKA NA TANKOM LEDU GEOPOLITIČKIH IGARA

„Ničija zemlja“ predstavlja simboličan naziv za jedinu geografsku teritoriju bez političkih granica – Antarkt. Privilegovani status joj je omogućio minimalnu pravnu zaštitu donošenjem Sistema antarktičkog sporazuma 1959. godine. Glavna preokupacija pravnog Sistema antarktičkog ugovora tokom osamdesetih godina prošlog veka bila je eksploatacija prirodnih resursa Antarktika. Kao rezultat toga 1988. godine usvojena je Konvencija o regulisanju aktivnosti mineralnih sirovina na Antarktiku, a zatim i Madridski protokol o zaštiti životne sredine čijim se članom 7 „bilo koja aktivnost upotrebe mineralnih resursa, osim u slučaju naučnog istraživanja, zabranjuje“ (Frame 2020, 15). Sistem sporazuma o Antarktiku je sačinjen kao preventivni ugovor, s ciljem da obeshrabri

---

američkim oblicima dominacije (Dodds and Collis 2017, 51). Ovde je važno spomenuti konstataciju Fione MekKonel (*Fiona McConnell*) da trenutno svedočimo trenutku duboke „liminalne geopolitike“ čiji su prostori diplomatskog života isprekidani političkom neizvesnošću i institucionalnom kontingentnošću (2017, 139–152).

⁴ Opširnije o sekuritizaciji normi Antarktičkog sporazuma videti u: Hemmings et al. 2012, 336.

aktivnosti koje mogu proizvesti sukob. Međutim, pravni narativ o miru, nauci i zaštiti životne sredine u Sistemu antarktičke povelje predstavlja mehanizam kolektivnog upravljanja koji izbegava granični diskurs, iako postoje relativno vidljive fizičke granice. U odnosu na mehanizme državnih granica koje predstavljaju sastavni deo ubrzanog tempa življenja, sistem ugovora o Antarktiku jedva prepoznaje granice ledenog prostora koji je, zbog logistički i finansijski visokih zahteva, dostupan relativno malom broju država (Nicklin 2020, 48). Prema prvom članu Ugovora o Antarktiku „Antarctik će biti korišćen samo u miroljubive svrhe“ (Scott 2018, 296).⁵ Ovaj član, između ostalog, naglašava: „Zabranice se bilo kakve mere vojne prirode, kao što su uspostavljanje vojnih baza i utvrđenja, izvođenje vojnih manevara, kao i ispitivanje bilo koje vrste oružja. Vojno osoblje i oprema i dalje se mogu koristiti za naučna istraživanja ili u druge mirne svrhe“ (Scott 2018, 296). Sledeća odredba Ugovora koja promovise demilitarizaciju je član 7. Kako bi eliminisao svaku mogućnost nuklearne eksplozije ili odlaganja radioaktivnog materijala, ovaj član doslovno propisuje sledeću meru: „Sva područja Antarktika, uključujući sve stanice, instalacije i opremu unutar njih područja i svi brodovi i vazduhoplovi na mestima pražnjenja ili ukrcavanja tereta ili osoblje na Antarktiku, biće otvorena za inspekciju posmatrača koje dodeljuju konsultativne strane Sistema sporazuma o Antarktiku“ (Joyner 1989, 89).⁶ Ovde je važno napomenuti da konsultativne stranke imaju poseban status jer donose odluke zauvek, bez obzira da li i dalje aktivno učestvuju na Antarktiku (Hemmings 2017, 509).

Antarctik predstavlja jedino značajno područje na svetu gde nikada nije došlo do vojne konfrontacije. U tom pogledu se može reći da je sistem sporazuma odgovornim udovoljavanjem geopolitičkih problema u južnom polarnom regionu dobro služio opštim interesima međunarodne zajednice. U narednih 30 godina odlično je funkcionisao kao institucionalni okvir za očuvanje mira i stabilnosti, negovanje naučne saradnje i

---

⁵ Načelo miroljubive svrhe ugrađeno je ne samo u Ugovor o Antarktiku, već i u Povelju Ujedinjenih nacija.

⁶ Pravni regulatorni mehanizam Antarktika sadrži nekoliko važnih karakteristika kojima se podstiče izgradnja poverenja: naučnoj razmeni i nevojnoj saradnji daje se prednost nad rivalstvom i nadmetanjem, a posebno definisana neutralizovana zona omogućava slobodan pristup uz nadzor inspekcije koja se dodeljuje državama posmatračima. (Joyner 1989, 89).

promovisanje standarda za očuvanje životne sredine. Kao takav predstavljao je uzoran primer međunarodne saradnje i konstruktivne diplomatije, posebno za promociju smanjenja vojnih aktivnosti na regionalnoj osnovi (Joyner 1989, 98). Međutim, iako su se države potpisnice deklarativno saglasile o demilitarizaciji kontinenta, zamrzavanju svih teritorijalnih pretenzija i posvećenosti naučnim istraživanjima Antarktiku, zabrana upotrebe radioaktivnih materijala ne odnosi se na njen širi polarni luk (Joyner 1989, 88; Abdel-Motaa 2017, 3). Gore pomenuta zabrana odlaganja radioaktivnog otpada odnosi se isključivo na zaleđenu površinu, ali ne i vodeno prostranstvo koje okružuje Antarktiku. Danas, nakon šezdeset godina od usvajanja Ugovora o Antarktiku, ovaj pravni vakuum predstavlja izvor jednog od ključnih problema – *geopolitičke inferiornosti naučne i vojne produkcije zemalja koje teže sticanju i održavanju konsultativnog statusa u sporazumu*. Odredbama Ugovora ne povlači se jasna granica između miroljubive i vojne svrhe, o čemu svedoči i dvosmislena formulacija njenog prvog člana koji zabranjuje određene mere vojne prirode, ali propisuje da se u „miroljubive“ svrhe može koristiti vojno osoblje ili oprema (AT 1961). Legitimni princip je naučno istraživanje „ili bilo koja druga aktivnost u miroljubive svrhe“, ali čak iako je definisana Ugovorom ovakva aktivnost može imati prilično nejasne ivice, pa je teško razumeti gde su granice principa. Drugim rečima, države na obalama Antarktiku mogu realizovati naučna istraživanja u vojne svrhe i racionalizovati vojne akcije pozivajući se na strategiju odvratanja, kao i posvećenost mirnodopskim ciljevima. U formalnom smislu govoreći, područje primene Ugovora o Antarktiku takođe može biti sporno i ograničeno prilikom razmatranja pomorskog dobra i vazdušnog prostora (Hemmings 2020, 174). Primera radi, države ne krše odredbe Ugovora ukoliko plove vojnim brodovima preko ili ispod antarktičkih voda, pa čak ni ako nadleću vazdušno prostranstvo Antarktiku.

Neretko države konsultativan status koriste kao ekskluzivno pravo za ostvarivanje novih teritorijalnih potraživanja, doprinoseći time porastu tenzija između suvereniteta i nauke (Lorenzo 2020, 124). Budući da reviziju odredaba Sporazuma o Antarktiku možemo očekivati 2048. godine, postavlja se pitanje do kog nivoa će navedena polarizacija uticati na očuvanje antarktičke prirodne laboratorije (Lopes et al. 2020, 14–15). Služenje nauke geopolitičkim interesima predstavlja retoričku konstantu koja do 2048. godine može izazvati normativnu eroziju antarktičkog sporazuma, kao i novi, militarizovan status polarnog kontinenta (Gandra

2009, 71; de Mattos and Camara 2020, 21). Za sada je realno očekivati da će pod uticajem prirodnih procesa, poput topljenja ledenog pokrivača, rasti teritorijalna potraživanja za naftom i mineralima u južnom ledenom pojasu (Camara et al. 2020, 30). Dolazak „novih“ antarktičkih država je definitivno ubrzao ovaj proces, nailazeći na oštro protivljenje prvih potpisnica Ugovora o Antarktiku (Frame 2020, 17).⁷ Shodno navedenom, pravni status „ničije zemlje“ se održava na vrlo tankom ledu, kako zbog pravnih anomalija, tako i zbog velikog broja zainteresovanih aktera da materijalnim opsedanjem ledenog brega osiguraju pravo na veće teritorijalne pretenzije.

BEZBEDNOSNA DILEMA KAO TEORIJSKI OKVIR POLARNIH NADMETANJA

Bezbednosna dilema kao osnovni koncept teorije defanzivnog realizma počiva na pretpostavci da među državama postoje suprotstavljeni interesi koji ne moraju nužno voditi u arenu direktnog sukobljavanja (Tang 2009, 599). U tom pravcu gledajući, defanzivni realizam prepoznaje mogućnost pogrešne interpretacije akumuliranja vojne moći država, što u krajnjoj liniji može, ali i ne mora, nužno dovesti do njene nasilne upotrebe. Otuda maksimizacija materijalnih sposobnosti jedne države može biti protumačena kao agresivno, ali i odbrambeno ponašanje benignog karaktera, u čijoj osnovi leži strategija odvratanja (Ziegler 2020, 15). Džon Herc (*John Herz*) (1951), koji je skovao termin „bezbednosna dilema“, pod tim podrazumeva začarani krug vojnog nadmetanja nastalog usled straha i nepoverenja koje vlada u anarhičnom sistemu konkurentskih jedinica (država). Strah od podvrgavanja, napada ili uništavanja stimuliše uvećanje vojne moći država kako bi se na taj način izbegli efekti moći drugih aktera (Herz 1951, 157). Idući korak dalje od Herzovog poistovećivanja moći i bezbednosti, Kenet Volc (*Keneth Waltz*) bezbednosnu dilemu preciznije opisuje kao „stanje u kojem se države, nesigurne u namere drugih, naoružavaju radi bezbednosti i time pokreću

---

⁷ Članstvo u sporazumu o Antarktiku se od 2000. godine značajno proširuje za Češku i Ukrajinu koje postižu konsultativni status. Antarktičkom ugovoru se iste godine pridružuju Belorusija, Estonija, Island, Kazahstan, Malezija, Monako, Mongolija, Pakistan, Portugalija i Slovenija, ali u drugačijem statusu (Frame 2020, 17).

začarani krug“ (1979, 187). Drugim rečima, sredstvo za nečiju bezbednost može biti shvaćeno kao pretnja nekome ko, zauzvrat, odgovara naoružavanjem. Među vodećim predstavnicima defanzivnog realizma nalazi se ime Roberta Džervisa (*Robert Jervis*), čiji pristup u izvesnoj meri naginje dubljoj konceptualnoj analizi, smeštajući ozbiljnost bezbednosne dileme u kontekst psiholoških faktora. Njihova uloga se u bezbednosnoj dilemi manifestuje kroz stvaranje pogrešnih percepcija koje doprinose prožimanju spirale međusobnog neprijateljstva i eventualnom izbijanju rata (Jervis 1978, 169). Posebno značajan i koristan okvir za empirijsku analizu bezbednosne dileme pruža formula Šiping Tanga (*Shiping Tang*), sačinjena od tri glavna aspekta: „anarhije koja dovodi do straha, nesigurnosti i potrebe za samopomoći kako bi se opstalo, odnosno ostalo bezbedno“, „nepostojanja loših namera kod obe strane“ i „nekakve akumulacije moći (uključujući i ofanzivne sposobnosti)“. Sa pozicije defanzivnog realiste, Tang čvrsto stoji na tragu da među državama sukob interesa može biti pomirljiv ili nepomirljiv, odnosno objektivan ili subjektivan (Tang 2009, 620–621).

Odsustvo jasnih kriterijuma po kojima bi države mogle da procenjuju i razlikuju agresivan stav od defanzivnog navodi predstavnike drugih grana realizma na stanovište da bezbednosna dilema predstavlja neutemeljenu i suvišnu teorijsku kategoriju. Premda su realisti saglasni da nesigurnost i upotreba sile predstavljaju trajne atribute međunarodnog sistema, jedna od značajnih tački njihovog neslaganja jeste fiktivna priroda centralne pretpostavke defanzivnog realizma. Polazeći od strogog fokusa neoklasičnog realizma, Randal Šveler (*Randall Schweller*) bezbednosnoj dilemi zamera stanje privida i očigledne nužnosti koja je imanentna *status quo* silama (1996, 91). Predstave ofanzivnog realizma o stvarnim sukobima, koji su vođeni nepomirljivim interesima, takođe u osnovi negiraju bilo kakvu ulogu pogrešne percepcije u pokretanju sukoba (Tang 2009, 599). Međutim, bezbednosna dilema ne predstavlja opšte mesto sporenja samo između različitih grana realizma, već i alternativnih teorijskih pristupa međunarodnim odnosima (Montgomery 2006, 155). Njihov kritički osvrt postepeno zadobija odlike savetodavne prirode, tim pre što stremi rešavanju bezbednosne dileme umesto relativizaciji njene teorijske paradigme. Ovakav pristup je karakterističan za neoliberalnu teorijsku misao čija argumentacija sazreva u jednoj od savremenih funkcija međunarodnih institucija – ublažavanju bezbednosne dileme (Tang 2009). Ako je sudeći prema liberalnom stanovištu, uloga

demokratskih institucija u smirivanju bezbednosnih tenzija podilazi mirnodopskom kontinuitetu ovih tvorevina (Doyle 1983, 215). Naposljetku, predstavnici konstruktivizma, poznati po svojoj teorijskoj inventivnosti, čine doprinos time što ublažavanje bezbednosne dileme ne vide kao cilj sam po sebi, već kao jedan od načina da se preoblikovanjem identiteta uredi stanje anarhije (Wendt 1992).

Bezbednosna dilema uspeva, pored svih opisanih manjkavosti, da istraje na putu teorijskog zaokruživanja. O tome svedoči nemali broj naučnih radova kojima je bezbednosna dilema poslužila kao pogodan teorijski aparat za istraživanje posthladnoratovskih tendencija u međunarodnim odnosima. Unutar jedne od njih u novije vreme može se svrstati rađanje ere multipolarnosti, čije važno obeležje predstavlja iscrtavanje „Polarnog puta svile“. Rastuća zabrinutost Pekinga za klimatske promene i druga arktička zbivanja svoj deklarativan značaj i prečicu do severnog ledenog koridora dobija kroz nedavno usvojen predlog za uključivanje Arktika u Inicijativu pojasa i puta (BRI – *Belt and Road Initiative*) (Woon 2020, 639).⁸ Tim povodom, Majkl Bajers (*Michael Byers*) i Nikol Kavej (*Nicole Covey*) na primeru arktičke bezbednosne dileme upozoravaju da polarne ekspedicije „snežnog zmaja“ mogu biti shvaćene pogrešno od strane drugih država koje se boje da bi Kina mogla posegnuti za agresivnom upotrebom svoje moći (2019, 506–507). Međutim, kineske polarne ambicije se ne iscrpljuju na obodima Arktika koji predstavlja samo jedan ledeni krak polarne ekspanzije ove azijske države. Akumuliranje njenih materijalnih sposobnosti u neposrednoj blizini Antarktika čini beli kontinent Južne hemisfere potencijalno važnom tačkom na kineskoj mapi „Pojasa i puta svile“ i ujedno mestom nove, polarne bezbednosne dileme.

---

⁸ Označavanjem Kine kao „gotovo arktičke države“ i „jedne od kontinentalnih zemalja koja je najbliža arktičkom krugu“, uprkos odsustvu arktičke granice, kineska Bela knjiga o Arktiku iz 2017. godine pokušava da opravda ulogu Kine kao „važne zainteresovane strane“ u tom regionu. Uključenost Pekinga u domene naučnog istraživanja, eksploatacije resursa i bezbednosti Arktika, kao i ranjivost na klimatske promene, opravdava zabrinutost Pekinga arktičkim zbivanjima (Woon 2020, 639).

KINA – „SNEŽNI ZMAJ“ NA ANTARKTIKU

U Kini je usvojen jedinstven sistem za upravljanje i nadzor kineskim antarktičkim aktivnostima. Arktičke i antarktičke istraživačke ekspedicije nalaze se u nadležnosti dva pomoćna tela – Ministarstva prirodnih resursa, odnosno Kineske uprave za Arktik i Antarktik i Kineskog polarnog istraživačkog instituta. Kineska uprava za Arktik i Antarktik preuzima odgovornosti za organizovanje kineskih arktičkih i antarktičkih ekspedicija, izradu zakona, propisa, standarda i smernica za arktičke i antarktičke poslove, koordinaciju sa srodnim međunarodnim organizacijama. Kineski polarni istraživački institut predstavlja instituciju za kineske antarktičke aktivnosti, koja je trenutno vodeća nacionalna organizacija za polarna istraživanja u Kini. U njenoj nadležnosti se nalaze sledeća tri glavna zadatka: nadgledanje kineskih polarnih istraživanja; organizovanje kineskih polarnih ekspedicija; i uređenje logistike za ekspedicije, što uključuje upravljanje Kineske polarne baze i održavanje kineskog ledolomca *Ksu Long* (*Ksue Long*) (Brady 2010, 764). Kineski nacionalni program za Antarktik je uglavnom organizovan u petogodišnji program pod nazivom „Sveobuhvatni programi istrage i procene kineskog polarnog okruženja“ (2015–2020), pri čemu se sastoji iz tri dela: antarktičkog istraživanja morskog okruženja, antarktičkog istraživanja kopnenog okruženja i Sveobuhvatne procene antarktičkog okruženja (Wang 2019, 13). Kina danas ima niz specijalizovanih centara za istraživanje Antarktika poput Univerzitetskog kineskog antarktičkog centra u Vuhanu i kineskog centra za antarktičku astronomiju Univerziteta Nanding. U proteklih dvadeset pet godina Kina je razvila opsežnu polarnu nauku čiji istraživački program razmatra teme koje se vezuju za eksploataciju resursa, glaciologiju i astronomiju na oba pola (Brady 2010, 766).⁹

Nakon što je Kina 1978. godine usvojila politiku otvorenih vrata, njen Polarni istraživački institut 8. jula 1983. godine podnosi zahtev za članstvo u Sistem antarktičkog sporazuma. Dve godine kasnije (7. oktobra 1985. godine), Kina se dobijanjem konsultativnog statusa pomera jedan korak bliže središnjoj pozornici svetske politike. Učešćem u procesu donošenja odluka dosledno primenjuje strategiju uzdržavanja koja se prevashodno

---

⁹ Prvi kineski ledolomac je napravljen u Ukrajini 1993. godine. Takođe je važno spomenuti da među kineskim ledolomcima postoji i jedan nuklearni (Brady 2010, 764).

odnosi na glasanje o članstvu Južnoafričke republike. Odbijanje njenog zahteva za članstvo oduvek je nailazilo na čvrsto protivljenje Kine, koja ovo antarktičko pitanje vidi kao problem od opšteg značaja, čijem rešavanju treba pristupiti zauzimanjem stava protiv aparthejda. Sa druge strane, pragmatična i adaptibilna kineska politika takođe može sputavati članstvo određenih država, poput Malezije, čije sticanje konsultativnog statusa Kina permanentno opstruiše (Lee 1990, 584–585).

Od sticanja konsultativnog statusa u Sistemu antarktičkog sporazuma 1985. godine, Kina je evoluirala od manjeg igrača u polarnim pitanjima do velikog aktera čije polarne ambicije predstavljaju sastavni deo inicijative „Pojas i put svile“. Kineska vlada na svoj istraživački program i infrastrukturu na Antarktiku troši više od bilo koje druge zemlje. U poređenju sa ostalim državama sveta, Kina trenutno izdvaja najveći budžet za aktivnosti na Antarktiku, ostvarujući rekordan broj naučnih istraživanja, infrastrukturnih projekata, izvedenih letova i pravljenju ledolomaca koji obezbeđuju veća prava na prirodne resurse i budućnost upravljanja zaleđenim kontinentom (Herring Bazo 2020, 7–11). Zbog izuzetne strateške važnosti ledolomaca za sticanje polarne nezavisnosti, Kina je odlučila da izgradi svoj prvi domaći ledolomac Ksu Long 2. Uvele su ga kineske vlasti kao „prvi dvosmerni naučno-istraživački brod za ledopad“, koji je krenuo u oktobru 2019. godine kako bi prvi put ostvario 36. kinesku ekspediciju na Antarktiku. Njegovo stacioniranje u Južnom polu sa dva ledolomca bilo je planirano do marta i sredine aprila 2020.

Sledeći koncepciju Zoiija Keijuana (*Zou Keiuan*) o različitim fazama kineske antarktičke aktivnosti, može se zapaziti da je Kina, počev od 2005. godine, prešla u novu fazu svog antarktičkog angažmana. Ovu etapu kineske ekspanzije na Antarktiku odlikuje preuzimanje vodeće uloge u antarktičkim poslovima, poput upravljanja životnom sredinom, velikog ulaganja u antarktičke kapacitete kao i vođenja zahtevnijih antarktičkih istraživanja. Ambicija Kine da postane lider u antarktičkim poslovima potvrđena je na više foruma, u medijskom diskursu vodećih polarnih naučnika, akademskim raspravama u naučnim publikacijama, kao i dramatičnom porastu kineskih ulaganja u antarktički program (Brady 2010, 769). U periodu od 1983. do 2003. godine Kina je potrošila 900 miliona juana (oko 110 miliona američkih dolara) na istraživanje Antarktika. U periodu 2005–2008. godina potrošila je 500 miliona juana (oko 60 miliona dolara) samo da bi se nadogradile postojeće antarktičke baze. Ukupni kineski izdaci za aktivnosti na Antarktiku za 2010. godinu

iznosili su 300 miliona juana (oko 44 miliona dolara), odnosno više nego duplo od godišnje osnove u prethodnom petogodišnjem planu. Tokom protekle dve decenije godišnja potrošnja na Antarktiku povećala se sa 20 na 55 miliona dolara, što je otprilike tri puta više od državnog ulaganja za Arktik (Brady 2010, 780; Colombo 2019, 4). Nova etapa u kineskoj politici na Antarktiku simbolizuje viši status koji joj daje pravo na antarktičke lokacije (Brady 2010, 780).¹⁰ Pokušavajući da obezbedi pravičan udeo polarnog plena, Kina je spremna da uloži velika sredstva ne samo u civilna istraživanja već i u maksimizaciju svoje vojne moći. Po uzoru na druge nacije uključene u aktivnosti na Antarktiku, Kina koristi vojnu podršku za neke od svojih logističkih planova, iako se izveštajima Sistema antarktičkog sporazuma za 2008. i 2009. godinu poriče angažovanje vojnog osoblja u njenim istraživačkim programima. Tezu o prikrivenoj akumulaciji vojne moći potvrđuju i kineski zvaničnici, koji su više puta istakli da antarktički program njihove države ne samo da podržava naučne poduhvate, već i odražava nacionalne interese Kine. Pa tako, Čen Lianzeng (*Chen Lianzeng*), zamenik šefa kineske arktičke i antarktičke administracije, otvoreno navodi da se ključna uloga trenutnog petogodišnjeg polarnog plana ogleda u afirmaciji statusa i uticaja zemlje, kako bi se zaštitila njena „polarna prava“ (Brady 2014). Prema rečima naučnika koji je predvodio prvu kinesku antarktičku ekspediciju, Donga Zikuanua (*Dong Zhikuanu*), teorijsko i naučno utemeljenje iznetih tvrdnji kineskih zvaničnika, počiva na široj geopolitičkoj slici i postulatima nacionalnog ponosa (Colombo 2019, 4).

Iako je svoj program za Antarktiku započela nakon Brazila, Kina već sada ima četiri stanice na belom kontinentu, od kojih se tri nalaze na području teritorijalnih pretenzija Australije (Brady 2010, 777).¹¹ Treba

---

¹⁰ Dobijanju statusa savetodavne članice Ugovora o Antarktiku prethodila je prva nezavisna kineska anketna ekspedicija 20. novembra 1984. godine, a potom i izgradnja prve istraživačke baze Kineskog polarnog instituta pod nazivom Grejt Vol (*Great Wall*), na ostrvu King Džordž (*King George*). Prva kineska istraživačka baza je svečano otvorena 20. februara 1985. godine (Brady 2010, 780).

¹¹ Prema istraživanju iz 2010. godine, u poređenju sa istraživačkim programima SAD, Novog Zelanda i još jedne države u usponu – Indije, kineska ulaganja na Antarktiku su najpribližnija indijskoj polarnoj ekspanziji. Kineski istraživački program na Antarktiku prema ovom poređenju ostaje u senci SAD, koja nosi simboličan naziv „slon na ledu“ (*the elephant on the ice*) (Brady 2010, 781).

spomenuti da je stanica Kunlun visoka 4.087 metara i da predstavlja najvišu naučnu stanicu na Antarktiku, koja je od obale udaljena 1.200 km. Njen položaj u tzv. „kupoli A“ zauzima jednu od poslednjih tačaka tog kontinenta koja je ostala neistražena, što je čini jednim od najboljih mesta na svetu za astronomska posmatranja. Ova stanica je važna zbog svog unutrašnjeg položaja, za razliku od lokacija prve dve stanice koje se nalaze u primorskim oblastima (Colombo 2019, 5).¹² Takođe, od 2013. godine Kina pokušava da na proplanku Domo Argus uspostavi zaštićenu, posebnu administrativnu antarktičku zonu koja bi joj omogućila apsolutnu dominaciju okolnim prostorom koji je važan za stabilnost čitave antarktičke zone (Pelcastre 2019). Prilikom 31. ekspedicije (leto 2014/2015), u znak sećanja na trideset godina kineskog prisustva na kontinentu, postavljen je temelj za izgradnju nove, pete kineske stanice, na ostrvu Crveno more (*Ross Sea*). Ostrvski region na kome se završetak pete kineske stanice planira do 2022. godine obiluje velikim zalihama ribe, kao i drugim prirodnim bogatstvima za koja su takođe zainteresovane SAD, Novi Zeland, Italija, Južna Koreja i Nemačka (de Aguiar and de Mattos 2018, 205). Lansiranje stanice u ovako specifičnoj oblasti odražava nastojanje Kine da se strateški pozicionira na ključnim lokacijama Antarktika, koje predstavljaju netaknutu oazu prirodnih resursa. Kina proširuje istraživanja minerala u morskim područjima koja se graniče sa Antarktikom, jer je u dubokim morskim uslovima već otkrila obližnje polimetalne čvorove, polimetalne sulfide i feromangansku koru koji će dugoročno imati visoku komercijalnu vrednost. Tako se, prema određenim procenama, može očekivati da u narednim decenijama potražnja za podvodnim rudarstvom i morskim izvorima energije u industriji značajno poraste (Herring Bazo 2020, 8). Kao najveći konzumator ribe na svetu, Kina je posebno zainteresovana za ribolov u tom području. Dve ključne kineske kompanije za ribarstvo, Kineska nacionalna saradnja u ribarstvu (*China National Fisheries Cooperation*) i Liao Ning (*Liao Ning Pelagic Fisheries*), obavezale su se da će svoje ribolovne napore držati na udaljenosti do 40 kilometara od obale Antarktika i postupno zatvarati od 2020. godine (Liu 2019, 1–11). Rastuće kinesko prisustvo na Antarktiku se primećuje i na osnovu priliva kineskih turista čiji je procentualni udeo između 2016. i 2017. godine iznosio 15%. Zahvaljujući ovim brojkama, Kina uspeva da zauzme drugo mesto po

---

¹² Ova stanica je dostupna samo dve nedelje u godini (Colombo 2019, 5).

broju realizovanih turističkih poseta na Antarktiku (de Aguiar and de Mattos 2018, 205).¹³ Kako bi umanjila zavisnost svojih polarnih turističkih aktivnosti od ruskih objekata, Kina je 2018. godine čak napravila svoj prvi stalni aerodrom u Južnom Antarktiku (Herring Bazo 2020, 8). Turistička aktivnost predstavlja još jednu u nizu važnih polarnih aktivnosti za sve zainteresovane države, jer se ubraja u jedan od antarktičkih uspeha koji mogu imati političku svrhu i mirnodopsku konotaciju.

Prva Bela knjiga Kine o Antarktiku obelodanjena je maja 2017. godine, nakon 40. sastanka konsultativnih strana održanog u Pekingu. Osam meseci kasnije, Kina je objavila i svoju prvu Belu knjigu o Arktiku koja, za razliku od rezimea svih dostignuća u prethodnom dokumentu, nudi jasnu viziju uloge Arktika u inicijativi „Pojas i put svile“ (Wang 2019, 12–15).¹⁴ Bela knjiga Antarktika može se posmatrati kao zvaničan dokument iza kog stoji jasna, ali nedovoljno transparentna politika, o kojoj možemo očekivati „oštriji“ Beli papir nakon završetka pete naučne stanice 2022. godine. U trci za okupaciju Antarktika, Kina primenjuje koncept „mekog suvereniteta“ koji se oslanja na ideju da države svoj konsultativni status koriste da postave temelje za buduće teritorijalne zahteve. Kineski udeo u raspodeli antarktičkih resursa može prouzrokovati napetost u odnosima zainteresovanih država, a posebno onih koje predstavljaju sile u usponu, poput Indije i Južne Koreje (McGeel et al. 2020, 8). U narednom poglavlju, na primeru tri studije slučaja, pokušaćemo da utvrdimo postoje li slične reakcije antarktičkih domorodačkih zemalja, kao što su Australija, Argentina i Brazil. Kriterijumi njihovog odabira sastoje se u pojedinačnim karakteristikama, koje su sledeće: prvu studiju slučaja čini država sa najviše teritorijalnih pretenzija na Antarktiku (Australija); drugu predstavlja najaktivnija južnoamerička država u antarktičkim vodama (Argentina) i, naposljetku treća, kojom tradicionalnu privrženost Brazila i Kine testiramo u novom, polarnom svetlu.

---

¹³ Na prvom mestu se nalaze SAD sa 40% učešća u antarktičkim turističkim aktivnostima (de Aguiar and de Mattos 2018, 205).

¹⁴ Kina je svoje antarktičke aktivnosti uredila nacionalnim zakonodavstvom, usvojivši Propise o zaštiti životne sredine nad aktivnostima na Antarktiku u cilju zaštite antarktičkog okruženja i ekosistema, zaštite i promocije sigurnog i urednog razvoja kineskih aktivnosti (8. februara 2018). Iste godine je 13. Stalni odbor Nacionalnog narodnog kongresa doneo Zakon o zaštiti životne sredine i druge podzakonske akte koji uređuju Antarktičke aktivnosti (Wang 2019, 12–15).

KINA U OSI ANTARKTIČKE BEZBEDNOSNE DILEME - AUSTRALIJE, ARGENTINE I BRAZILA

Tekuću bezbednosnu dinamiku u ledenom pojasu Južne hemisfere najbolje opisuju Klaus Dodds (*Klaus Dodds*) i Kristi Kolis (*Christy Collis*) nazivajući je „graničnim oprezom“ maštovite geografije koja je kinesku, indijsku i južnokorejsku antarktičku aktivnost u australijskom slučaju pozicionirala kao zabrinjavajuću (2017, 63).¹⁵ Kako se navodi u izveštaju Australijskog instituta za stratešku politiku iz 2018. godine, Kina bi realizacijom neprijavljenih vojnih aktivnosti i drugih istraživanja minerala mogla dovesti do kršenja antarktičkog sporazuma, pa i međunarodnog prava (Yermakova 2019). Anksioznost među etabliranim antarktičkim igračima, poput Australije, posebno raste nakon objavljivanja kineske Bele knjige o Antarktiku (2017) koja je doprinela novoj etapi razvoja australijskog antarktičkog programa. Serija letova koju su Kraljevske australijske vazdušne snage (*Royal Australian Air Force*) započele septembra 2017. godine, predstavljaju deo odgovora koji prioritizuje kineski izazov u antarktičkom prostoru. Australija je izvođenjem ovako složenih i skupih vojnih operacija, čiji domet prevazilazi 10.000 km, po prvi put svoje avione snabdevala gorivom u vazдушnom prostoru iznad Antarktika. Njena impresivna vojna dostignuća nastavila su se sve do 2020. godine, kada australijske vazdušne snage, takođe po prvi put, primenjuju sistem „preciznih vazdušnih kapljica“ u blizini naučne stanice Kejsi (*Casey*).¹⁶ Strategija odvratanja izražava strah kao prvobitnu reakciju Australije, koji je do pre par godina vešto skrivala dobrim bilateralnim odnosima sa njenim, tada najvećim ekonomskim partnerom – Kinom. Zajednički komitet za saradnju na Antarktiku i Južnom okeanu iz 2016. godine predstavljao je oličenje njihove političke posvećenosti koja, nakon 2017. godine, teče silaznom putanjom (de Aguiar and de Mattos 2018, 205). Epizoda kineskog

---

¹⁵ Početak savremenog australijsko-kineskog rivalstva na Antarktiku datira od 2008. godine kada se, uporedo sa izgradnjom nove kineske stanice i uspostavljanjem nove Antarktičke baze za istraživanje u Šangaju, intenzivno odvijaju australijski letovi (Brady 2010, 759).

¹⁶ Sistem „preciznih vazdušnih kapljica“ (*precision airdrop*) predstavlja padobranski sistem osmišljen za isporuku zaliha na polarne istraživačke stanice. Precizno vođen sistem omogućava padove sa veće nadmorske visine, obezbeđujući značajnu prednost australijskom vazдушnom sistemu (Hemmings 2020, 10).

spasavanja bolesnih članova australijske posade na Antarktiku 2020. godine stoga odražava stratešku slabost Australije, ali ne i dovoljno uverljivu sliku diplomatskih odnosa koji su zahladneli (BBC 2021). Dejvid Brej (David Bray) (2016), svoju preporuku za ublažavanje australijsko-kineskog rivaliteta zasniva na političkom okviru strateškog poricanja, koji bi uključivao diplomatsku strategiju sa ciljem stvaranja zabranjujućih pravnih i političkih prepreka bilo kojoj državi koja jednostrano deluje da preuzme kontrolu nad antarktičkim resursima, ili teži širim ciljevima vezanim za sticanje teritorijalnih prava na Antarktiku. Kamen temeljac politike strateškog poricanja predstavljalo bi vršenje istog diplomatskog pritiska na slične postupke drugih podnosilaca zahteva (Bray 2016, 279).¹⁷

Argentina je država Latinske Amerike koja pokazuje najveće interesovanje za Antarktiku. Najranije argentinske aktivnosti uključivale su lov na kitove, premda je 1903. argentinska korveta „Urugvaj“ spasila švedsku ekspediciju sa ostrva pod nazivom Snežno brdo (*Snow Hill*). Tvrdnje o stalnoj argentinskoj okupaciji teritorija Antarktika datiraju iz 1904. godine, kada su se argentinski kitolovci prvi put obavezali da upravljaju meteorološkom stanicom na Južnim Orknijskim ostrvima (*South Orkney Islands*). Vitalnost argentinske politike prema Antarktiku počiva na tri konstante argentinske geopolitičke misli, prema kojima Argentina predstavlja „trikontinentalnu“ naciju čiji suverenitet obuhvata: teritoriju na južnoameričkom kontinentu; „ostrvsku“ Argentinu (tj. grupe ostrva, uključujući Folklandska ostrva (*Falkland Islands*), Južna Orknijska ostrva, Južnu Džordžiju i Južna Sendvička ostrva (*South Georgia and the South Sandwich Islands*); Antarktičku Argentinu koju čini „argentinsko more“. Održavajući kontrolu nad ovim vitalnim geopolitičkim prostorom, Argentina plovnim polarnim putevima postiže i održava nacionalnu veličinu (Joyner and Ewing 1991, 4).¹⁸ Latinoamerička pomorska sila na

---

¹⁷ Ključni argument Dejvida Breja (2016) je da, umesto suvereniteta koji predstavlja cilj sam po sebi, Australija treba da usvoji politički okvir strateškog poricanja, čija tvrdnja o suverenitetu osigurava da Antarktiku ostane post-suverena politika kooperativne nauke i zaštite životne sredine. Koncept „poricanja“ ima posebno značenje u vojnim naukama kao odbrambena strategija čiji je cilj da protivniku učini postizanje cilja izuzetno teškim, obično uništavanjem vojne imovine. Stoga se koncept poricanja odnosi na odvracanje drugih država od preduzimanja neželjenih mera, posredstvom pretnje represalijama (Bray 2016, 280).

¹⁸ Argentina je osnovala svoju prvu stalnu bazu u *La Esperanza* 1953. godine. Sledile su dve druge baze u San Martinu 1954. i u Belagrou 1957. godine. Iako su poreklom bile vojne,

temelju pomenutih geopolitičkih odrednica projektuje savremenu politiku na Antarktiku, čiji integralan deo predstavlja odgovor na Polarnu strategiju Kine. Premda u kontekstu argentinsko-britanskog rivalstva oko Falklandskih ostrva može kineski polarni fokus okrenuti u svoju korist, Argentina ipak odlučuje da se, po uzoru na Australiju, prikloni strategiji odvrćanja (Lucotti 2019). Tome je značajno doprineo čitav niz incidenata koji obeležavaju pomorske aktivnosti kineske flote u argentinskim vodama. Poslednji u nizu se desio 19. maja 2020. godine, kada su zbog ilegalnog ribolova u argentinskoj ekskluzivnoj ekonomskoj zoni pripadnici argentinske mornarice zarobili kineski brod (Szklarz 2020).¹⁹ Tome je prethodio incident iz 2019. godine, kada je čak došlo do razmene vatre zbog ilegalnog ribolova kineskog broda, takođe unutar ekskluzivne ekonomske zone Argentine. Nakon ispaljivanja hitaca upozorenja sa argentinske strane, brod *Mantilla* (*Mantilla*) je pratio kinesko plovilo, koje je potom izvršilo agresivne manevre. Izveštaji kineskih medija tvrde da je problem nastao zbog činjenice da kineskim ribarskim kompanijama nisu date argentinske granične koordinate pa se stoga oslanjaju na međunarodne nautičke karte, koje mogu odstupati od teritorijalnih zahteva Argentine (Godfrey 2019).²⁰ U tom kontekstu, argentinske i čileanske pomorske snage svake godine sprovode kombinovane antarktičke patrole putem kojih nadziru morsku kontaminaciju i zaštitu ekosistema u antarktičkim vodama koje čine zonu geostrateškog interesa. Serija argentinsko-čileanskih patrola u novije vreme reflektuje političku etiku brige za suverenitet i prirodne resurse, uspevajući da svoje aktivnosti redovno sprovodi i tokom pandemije Kovid-19. Osim toga,

---

na kraju su doprinele novoosnovanoj tradiciji vođenja nauke u ime suvereniteta (Joyner and Ewing 1991, 7).

¹⁹ Reč je o kineskom plovilu Hong Pu 16, koje je specijalizovano za ribolov lignji. Prilikom zarobljavanja utvrđeno je da brod nije imao sistem za identifikaciju dok su mu bila uključena ribolovna svetla (Szklarz 2020).

²⁰ Argentinski mediji nisu uspjeli da identifikuju ko je vlasnik kineskog plovila, a kineski Biro za upravljanje ribarstvom pri Ministarstvu poljoprivrede, koji licencira kinesku flotu za udaljene vode, takođe nije htelo da otkrije detalje o vlasništvu. Sličan incident sa tragičnijim ishodom se desio 2016. godine, kada je argentinska mornarica potopila kineski brod koji je uhvaćen u ilegalnom ribolovu. Jedini nemili događaj ilegalnog kineskog ribolova u argentinskim vodama se pravičnim ishodom završio 2018. godine, kada je vlasnik kineske kompanije bio primoran da plati kaznu od 175.800 dolara (Godfrey 2019).

prethodnih godina je nivo potražnje za argentinskim ledolomcem Admiral Irizar (*Almirante Irizar*) bio ogroman, zbog čega je morao nekoliko puta da ide na Antarktiku i vraća se. Od marta 2020. godine odlazi samo jednom, pri čemu će se dva puta vraćati u grad Ušuaia (*Ushuaia*), kako bi uz logistički brod izvodio pomoćne navigacije iz Buenos Ajresa (*Buenos Airesa*) (*Argentina.gob.ar* 2020; *Info.defensa* 2021).²¹

Brazil je relativno kasno došao na Antarktiku, ali je već uspostavio stalno mesto na belom kontinentu. Dok je geopolitička pažnja bila usredsređena uglavnom na efikasnu integraciju kontinentalne teritorije Brazila, brazilski teoretičari su već pedesetih godina XX veka počeli da zagovaraju brazilsku kontrolu nad južnim Atlantikom i Antarktikom. Jedan od predstavnika brazilske geopolitičke škole, Terezinja Kastro (*Therezinha de Castro*), predlaže teoriju *frontage*, ili na portugalskom *da defrontação*, za pravilno određivanje antarktičkih zahteva južnoameričkih država (Andrade et al. 2020, 21). Prema ovoj formulaciji, svaka južnoamerička zemlja sa nesmetanim proćeljem prema Antarktiku treba da dobije svoj deo, koji se nalazi između onih meridijana koji ga definišu kao *frontage/de frontação*. Naravno, prema ovakvom obrascu teritorijalne raspodele potraživanja Brazila bila bi najveća, dok bi prava Čilea i Argentine bila značajno umanjena (Andrade et al. 2020, 21).²² Ovaj geopolitički koncept Brazila povezan je sa mirnodopskim karakteristikama južnog Atlantika, odnosno denuklearizovanom statusu, naglaskom na saradnji globalnog Juga, kao i činjenicom da se najveće bogatstvo prirodnih resursa nalazi u ekonomskim zonama zemalja u razvoju (Tang et al. 2020, 2). Sa vladavinom predsednika Lula de Silve (*Luiz Inácio da Silva*) (2003–2010), nova odbrambena strategija Brazila je preformulisana u skladu sa brazilskim identitetom kao sile u usponu, koja Antarktiku predstavlja kao deo svoje proširene regionalne definicije (Abdenur Erthal and Marcondes 2014, 16–26). Kao rezultat toga je 2005. godine nastao dokument „Antarktička nauka za Brazil“, koji predstavlja akcioni plan sa smernicama za period od 2013. do 2022. godine. Planom

---

²¹ Tokom poslednje, 22. patrole, održane između novembra 2019. i marta 2020. godine, sa 15.000 nautičkih milja je pokriveno 34 naučne stanice različitih zemalja (*Argentina.gob.ar* 2020).

²² Ova doktrina direktno osporava prednost Argentine među južnoameričkim državama na Antarktiku, zbog čega je Argentinanci smatraju pokušajem Brazila da uspostavi subregionalnu hegemoniju (Andrade et al. 2020, 21).

su definisani naučni tematski programi brazilskog antarktičkog programa (PROANTAR), ključna uloga mornarice i pokrenuta inicijativa za izgradnju naučne stanice Komandant Feraz (*Commandante Ferraz*) (Gandra and Simões 2013, 442). Brazilski antarktički program PROANTAR predstavlja važan geopolitički instrument koji posredstvom naučne aktivnosti garantuje konsultativan status države (de Mattos and Camara 2020, 21). Međutim, kao mehanizam za postizanje „ambijentalnog autoriteta“, PROANTAR mora voditi računa o asimetriji u materijalnim, vojnim dostignućima i naučnim istraživanjima drugih antarktičkih zemalja (Lorenzo 2020, 126).

Potvrdu brazilске posvećenosti multilateralnoj saradnji u Južnom Atlantiku tokom Luline administracije predstavlja oživljavanje inicijative Južnoatlantske zone mira i saradnje (*South Atlantic Peace and Cooperation Zone – ZOPACAS*) (Cardoso and Bitencourt 2019, 59), kao i veće angažovanje brazilskih diplomata preko IBSA foruma (Indija, Brazil i Južnoafrička Republika) (Andrade et al. 2020, 26). Odsustvo Kine u oba foruma predstavlja otežavajuću okolnost za konsolidaciju njene polarne moći, koja postaje sve više zavisna od diverzifikacije naftnih izvora kojima se zaobilazi Ormuski i Malajski moreuz (Almeida Pastl 2020, 215). Nauštrb antarktičkih multilateralnih napora, Kina svoju polarnu budućnost gradi podržavanjem autonomnih kapaciteta brazilskog antarktičkog programa. Primera radi, izgradnju nove brazilске stanice koja je uništena u požaru 2012. godine, izvela je kineska kompanija po ceni od sto miliona američkih dolara (*China Electronics Import and Export Corporation – Ceiec*).²³

POTVRDA TEORIJE I PREPORUKE ZA UBLAŽAVANJE ANTARKTIČKE BEZBEDNOSNE DILEME

U poređenju sa drugim regionima sveta, Antarktisk predstavlja još uvek relativno mirno mesto u političkom pogledu. Međutim, ako zagrebemo ispod površine ledenog brega, možemo primetiti da njegovu

---

²³ Područje nove stanice ima 4,5 hiljada kvadratnih metara, u poređenju sa prethodnom površinom od 2,6 hiljada kvadratnih metara, kao i sedamnaest laboratorija, biblioteku, ambulantu, dnevni boravak i smeštaj za istraživački i vojni tim u bazi koji može da primi do 65 ljudi leti i 35 zimi (Andrade et al. 2020, 24).

smirenost uskoro može smeniti agresivna priroda međunarodnog rivalstva. Ovo mesto relativno benigne namere i ograničene ljudske aktivnosti više nije zaštićeno svojom udaljenošću, geološkom i klimatskom nesavladivošću, pa ni tehničkom insuficijencijom. Iako možda nekoliko generacija kaska za Arktikom, u smislu resursne, komercijalne i strateške aktivnosti, Antarktiku postaje sve aktuelniji ali i ranjiviji polarni region sa usponom azijskih država. Na primeru Kine pokušali smo da utvrdimo kako etablirani antarktički igrači tumače akumuliranje materijalnih sposobnosti jedne azijske sile u usponu (*rising power*), i u skladu sa tim usvajaju različite strategije. Kod prve dve studije slučaja može se uočiti da Australija i Argentina „snežnog zmaja“ na Antarktiku shvataju kao pretnju na koju treba odgovoriti odvracanjem, dok je u slučaju Brazila nešto blaža percepcija dovela do obnavljanja starih multilateralnih formata kao jednog od oblika ravnoteže snaga. Međutim, ne možemo sa velikom sigurnošću tvrditi da je u brazilskom slučaju ravnoteža snaga dominantan izraz straha od rastućeg kineskog hegemonizma. Gore pomenuta saradnja na izgradnji brazilske naučne stanice ilustruje kontinuitet tradicionalnog prijateljstva dveju zemalja, ali i sposobnost Brazila da pod okriljem antarktičke bezbednosne dileme razvija odnose saradnje. Na tragu predstavljenih studija slučaja možemo identifikovati polarnu, antarktičku bezbednosnu dilemu čije se osobene karakteristike izvode iz: 1) statusa demilitarizovane zone kojim se vojne aktivnosti ograničavaju na pomorski i vazdušni prostor Antarktiku; 2) odsustva višeg, nadnacionalnog tela koje bi, poput Arktičkog saveta, kontrolisalo civilne i vojne aktivnosti u antarktičkoj oblasti; 3) pozicije Antarktiku kao geografski najudaljenije tačke kineske polarne strategije.

Postoje autori koji smatraju da Antarktiku više nije demilitarizovan zbog antarktičkih baza koje se sve više koriste za naučna istraživanja „dvostruke namene“, odnosno u civilne i vojne svrhe (Koivurova and Holiencin 2017, 6). Međutim, u ovom radu smatramo da još uvek nije došlo do sprečavanja militarizacije Antarktiku, koju bismo u datoj situaciji mogli definisati kao dominantno vojno kontrolisan prostor, čijim se vazdušnim i vodenim prostranstvom otvoreno izvodi serija vojnih vežbi i manevara sa tendencijom da ugrozi ekskluzivan status belog kontinenta. Radi sprečavanja militarizacije, kao eventualnog ishoda antarktičke bezbednosne dileme, autorka umesto individualnih rešenja (poput koncepta strateškog poricanja Australije), predlaže osnivanje Antarktičkog saveta, čije bi države članice imale konsultativan status

Ugovorom o Antarktiku. Zajedno sa državama posmatračima dobile bi priliku da na osnovu neposrednih dijaloga o kreiranju održivih rešenja usvajaju deklaracije kojima se uređuju aktivnosti na Antarktiku. Kao forum za saradnju, Antarktički savet može biti sačinjen od permanentnih radnih tela koja bi podsticala razmenu graničnih pomorskih koordinata i učestvovala u nadzoru antarktičkih aktivnosti. Čini se da bi sa neoliberalnog stanovišta ideja formiranja Antarktičkog saveta bila lepo prihvaćena, kako zbog svoje institucionalne moći tako i zbog psihološkog efekta koji nastaje uspostavljanjem višeg autoriteta. Svaki drugi alternativni scenario može biti konkurentniji, manje kooperativan i povezan sa Antarktikom kao jednim od polarnih katalizatora međunarodnog rivalstva (Scopelliti and Conde Pérez 2016, 676). Pandemija Kovid-19 obeležila je novu etapu međunarodnih odnosa koja, paradoksalno, utiče na antarktički model upravljanja.²⁴ Ometanjem pomorskih aktivnosti, pandemija nanosi veliku štetu naučnim projektima, ali i vojnim strategijama, od kojih bar na kratko čuva polarni mir (Dodds and Hemmings 2020, 539). Naposletku, radom su izneta konkretna zapažanja o akutnoj bezbednosnoj dinamici na Antarktiku, ali i pokrenuta nova pitanja o silama u usponu (*rising powers*) kao glavnim izazivačima bezbednosne dileme u nastajućem multipolarnom svetu.

BIBLIOGRAFIJA

- Abdel-Motaa, Doaa. 2017. "Averting the Battle for Antarctica". *Yale Journal of International Affairs*. <https://www.yalejournal.org/publications/averting-the-battle-for-antarctica>
- Abdenur Erthal, Adriana and Danilo Marcondes Neto. 2014. "Rising Powers and Antarctica: Brazils changing interests". *The Polar Journal* 4 (1): 12-27.
- Almeida Pastl, Guilherme. 2020. "A geopolitica do petroleo no Atlantico Sul". *Revista Maritima Brasileira* 140 (4): 211-221.
- Andrade, Israel de Oliviera, Leonardo Faria de Mattos, Andrea Cancela da Cruz-Kaled and Giovanni Roriz Lyra Hillebrand. 2020. *Brazil in Antarctica: The Scientific and Geopolitical Importance of PROANTAR in*

---

²⁴ Više o međunarodnim odnosima u doba korone videti u: Trapara 2021, 45-50.

- the Brazilian strategic surrounding area*. Brasil: Instituto de Pesquisa Economica Aplicada.
- Argentina.gob.ar. 2020. "Inició oficialmente la Campaña Antártica de Verano 2020/2021", December 5. <https://www.argentina.gob.ar/noticias/inicio-oficialmente-la-campana-antartica-de-verano>
- [AT] The Antarctic Treaty. 1961. https://documents.ats.aq/keydocs/vol_1/vol1_2_AT_Antarctic_Treaty_e.pdf
- BBC. 2021. "China 'indefinitely' suspends key economic dialogue with Australia", May 6. <https://www.bbc.com/news/business-57004797>
- Brady, Ana-Marie. 2010. "China's Rise in Antarctica?". *Asian Survey* 50 (4): 759–785.
- Brady, Ana-Marie. 2014. "China and Antarctica", *Wilson Centre*, May 13. <https://www.wilsoncenter.org/event/china-and-antarctica>
- Bray, Daniel. 2016. "The Geopolitics of Antarctic governance: soeverignty and strategic denial in Australias Antarctic Policy". *Australian Journal of International Affairs* 70 (3): 256–274.
- Byers, Michael and Nicole Covey. 2019. "Arctic SAR and the 'security dilemma'". *International Journal* 74 (4): 499–517.
- Camara, Paulo E. A. S., Ana F. Barros-Platiau, Israel de Oliveira Andrade, Giovanni R. L. Hillebrand. 2020. "Brazil in Antarctica: 40 years of Science". *Antarctic Science* 33 (1): 30–38.
- Cardoso, Nayara Tavares and Bianca Pereira Bitencourt. 2019. "Brasil e China: Oportunidades e Desafios no Atlantico Sul". *Revista Brasileira de Estudos Estratégicos* 11 (22): 57–75.
- Colombo, Andrea. 2019. "The Asian Forum for Polar Sciences: An assessment of regional cooperation". *Advances in Polar Sciences* 30 (1): 1–10.
- de Aguiar, Mônica Heinzelmann Portella and Leonardo Faria de Mattos. 2018. "The Strategic Importance of Antarctica for China and India under Mearsheimer's Offensive Realism". *Brazilian Journal of Strategy and International Relations* 7 (13): 214–234.
- de Mattos, Leonardo Faria and Paulo E. A. S. Camara. 2020. "A ciencia Antarctica como ferramenta geopolitica para o Brasil". *Revista Marítima Brasileira* 140: 15–23.

- Dodds, Klaus and Christy Collis. 2017. "Post-colonial Antarctica". In: *Handbook on the Politics of Antarctica*, edited by Klaus Dodds, Royal Holloway, Allan D. Hemmings and Peder Roberts, 50–68. London: Routledge.
- Dodds, Klaus and Alan D. Hemmings. 2020. "Antarctic Diplomacy in a Time of Pandemic". *The Hague Journal of Diplomacy* 15 (4): 530–541.
- Doyle, Michael W. 1983. "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs". *Philosophy and Public Affairs* 12 (3-4): 205–235.
- Frame, Bob. 2020. "Towards an Antarctic scenarios integrated framework". *The Polar Journal* 10 (1): 22–51.
- Gandra, Rogério Madruga. 2009. "O Brasil e a Antártida: ciência e geopolítica". *Belo Horizonte* 5 (2): 65–74.
- Gandra, Rogério M. and Jefferson Cárdua Simões. 2013. "Dialética Científico-Ambiental na geopolítica Antarctica: repercussão no programa antártico brasileiro (PROANTAR)". *Revista Geonorte* 7 (1): 434–447.
- Godfrey, Mark. 2019. "Argentine Coast Guard opens fire on Chinese fishing vessel", *SeafoodSource*, March 4. <https://www.seafoodsource.com/news/supply-trade/argentine-coast-guard-opens-fire-on-chinese-fishing-vessel>
- Hemmings, Allan D., Donald R. Rothwell and Karen N. Scott. 2012. "Antarctic Security in Global Context". In: *Antarctic Security in the Twenty-First Century*, edited by Allan D. Hemmings, Donald R. Rothwell and Karen N. Scott, 328–337. London: Routledge.
- Hemmings, Alan D., 2017. "Antarctic Politics in a transforming global geopolitics". In: *Handbook on the Politics of Antarctica*, edited by Klaus Dodds, Royal Holloway, Allan D. Hemmings and Peder Roberts, 507–522. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Hemmings, Alan D., 2020. "Challenges to Substantive Demilitarisation in the Antarctic Treaty Area". *The Yearbook of Polar Law* 10 (1): 172–194.
- Herring Bazo, Alexia. 2020. "Is the Antarctic's Status Quo Being Challenged by the New Geopolitical Context with the Rise of China as a Global Power?", *iees.es*, April 29. http://www.iees.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2020/DIEEEO42_2020ALEHER_Antartida-ENG.pdf

- Herz, John. 1951. *Political Realism and Political Idealism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Info.defensa. 2021. "Argentina da por finalizada la Campana de Antartica de Verano", April 12. <https://www.infodefensa.com/latam/2021/04/12/noticia-argentina-finalizada-campana-antartica-verano-20202021.html>
- Jervis, Robert. 1978. "Cooperation Under the Security Dilemma". *World Politics* 30 (2): 167-214.
- Joyner, Christopher C., 1989. "Nonmilitarization of the Antarctic: The Interplay of Law and Geopolitics". *Naval War College Review* 42 (4): 83-104.
- Joyner, Christopher C. and Blair G. Ewing. 1991. "Antarctic and the Latin American States: The Interplay of Law". *Georgetown International Environmental Law Review* 4 (1): 1-46.
- Koivurova, Timo and Filip Holiencin. 2017. "Demilitarisation and neutralisation of Svalbard: how has the Svalbard regime been able to meet the changing security realities during almost 100 years of existence?". *Polar Record* 53 (2): 1-12.
- Lee, Wei-Chin. 1990. "China and Antarctica: So Far and Yet So Near". *Asian Survey* 30 (6): 576-586.
- Liu, Nengye. 2019. "The rise of China and the Antarctic Treaty System?". *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs* 11 (2): 120-131.
- Lopes, Davi, Fábio Soares de Oliveira, José João L. L. de Souza and Carlos Ernesto G. R. Schaefer. 2020. "Estudos geográficos sobre a Antártica: geopolítica, solos, relevo e clima". *Revista Ponto de vista* 1 (9): 2-17.
- Lorenzo, Cristian. 2020. "La política detrás de la ciencia: protección y conservación de recursos vivos marinos en la Antártida 2005-2018". *Revista de Relaciones Internacionales, Estrategia y Seguridad* 15 (1): 117-127.
- Lucotti, Francisco. 2019. "Qué hay detrás de los acuerdos Argentina-China para un Polo Logístico Antártico?", *Sputnik Mundo*, September 19. <https://mundo.sputniknews.com/20190919/que-hay-detras-de-los-acuerdos-argentina-china-para-un-polo-logistico-antartico-1088734885.html>
- McConnell, Fiona. 2017. "Liminal Geopolitics: The Subjectivity and Spatiality of Diplomacy at the Margins". *Transactions of the Institute of British Geographers* 42 (1): 139-152.

- McGee1, Jeffrey, Bruno Arpi and Andrew Jackson. 2020. "'Logrolling' in Antarctic governance: Limits and opportunities". *Polar Record* 56: 1–11.
- Montgomery, Evan Braden. 2006. "Breaking out of the security dilemma: Realism, Reassurance, and the Problem of Uncertainty". *International Security* 31 (2): 151–185.
- Nicklin, Germana. 2020. "The implied border mechanisms of Antarctica: Arguing the case for an Antarctic borderscape". *Borderlands* 19 (1): 27–62.
- Pelcastre, Julieta. 2019. "China confirma seu interesse estrategico na Antartida", *Diálogo*, November 27. <https://dialogo-americas.com/pt-br/articles/china-confirma-seu-interesse-estrategico-na-antartida/>
- Ramutsindela, Maano, Sylvain Guyot, Sebastian Boillat, Frederic Giraut and Patric Botazzi. 2020. "The geopolitics of protected areas". *Geopolitics* 25 (1): 240–266.
- Schweller, L. Randall. 1996. "Neorealism's status-quo bias: What security dilemma?". *Security Studies* 5 (3): 90–121.
- Scopelliti, Marzia and Elena Conde Pérez. 2016. "Defining security in a changing Arctic: helping to prevent an Arctic security dilemma". *Polar Record* 52 (267): 672–679.
- Scott, V. Shirley. 2018. "What lessons does the Antarctic Treaty System offer for the future of peaceful relations in the South China Sea?". *Marine Policy* 87: 295–300.
- Szklarz, Eduardo. 2020. "Argentine Navy Captures Chinese Vessel Fishing Illegally", *Diálogo*, May 19. <https://dialogo-americas.com/articles/argentine-navy-captures-chinese-vessel-fishing-illegally/>
- Tang, Shiping. 2009. "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis". *Security Studies* 18 (3): 587–623.
- Tang, Jianye, Li Yunzhou, Yang Xiaoming and Chen Yong. 2020. "Can the presidential diplomacy of China and France promote the East Antarctic marine protected area?". *Marine Policy* 118: 1–4.
- Trapara, Vladimir. 2021. „Međunarodni odnosi u doba korone: preispitivanje koncepta entropije“. *Međunarodni problemi* LXXIII (1): 39–57.
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.

- Wang, Sen. 2019. "China's Antarctic program and the Antarctic Treaty System". In: *The Global Race for Antarctica: China VS the Rest of the World?*, edited by Giulia Sciorati, 12–15. Milan: Italian Institute for International Political Studies.
- Wendt, Alexander. 1992. "Anarchy is What States Makes of it". *International Organization* 46 (2): 391–425.
- Woon, Yuan Chih. 2020. "Framing the 'Polar Silk Road': Critical Geopolitics, Chinese scholars and the (Re) Positionings of China's Arctic interests". *Political Geography* 78: 639–667.
- Yermakova, Yelena. 2019. "The Future of the White Continent and its need for democratization", *Italian Institute for International Political Studies*, July 19. <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/future-white-continent-and-need-its-democratization-23527>
- Ziegler, E. Charles. 2020. "A Crisis of Diverging Perspectives: U.S. – Russian Relations and the Security Dilemma". *Texas National Security Review* 4 (1): 12–33.

ANTARCTICA: POLAR AND ATYPICAL SECURITY DILEMMA
IN THE SOUTHERN HEMISPHERE

Abstract: The rise of military activity in the immediate vicinity of Antarctica during the last few years confirms the thesis that the polar games of the great powers reflect the current changes in the modern international order. The rapid increase of military expeditions in this part of the world makes the southern island chain richer for another, nuclear and geographically the most distant country – China. Although the theoretical foundations for understanding polar competition most often originated from the realist school of thought, in this paper, we have applied the concept of security dilemma, which has so far not been observed in the ice belt of the Southern Hemisphere. The situation in which states by heightening military power encourage identical behavior of other actors is characteristic of both polar circles, where the special attributes of the Antarctic security dilemma consist of 1) the status of a demilitarized zone, which limits military maneuvers and exploitation of resources to waters and air close proximity; 2) the absence of a higher, supranational body to control activities in the Antarctic region; 3) the position of Antarctica as the geographically most distant point of China's polar strategy. Therefore, the main hypothesis includes a spiral model of security interactions near the “southern ice cap”, which illustrates a polar and the atypical security dilemma. Dominantly following the qualitative perspective of analysis, the paper applies the case study method focused on the positions of Australia, Argentina, China and Brazil. An undesirable scenario of the Antarctic security dilemma would be the militarization of the wider polar arc, as well as the disruption of the traditional friendship between the two BRICS members, which is why the formation of the Antarctic Council is advocated.

Keywords: Antarctica, China, polar security dilemma.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.861(082)

REGIONALNA bezbednost : pristupi, elementi,
dinamika / urednici Nevena Šekarić, Vladimir Trapara. -
Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu,
2021 (Novi Sad : Mala knjiga+). - 309 str. ; 24 cm

Tiraž 150. - Str. 7-9: Predgovor urednika / Nevena Šekarić,
Vladimir Trapara. - Napomene i bibliografske reference
uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-7067-285-7

1. Шекарић, Невена, 1991- [уредник] [аутор додатног текста]
2. Трапара, Владимир, 1982- [уредник] [аутор додатног текста]

а) Безбедност (политика) -- Зборници

COBISS.SR-ID 45563913

ISBN 978-86-7067-285-7